

HACSAVECZ BÉLA

*A
Mátrai hegyek alatt
Markáz*

A FALU KRÓNIKÁJA 1875-TŐL 1945-IG

Hacsaveczt Béla

**A mátrai hegyek alatt...
Markaz**

A falu krónikája 1875-től 1945-ig

1996

TARTALOM

Előszó

I. fejezet A markazi jobbágyfalu az átalakulás útján (1875-1914)

A falu korszerűsödése 1875 és 1914 között

A falu mindenkiért dobogó szíve (A markazi előljáróság 1875-1918 között)

Új templom Markazon

Faluszéli kápolna

A birtokviszonyok és a mezőgazdaság az úrbérrendezés után (1875-1918)

Filoxéra (A szőlők kipusztulása és újraterelítése)

„Szívet cseréljen, aki hazát cserél” (Markazi amerikaiak)

Markazi képviselő a századforduló évtizedeiben

II. fejezet Markaziak a nagy világháború időszakában (1914-1919)

Lovasfutár hozta a hírt Markazra: kitört a háború!

„Mikor a pokolnak égő torka tárul...”

Markaziak a przemysli pokolban

Asszonyok az eke szarvánál

A hadbavonult markazi harangok...

„Doberdóba veszték...”

A véres föld szülöttei 1918-1919

Fehér zászló a markazi templomtornyon

Megjárták a hadak útját...

Az I. Világháború markazi hősi halottai

Hadifogságban

Sebesültek, hadiözvegyek, Hadiárvák

III. fejezet Markaz a két világháború közötti időszakban (1920-1944)

A falu fejlődése 1920-1945 között

A falu előljárósága

Iskola és közművelődés

Markazi uradalmi nagybirtokok

Summások, aratók, cséplőmunkások

Kanadások

A markazi rengetegben...

Katonák, leventék

IV. fejezet Markaz a II. világháború idején

A háború előszele eléri Markazt

„Mi vitte őket háború zajába?” (Markaziak a gyorsadtestben 1941-ben)

A pokol országútján Markaziak a Donnál

„Vigyétek híremet az édesanyámnak...” levelek a frontról

A gazdaságnak is a kard parancsol Hadigazdálkodás

Megkondulnak a vészharangok (A front morajlása Markaz felé közeledik)

Megremeg a Mátra... (A front átdübörög Markazon)

A front másik oldalán

Markazi katonák a demokratikus Magyarországért

Siratják őket hűséges szívük minden fájdalmával (a II. világháború markazi hősi halottai)

„Várunk rád a sírig...”

„A béke szárnyán, a fiad visszatér!” (Markazi hadifoglyok a II. világháború idején)

Megjárták a véres háborút... (Képek a II. világháború markazi katonáiról)

Forrásmunkák, jegyzetek

I. fejezet

II. fejezet

III. fejezet

IV. fejezet

A szerző életrajza

Előszó

Krónikánk 1992-ben megjelent I. kötetében 1875-ig követtük nyomon falunk történetének főbb csomópontjait. Az események ismertetése során megállapítottuk, hogy Markazon a jobbágyrendszer haldoklásának utórezgései, a félf feudális kapitalizmus világrajövetelének szülési kínjai 27 évig tartottak. Ez az időszak a falu 250 éves történetének legsötétebb szakaszaként vált ismertté.

1875-ben a tagosítás végrehajtásával a föld körüli „villongások” nyugvópontra jutottak, s megnyíltak a falu gyorsabb fejlődésének lehetőségei. A Markazon végbement – az élet minden területére kiterjedő változások részei voltak annak a nagy korszerűsítési folyamatnak, amely Európa egész keleti felére kiterjedtek, s még a cári Oroszországot is elérték. A Nyugat-Európában már 100-250 évvel korábban végbement változások Magyarországot Ausztriánál és Csehországnál is később érték el. Markazt, pedig e folyamat csak a legvégén, a változások befejeződésének szakaszában sodorta magával. A sok feudális vonást megőrző kapitalizmus, kibontakozása felé mutató átalakulás során a falu legjobb földjei és a „nagyerdők” (a „szálasok”) 90%-a az uradalmak kezén maradtak.

Mindezek ellenére az 1875-ös évet történelmi „vízválasztónak” tekinthetjük Markaz történetében, amely elválasztotta a régit az újtól, s ezzel az, előbbitől eltérő feltételeket biztosított a falusi élet számára.

A szerző

I. fejezet

A markazi jobbágypalu az átalakulás útján (1875-1914)

Krónikánk 1992-ben megjelent I. kötetében 1875-ig követtük nyomon falunk történetének főbb csomópontjait. Az események ismertetése során megállapítottuk, hogy Markazon a jobbágyprendszer haldoklásának utóregzései, a félfeudális kapitalizmus világrajövetelének szülei kintjai 27 évig tartottak. Ez az időszak a falu 250 éves történetének legsötétebb szakaszaként vált ismertté.

1875-ben a tagosítás végrehajtásával a föld körüli „villongások” nyugvópontra jutottak, s megnyíltak a falu gyorsabb fejlődésének lehetőségei. A Markazon végbement – az élet minden területére kiterjedő változások részei voltak annak a nagy korszerűsítési folyamatnak, amely Európa egész keleti felére kiterjedtek, s még a cári Oroszországot is elérték. A Nyugat-Európában már 100-250 évvel korábban végbement változások Magyarországot Ausztriánál és Csehországnál is később érték el. Markazt, pedig e folyamat csak a legvégén, a változások befejeződésének szakaszában sodorta magával. A sok feudális vonást megőrző kapitalizmus, kibontakozása felé mutató átalakulás során a falu legjobb földjei és a „nagyerdők” (a „szálasok”) 90%-a az uradalmak kezén maradtak.

Mindezek ellenére az 1875-ös évet történelmi „*vízválasztónak*” tekinthetjük Markaz történetében, amely elválasztotta a régit az újtól, s ezzel az, előbbitől eltérő feltételeket biztosított a falusi élet számára.

A falu korszerűsödése 1875 és 1914 között

Az I. kötetben a község belterületéről több térképvázlatot közöltünk. A vázlatokon nyomon követhetjük, hogy a falu belterületének kiterjedése 1784 és 1922 között, nem változott. A lakosság száma a XIX.-XX. század fordulója előtti másfél évtizedben indult gyorsabb növekedésnek. A közel fél évszázadon keresztül tartó nagy járványok az 1880-as évek második felétől csökkentek, majd megszűntek. Az 1849 és 1886 közötti 38 év alatt a lakosság lélekszáma nem növekedett, sőt esetenként még csökkent is.

Markaz lakóinak száma az alábbiak szerint alakult:

1851-ben 900 fő 1875-ben 910 fő 1883-ban 885 fő 1890-ben 1239 fő 1900-ban 1439 fő^[1]

A szaporodás a nagy járványok megszűnésének, az átlagos életkor növekedésének és újabb családok beköltözésének együttes eredménye volt. A múlt század utolsó harmadában a markazi lakosok között feltűnő új családok közül csak azokat soroljuk fel, akiknek utódai ma is a faluban élnek: Galo, Záborszki, Paulenka, Hajlinger, Halász, Sztankó, Bukovi, Tiszóczki családok Domoszlóról Kecskés az Árva megyei Veszélovskáról, (egy másik Kecskés család a betelepülés első éveiben Domoszlóról) költözött át. Vizer Hasznosról, Kiss és Özse Gyöngyöstarjából, Karnok Visontáról, Misi Abasárról, Demeter Egerből és Rédéről, Skvara a felvidéki Kamionkáról érkezett. A falu lakóházai a népesség számának növekedési ütemét meghaladó mértékben szaporodtak.

Évenkénti Év Házak száma Szaporodás átlagos növekedés:

1851-ben	146 ház	-	-
1873-ban	179 ház	33	1,5 ház
1905-ben	292 ház	113	3,5 ház

Az új házak építési ütemének felgyorsulása, az épületek számának növekedése mellett fokozottabb mértékben cserélték le a régebbi sövényfonatú, tapasztott falú házakat, ill. a fából készült lakásokat. 1875 körül még a házak fele (mintegy 90 db) fából készült vagy sövényfonatú volt. Az 1910. évi népszámlálás idején viszont már csak 8 lakott faházat írtak össze.^[2] Összehasonlításképpen ugyanekkor Abasáron 24 db, lakásként használt faházat találtak, amely a lakosság számához viszonyítva is több mint nálunk. Markazon 1875 és 1910 között 82 db sövényfonatú vagy fából készült lakóházat bontottak le, és építettek helyette korszerűbbet. A lakóházak szaporodása és korszerűsítése eredményeként csökkent a túlszűfolttság, és nőtt az egy lakóra jutó terület nagyság. Amíg 1851-ben egy házban átlagban 6,1 fő, 1900-ban 4,9 fő lakott. Természetesen az átlagon belül voltak házak, ahol csak 1-2 fő élt, és előfordultak olyanok is, melyekben 2-3 család 15-16 tagja zsúfolódott össze. Tanulságos lehet az 1890-es népszámlálás adatai alapján Markazt és a szomszédos községeket összehasonlítani a lakosság szám és a lakásellátottság tekintetében.

Község	Lakosság száma	Házak száma	1 házra jutó átlagos lélekszám
Markaz	1239	235	5,2 fő
Domoszló	1985	402	4,9 fő
Saár	2136	445	4,8 fő
Nána	1149	249	4,6 fő
Visonta	1081	192	5,6 fő ^[3]

A környék falvai közül a legrosszabb lakásellátottság Detken volt, ahol 1 házban átlagosan 7,8 fő élt. Egy ház rendszerint 1 lakószobából, pitvarból és kamrából állt. Ahol 2 lakószoba volt, általában az egyiket nem lakták. Ez volt a tisztaszoba. (A házak kb. 20%-a volt kétszobás.) Az 1800-as évek második felében már a harmadik generációjú lakóházak épültek. A házak első generációját a félig földbe süllyesztett, földdel fedett, kunyhószerű építmények képezték, melyek jelentős részében az emberek együtt laktak a jószágokkal. A sövényfonatú vagy faépítményű ház a második, a téglalap alakú, kőfalú, nád-zsúpfedelees házak pedig a harmadik generációt alkották. A századforduló után épült negyedik háztípus már cseréppel vagy palával volt fedve. A negyedik generációba sorolt lakástípusokat az 1950-es évekig építették, és még jelenleg is (1994-ben) vagy 150 darab van belőlük a faluban. Az alábbiakban néhány képet közlünk a múlt század második felében és a századfordulón épült házakról: (1-8. sz. kép)^[4]

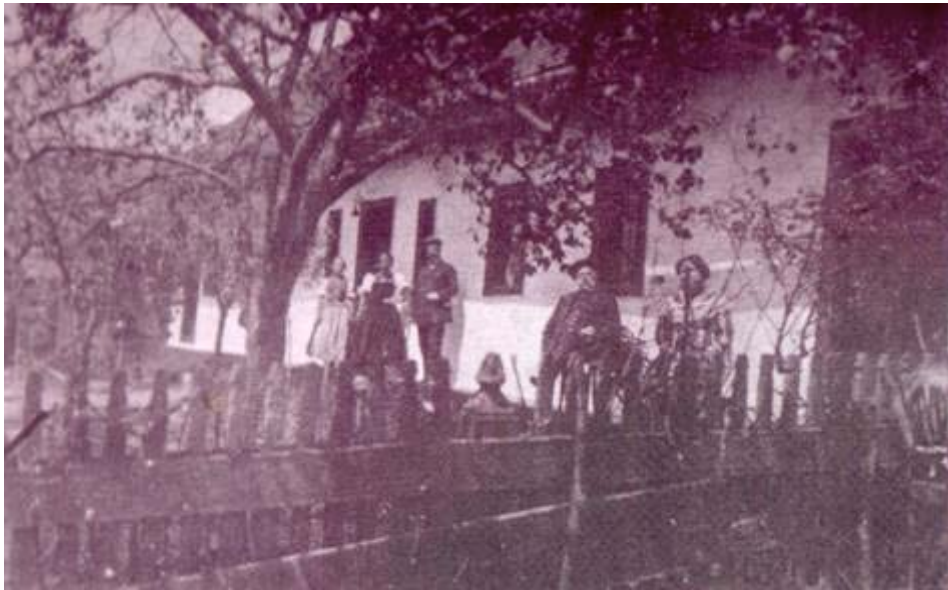
A múlt század zsúpfedelees házai még a hajdani jobbágyidők emlékét idézik:

1. sz. kép: Fő út 55. sz. lakóház. (Nagypaliék.) Épült 1880-ban. Kőfal, mestergerenda, szabadkémény. A képet 1965. V 29-én Bakó Ferenc készítette.

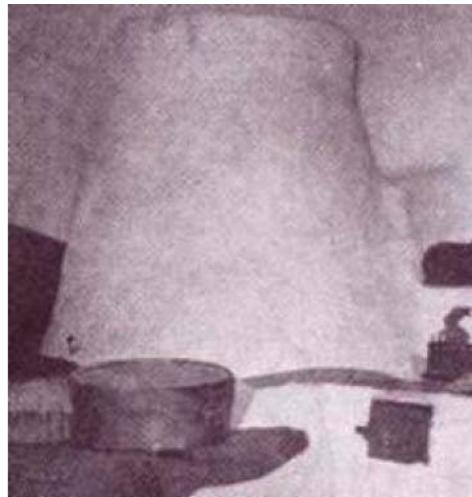
2. sz. kép: Fő út 49. sz. alatti gazdasági épület. A kép előterében az épület gazdája. A kép 1965. V 29-én készült.

3. sz. kép: A néhai báró Baldácsy-féle „vadászkastély” már az 1700-as évek végén is meg volt. Ma a Tresó (Honvéd) család háza áll a helyén. 1875-ben Búzás István főjegyző vette meg. A kép a századforduló utáni első években készült. Az előtérben Búzás István és Búzás Cecilia.

4. sz. kép: Fő út 41. sz. ház (Kocsisék) Épült: 1880 körül.

5. sz. kép: A búboskemence a múlt században épült lakások fő energiaszolgáltató fűtőberendezése. Kenyérsütésre és főzésre is használták. Az 1920-as évektől a lakóházakat már kemence nélkül építették.

6. sz. kép: A Dobó utcai (krakói) házat az 1870-es években építették.

7. sz. kép: Kálvária út 32. sz. Épült a századfordulón

8. sz. kép: A századforduló éveiben épült Fő út 58. sz. ház. (Katuskáék). A fénykép 1965-ben készült.^[4]

A község lakói anyagi helyzetük javulásával többet tudtak áldozni a közléstítményekre is. Az 1890-es évekig a község bel- vagy külterületén burkolt út nem volt. Sáros időben az utak járhatatlanokká váltak. Az 1890-es évek elején 6 község és Gyöngyös város összefogásával megkezdték a Szurdoktetőtől Verpelétig vezető vicinális (helyi érdekű) út kőburkolatú kiépítését. Az 1902. évi alispáni jelentés szerint a verpeléti út Szurdoktetőtől Markaz határáig 9200 m hosszan elkészült, 16.200 m-es szakaszán pedig még semmiféle munkát nem folytattak. (1. sz. ábra)^[5]

Kivonat. Jegyzőkönyv. Többszöri Gyöngyösön 1909
 évi augusztus hó 27-én az Abasár - verpeléti vic. út
 felújításának rendes éves ülésében. Telen voltak:
 Bircó József főjegyző, elnök, Hancsik Károly h. elnök,
 Treitzler Miklós Riv. képviselő, Lukovicski Demeter, Bui-
 zás Dezso, Bircsics István, éremgyáros főjegyző,
 Hebrony Lajos, Hladobas István, Jéso József ...
 ... ami miatt új úti pihenő meg kell
 építeni, melyre a községnek kiterhelhetése miatt,
 az újat jobbat is meg kell építeni, melyre
 meg kell építeni. Mivel a vic. alispánja jóváhagyta
 a szeg. Gyöngyös város, Abasár, Markaz, Domoszló
 Kiskun, Verpelét, s Invermarch községei képviselői
 testületét érkeztetnek. Egyéb tárgyak nem kerültek elő.

1. sz. ábra

Az út Markaz belterületén keresztül 1909 és 1912 között épült ki. Az 1911. június 18-án – a templomszentelés napján – készített fényképeken már a kiépített út látható. A belterületen keresztül vezető út kiépítésének időpontjára – a fentebb írtakon túl – bizonyosággal szolgál az úthenger Markazra szállítására vonatkozó engedély is, melyet 1909. június 20-án állítottak ki.^[6]

Az építéshez az út alapköveit Markaz határában a Tatármezőn és a Vár-patakban szedték össze, lovaskocsikkal szállították a helyszínre. A hengerkavicsnak való követ a Vár-völgyén, később a Hatra-patakban bányászták, s az út mellett kalapáccsal zúzták szét hengerkavics apróságúra. A hengerkavics-zúzás (a kő kézzel-kalapáccsal való szétverése) külön foglalkozássá vált a századfordulón.

Az út építésének üteme igen lassú volt. Az 1892-től 1914-ig eltelt 22 év alatt 18 kilométernyi készült el belőle. Évente átlagban nem egészen 1 kilométer. A hat falu anyagi lehetőségeiből csak ennyire tellett. Az útépítők és a henger is évente újra és újra felvonultak a rövid 1 kilométeres szakaszok elkészítésére, majd dolguk végeztével máshová mentek. Markaz község határában – a patakokon átvezető-hidakat nem építettek. A faluhoz legközelebb a Vár-patakon átívelő híd épült meg. A kisebb vízfolyásoknál – Markaz határában mindenütt – csak átfolyást biztosító útteknőt (hajlatot) készítettek. Az I. világháború alatt és az azt követő években az útépítés hosszú ideig szünetelt. A markazi Irtáskúttól Domoszlóig vezető kövezett utat 1925-27. között készítették el.^[7]

1927-ig a Gyöngyös-Verpelét közötti forgalomhoz a domoszlói kápolnától kiinduló és Abasár alsó szélére bevezető postautat használták. A markazi Fehérkeresztnél elvezető postautat sok régi irat országútnak nevezte. Az évszázadokon át használt országútnak a Nyigedi-patakon átvezető részén többször építettek fahidat. Mivel a faépítmények rövid idő alatt tönkrementek, a markazi előjáróság elhatározta, hogy vasbeton szerkezetű hidat készítenek. 1914 tavaszán a vasanyagot le is szállították. A háború kitörése miatt az építkezés elmaradt. A megvásárolt anyagokat Grüssnernek adták el, aki a markazi szőlőgazdaságban akkor készített hidakhoz használta fel azokat. A Nyigedi-pataknál mindössze egy nagyméretű I gerenda maradt, amit hosszú ideig gyalogátkelő hídként használtak.^[8]

A községen átvezető vicinális utat időben megelőzve, 1902-ben kikövezték a „krakói” 396 méter, valamint a szeszfőzdehez vezető 255 méter hosszú útszakaszt. Ezt követően 1906-ban sorra került a Malom út kikövezése is.^[9] A községi előjáróság ülésein több esetben foglalkozott a közlekedési utak problémájával. Rendszeresen felmerült, hogy a lakosság a községi utak mindkét oldalán egyre kijebb helyezi a kerítések vonalát. Ha egy utcában valaki új kerítést létesített, annak vonalát a közterület szűkítésével az eredetitől odább tolta. Utána követte a többi is. Az előjáróság ilyenkor a legkisebb civakodással járó döntést hozta: egy csekély összeg lefizetése ellenében tudomásul vette a közterület eltulajdonítását.^[10] Például 1906-ban Tresó Pál volt bíró házat épített a templommal párhuzamosan, és másfél öl szélességben községi területet foglalt el, s azt a portájához csatolta. A markazi postát 1909. január 19-én helyezték szolgálatba. Ezt megelőzően a Markazra irányuló küldemények utolsó postája (up.) gyakran változott. Magyarországon a postajárat 1526-ban indult meg. A németalföldi

„Taxi” cég kapta a megbízatást a postajárat megszervezésére. Az akkori posta nemcsak leveleket és csomagokat, hanem személyeket is szállított. Ezért 1737-től a kalendáriumok közölték a postajáratok menetrendjét. A „Taxi” cég személyszállító járatainak elnevezése átöröklődött napjaink személyszállító bérkocsijaira is.

Az országos postajárat Budapest-Kassa útvonalának forgalma 1753-ig Markaz határán keresztül, a fehérkereszti úton bonyolódott. Esős időben ezt az utat járhatatlannak minősítették, ezért 1753-tól a kápolna felé vezető útvonalat használták.^[11] A markazi küldemények utolsó postaállomása 1753-tól 1848-ig Kápolna volt, 1848-tól 1885-ig pedig Verpelét. 1885. augusztus 12-én megnyílt a domoszlói posta, s ekkortól a markazi küldeményeket itt kezelték. 1899-ben a járási főszolgabírói hivatal szorgalmazta a markazi posta felállítását. Az előjáróság anyagi okokra hivatkozva elzárkózott előle. Válaszukban azt írták, hogy:

„...az előjáróság postaküldöncöt foglalkoztat, s az ügyfelek ennek lakására viszik a küldeményeket”^[12]

A postaküldönc lett a hatvan évvel előbbi „lovas hírvivő” utódja.

1906-ban a markazi előjáróság kérte, hogy a postát Abasárra helyezték át, mert Domoszlóra az út járhatatlan. Ahogy a postai feladókönyvből nyomon lehet követni, a kérést nem teljesítették, mert 1909. január 14-ig még Domoszlóra hordták át a küldeményeket. Ezt követően nyílt meg Markazon a postahivatal. A markazi posta az első küldeményt 1909. január 19-én vette át, mint ahogy az alábbi fénymásolt lap is bizonyítja. (2. sz. ábra)

A markazi postahivatal megnyitásával egyidejűleg adták át a forgalomnak a távbeszélő (telefon) állomást is. Egy ideig csak a postahivatalban volt egy telefonkészülék, s idejárt az előjáróságról a jegyző vagy a segédjegyző telefonálni. Néhány évvel később bekötötték a távbeszélő vonalba a községházát is. A főszolgabírói hivatal már 1901-től szorgalmazta, hogy a községházán létesítsenek távbeszélő állomást, de közel egy évtizeden keresztül az előjáróság ezt sürgősség nélkül nyilvánította, és elzárkózott előle. Az elmúlt évszázad második felében a folytonos, időben egymásba fonódó járványok egyik tanulságaként az egészségügyi hatóság a falu lakóinak tiszta, egészséges vízzel való ellátása érdekében közkutak létesítését szorgalmazta. Markazon a századforduló körüli években a főútvonalon 6, a mellékutakon 5, a határban pedig 4 kút létesült. A községháza előtt artézi kút létesítésével kísérleteztek. A fűrészerkezet a talajfelszíntől 5 méter mélységben sziklába ütközött, melyet nem tudtak áttörni, s a reménytelen munkát abbahagyták.^[14] Ez időben létesítettek a legelőkön és a határban is több itató vagy közhasznosítású kutat. A Nyigedi-patak és a hajdani országút kereszteződésénél kiásott nagy kút a századfordulónál jóval előbb létesült, mivel a múlt századbéli térképeken már jelölve van. Vize emberi fogyasztásra alkalmatlannak bizonyult. A

ma vízzel borított markazi rét ezer évvel ezelőtt még természetes tó volt. A tóba sodródott, vagy az ott termett növények (sás, nád) szerves anyaga főként a természetes zárógátnál halmozódott fel. Ebből – a nyígedi kúttól északra – a felszín alatt vékony tőzegréteg keletkezett. A kút a tőzegrétegen átszivárgó vízből kapta az utánpótlást, s vize emiatt volt ihatatlan. A nagy kutat ma már a Mátrai Erőmű tava rejtje magában, s mintegy 13-14 méter magas víztömeg takarja.

Község előljáróságok

Dátum	Hely	Ügyintéző	Működ	Borít	Állomány
			1909. év		
1	I/1	1/10/1	Angyaljányi kúta	Vasonta	Stenches
2	I/8	1/10/1	Harbácskő	Stenches	
3	I/14	1/10/1	Stenches	Stenches	
4	I/19	1/10/1	Stenches	Stenches	
5	I/23	1/10/1	Stenches	Stenches	
6	I/26	1/10/1	Stenches	Stenches	

2. sz. ábra

A századforduló körüli években a falu belterületén, a határban és a legelőkön létesített 15 db, jó ivóvizet adó kutat Markaz kincsének tartották. Azt tekintették jó kútnak, melynek vizében a bab és a krumpli hamar megfőtt, kellemes, jó ízű, nyáron hideg vizet adott, télen pedig nem fagyott be. A község fejlesztése érdekében sorra kerülő rengeteg feladat nagy részét a lakosság közmunkában végezte el. Minden lóval rendelkező személy évente két fogatnapot, a fogat nélküliek pedig két gyalognapot töltöttek el falufejlesztésen. A közmunka a 60-80 évvel korábbinál annyival „szelídebb” lett, hogy akkor még 4 napot kellett ledolgozni. A közmunkára kötelezettek választhattak: vagy ledolgozzák, vagy pedig pénzben megváltják azt. Általában az emberek 2/3-a ledolgozta, 1/3-a pedig pénzben megváltotta. A község újránépesítése, azaz 1742 óta folyamatosan éjjeliőri szolgálatot szerveztek a faluban, melyet egyidejűleg és együtt két fő, egy fizetett és egy soros bakter látott el. A soros bakter minden nap, ill. éjszaka más-más egyén volt. Szolgálati jelképe egy kb. 170 cm magas, 5 cm átmérőjű bunkós bot volt, melyet a falu lakói házról-házra adtak tovább a soron következő bakternek. A bakterbotot évtizedeken (talán évszázadokon?) át díszítették a soros bakterek. (Senki nem emlékezett arra, hogy mikor készítették.) Rézszegekkel, apró fémkarikákkal, faragványokkal ékesítették. Az 1950-es évek elején – amíg a soros baktárság tartott – még megvolt! Vajon hová lett? A soros bakterek közmunkában látták el feladatukat. (Ez nem számított bele a ledolgozandó 2 napi közmunkába.) A soros bakteri szolgálatot az előljáróság szigorúan megkövetelte. A mulasztókra súlyos büntetést szabtak ki.

Eddigi ismereteink szerint 1885-ben a faluban a következő iparosok dolgoztak:

- Vilcesek István, Hacsavecz István és
- Domoszlai András kerékgyártó
- Juhász Antal kovácsmester
- Forgács Mihály molnár
- Plaveczi József cipész
- Marcsek Viktor szabó
- Szekrényes István (Pelyák), (Márton fia) kőműves
- Hegedűs Antal kocsmáros
- Demeter Antal csizmadia
- Bokk Ferenc és Hegedűs István mészáros.

1906-ban 1 csizmadia, 1 molnár, 1 kovács, 2 kerékgyártó, 2 hentes, 6 ács, (a kőműveseket is ide sorolták), 4 kereskedő dolgozott a faluban. Az iparosok 3 segédet foglalkoztattak, de inasuk nem volt.^[15] Markazon 1906-ban 2 pálinkafőző üzemelt. (Ugyanekkor Kisnánán 3, Abasáron 5 főzde működött.) 1898-ban, az előjáróság ülésén felmerült, hogy a községben két italmérő van, s ezek uralják a falut. Drágán, rossz italt mérnek. Az egyik kocsmáé Ehrlich Miksáé, a másik pedig Fleischmann Somáé. De mivel ezek sógorok, mindkettőt Ehrlich üzemelteti „...melynél fogva a szabadversenyt kizárják” – írták a határozatban. Az előjáróság úgy döntött, hogy Tresó István és Tresó András (Matus) testvérek engedélyt kapnak kocsmá létesítésére. Ezt a több mint két évtizedig fennálló csárdát nevezte a népnyelv „Körűlszaros kocsmának”. Ehrlich kocsmája a „Csillag” volt, Fleischmanné pedig az emeletes házban (a kántoriskolával majdnem szemben), a „Kapca csárda”.^[16]

1898-ban egy svájci kirándulása alkalmával meggyilkolták Erzsébet királynét. A szeretett királyné emlékét sokféleképpen örökítették meg az országban. Volt, ahol kápolnát emeltek, vagy szobrot állítottak tiszteletére. A markazi előjáróság „*Erzsébet királyné emlékligetét*” hozott létre az alábbi határozat alapján: 3. ábra^[17] 1906-ban – amint azt később részletesen ismertetni fogjuk – összeomlott a templom. Helyette 1909 és 1911 között új, a korábbinál lényegesen szebb és nagyobb templomot építettek. Az új templom és a körülötte újjáépült házak megváltoztatták a falu arculatát. 1875 és 1914 között a gyors fejlődésnek indult falu teljesen átalakult. Az 1914-ben kezdődő világháború a falu fejlődését derékba törte, és egy évtizedig tartó pangásra kárhoztatta. A falu modernizálásának, fejlesztésének közös ügyeit, az egyéni és a községi érdekek összehangolásának feladatát az előjáróság intézte. A következő részben áttekintést nyújtunk a falut vezető testület 1875-1914 közötti működéséről.

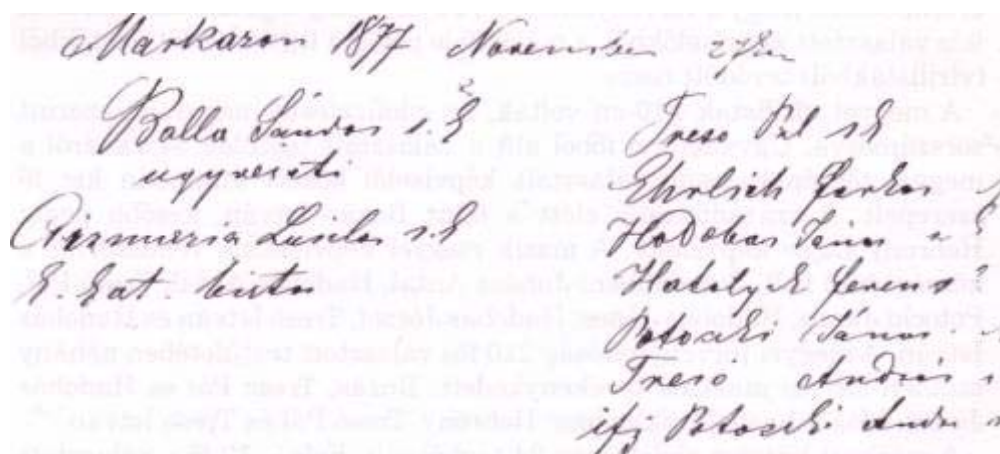
3. Matyasovszky Miklós 445,47 korona adó
4. Kis János plébános 373,52 korona adó
5. Tresó Pál (öreg) 226,87 korona adó
6. Bokk Ferenc 203,85 korona adó
7. Károlyi Mihály gróf 162,47 korona adó
8. Róna Sándor (bérlo) 131,50 korona adó
9. Buzás István 129,67 korona adó
10. Tresó István fia 124,11 korona adó
11. Ferenc János 119,91 korona adó
12. Hadobás István 118,82 korona adó

Póttagok:

Kovács József 102,79 korona adó

Hadobás János 96,21 korona adó^[19]

A nevek után feltüntetett számok a helyi előjárósághoz befizetendő adó nagyságát jelölik. Grüssner, Matyasovszky, Róna Sándor, Károlyi Mihály a helyi képviselőtestület ülésén nem vettek részt. Általában az intézőjükön vagy egyéb tisztviselőjükön keresztül gyakorolták virilista jogait. Az 1875 és 1918 között eltelt 43 év alatt a falu képviselőtestülete a kétévenkénti újraválasztások során többszörösen kicserélődött. Nincs lehetőségünk (de talán nem is szükséges), hogy az összes képviselőt felsoroljuk, akik a közel fél évszázad alatt a községi előjáróság soraiba kerültek. Csak két-három esetben, egy-egy kiragadott év keresztmetszetében tudjuk a falu előjáróságát bemutatni.

4. sz. ábra

1875 után első ízben a tagosítást követő iratokban találjuk meg az előjáróság tagjai egy részének nevét az alábbiak szerint: (4. ábra)

Az okmány bal oldalán a földhivatal képviselőinek, jobb oldalán a markazi előjáróság megbízottainak neve olvasható.^[20] Egy emberi generációval, 21 évvel később, 1898-ban az előjáróság üléséről készült jegyzőkönyvben a következő nevek olvashatók: (5. ábra)

I. Jägarhåns.

Feliréselt Marmarau 1890. évi jánár 10-án kassall rend.
 Minüti Kijavistó rendületi üllöben.

Zeleninof.

[illegible]5. sz. ábra^[21]

Az előjáróság élén a bíró állt. Időrendi sorrendben markazi bírók voltak:

1865-1871 Juhász Antal (1811-1891)

1871-1875 Hadobás Antal (1827-1879)

1875-1879 I. Tresó Pál (Tresopaja)

1879-1883 ismét Hadobás Antal

1883-1887 Potocki János (1887. ápr. 7-én, 61 éves korában meghalt.)

1887-1895 II. Tresó Pál (Tresopaja) (1856-1926)

1895-1897 Hadobás János (1842-1915)

1897-1901 Hadobás József (Szül. 1856-ban, meghalt: 1916. Apja Hadobás Antal, az előbbieken többször említett bíró.)

1901-1919 Tresó István (Szül. 1856, meghalt: 1946.) valamint

Hadobás József és Hadobás István felváltva látták el a bírói tiszteket.

Markaz község története I. kötetének kiadása után került elő az Országos Levéltárból Markaz község 1861-ben készített címeres pecsétje. A markazi elöljáróság a főszolgabírónak tett, alább közölt jelentésében arra hivatkozott, hogy a régebbi pecsét is hasonló volt. Úgy látszik, hogy a „Markazi Hírmondó” fejlécét díszítő, az 1760-as években készített címeres pecsétet őseink, egy általunk ismeretlen időpontban másakra – az itt közölt 1861-eshez hasonló, de annál régebbi pecsétre – cserélték. Az 1861-ben készített pecsétet 1871-ig – a közigazgatási reform bevezetéséig – használták. Ezt követően minden falu azonos pecsétet használt, melyen csak a község neve és száma volt feltüntetve. (6. ábra)

Tölgyös kö. 113° 190 fr. a hely, s folyó kö. 19° v. sz. harmonizáló
 zarátkozása, kiválasztás egybeesését jelölve, mi
 jelenen Markaa közeli pusztán, Kereki alatti, más.
 hat. közeli pusztán 1861. körirattal, a körirattal
 betölt, egy réz, csoroglyas, páncsra, és egy bukás.
 katasztrófák, hogy ezen pusztán nagyon v. sz. erede-
 ei, arról az előjárásigaznak semmi tudomása,
 minem, és csak annyit tudnak, hogy a régi is
 ilyen volt, de más körirattal, nem eufjál.
 Markaa február 19. 1861.

Marka's Februar 19. 863.

Subaera brealx nio.

Mikis Kinnick
Jaguar.

A községi elöljáróság saját soraiból törvénybíró, közgyámat és pénztárost választott. A törvénybírói tisztséget a tárgyalt időszakban a leggyakrabban Petrinyecz János erdőőr, ill. Tresó István töltötte be. Közgyámnak hosszú évtizedeken keresztül mindig Hegedűs Istvánt választották. (A család a Gyám” ragadványnevet ma is viseli.) A jegyzői tisztséget 1867. május 31-től kezdődően Buzás István töltötte be 1899-ig. Nyugdíjba vonulásakor hivatkozott arra, hogy a 32 évvel korábban, jegyzővé választásakor készült jegyzőkönyv aláírói közül Tresó Pál, id. Hadobás János és Dlabács János az 1899. július 3-i búcsúztatáson is jelen voltak. Buzás István jegyző együtt lakott testvérével, Buzás Cecíliával, aki Hódosy Bálint közbíró özvegye volt. Buzás István 1931. február 3-án 92 éves korában hunyt el. Agglegényként élte le életét. A vele együtt lakó testvére, Hódosy Bálintné 1949-ben, 90 éves korában hunyt el. (9-10.sz. kép)

10. sz. kép: Hódosy Bálintné
(Buzás Cecília) 1898-ban

Sorszám	A meghívottak neve -26-		Meghívás	
			kelem	tesztvére velle
1	Hadobai József bérő		Hadobai	
2	Trenó József bérő		Trenó József	
3	Hegedűs József bérő		Hegedűs József	
4	Kovács József bérő		Kovács József	
5	Kovács József bérő		Kovács József	
6	Hegedűs József bérő		Hegedűs József	
7	Kovács József bérő		Kovács József	
8	Thodaj József		Thodaj József	
9	Hegedűs József bérő		Hegedűs József	
10	Trenó József bérő		Trenó József	
11	Kalalys József		Kalalys József	
12	Hegedűs József bérő		Hegedűs József	
13	Hegedűs József bérő		Hegedűs József	
14	Hegedűs József bérő		Hegedűs József	
15	Hegedűs József bérő		Hegedűs József	
16	Trenó József bérő		Trenó József	
17	Trenó József bérő		Trenó József	
18	Hadobai József bérő		Hadobai József	
19	Trenó József bérő		Trenó József	
20	Trenó József bérő		Trenó József	
21	Trenó József bérő		Trenó József	
22	Trenó József bérő		Trenó József	
23	Trenó József bérő		Trenó József	
24	Trenó József bérő		Trenó József	
25	Hadobai József bérő		Hadobai József	
26	Trenó József bérő		Trenó József	
27	Hegedűs József bérő		Hegedűs József	
28	Trenó József bérő		Trenó József	

7. sz. ábra

Buzás István után Hebrony Lajost választották meg községi jegyzőnek. Hebrony Lajos 1895-ben feleségül vette Buzás István testvérének, a domoszlói jegyzőnek 17 éves lányát, Buzás Annát. Ennél fogva Buzást és Hebronyt szoros rokoni szálak fűzték egymáshoz. 1903-ban a jegyző mellé egy kisegítőt állítottak munkába a község házában. A későbbiekben a kisegítőnek

munkába állított jegyzőgyakornokot nevezték *segédjegyzőnek*, az addigi jegyző pedig *a főjegyző* elnevezést kapta. A segédjegyzők gyakran váltogatták egymást. Közülük Finta Gézát kell megemlítenünk, aki 1916-ban, 21 éves korában segédjegyzőként került Markazra, s Hebrony után őt választották főjegyzővé. A múlt században végrehajtott közigazgatási átszervezés változásokat hozott a falu rendfenntartó, bűnüldöző szerveinél is. A falu belső rendjének biztosítása korábban *a hadnagy* feladata volt. Az ő szerepét az átszervezés után *a belrendőr* vette át, aki részben idézéseket, leveleket kézbesített, másrészt ügyelt például a kocsmák zárójára, az idézett személyek megjelenésére, stb. Az utolsó markazi falusi hadnagy Tresó István – a mai idősebbek által ismert, és az 1960-as évek elején elhalálozott Tresó István belrendőrnek az apja – volt. (Ezért maradt a család ragadványneve: Hadnagy.) A régi megyei pandúrok helyett *a csendőrség* vette át a rendfenntartást. Markaz fennmaradt iratanyagai között a csendőrség említésével először 1898-ban lehet találkozni, amikor az előjáróság két ággal felszerelt csendőrpihenő létesítéséről határozott.^[23] Ebben a helyiségben folytatták le a csendőrök a kihallgatásokat, vallatták a bűnös (esetenként büntelen) egyéneket, verték össze a szilaj falusi legényeket, s tanították „rendre” azokat, akik nem elég mélyen hajoltak meg a főjegyző vagy egyéb urak előtt. (A lábcsókolás a múlt század közepétől már nem volt kötelező, de a kalaplevétel és a mély meghajlás minden úri ember előtt elvárt és kívánatos íratlan törvény maradt.)

A csendőrök – megjelenésüket, szolgálatba állításukat követően – sokat tettek a falu rendjének, közbiztonságának szilárdításáért, a bűnözés üldözéséért. Külső megjelenésükben is – hosszú szurony, rövid kard, kakastollas kalap – a falu rettegett – „kakastollas csend-biztosai” váltak. A csendőrökkel is összedolgozó falusi belrendőrt (kézbesítőt) megszokásból továbbra is hadnagynak nevezték. Tresó István belrendőr után 1901-től Skoda István (Felső), 1904-től pedig Takács István töltötte be a helyi belrendőr feladatkörét. 1890-es évek elején szervezték meg a körzeti orvosi intézményt. Addig csak járásonként 1 helyen, Gyöngyösön volt orvos. A körzeti orvos székhelyül Karácsondot jelölték ki. A századforduló körüli években Zetl Károly látta el a körzeti orvosi szolgálatot. Hozzá tartozott Karácsond, Detk, Ludas, Ugra, Halmaj, Visonta és Markaz, összesen hét község. Az egészségügyi hatóságok 1904-ben domoszlói székhellyel új orvosi körzetet szándékoztak létrehozni. A markaziak azt kérték, hogy ne Domoszlón legyen az új székhely, hanem Gyöngyösön, mivel esős, sáros időben a domoszlói út járhatatlan, és ezért az orvos elérhetetlen. Kérelmüknek helyt adtak, és a gyöngyösi orvosi körzethez sorolták a falut. Ezt követően csak az 1920-as évek elején állították fel a domoszlói orvosi körzetet.^[24] 1899-ben népkönyvtár felállítását szorgalmazták a főszolgabírói hivataltól. A markazi előjáróság azzal utasította el a létrehozását, hogy nincs rá sem pénz, sem megfelelő helyiség, és olyan egyén sincs, akire a könyvtár gondozását rá lehetne bízni. 1900-ban viszont már arról határoztak, hogy a községházánál egy szekrényt zárhatóvá kell tenni a könyvek elhelyezésére. Nincs semmiféle adatunk arról, hogy hány kötetből és milyen könyvekből állt össze a népkönyvtár, de egy – az 1920-as években készült könyvleltárból arra következtethetünk, hogy 1900-ban kb. 50 könyvet tartalmazott.^[25] Az 1906-os év a történelem számára sok feljegyezni való eseményt hozott. Ezek közül az egyik legjelentősebb, hogy közel 200 éves számkivetettség után hazai földbe került II. Rákóczi Ferenc földi maradványa. A fejedelem hamvait a törökországi Rodostóból 1906 októberében hozták haza. Vele együtt hozták édesanyja, Zrínyi Ilona, mostohaapja Thököly Imre fejedelem és Bercsényi Miklós gróf hamvait. A fejedelmi család maradványait végső nyughelyére szállító vonat október 28-án este indult a Keleti pályaudvarról. Este 9 órakor ért Hatvanba. Ezt követően Vámosgyörkön állt meg az ország gyászából kísért szerelvény. Gyöngyösről és környékéről Török Kálmán képviselő vezetésével népes küldöttség fogadta a fejedelmi vonatot. A városi előjáróság mellett a küldöttség tagja volt a járás minden falvának bírása és jegyzője. Markazt Tresó István és Hebrony Lajos képviselte, de sokan mentek a fejedelem maradványai előtti tisztelgésre olyanok is, akik nem voltak a küldöttség tagjai. A

vonat néhány percre állt meg Vámosgyörkön. Itt rövid beszédben Török Kálmán rótta le a Gyöngyös környékiek hódolatát. A fejedelem, valamint Zrínyi Ilona és Bercsényi Miklós hamvait október 29-én helyezték örök nyugalomra a kassai dómban. Thököly Imre hamvait Kézsmárkra szállították, s az ottani Thököly-vár családi kriptájában helyezték el. Amikor a Rákóczi hamvait szállító vonat Ludas térségében elhaladt, a környező községek harangjai megszólaltak. Markazon ekkor a templom romokban hevert. A kántor az iskola udvarán fa állványon elhelyezett harangot szólaltatta meg. Kékestetőn egész éjszaka, messziről látható nagy máglya lobogott.^[26] 1895 októberében Markazon is bevezették az állami anyakönyvezést. Ezt megelőzően csak egyházi anyakönyveket vezettek. 1895-től kötelezővé vált az állami esküvő, azaz a törvény csak az állami anyakönyvezető előtt tett esküt fogadta el hivatalos egybekelésnek. Az elöljáróság szokásos, begyakorlott, évről-évre ismétlődő munkájában lényegesen nagyobb megterhelést az I. világháború hozott. Az I. világháború időszakában, 1916-ban a falu elöljáróságának ülésére 28 fő kapott meghívást. Ezek közül 12 választott képviselő, 12 pedig virilista volt, a következő névsor szerint: Az elöljáróság gyötrelmes munkájával – melyet az I. világháború kényszerű körülményei között végzett – a következő fejezetben foglalkozunk.

Új templom Markazon

Markaz krónikájának I. kötetében áttekintettük falunk egyházi életének főbb eseményeit a múlt század második feléig. Végigkövettük a markazi papok váltakozását az 1742. évi újranevesítéstől kezdődően 1913-ig, amikor a mai idősebbek által még ismert Kiss Jánost nevezték ki falunk lelkipásztorának. Markaz történetében az 1875-től 1914-ig terjedő időszak fontosabb történelmi csomópontjait ismertetjük. Mivel a falutörténet szorosan összefügg az egyháztörténettel, szükségesnek véltük az e korszakban szolgálatban álló plébánosok néhány életrajzi adatának ismertetését. 1855. október 24-től 1872. július 6-ig Erős Gedeon vezette a markazi egyházat. A következő években a karácsondi plébániát kapta meg. Ötvenkét évi szolgálat után 1907-ben elhalálozott. Végrendeletében 150 koronát hagyományozott a markazi szegényekre. Az összeg további sorsát nem ismerjük.^[27] 1872-től 1888-ig Kollár Béla, öt követően pedig Osváth Ferenc vezette a plébániát. Osváth halála után 1894. november 17-én Meszkó Balázst nevezték ki a markazi egyház élére. Meszkó Balázs a felvidéki Kistapolcsán született. Anyanyelvi szinten ismerte, beszélte a tót nyelvet. 1909. március 12-én 50 éves korában tüdőgyulladás következtében elhunyt. Meszkó Balázst Melkó György követte, aki Homonnáról származott. Vele 1913. június 17-én szívgörcs végzett. 1913 november 28-án Kis János vette át a lelkészi hivatalt, aki szintén a Felvidékről, szlovák anyanyelvi területről, Szepesgnézdáról származott. (Magyarosítás előtti neve Klein János volt). Amint a felsorolásból látható, az egyház mindaddig, amíg a markazi szlovákok el nem magyarosodtak, ügyelt arra, hogy a falu egymást váltó lelkipásztorai ismerjék a tót nyelvet.^[28] Az I. kötetben ismertettük, hogy az újonnan benépesült faluba költöző tót őseink között lévő ezermesterek 1753-57. között közmunkában, ideiglenes jelleggel építették fel a templomot. A hevenyészetten készült épület állandóan költséges javításokra és átalakításokra szorult. Az állandósult javítási gondok áthúzódtak a múlt század utolsó negyedére, majd az 1900-at követő évtized első felére is. Az 1870. évi nagyobb méretű helyreállítás után – 22 évvel később – 1892-ben a templom megint felújításra szorult. A javítás végrehajtására az újságokban az alábbi pályázati felhívást tették közzé: (8. sz. ábra). Az 1892-93-ban megvalósított nagyjavítást követően alig múlt el 12 év, és ismételen veszélyes repedések keletkeztek a templom falán. Az immár sokadik nagyjavításhoz 1906 áprilisában fogtak hozzá. Május 30-án Meszkó Balázs markazi lelkész jelentette az egri érseki építészeti hivatalnak, hogy a felújítás nagy részét elvégezték.

Versenyfárgyalási hírdétmény.

A markazi r. cath. templom és paplakon foganatosítandó javítási munkák; a nagym. m. kir. vallás és közoktatásügyi minister úr 18896/91 számú rendeletével 1817 frt 67 kr. készpénz, és a község által adandó 359 kézi, és 159 ígás nap járulékkal engedélyeztetvén, azok keresztül vitelének biztosítására alólírott hivatalnál 1892 évi február hó 4-én d. e. 10 órakor zárt írásbeli versenyfárgyalás tartatik.

Felhívatnak ennélfogva vállalkozni szándékozók, hogy 180 frt ovadékkal ellátott zárt ajánlatukat alólírott hivatalnál fenti napon 10 óráig nyujtsák be, mivel a később érkezett ajánlatok figyelembe nem vehetők.

Az ajánlatok az építészeti hivatalnál átvehető minta szerint állítandók ki.

A javítási munkákra vonatkozó elő-méret költségvetés, és a feltételek az építészeti hivatalnál a hivatalos órákon belül betekínthetők.

Eger, 1892. január 14.

Hevesmegyei kir. államépítészeti hivatal:

Kovács Kálmán,

kir. főmérnök.

48—1—1

8. sz. ábra^[29]

A veszélyesen repedezett falakat támpillérekkel megerősítették. Június 2-án már azt jelentette, hogy a torony falai is (amelyek előbb szilárdak voltak, ennélfogva azokon semmiféle munkát nem végeztek) – erősen repedeznek. Ahogy az összeomlott épület bontásakor megállapították, a templomfalak támpilléreinek alapozásakor a torony alapjai alá szorították (vezették) a talajvizet. Június 4-én Meszko már azt jelentette az érsekségnek, hogy a repedező templomból elővigyázatosságból az értékeket igyekeznek biztonságba helyezni.^[30]

1906. június 24-én reggel 7 óra 30 perckor – amikor a javításon dolgozók az épülettől távolabb reggeliztek – hatalmas robajjal, porfelhőbe burkolózva a torony összeomlott, és magával sodorta a templomhajó oldalfalainak és tetőzetének egy részét is. Az összeomlásról a plébános a következőket jelentette: (9. sz. ábra) Az összeomlás robajára és a nagy porfelhő látványára a falu lakói még a határból is hazaszaladtak. Az összeverődött falulakók legvallásosabbjai – főként az idős asszonyok – Isten ítéletének, a Mindenható büntetésének tulajdonították az összeomlást, és hangosan imádkoztak.^[31]

Főszervező Egyházmegyei Hivatal!

*Legmélyebb hittel bízva jelenlétet,
hogy mai nap délelőtt hét és fél órákor a mar-
kazi templom tornya chórusával együtt összedől,
az egy-é oldalról folyó áramlásban és mélyen
hosszúban erősen elhajlott és felém kell önként-*

Markaz. 1906. évi június 24. én

elvárt szolgája

Meszi Bálint
lelkész.

9. sz. ábra

Markaz krónikájának I. kötetében közöltük a régi markazi templom még ép, majd pedig összeomlott állapotáról készült fényképeket. Hogy érthetőbb legyen az a vita, amely a régi helyreállítása vagy az új templom építése körül zajlott, a két képet ismételtelen közöljük. (11-12. sz. kép) A torony ledőlését követően a Heves megyei építészeti hatóság és az érseki építészeti hivatal részéről közös vizsgálóbizottság kutatta a templom összeomlásának okait, és helyreállításának lehetőségeit. Az egri érsekség úgy foglalt állást, hogy mivel a községnek nincs fedezete, az egyházmegye pedig nem vállalhatja magára az új templom építésének költségeit, ezért az összeomlott régit kell helyreállítani. A felújítás tervét az érseki építészeti hivatal elkészítette, s az a markazi plébánia 1906. évi iratanyaga között megtalálható^[32] E terv szerint az újjáépített templom visszanyeri eredeti – a leomlás előtti – formáját. A felújítás során az ép (- le nem omlott -) falak megmaradnak, az összeroskadt tornyot és a megrongálódott falrészeket pedig újraépítik. A régi templom helyreállítása ellen a falu erősen protestált (tiltakozott). Az eljáróság és az egyháztanács tiltakozásának a lényege az volt, hogy 150 évvel korábban ideiglenes jelleggel épített templomot minden 10-15. évben jelentős költséggel fel kellett újítani, ami a község anyagi erejét felemésztette. Nem a régit akarják megint „drótozni-fódozni”, hanem teljesen új templomot kívánnak felépíteni.^[33]

11. sz. kép: Az ép állapotú templom

12. sz. kép: Az összeomlott torony 1906 májusában 1906 júniusában

Az egri érsekség továbbra is elzárkózott az új templom létesítése előtt, mivel úgy vélték, hogy annak pénzügyi részét biztosítani nem tudják. Török Kálmán gyöngyösi főesperes, országgyűlési képviselő viszont a markaziak álláspontját támogatta. A község az építés anyagi támogatására felajánlotta, hogy mindenféle segéd- és szállítási munkát, fuvarokat a lakosság közmunkában el fog végezni. Azon túl gondoskodnak egy nagyharang beszerzéséről, a templom kifestéséről, egy templomtoronyra beszerzéséről és felszereltetéséről.^[34] 1906. augusztus 5-én a községi képviselőtestület és az egyházközség tanácsa közösen készített kérvényével egy bizottság utazott Budapestre, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba. A bizottság útját Török Kálmán főesperes, országgyűlési képviselő egyengette. El tudta érni, hogy a markazi új templom építése ügyében serénykedő küldöttséget a miniszter fogadja. A falut képviselő bizottságot Török Kálmán vezette. (13. sz. kép) Tagjai voltak: Tresó István (Martin) községi bíró, Hebrony Lajos jegyző és Buzás István nyugalmazott jegyző.^[35] Útjuk sikeres volt. Ígéretet kaptak az új templom felépítésének anyagi támogatására. Ezt követően gyorsan intézkedtek az összedűlt templom romjainak eltakarításáról. A munkát Mátrai Sándor egri vállalkozó 1480 koronáért végezte el, annak reményében, hogy az új templom felépítésére vonatkozó megbízást is ő fogja megkapni. Később, amikor nem ő nyerte meg az építkezési pályázatot, a romok eltakarításáért még 216 korona újabb követelést támasztott. Az eljáróság ezt elutasította azzal az indokkal, hogy a templom használható anyagait Mátrai elárvereztette. A templomromból még felhasználható köveket a lakosság ingyen elhordta, és saját építményeinél hasznosította. Ennélfogva Mátrai összes költsége – a templomromok értékesítéséből befolyt pénzből – megtérült.^[36] A romok eltakarítása után a megyei építésügyi hatóság és az érseki építészeti hivatal közös szemléjén megállapították, hogy a régi épület alapjaiból semmit sem lehet felhasználni. Tehát a régi templom falaiból és alapjaiból maradvány nem került be az új templom építményeibe. Az 1907-es évben és 1908-ban sokféle változatban készült el az épület terve. A két éven át érlelődő, csiszolódó tervet végül Wind István egyházmegyei építész véglegesítette. A templom felépítésének terve az ő keze munkája volt. Az alábbiakban fénymásolatban közölt alaprajz később már nem változott. A templomtorony az itt közölt vázlatához viszonyítva egészen csekély módosítással épült meg. (10. sz. ábra)

*13. sz. kép: Török Kálmán
országgyűlési képviselő^[37]*

Az építési megbízást pályázat útján Seiner György gyöngyösi vállalkozó nyerte el. A munkákat 1909. március elején kezdték, az alapok földmunkáival. A templom elején, a főbejáratnál az eredeti terepszinthez mérve 2 méter, a hátsó részen a terep lejtése miatt 4,5 méter mélységig alapoztak. Az alapozást 2 méter szélességben 500-as portland cementből és dunai sóderből készített vasbetonból szerkesztették. Az új templom 19 hónap alatt, 1910 decemberére – kívül-belül bevakolva – elkészült. Méretei impozánsak: Az épület hossza: 45 méter. Legnagyobb szélessége: 23 méter. A templomhajó szélessége: 12 méter. A fal magassága a padlószinttől 10 méter. A torony magassága (a keresztet tartó gömbig): 42,5 méter. Méreteinél fogva a markazitól nagyobb – mintegy 3000 főt számláló – egy házközösség helyiséigényét is kielégítené.^[39]

1. Közmunka megváltás ára	12.900 korona
2. Harangok beszerzésére	2.000 korona
3. Templom kifestésére	2.000 korona
4. Toronyóra beszerzésére és felszerelésére	<u>1.800 korona</u>
Összesen:	18.700 korona ^[40]

A hozzájárulás családonként átlagban 70 korona megterhelést jelentett, amely egy summás vagy cseléd ember két hónapi keresetének felelt meg. A templomépítési hozzájárulást az eljáróság közadók módjára szedte be a lakosságtól, és az hosszú esztendőig tartó civakodás tárgya lett. Az egyházközség tanácsa több esetben kérte Hebrony Lajos jegyzőt, hogy a templomépítésre beszédett pénzzel számoljon el. Hebrony Lajos arra való hivatkozással, hogy ő csak a „*politikai községnek*” tartozik számadással, de az egyházközségnek nem, sorozatosan elzárkózott az elszámolás elől. A helyzet egyre jobban elmérgesedett. Főként Hegedűs József (Okos) – a ma élő idősebbek által ismert és 1941-ben a fronton eltűnt Hegedűs József apja – valamint Záprel János (Tamás fia) követelte a számadást, célzásokat téve arra, hogy a beszédett pénz egy része nem a templom építésére lett felhasználva.^[41] Hebrony Lajos jegyző az iskolaszék és az egyháztanács tagjait „analfabéta bandának”, „tudatlan bugrisoknak” nevezte, Záprelt és Hegedűst pedig bandavezérnek titulálta. A vita elmérgesedésének elsődleges okozója Hebrony volt. Nem került volna nagy erőfeszítésébe, hogy az egyháztanácsot tájékoztassa. Mivel egyházi létesítményhez felhasznált pénzekekről volt szó, ez fölöttébb kíváncsisá vált. Ezzel szemben Hebrony nagyúri göggel elzárkózott a „bugrisok” elől... A három évig elhúzódó vitába az egymást váltó papok – Ragó Ferenc, Melkó György, Kis János – nem avatkoztak bele. Az érsekségnek küldött jelentéseikben azt a véleményt fogalmazták meg, hogy az elfajuló vitában az egyház ne foglaljon állást. A község képviselőtestülete és a falusi bíró – Tresó István (Martin), ill. Hadobás József – szintén kívül maradt a civakodáson. Végül az I. világháború megrázó eseményei oltották ki a templom költségeinek elszámolása körül izzó marakodás tüzeit. A hamu alatt parázsló tűz azonban az 1920-as években az iskolaépítés körül és a politikai pártok boszorkánykonyhájában újra lángra lobbant. Ez már a következő fejezet témája lesz. 1911 májusában Ragó Ferenc – a Markazt patronáló abasári esperes – azt jelentette az egri érsekségnek, hogy a templom elkészült, és teljes szépségében várja a felszentelést. A felszentelés 1911. június 18-án délelőtt egyházi szentmise és ünnepély keretében ment végbe.^[42] A misét Török Kálmán celebrálta, és ő szentelte fel az új templomot. A falu lakóin túl a környékbeli falvak papjai és hívői is eljöttek. Képviseltette magát az egri érsekség, megyei közgyűlés, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium több más szervezettel együtt. A templomszentelés napján az ünneplő faluról több fénykép is készült. Ezek közül kettőt sikerült fellelnünk. Egyik könyvünk első kötetének címlapját díszíti, a másik pedig e kötet fedőlapján található. A régi templom leomlása és az új felszentelése között eltelt 5 évben a miséket és egyéb egyházi rendezvényeket az akkor felső iskolának, később kántoriskolának nevezett épületben, nyáron pedig annak az udvarán tartották meg. Itt történtek az esketések és keresztelek is. Akik a markazi lehetőségeknél előkelőbb esküvői ceremóniát kívántak, azok Domoszlón, Abasáron vagy Gyöngyösön fogadtak egymásnak örök hűséget. Az egyházi iratok egyike felsorolja a régi templom kellékei közül az újba átkerült tárgyakat. Ezekből – terjedelmi okokból – csak néhányat tudunk most megemlíteni:

„Szent László vizet fakaszt” – oltárkép.
Hordozható Mária-szobor fából.
Kétoldalú hordozható kép, az egyik oldalán kereszt,
a másikon pedig Madonna a kis Jézussal.
Üveg alatti kép Mária koronázásáról, 55 cm-es.

Hordozható fa Mária-szobor (fafaragás).
Körmeneti kereszt (faragott fa).

Az új templomba átkerült tárgyak közül sokról meg lehet állapítani, hogy azok már a legrégebbi, ma is fellelhető 1810. évi templomleltár jegyzékében is szerepeltek. A templomi lobogók egy része szintén már 1810-ben is megvolt.^[43] A tárgyak közül több az 1753-57 között felépült templom első felszerelése, díszítési kellékei közül való, s immár 250 év óta szolgálja a markazi hívők ájtatosságát. A templom felszentelését követően az egyházi élet megélénkült. Többen, akik előbb a kántoriskolában kereszteltették meg gyermeküket, az új templomban újra keresztség alá tartották. Sokan újabb adományokkal jelentkeztek. 1913. június 16-án megalakult a Markazi Katolikus Ifjúsági Egyesület. A 18-20 év közötti fiúk közül 24-en léptek be az egyesületbe. Elnökük Dlabács Bertalan kántortanító (a mai idősebbek által ismert kántornak az apja) lett. Helyettese pedig Nagyfejeő Kálmán tanító. Tresó Antal (Puttonka) Skoda Ferenc, Hadobás József (Kispál) Hacsavecz Antal (Spanga), Hegedüs József és társaik az első világháború kitöréséig havonta egy esetben (télen pedig hetente) egyházi énekórára jöttek össze. A miséken a „kóruson” elhelyezkedve énekükkel követték a templomi orgonát és a kántort. Előkelőbb egyházi szertartásokon – esküvő, temetés – szerepet kaptak. Az „Énekes szentmisék” fő szereplőivé váltak.^[44] Az új templom Markaz díszévé és egyben szimbólumává vált. A vándor bármerről közelíti meg a falut, elsőként a templomon akad meg a szeme. úgy bújnak hozzá a falu házai, mint a kotlóshoz a kiscsibéi. A templomtorony órája és az ércesen kongó nagyharang újra és újra felhívja a falu lakóinak figyelmét, hogy a végtelen időt véges életű emberek élnek.

Faluszéli kápolna

A markazi egyházközség tanácskozásain 1908-tól kezdődően egyre gyakrabban hangzott el az a kívánság, hogy sok más községhez hasonlóan itt is a falu szélét kápolna díszítse, ahol az érkező vándor hálát mondhat azért, hogy az Isten hazasegítette, illetve az eltávozó könyöröghet, hogy útja sikeres legyen, és épségben hazatérhessen. Újra és újra felmerült az az óhaj is, hogy a XVIII. században épített abasári (Pipis-hegyi) Szent Anna kápolna legyen az építendő markazinak a mintája. Ez a stílus tévesztette meg a „Heves megye műemlékei” című könyv szerzőit (akik okleveles kutatást nem végeztek), amikor a markazi kápolna építését a XVIII. századra keltezték.^[45] Az érsekség a kápolna építését hosszú éveken keresztül halasztgatta, arra hivatkozva, hogy sem a falu, sem az egyházmegye nem tudja a pénzügyi fedezetét biztosítani. 1909-ben Meszko Balázs, majd az ő elhalálása után a Markazon helyettesítő Ragó Ferenc abasári esperes gyűjtést indított a kápolna felépítésének költségeire. 1911-ben Ragó Ferenc már azt jelentette Egerbe, hogy az építés fedezetére néhány ezer korona összegyűlt.^[46] A legjelentősebb adományt Simonyák György és neje, Hacsavecz Mária tette (a falábú Simonyák György szülei), akik a kápolna építési helyének átadták a 800 négyszögöl nagyságú földjüket, amely akkor kb. 220 korona értéket képviselt. Ezen túl 100 korona (egy cseléd 3 havi keresetének megfelelő összegű) hozzájárulást fizettek. Az építés helyének kijelölésekor a terület a falu szélétől közel 1 kilométerre volt. Mára (1995-re) a falu a kápolnáig terjeszkedett. Mivel az érsekség a kápolna építésének engedélyezését tovább halogatta, a hívők türelme elfogyott. A legtürelmetlenebbek – főként az énekes asszonyok, Skoda Veron (özvegy Tresó Urbánné) vezetésével – megszervezték az építkezést, s 1912 tavaszán érsekségi engedély nélkül hozzáfogtak. Az engedély nélküli építkezés rövid időn belül az érsekség tudomására jutott. Miatta Ragó Ferencet marasztalták el. A lelkész 1912. augusztus 9-én igazoló jelentést tett, amelynek egy részét az alábbiakban ismertetjük: *(11. sz. ábra)* A plébános a fenti jelentés mellékleteként beterjesztette a kápolna tervének rajzolatát. Egész egyszerű rajz. Ez időben a falusi építkezésekhez ehhez hasonló szintű terveket kívánt

az építést engedélyező hatóság. A fellelhető iratok nem említik a kőműves- és ácsmester nevét. A legvalószínűbb, hogy Szekrényes József (Pelyák) kőműves kisiparos építette. Az egri érsekség a kápolna felépítését – mint tény – tudomásul vette, azzal a feltétellel, hogy gondoskodni kell az egyházi létesítmény és az előtte felállított kereszt jövőbeli megóvásának és karbantartásának anyagi fedezetéről. Alapítványok létrehozásával a markaziak ezeket a feltételeket is teljesítették.

„Elfogyott. En aronban hiszem, hogy egy pár jobb éresem
ember áldozatkészségével minden rendbe jön.
Ihoda Veronát megpirongattam, hogy minden felsőbb
hatósági engedély nélkül építhetett. Védkezését komolyan
venni nem lehet...
A történetek után alázatos előterjesztésem és javaslatom
az, hogy a kápolna felépítését tudomásul venni méltóztatásuk
aron kikötéssel mégis, hogy a kápolna fenntartására legalább
200. (Kettőszáz) korona alapítványt legyenek, s ha a belső
berendezés is teljesen és megfelelő módon kész-
tesz, a kápolna ünnepélyes megáldását kérhetik.
A gyöngyösi Kir. járási bíróság 1974. évi 1912. sz. végzését
hitelesen nyitása után a legmilyebb tisztelettel vagyok
A Főtitkárunkhoz egyházmegyei Hivatalnak
„Abasár, 1912. évi augusztus 10-én”

alázatos szolgálója:
Rago Ferenc
h. alapsz. Abasi plebány

11. sz. ábra

*14. sz. kép: Faluvégi kápolna Markazon.
(A kép az 1940-es évek közepén készült.)*

Az engedélyezés és a felszentelés elől minden akadály elhárult. A kápolnát 1913. szeptember 8-án Boldogasszony (Kisasszony) tiszteletére szentelték fel. Az ünnepélyre a hívők a templom előtt gyülekeztek. Onnan körmenetben, templomi lobogókkal, hordozható Mária-képpel, szobrokkal és keresztekkel – a szentkúti vagy debrői búcsúmenethez hasonlóan, csak lényegesen többen – vonultak a kápolna elé. A templomszenteléshez hasonlóan szentmisét tartottak, kinn a szabadban. A szentmisét most is Török Kálmán főesperes celebrálta, s ő szentelte fel a kápolnát. A kápolnamegáldás és a körmenet összekapcsolódott a búcsú ajándéktárgyak árusításával, sátrakkal és népi vigadalmakkal.^[47] Az 1913. évi első avatási búcsús körmenetet ezt követően minden évben megismételték, beiktatva még egy májusi búzaszentelési körmenetet is, amit szintén a kápolnánál rendeztek meg. A szeptember 8-i búcsús körmenetet és ünnepélyt az első években kisbúcsúnak nevezték, megkülönböztetésül a december 8-i nagybúcsútól. Így következett be az a ritka eset, hogy egy faluban évente kétszer tartottak egyházi búcsút. Évtizedek múltán egyre inkább a szeptember 8-i (kisasszonyi) búcsú vált „nagybúcsúvá”, a december 8-i pedig elhalványult. A kápolnát – fennállásának 80 éve alatt – többször is kirabolták. A történeti feljegyzésekben az 1920. március 19-ről 20-ra virradó éjjel történt rablás szerepel, amikor is többek között szőnyeget, abroszokat, fátylakat vittek el.^[48] 1937-ben a Honvéd Hagyományápoló Egyesület kezdeményezésére országosan szorgalmazták, hogy az I. világháború frontkatonáinak emlékére „Hősök ligetét” hozzanak létre, és azt szépen befásítva állandóan gondozzák. A markazi előljáráóság az egyházközséggel egyetértésben a kápolna körüli részt fákkal beültette, és elnevezte „Hősök ligetének”.^[5] Az eltelt 58 év alatt az akkor elültetett csemeték terebélyes koronát növesztő fákká váltak, hűs árnyékukkal védve a faluvégi kápolnánál tartott kisasszonyi szentmise hívőit. (14. sz. kép)

A birtokviszonyok és a mezőgazdaság az úrbérrendezés után (1875-1918)

Markaz történetének I. kötetében a 166. oldalon felsoroltuk azt a 7 markazi birtokos főurat, akik a jobbágyszabadítást követő úrbérrendezéskor az elvesztett birtokaik után jelentős pénzbeli kártalanításban részesültek. A jobbágytelkektől elkülönülő majorsági (uradalmi) földjeik pedig továbbra is tulajdonukban maradtak. Az 1875-ben végrehajtott tagosítás során a markazi uradalmi birtokokhoz 355 kataszteri hold szántó, 102 kh rét, 92 kh legelő és 1224 kh erdő tartozott. Az úrbérrendezést követő 1877. évi tagosítás után a földtulajdonban gyors változások, átrendeződések mentek végbe. Ezek közül a leglátványosabb mozgás az volt, hogy a hagyományos főúri osztály lába alatt „megcsúszott a talaj”. A Markaz határát birtokló főurak a múlt század második felére teljesen eladósodtak. A jobbágyszabadítást követően kapott nagy összegű kárpótlás, és a saját kezükben maradt uradalmi birtokaik jövedelme kevésnek bizonyult az igen költséges, tékozló életmódjuk fedezésére. Kénytelenek voltak birtokaikra hiteleket felvenni, uradalmait elzálogosítani. Az 1875. évi tagosítás után a legnagyobb birtokkal rendelkező báró Baldácsy Antal vagyona részben öröklés, másrészt vétel útján gróf Kállai Benőné (született Bethlen Éva) tulajdonába került. Gróf Kállai Benő az 1870-es években Heves megye főispánja volt. Markazi birtokaikra több esetben vettek fel jelzáloghitelt. Az 1886-ban készült földkönyv szerint a korábbi években tulajdonukban lévő erdőkből 300 kataszteri holdat adtak el Grüssner Jenőnek, a Gyöngyösi Bank Részvénytársaság titkárnak.^[49] A következő években és évtizedekben újabb és újabb jelzáloghiteleket vettek fel. Markazi birtokaik elzálogosítását azzal tetézték, hogy 100.000 korona kölcsön fejében az 1890-es évek derekán a falu határában lévő összes vagyonukat lekötötték. Az adósság a századfordulóra 130.000 koronára növekedett. Kifizetni nem tudták, s így elzálogosított birtokuk teljes egészében Grüssner Jenő, illetve fiai, Mór és Salamon tulajdonává vált. Ennek során Markaz legnagyobb földesurává a századfordulón Grüssner M. Salamon lépett elő.^[50] A Vág-völgyéből áttelepült Grüssner József kőművesmester a fellelhető iratok szerint 1824-ben Heves községben tűnt fel. Itt ő és leszármazottjai jelentős birtokot szereztek, amelynek kiterjedése az 1945-ös földreformkor elérte a 195 kataszteri holdat. Grüssner Jenőn, ill. utódain, Móron és Salamonn kívül új birtokosként jelent meg Markaz határában gróf Károlyi Gyula – a későbbi köztársasági elnök – Károlyi Mihály apja. Gróf Károlyi Gyula 339 kataszteri holdat megvásárolt a Kállainé-féle (előbb báró Baldácsy-féle) és a csődbe jutott báró Senyey Pál-féle (ugyancsak Baldácsy örökös) erdőkből, és azt a parádi erdőgazdasághoz csatolta. (Saskő, Gödrös-oldal, Nyugodalomtető stb.)^[51] A Gosztonyi-féle erdők öröklés és vétel útján a Karácsondon birtokos Matyasovszky család kezére kerültek. A Grüssner család által megszerzett – a Hegyes nevű hegyoldalban lévő – erdőkből 53 holdat megvásároltak, ill. elcseréltek a markazi gazdáknak. Ezt nevezték később és jelölték a térképen Kovács-féle erdőknek.^[52] Az 1875. évi tagosítás során kialakult Buzás István-féle nyigedi 265 kataszteri holdas birtok nagy részét 1909-ben 64 darabra felparcellázták, és eladták.^[53] A jobbágyság fennállásának idején – mint ahogyan az I. kötetben kifejtettük – a jobbágytelkek nem aprózódhattak az örökösök között. Az 1875-ös tagosítás befejezése után viszont egy-egy volt jobbágytelek vagy zsellérföld több örökös között felosztódott, darabolódott. Míg 1875-ben mindössze 42 telkesgazda és 79 házas zsellér (összesen 121 fő) rendelkezett külterületi ingatlannal, tizenegy évvel később az 1886-os földkönyv már 245 főt sorol fel külterületi ingatlanulajdonosként. Főként a telkesgazdák (a volt jobbágyok) birtokai aprózódtak, hiszen a zsellérek 1200-1600 öles kis nadrágszíj parcelláit szinte lehetetlen volt tovább darabolni. A falu beltelki ingatlanjai is hasonlóan gyors ütemben aprózódtak fel. Az 1858. évi térképen (melyet az I. kötet 173-as oldalán közöltünk) összesen 180 beltelki ingatlant tüntettek fel. Az 1886-ban készült községi térkép már 230 portát jelöl meg. Az 1875-ben zárult úrbérrendezési pereket követő 11 év alatt a falu változatlan nagyságú belterületén 50 új házhelyet képeztek ki, azaz 25%-kal nőtt a porták száma, és ugyanannyival csökkent az átlagos területi nagyságuk.) (12. sz. ábra)

12. sz. ábra: A falu beltelki ingatlanjainak egy részét feltüntető térképszelvény, az 1886-os községi beltelki térképről.^[54] A templom, Fő utca, Dobó utca és a Petőfi utca által határolt (a vázlaton -.-.- vonallal jelzett) falurészen 1868-ban 4 ház állott. 1886-ban már 15 beltelki ingatlanra osztódott. 1994-ben pedig 20 családi ház állt e területen.

Az 1875. évi VII. törvényerejű rendelet új alapokra helyezte a földadót. Bevezetésének időpontjában a régi forint volt forgalomban, de folytak az előkészületek az új pénz, a korona bevezetésére. A korona értéke egy meghatározott mennyiségű aranyhoz volt mérve, ezért a földérték mérőszámát aranykorona értéknek nevezték. Az új, az aranykorona-rendszeren alapuló földadó bevezetése előtt a föld után területnagyságra adóztak, függetlenül annak minőségétől. Az 1875. évi új adózási törvény a földeket minőségi osztályba soroltatta. Ennek alapja az volt, hogy egy kataszteri hold földön több esztendő átlagában véve évente hány aranykorona értékű tiszta jövedelem érhető el. Szántó és szőlőművelési ágú ingatlannál 10 évi, erdőnél 25 évi átlagot vettek alapul. Kiszámításának módja az volt, hogy a föld hozadékából (a rajta megtermett értékből) levonták a termékek előállítására fordított költségeket, s a fennmaradó rész jelentette a tisztajövedelmet. (A földbe, szőlőbe, erdőbe fektetett tőke hozadékát.) A föld aranykoronára számított értékének adózási célokra kidolgozott rendszerét már több mint 120 éve a föld általános értékének mérésére is használják. A korona elnevezésű pénzt a közforgalomba 1892-ben vezették be a régi forint helyett, de ezt követően még hosszú időn keresztül mindkét pénznemet használták. A korona bevezetésekor az átváltási arányt úgy állapították meg, hogy 1 forintot 2 korona értékűnek számítottak. Ez időben (1892-ben) egy mázsa kukorica 2 Ft (4 korona), egy tehén 40 Ft (80 korona) értéket képezett. Markazon – amint a későbbiekben majd részletesen ismertetjük – 1885-1887 között a filoxéra a szőlőt teljesen kipusztította. Ennek következtében a régebbi szőlőültetvények helyén is szántóföldi növénytermesztés folyt. A szántóföldi növénytermesztésnél továbbra is az évszázadokon keresztül kialakult – apáról fiúra öröklődő – szokásokat követték. A határ egyik részében kalászos gabonát, a másikban pedig tavaszi

kapásokat termeltek. Aratás után a tarlókat lovak és szarvasmarhák legeltetésére használták. Egy 1916. évi jelentésből megismerhetjük a markazi határ korabeli vetésszerkezetét (13. sz. ábra) A jelentésből hiányzik a szálas takarmánynövények (lóhere, lucerna) vetésterülete, amely a jelzett időpontban 8-10 magyar hold lehetett.

Markazi határközség	
Javirali felület	
őszi buza	814 h.
tavaszi	54 h.
őszi árpa	110 h.
zab	26 h.
Reugen	230 hold

VII/1

13. sz. ábra
termésátlagok

Ugyancsak hiányzik az összesen mintegy 2 holdat kitevő zöldségekertészeti növény (krumpli, marharépa, stb.) vetésterülete. A jelentés készítésének idején (1916. július 2.) már jelentős területű szőlőültetvény díszítette a markazi határt, melyet a következő részben ismertetünk. A gabonatermesztés országos mennyiségi eredményeinek érzékeltetésére adjuk közre a korabeli Földművelésügyi Minisztérium 1884. évi termés-betakarítási jelentésének egy részét (1600 öles kataszteri holdban): (14. sz. ábra)

(Ebben az időben az országos igen alacsonyok voltak, a nyugati – francia, dán, holland – gazdaságok hozamainak csak 60%-át érték el, amely hozzájuk képest mintegy 100 éves lemaradást jelentett.) Markaz mezőgazdasági növényeinek terméseredményei még az alacsony országos átlagnak is alatta maradtak. Az 1880-as években a termékek összeírásakor a markazi gazdák neveinek felsorolásánál még keresztekben (csomókban) tüntették fel a kalászos termények mennyiségét. Ha a kalászos keresztek (csomók) mennyiségéből nyerhető termény súlyát átszámoljuk, lényegében hasonló eredményt kapunk, mint amiről az alábbi, 1918. évi termésbecslés tájékoztat: (15. sz. ábra)

Az 1884. évi aratás főbb terményeinek eredménye. A) Holdakban és métermázsákban. Őszi és tavaszi buza: a learatott terület nagysága 4.781,051 hold (1883-ban 4.528,120 hold); termett átlag egy holdon 6.01 q (1883-ban 5.50 q); összesen 28.722,344 q (1883-ban 24.889,011 q). Őszi és tavaszi rozs, kétszeres: a learatott terület nagysága 2.265,666 hold (1883-ban 2.245,589 hold); termett átlag egy holdon 5.62 q (1883-ban 5.37 q); összesen 12.738,462 q (1883-ban 12.058,554 q). Őszi és tavaszi árpa: a learatott terület nagysága 1.729,847 hold (1883-ban 1.689,795 hold); termett átlag egy holdon 6.10 q (1883-ban 5.08 q); összesen 10.571,828 q (1883-ban 8.586,158 q). Zab, tönköly: a learatott terület nagysága 1.735,311 hold (1883-ban 1.730,337 hold); termett átlag egy holdon 5.27 q (1883-ban 4.08 q); összesen 9.149,780 q (1883-ban 7.061,124 q).

14. sz. ábra^[55]

Amíg az 1800-as évek elején Markazon kataszteri holdanként átlag 4q búzatermést takarítottak be évente, ez az 1880-as években csak 4,5 – 4,6 q-ra növekedett, s még 1918-ban is ugyanennyi maradt. A fenti adatok azt mutatják, hogy a terméseredmények egy évszázad alatt lényegében évente azonos szinten ismétlődtek vagy alig változtak. Száz év alatt a termelés módjában, a vetőmagvak nemesítésében, a talajerő utánpótlásban alig tapasztalható változás. Az 1910-es években országosan mindössze 12 kg volt a holdankénti átlagos műtrágya felhasználás. Ez a mennyiség is – lényegében mind – az uradalmak földjébe került. 14. sz. ábra^[55]

Markaz község

A bejelentés miután területi részre vonatkoztat: 1200 n.öles magyar hold.

A bejegyzett területi rész hány n.ölelől - nek felel meg: 1200 n.ö.

A várható termés mértékét:

<i>Búza</i>	<i>350</i>	<i>kg.</i>
<i>Rozs is kétnemes</i>	<i>300</i>	<i>"</i>
<i>Árpa</i>	<i>300</i>	<i>"</i>
<i>Zab</i>	<i>300</i>	<i>"</i>

Markaz 1918 évi július hó 12. én

Gerhát István

15. sz. ábra: A jelentés közepén hiányzó mennyiség a búzára vonatkozóan: 350 kg^[56] Amennyiben a 350 kg/1200 n.öles magyar holdankénti búzatermést átszámítjuk kataszteri holdra, 4,66 q termésátlagot kapunk. Hasonló a kataszteri holdankénti termésátlag a rozsnál is.

Az 1860-70-es években a gyakorlat eldöntötte, hogy a kézi kaszás vagy a sarlós aratás-e a jobb. Míg az 1860-as években a kalászos gabona felét sarlóval aratták, 1880 körül már 80%-ban kézi kaszával folyt a betakarítás. Az aratók bére évszázadokon keresztül alig változott. A markaziak az I. világháború előtti 40 évben is az ország sok uradalmában vállaltak aratási munkát. Ez időszakból mintegy tíz markazi aratónak a munkakönyve maradt ránk. Ezekből kiolvasható, hogy az aratók munkabére lényegében az egész országban azonos volt, vagy alig tért el egymástól. Az alábbi bejegyzések Gerhát István (Kályi) (szül. 1875.) munkakönyvéből valók. (16. sz. ábra) Az Ehrlich-gazdaság aratóinál a munkakönyvbe bejegyzett szerződésből könnyű kiszámítani az elérhető átlagos napi keresetet. Egy aratópár egy 1200 n.öles magyar hold aratómunkájának minden részét (beleértve a tarló felgereblyézését és a termés behordását is) hajnali 3 órától este tízig tartó megfeszített munkával tudta elvégezni. Egy 1200 n.öles holdon 350 kg búza termett. Ennek 11-ed része, azaz 32 kg volt az aratópáré. (Az arató férfi napi átlagban 20-21 kg, a félrészes marokszedő 10-11 kg búzát keresett). Ehrlichnél ezentúl semmi más járandóság nem volt, csak reggelente egy fél deci pálinka.

A munkaadó neve, lakohelye	A szerződés költő, az elvállalt munka neve, ideje	A szerződésnek a munkabérről szóló részének lényegesebb feltételei az előjárásról vagy a munkaadó által alkalmazandó	A szerződés teljesítésének, vagy felbontásának igazolása (a munkaadó által aláírandó)
Iszrich Miksa Markos	Szerződés 1900. évről H. szerződés Kék 1900. január 17-én	Szerződés H. évi, elemi szőlőművelés 5 Ké- szára 1200. óra és 100 szőlőművelés. — Behozottani ingyen szőlőművelés a munka- adók igazán, s a Kék napokból 1-1 perora pótlások, Kékment 4 szor. — H. évi.	

16. sz. ábra^[57]

Hasonló keresetekkel lehetett számolni a távoli uradalmakban is, ahol 14-ed részért arattak, ezenkívül gyenge kosztot és szállást kaptak a birkahodályban vagy az uradalmi szalmakazal tövében. Bár az 1905-ös évet megelőzően is voltak viták a gyenge keresetek miatt, a markazi aratók „az 1905-ös nagy, nehéz aratás idején” keveredtek a legélesebb vitákba az uradalmi tisztviselővel. Az 1905-ös aratást évtizedek múlva az idős emberek életük legnehezebb aratásaként emlegették. Erre okot az adott, hogy a sok esőzéssel járó viharok lefektették és összekuszálták a gabonát, s a fekete üszög és a vörös gabona-rozsda pora pedig felhőként lebegett az aratók körül. 1906-ban a Beőkönyi Viktor detki uradalmában dolgozó markazi aratók a gyenge kereset miatt csatlakoztak az ottani cselédek, béresek sztrájkjához. A cselédsztrájk letörésére a járási főszolgabíró kirendelte a csendőrséget. Ekkor az aratók a munkát megkezdték. Ellenük eljárás nem indult. Viszont a detki cselédek közül jó néhányat bíróság elé állítottak, és tíznapi elzárásra ítélték.^[58] Az 1875-1914 közötti időszakban az uradalmi birtokokon megjelentek a gőzmeghajtású, a benzinmotoros és a villamos energiával működő cséplőgépek. Az első – gőzerővel működő – cséplőgépeket, melyeket a markaziak megismertek, „tüzes masinának” nevezték. Ez az 1852-től kezdődően Angliából behozott „tüzes masina” naponta 8 q szenet „evett” meg. A későbbi – az 1860-as évektől gyártott Röck István-féle – magyar gyártmányú „tüzes” már szalmával lehetett fűteni. Cséplés idején egy gyerek állandóan tömködté a szalmát a gép kazánjába. (15. sz. kép)

A szalmával fűtött gőzgépek csak a nagyobb uradalmakban jutottak szerephez. Ott viszont egészen 1945-ig használták őket. A szalmával fűtött cséplőmozdony a falvak szűk paraszti portáin túlságos tűzveszélyt jelentett volna, másrészt a kisparaszti gazdaságokban nagyobb becsben tartották a szalmát, minthogy a gőzgép hasába tömködjék. A falusi portákon csak a századfordulót követő években kezdett a gépi cséplés elterjedni. Markazon az első olyan okmány, amely cséplőgép léteire utal, 1909-ben keletkezett, amikor a balesetveszély csökkentése érdekében elrendelték az összes – „minden néven nevezendő” – cséplőalkalmatosság megvizsgálását.^[59] A faluban csak az 1910-es évek vége felé tudta a cséplőgép a lónyomtatásos cséplést a feledés lomtárába taszítani. Markazon az 1884-ben szabadalmaztatott Csonka János-féle Otto-motoros cséplőmozdony jelent meg a századfordulót követő években. Munkáját mindig először a falu szélén kijelölt közös szérűn kezdte. A közös szérűn a kis mennyiségű gabonát termelő zsellérek, vagy a keskeny portát birtokló gazdák csépeltek. Amikor a közös szérűn a cséplést befejezték, sorba mentek azokhoz a gazdákhöz, akiknek jelentősebb mennyiségű gabonájuk, és a cséplőgép

befogadására alkalmas, tágas udvaruk volt. Általában kalákában csépeltek. A cséplőgép állandó foglalkoztatottja a gépész volt. Ő végezte a termény mérlegelését, vezette az iratokat, és kivette a terményből a cséplőgép használata után járó részt – 4-5%-ot. A gépészen kívül még két állandó foglalkoztatott dolgozott a gépen: az „etetők”, akik egymást váltva a dobba adagolták a kéréket. A többi munkást a cséplető gazda a rokonok, ismerősök köréből toborozta, arra az időre, amíg a saját gabonáját a cséplődobon átengedik. A cséplőmozdony nem volt önjáró. Állati és emberi erővel vontatták a cséplődobbal együtt. A kis emelkedésű terepen a helyváltoztatáshoz 4 lovat fogtak eléjük. A dombos, nagyobb emelkedőkkel tarkított utakon és portákon a lovakon kívül emberek és gyerekek serege segített a vontatásban. A gyermekek külön élménye volt, hogy a cséplőgép elejéhez rögzített két hosszú rudalókötélen ők is vontathatták a gépet. A köteleket mindkét oldalon 20-25 gyerek húzta. A felnőtt férfiak a gép küllőibe kapaszkodtak, valamint emelőrudakkal a tengelyt feszítették.

15. sz. kép: Nem önjáró cséplőgép-mozdony: a „tüzes masina” Székesfehérvár mellett, markazi cséplőmunkásokkal.

A „Hórukk!” szóra egyszerre indították a lovakat, a gyerekeket és az emelőruddal segítők. Más esetekben a gyerekeket mindig elkergették a cséplőgép környékéről, mert ott veszélyes játékokat űztek a szalmában, a géphajtószíjnál, de főként az erőgép gyújtószerkezetének mágnesével. Ez abból állt, hogy 4-5 gyerek megfogta egymás kezét, egy pedig dróttal vagy szeggel a gyújtómágneshez nyúlt. Mindig a sor végén álló gyermeket ütötte (rántotta) meg az áram.^[60] Az 1910-es évek végén a faluban már két cséplőgép dolgozott. Egy a ludasi Csorba Józsefé, a másik pedig Demeter Józsefé. Majd az 1920-as években Molnár András is vásárolt egy cséplőgépet. Nyári időszakban – július közepétől szeptember elejéig – a kellemes hangon duruzsoló, néha fel-felbúgó cséplőgépek zenéje éppúgy hozzátartozott a falu hangulatához, mint a vadgerlék „huhúkoló kacagása”, vagy a gólyák kelepelése. (16. sz. kép) Markazon a gazdák nagyobbik hányadának 6-8 q kenyérgabonája, 2-3 q árpája és 1-2 q zabja termett.

16. sz. kép: Otto rendszerű cséplőmozdony, a századforduló idejéből. A markaziak „csahosnak” nevezték.

Az I. világháborút megelőző évtizedekben csak néhány olyan gazdálkodó volt, aki 50 q-n felüli kalászos gabonát takarított be. A legtöbb gabonája Hadobás Istvánnak volt, évente 70-75 q terméssel. Őt Buzás István főjegyző követte 50-54 q közötti mennyiséggel. Kiss János plébános, Hadobás János, Bokk Ferenc, Ehrlich Miksa és Kovács József évente 35-45 q közötti búzatermést csépeletetett el.^[61] A szemes gabonát a kamrában tárolták, kádakban, zsákokban s külön e célra készített deszkaládákba töltve. 1945 előtt a faluban több helyen lehetett találkozni az évtizedekkel, esetleg száz évvel előbb ruhatárolás céljára, vagy kelengyész ládának készített szuszékkal, amelyet már csak gabonátárolásra tudtak hasznosítani. Markaz a történelme során soha nem tartozott a nagyobb számú állatot tenyésztő községek közé. Az 1902. évi felméréskor 165 főnél írtak össze nagytestű állatot. 89 lakó tartott együttesen 161 db lovat, melyek közül 67 db kanca, 94 db pedig herélt volt. A gazdák közül 51-nél 2 lovat, 9 főnél 3-at, 1 főnél pedig (Ehrlich Miksa) 4 db-ot írtak össze. A lovat tartók 1/3-a, 28 fő csak 1 igásállattal rendelkezett. Az 1902. évi állatösszeíráskor ökrök már nem voltak a faluban. (1895-ben még 8 db ökröt jegyeztek fel.^[62] Szarvasmarhából 1902-ben 97 tulajdonostól 205 db került jegyzékbe. A 205 db szarvasmarhából 102 db tehén volt, 101 db pedig növendék és 2 db apaállat (bika). Záprel Tamás 7 db, Tresó András, Hadobás János (Harmatos) és Potocki János 5-5 db szarvasmarhát tartott. Ugyanezen összeírás szerint a faluban 1902-ben 152 db birka és 19 db kecske volt. (Az uradalmak jószágállománya a fenti összeírásban nem szerepel.) A mezőgazdaság rovarkártevőinek nagyméretű elszaporodásával a markazi iratokban először 1842-ben találkozunk, amikor a falu marháira és birkáira rátört szájszél- és körömfájás okozóinak az erdőkben elszaporodott hernyókat tekintették.

1877-ben a feljegyzések szerint tavasszal elszaporodtak a vincellérbogararak, nyáron pedig annyi hernyó lepte el a növényzetet, hogy mindent kopaszra rágtak. Ekkor találkozunk a fellelhető iratokban először a szőlő rovarkártevői elleni kötelező állami védekezéssel. Néhány évben a sáskák elszaporodása okozott gondot.^[64] A faluval összefüggő iratokban vagy 4 olyan feljegyzést találunk, amikor a Tatar-mezőn kikelt sáska-rovarok sereggé növe indultak a határba, kártevő újtukra. Ilyen eset volt többek között 1907 májusában, majd 1909 júliusában is. A falu előjárói a marokkói sáska elleni védekezés megszervezéséről határoztak, de hogy milyen módszert használtak a rovarok elpusztítására, arra vonatkozóan semmiféle útbaigazító feljegyzés nem található.^[65]

Az elmúlt évszázad második felétől a felfejlődött ruházati ipar szükségleteinek fedezésére szorgalmazták a selyemhernyó tenyésztést táplálékuk biztosítására pedig az eperfák ültetését. A markazi előjáróság a filoxéra-vész előtt azzal hárította el a selyemhernyó tenyésztésbe való bekapcsolódást, hogy a szőlő csúcsmunkáival összefut a selyemhernyó fő tenyészideje. A későbbi években pedig, például 1900 tavaszán azt jelentették, hogy a lakosság fő foglalkozása a cserhántás, ezért a selyemhernyó tenyésztéssel nem foglalkoznak.^[66] Bár a falu a selyemhernyó tenyésztése elől elzárkózott, az eperfa az 1800-as évek második felében mégis elterjedt. Lényegében minden portára ültettek. Árnýékot és gyümölcsöt adó kedvelt fává vált a határi mezsgyéken, az országutak szélén is. Sokféle színű finom zamatú étkezésre kiváló gyümölcsöt termő fajtái terjedtek el főként a múlt század végén és e század elején, amikor az eperfa „divatfává” vált.

A markaziak gabonaféléket árusítani ritkán mentek a búzapiacra vagy vásárokbá. Inkább vevők voltak, mint eladók. Az 1920 előtti időszak évtizedeiben a környék gabonája főként a gyöngyösi búzapiacra cserélt gazdát. Bár a tizedes rendszerrel való számolást és mérést 1870. január 1-jén életbe léptették – hivatalossá tették –, a piacon még hosszú évtizedeken át továbbra is a régi mércéket, mértékegységeket használták. Termények mérésére a pozsonyi mérőt” és vékát.^[67]

Érdekes, hogy a korabeli Földművelésügyi Minisztérium 1884-ben a búza árát még zsák mennyiségre adta meg, az alábbiak szerint: (76-80 kg = 1 zsák). (17. sz. ábra)

A gyöngyösi nagy vásárokbá gyakran a „fél falu”, de legalábbis a lakosság 30-40%-a útra kelt. A vásárba igyekvő 50-60 db lovaskocsin összesen 150-200 személy utazott. (Egy-egy kocsin 3-6 fő.) A vásárba igyekvők nagyobbik hányada (200-250 személy) gyalog tette meg az utat. Ez időben megszokott volt, hogy a zsellérek a gyümölcsöt is gyalog vitték be a gyöngyösi piacra. Ilyen esetekben éjjel körül indultak a faluból, hogy hajnali 3 órára 30-35 kg-os gyümölcssterhükkel a város piacára érjenek. Gyöngyösön a századforduló körüli évtizedekben négy nagy vásárt tartottak.

Gabnaárak. 1884. július 9. 76—80 kilo-			
gramonkint.			
Buza: tiszavidéki	9.50 — 9.95	frt	Pozsonyi marhavásár július 7. Fel-
› pestvidéki	9.40 — 9.90		› hajtatott 1281 magyar, 582 galicziai és bukovinai
› fehértmegyei	9.40 — 9.90		› és 189 német, összesen 2052 db. ökör. Az árak
› felső-magyarországi ..	9.15 — 9.55		› métermázsánként következők: magyar ökörért
Zab	8.10 — 8.30		› 58—63 ¹ / ₂ , galicziaiért 58—61, németért 58—63 frt.
Tengeri: új, bántási.....	6.55 — 6.60		› A nehéz árúknak nagy volt a kínálat, miért is
› másnemű	6.50 — 6.55		› az irányzat lanyhult s az árak ¹ / ₃ frttal estek.

17. sz. ábra

18. sz. ábra

Február elején téli vásárt, májusban az Orbán-napi, augusztusban a Szent Bertalan-napi és novemberben az Erzsébet-napi vásárt.^[68] A gyöngyösi vásárookra rengeteg (2-3000) szekér és sok-ezer ember érkezett, de méreteiben elmaradt az ország legnagyobb városainak sokadalmától.

17. sz. kép: A búzapiacot ábrázoló kép 1877-ben készült. Ekkor még a belső Mérges-patak a piactér szélén folyt. A patakot átívelő „Zöld híd” nevét a mai Zöldhíd utca őrzi.^[69]

A nagy vásárok mozgása érzékelhető a korabeli Földművelésügyi Minisztérium alábbi 1884. évi tájékoztatójából: (18. sz. ábra) A gyöngyösi állatvásárt a századforduló körüli évtizedekben a mai sportpálya környékén tartották meg. Az 1930-as évek közepén az állatvásár kiszorult a mai toronyház környékére. A markaziak főként lovakat, fejősteheneket és választási malacokat vásároltak. A lovat, tehenet a szekér után kötve, a malacokat a lovas-kocsi-derékban vitték haza. A zsellérek közül sokan a malacokat saját lábukon hajtották hazáig úgy, hogy az állat egyik hátsó lábára kötelet kötöttek, nehogy elszökhessen. A nagy vásárnapokon a város minden részén árusító sátrakat állítottak fel, de a fő forgalom a piactéren (a mai Fő téren) és a búzapiacon (az 1960-as években épült autóbusz pályaudvar területén) volt, egészen az 1950-es évek végéig. (17. sz. kép) A markaziak az évszázadokon keresztül kialakult munkamegosztásnak, kereskedelmi kapcsolatoknak és szokásoknak megfelelően terméseik jelentős részét továbbra is az alföldi falvakkal folytatott csere útján forgalmazták. Az alföldi falvakba megmunkált faárut, gyümölcsöt, aszalványokat, szárított gombát, étkezési szőlőt, bort, pálinkát vittek, főként gabonaneműkért cserébe. Hasonló kapcsolatuk volt a felvidéki (palócnak nevezett) falvakkal, ahonnan csere útján főként kendert és burgonyát szereztek be. A falusi gazdálkodás, piacozás, cserekereskedelem évről évre lényegében azonos szinten és formában zajlott, s mintegy 200 éven át konzerválta a falu szokásait, hagyományait, népviseletét, lakóinak világlátását és gondolkodásmódját.

Filoxéra (A szőlők kipusztulása és újraterelítése)

A jobbágyfelszabadítást követő tagosítás időszakában (az 1870-es években) a markazi határban 125 kataszteri hold szőlőt műveltek. Ezen túl a markaziak jelentős szőlőterületeket birtokoltak a domoszlói Rénus és Tarjánka nevű dűlőkben, valamint a saári határban.

A filoxéra vész előtti időkben általában 10-12 hektoliter bort tudtak termelni egy kataszteri hold szőlőn. Mivel a bornak jól alakult az ára, érdemes volt a pénzt szőlőültetvényekben fektetni. Általában ötször annyi értéket tudtak egy hold szőlőn termelni, mint a szántón. A szántóföld évi 10-15% közötti tőkehozadékaival szemben a szőlőnél 25-30%-os profittal lehetett számolni.^[70]

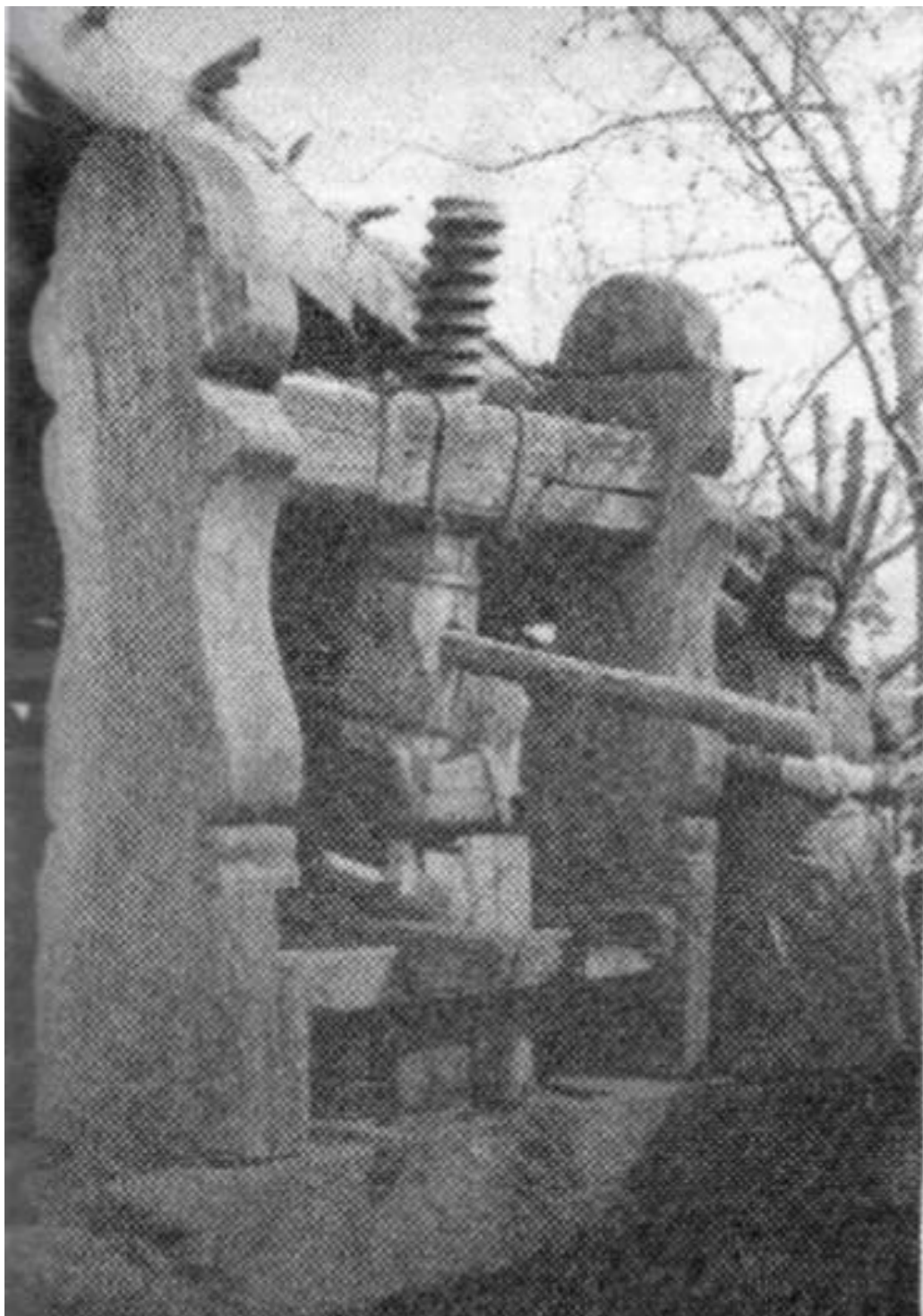
Ennek következtében egy közepes minőségű, kataszteri holdanként 8 aranykoronás föld 100-120 korabeli forintért, egy hold 36 aranykoronás szőlő pedig 800-1000 forintért cserélt gazdát.

Az alábbi 1884-es földművelésügyi minisztériumi kiadványból tájékozódhatunk az akkor kialakult – borvidékenként eltérő – árakról: (19. sz. ábra) A filoxéra vész előtti idők szőlőtermesztési és borászati eszközeiből.

Borárak. Budapest, 1884. április hó 25-én.
Könnyű fehér borok hektoliterje Buda vidékén 11-50—12 frt; Neszmély-Esztergom vidékén 8-75—10; Belső-Zalában 6-50—8; Veszec-Fehértemplom vidékén 7-9-50. — Nehezebb fehér borok hektoliterje Balatonmelléken 10—16; Érmelléken 12—15; Moór vidékén 17—20; Fertőmelléken 15—18; Tokaj-Hegyalján 15—19. Könnyű vörös borok hektoliterje Buda vidékén 13—17; Esztergom és Vác vidékén 10—13; Gyöngyös-Visonta vidékén 12-50—17. — Nehéz vörös borok hektoliterje Egerben 15—23; Ménes vidékén 20—28; Pécs-Villány vidékén 16—24; Szegszárd vidékén 15—30 frtig a minőség szerint. —

19. sz. ábra

Markazon nem jutott át a 18 éves hosszúságú „viadukton” amely a kipusztulástól a szőlők újraterelítéséig tartott. Az egyik ilyen eszköz Zaja József családjának gazdaságában használt prés, amelynek további sorsáról nem tudunk. Az egri „Dobó” Múzeum nyilvántartása szerint a gyöngyösi Mátra Múzeumba szállították. Gyöngyösön viszont nem tudnak róla. (18 sz. kép)

18. sz. kép: A filoxéra előtti időkből (kb. 1850-ből) származó markazi szőlőprés. 1955-ben - amikor a fotó készült – Zaja József tulajdonában volt. A kép háttérében Zaja Józsefné látható^[71]

A felfelé ívelő és egyre jobb életfeltételekkel kecsegtető szőlőtermelés az 1880-as évek derekán váratlanul, hirtelen megtört.

Az 1870-es években egy – előbb nem ismert – növényi kártevő megjelenése rémítette meg a szőlőtermelőket. Elindult pusztító útjára Amerikából a filoxéra, magyar nevén a szőlőgyökértetű. A szabad szemmel láthatatlanul kicsiny féreg a földfelszín alatti részen, a szőlőgyökerének elrágásával tette tönkre a tőkéket. A filoxéra az európai kontinensen először Franciaországban, az 1860-as évek elején jelent meg. Néhány év múlva, 1875-ben már elérte hazánkat is.

A „Gyöngyös” című újság 1874-ben adott először hírt a filoxéráról. Felhívta a figyelmet, hogy az ausztriai szőlőket irtó rovar megjelenése Gyöngyös környékén is várható, és fel kell készülni az ellene való védekezésre. A kártevőt a nemzetközi forgalomban és az országon belül, a települések között a mozgó járművek, a szőlőmunkások és a borkereskedők hurcolták szét, anélkül, hogy tudtak volna róla. Természetes, hogy a kártevő ott jelent meg először, ahol a legnagyobb volt a személyi és járműforgalom. Ez pedig a környéken Vesthaleen Rhaban osztrák herceg visontai szőlőgazdaságában, a mai Csókáson volt. A gazdaságban 1883 szeptember 28-án észlelték először a kártevő megjelenését, azáltal, hogy a megtámadott tőkéken a levelek olyan gyorsan elfonnyadtak, mintha a növényt kivágták volna. A Vesthaleen-féle hercegi birtokról a filoxéra gyorsan áterjedt a környező községek ültetvényeire. Gyöngyös, Solymos, Saár, Domoszló került sorra, lényegében aszerint, hogy milyen méretű volt a szőlőtelepeken az idegenek mozgása. Markazon – a kisebb szőlőmunkás idegenforgalom következtében – később jelent meg, mint a szomszédos Domoszlón és Saáron.

1885 nyarán a gyöngyösi járásban már 600 kataszteri hold fertőzött szőlőt tartottak nyilván. 1888/89-re teljesen kipusztultak a gyöngyösi járás szőlőültetvényei. A szüreti ünnepélyek, mulatságok megszűntek. Helyüket a búcsújárások, körmenetek, engesztelő szentmisék vették át.^[72]

Markazon – hasonlóan a többi faluhoz – a szőlőkbe sok gyümölcsfát ültettek. A korabeli szőlők lényegében gyümölcsöskertek voltak. A szőlő kipusztulása után a gyümölcsfák – főként az utak mentén – megmaradtak a szántóművelésűvé változott volt ültetvények földjein. Ezért lehetett később, – a századforduló után – újratelepített hegyi szőlőkben 60-80 éves gyümölcsfákat is találni.

A filoxéra által okozott kár nagysága azzal is érzékeltethető, hogy 1885-ben – a vész előtt – 6.058.304 hl bor termett az országban, 1892-ben pedig mindössze 983.378 hl^[73]

A szőlő kipusztulása nemcsak a közvetlenül azzal foglalkozó termelőket, pincemunkásokat, szállítókat és borkereskedőket érintette, hanem a hozzákapcsolódó ágazatokat is – kádárokat, szőlőművelő eszközöket gyártókat, borászati felszereléseket készítőket – mély anyagi válságba sodorta.

A filoxéra vész előtti markazi szőlők minden kataszteri holdja kb. 50 napi munkát igényelt. A szőlőmunkások évente 120-150 napot dolgoztak napszámban, ezentúl aratást és cséplést vállaltak és megdolgozták a saját zsellérszőlőiket. Télen alkalmi munkákat végeztek az erdőn. A zsellérszőlők cserealapot is biztosítottak arra, hogy az Alföldről búzát kukoricát, a Felvidékről kendert és krumplit szerezzenek be érte. Tönkrementek a visontai és a gyöngyösi uradalmi szőlők is, ahol a zsellérek napszámos munkához jutottak. A napszámbérek a korábbiaknak negyedére csökkentek. 1885-ben még 80 fillér volt a kapások napszámbére, s ez 1887-re 20 fillére csökkent.

A filoxéravész előtt a markazi zsellérek csak alkalmi napszámos, arató és cséplőmunkákat vállaltak, mivel majdnem mindegyiküknek volt saját szőlőültetvénye is. A szőlők kipusztulása után rákényszerültek, hogy az ország távoli vidékeire évente 6 hónapra summásnak

szegődjenek. Ekkor kezdődött el Markazon a mintegy 60 évig (1945-ig) tartó summás élet időszaka.

Sokan a vasút és a közutak munkáin, valamint a gyorsan fejlődő és sok munkáskezet igénylő fővárosi építkezéseken dolgoztak. Április közepétől június végéig jelentős munkaalkalmat biztosított a cserhántás (a cserfa héjának lenyúzása), a vasúti talpfák és bányafák kitermelése.^[74]

A filoxéra által kipusztított szőlők újratelepítése Gyöngyös környékén 1890-ben indult meg. A Földművelésügyi Minisztérium külföldről hozatta az alanyvesszőket, és az új nemes szőlők oltócsapjait. Már 1890-től kezdődően Gyöngyösön oltótanfolyamokat szerveztek, ahol a zöldoltást, és az angolnyelves párosítást (téli fásoltást) tanulták. 1896-ban az oltótanfolyamokat 300 gyöngyösi és 150 Gyöngyös környéki (főként rédei és saári) személy végezte el. Saáron Hanák Kolos 1897-ben vadtelepet létesített. Ezzel alapozta meg a sári oltványkészítést. Mivel nem volt elég csapvessző a téli fásoltáshoz, sok szőlőt zöldoltással telepítettek el.^[75] Az akkor ültetett szőlőket a ma élő idősebb generáció még ismerte. 1894-ben a megyében már 145 kataszteri hold szőlőt telepítettek el. A filoxéravész előtti szőlőktől eltérően – amikor az ültetvények nagyobbik hányada vörös fajtákból állt – az új telepítéseknél a fehér bort adók voltak többségben. Az uradalmi szőlőknek általában 10%-át étkezési (csemege), 25-30%-át vörös, 60-65%-át pedig fehér bort adó fajtákkal, 120x100 cm-es sor- és tőtávolságra telepítették. A vörös bort adó fajtáknak a fele *Othello* volt – még az uradalmi szőlőkben is. A kisparaszti szőlőkben még nagyobb szerepet kapott ez a fajta. Markazon a „nova” szőlő nem terjedt el.

A kormány kedvezményes szőlőtelepítési hitelekkel támogatta az ültetvények felújítását. Az 1896. évi V. tc. alapján Heves megyében 450 olyan uradalom kapott összesen 2 millió korona kedvezményes hitelt, amelyik 25 kataszteri holdat, vagy annál terjedelmesebb ültetvényt telepített. A kedvezményes kölcsön igénybevételére és felhasználására alakult meg 1887-ben a Gyöngyös-Visontai Bortermelő Szövetkezet Rt., amely a századforduló előtti években építette meg a gyöngyösi búzapiac mellett (a mai autóbusz pályaudvarnál) az 50.000 hektoliter befogadóképességű pincét, szőlőfeldolgozót és irodaházat, szolgálati lakásokkal. Ezt követően több környékbeli szőlőtermelő gazdaság és borászati üzem jött létre, többek között 1909-ben a Gyöngyös-Domoszlói Szőlőtermelő Rt. Az alispán jelentése szerint 1902-ben a környékbeli falvakban az alábbi területű ültetvények voltak:

Abasáron 115 kataszteri hold
Detken 4 kataszteri hold
Domoszlón 110 kataszteri hold
Markazon 10 kataszteri hold
Visontán 422 kataszteri hold

(A nagyobbik része – mintegy 400 hold- részvénytársasági tulajdon volt.) A megyében 1902-ben 1063 kataszteri hold szőlőültetvény díszlett. Átlagban 12 hektoliter bort és 4 mázsa csemege étkezési szőlőt szüreteltek holdanként. Az 1902. évi termést az alispáni jelentés jónak minősítette.^[76]

A szőlőtelepítés gyors fellendülését elősegítette, hogy az I. világháborúig minden évben jó árak alakultak ki. Például 1911-ben a bor hektoliterenkénti ára 32-44 korona közötti skálán mozgott, a minőségtől függően. Ekkor a munkások napi keresete (napszám) a szőlő csúcsmunkáinak idején (május, június, július) férfiaknál 1,2 korona, nőknél 40 krajcár. Egy hektoliter bor ára egy férfi napszámos havi keresetével volt egyenlő! A női és a férfi napszám háromszoros eltéréseben közrejátszott, hogy az amerikai munkavállalások miatt a permetezés idején férfi munkaerőhiány, a női munkásokból pedig – „túlkinálat” jelentkezett.

A szőlész szakemberek képzése céljából 1897-ben megnyitották Egerben a vincellérképző szakiskolát. A vincellérképzőt a markaziak közül elsőként Szekrényes István végezte el. (19. sz. kép)

Markazon 1902-ben (mint a fentebb közölt számok mutatják) 10 kataszteri hold szőlőt telepítettek a Grüssner M. Salamon-féle gazdaság alsótanyai telepén. A forgatás 1901-ben kezdődött meg a Reichter-féle gőzekével. A telep intézője ez időben Komenda József volt, aki, a szőlőtelepítés gyakorlati irányításával Czibulya Pált bízta meg. Czibulya Pál 1876-ban született Markazon. (Apja Czibulya Mihály főerdész – erdőkerülő – volt a báró Baldácsy, majd öröklés és vétel útján gróf Kállai Benőné, azt követően Grüssner Mór és Salamon tulajdonában lévő erdőben.)

19. sz. kép: Az egri vincellérképző iskola végzős hallgatói 1904-ben. Az első álló sorban, jobbról a 2. Szekrényes István, 19 éves markazi gyakornok, a későbbi Téven-birtok kezelője. A képen látható borászati eszközök között jobboldalon a filoxéra elleni szénkénegező. A földbe szúrva rajta keresztül juttatták a gyökérzónába a gázt.^[77]

Czibulya Pál a gazdatiszti iskola elvégzése után, az 1890-es években fiatal gyakornokként részt vett a Gyöngyös-Visontai Szőlőtermelő Részvénytársaság csókási ültetvényeinek létrehozásában. Elsősorban ezért, azaz a szőlőtelepítésben szerzett jártassága miatt bízta rá Komenda József az alsótanyai szőlészeti ágazat létrehozását és vezetését. 1900-1922-ig volt az alsótanyai szőlőtelep gazdatisztje, majd ezután 1929-ig az uradalom intézői feladatait látta el. (20. sz. kép)

Amint azt Czibulya Pál esetében is láttuk, az uradalmi szőlőtelepítéseknel igen fontos szempont volt, hogy a munkálatok irányítói és a dolgozók gyakorlott, a nagy ültetvények telepítésében járatos emberek legyenek. Az 1903-ban kezdődő Téven-tanyai telepítésekhez már a Grüssner-ültetvényeken gyakorlatot szerzett markazi szőlőmunkásokat alkalmazták.

Mivel a Téven-féle szőlőbirtok kezelőinek, vincelléréinek nagyobbik része és a munkások 80%-a a falunkból került ki, azt – bár Visonta határában feküdt – sokan markazi gazdaságnak tekintették. Másrészt a szoros rokoni kapcsolatok szálain a két gazdaság annyira összedolgozott, olyan szintű együttműködés alakult ki, mintha a két telepnek egy tulajdonosa lett volna. A Grüssner-féle alsótanyai pincét az 1906-1908 közötti években építették, félig földbe süllyesztve, és mintegy másfél méter vastag földréteggel borítva.

20. sz. kép: Czibulya Pál gazdatiszt és
Hacsavecz Katalin esküvő előtti képe.
1906. XI.27.

A pince 7.800 hl bor befogadására volt alkalmas, teljesen fahordókkal felszerelve.^[78] A markazi Alsótanyához tartozó Grüssner-féle uradalmi szőlőültetvény területe a falu melletti Ubocs, Csörgő és Júlia nevű táblákkal együtt 1920-ra elérte a 220 kataszteri holdat. A körülményei között az ország egyik legjobb, legkorszerűbb szőlőtelepévé alakították. Minden második parcellaúton lóvontatású kisvasút vezetett. Ezen szállították a feldolgozóba a szőlőt. A kisvasút összekötötte az ubocsoki, csörgői és Júliai szőlőket, valamint a Felsőmajort a központi szerepet betöltő Alsótanyával.

Egyik leágazása a gazdasághoz tartozó tanyákat és a Téven-telepet, valamint a markazi és a visontai postát telefonvonal kötötte össze. A markazi Alsótanyából a Felsőtanyába vezető kisvasutat és telefonvonalat a 1930-as évek elején lebontották. Ekkor egy Markazról kivezető kőburkolatú úttal szándékoztak a Grüssner-féle Alsótanyát és a Téven-telepet összekötni. A markazi előjáróság azonban nem járult hozzá, hogy a faluból az Alsótanyára vezető csapást kiburkolják. Ezt követően a Visonta közelében lévő csapáson akartak kőburkolatú utat létesíteni. Felajánlották, hogy elkészülte után a lakosság is használhatja. Visontán is – ugyanúgy mint Markazon – irigységből „fügét” mutatott az előjáróság a kérelemre („Ilyet a burzsujnak!”) végül Grüssner és Téven együttesen megvették azokat földeket, melyeken a Visontáról kiinduló burkolt úttal össze tudták kötni a Téven-telepet, Alsótanyát és Nyigedet. Ezt az összekötő utat bekötöttél a Detk-domoszlói a másik ágát pedig a Visonta-abasári útba. Elkészülés után a markazi és visontai lakosságnak tilalmazták magánútjuk használatát. A Téven- és Grüssner-féle igen tökeigényes szőlőtelep kialakításához hitelt nem igényeltek. A két sógor bankárnak a kereskedelembe és az iparban is jelentős érdekeltségei voltak, ahonnan áramlott a pénz az új ültetvények létrehozásához. Ehrlich Miksa – aki Markazon szintén 25 holdon belüli uradalmi szőlőültetvény létrehozásába fogott – a Téven-féle telepítéssel egy időben, 1903-ban kezdte meg a munkálatokat. Ő viszont jelentős összegű szőlőtelepítési hitellel terhelte meg az ültetvényt.^[79]

Ehrlich Miksa 1918 tavaszán öngyilkos lett (megmérgezte magát). A birtok, és a ráterhelt adósság utódaira öröklődött. A korona inflálódása, értékének „elolvadása” során (1925-ben) néhány tojás árából rendezni tudták az adósságot.

Hasonló helyzetben volt Zilay Imre, aki 1913-ban 950 korona jelzáloghitelt vett fel 5%-os kamattal, szőlőfelújításra. A tőkét nem törlesztette, kamatát nem fizette. Bár a tartozás 1925-re közel megduplázódott, az inflálódott végül megbukott pénz a tartozást „elolvasztotta”.^[80]

Noha az emberek többsége anyagilag károsodott vagy tönkrement a korona bukása miatt, amint látszik, voltak az inflációnak nyertesei is.

Az uradalmi szőlők telepítésekor a forgatást gőzekével végezték el. Először 1897-ben Reichter Mátyás miskolci gépészmérnök gőzekéi forgattak Gyöngyösön és környékén. Ahogy a szőlőtelepítés mennyiségileg szaporodott, újabb gőzekéket vontak be a munkába. Feljegyezték azt is, hogy a Sárhegy oldalában Hanák Kolos robbantással készítette elő a talajt.^[81]

A kisparaszti szőlőket a századforduló idején is kézzel forgatták meg 80 cm mélységig. A kisgazdaságokban gőzekével csak az 1920-as évek közepétől a 30-as évek végéig forgattak, de akkor is igen ritkán, évi 50-60 telepítő közül esetleg egy. Markazon először az 1907-ben keletkezett iratok között találkozunk olyan bejegyzéssel, hogy a „*Hatra-patak melletti szőlők*”.^[82] Ebből valószínűsíthető, hogy a falu lakói 1905-ben kezdték meg a filoxéra által kipusztított hegyi szőlők újratelepítését. Az I. világháború kitörése előtt, mintegy tíz év alatt nemcsak a 125 kataszteri hold hegyi, valamint a domoszlói határban lévő szőlőket telepítették újra, hanem a Nyigedekben, Hermondén, a Paskomokban, Csörgőben és Júliában is szórvány telepítések keletkeztek. A falusiak által telepített szőlők területe (a Zilay- és Ehrlich-félével együtt) az I. világháború alatt már elérte a 180 holdat. (Évente átlagban 18 holdat telepítettek.) A kisparaszti szőlők gyors ütemű telepítését segítette, hogy az Amerikában dolgozók a hazaküldött (vagy hozott) pénzük egy részét ültetvénytelepítésbe fektették. Markazon az újratelepített kisparaszti szőlőknél az étkezési (csemege) fajtákat részesítették előnyben. A fő fajták közé keveredve vagy 10-15 féle szőlő volt egy-egy gazda ültetvényében. Továbbra is kedvelték a szőlők között főként a cseresznye- és körtefákat. Az újonnan telepített szőlők növényvédelme nem volt megoldva még az uradalmakban sem. A múlt század 80-as éveiben újabb, addig ismeretlen veszélyes szőlőkártevő terjedt el: a peronoszpóra és a lisztharmat. Ez is -mint annyi más növényi károsító – Amerikából kelt át a tengeren. Először Franciaországban észlelték, 1878 augusztusában.

Két évvel később már Magyarországon pusztított. Az ellene való védekezésre véletlenül jöttek rá. A szőlőültetvény végére lerakott karókat mésztejjel locsolták le a lopás elleni védekezésül. Azt észlelték, hogy a karó melletti tőkéket – melyekre a mésztej ráfröcskölődött – a peronoszpóra nem támadta meg. Mivel megfelelő eszközök a permetezéshez még nem voltak, cirokseprővel és kukoricacsuhé (fosztás) köteggel fröcskölték a bordói levét a tőkére. 1885-ben a sokszámú gyöngyösi szőlőtermelő közül mindössze 4 gazdának volt kezdetleges permetezőgépe. Markazon pedig egynek sem.

A filoxéra által előidézett szőlőpusztulás következtében a növényvédelem tökéletesítésére irányuló kísérletek is megszakadtak. A szőlők újratelepítése során sokféle szerkezettel kísérleteztek, amíg eljutottak az általunk ismert háti permetezőgéphez.

620/Hősp. 909. Hevesvármegye. Főispánjához.
 Főosztályabíró úr! Az országos csapás, mely a
 múlt hetek csőrése nyomán lamuadi peronosz-
 póra s lisztharűat nagy s rohamos terjedé-
 sével az ország kűtőntőzö szűtő vidékeire, az
 ideai terműst. Konkretizálással fenyegeti, vűm-
 gyűnk területét sem kűrűta érűtelleműt.
 Ma már kűlségkűrűt megállapítható a puszt-
 ulás nyoma s terjedelme, műyon a feltűtő-
 vűsűtő nem fenyegette szűtőterűteleinket.
 Hogy a helyesűtő szűjűkűrtűtű kűpűt s a fo-
 vűbbi kűvelkűrtűtűkűre, esetűkű szűműtűkűre,
 alapot nyűrűjűnk, felkűrem a főosztályabíró-
 urat, lehetűtűkű kűgyvűtűkűkűnt a puszt-
 ulás műrűt, felvűtelűtű s errűt kű-
 lűndűt, szűmű szűvesűkűjűk, a műlűtűtűtű.

20. sz. ábra

A kisparaszti szőlők egy részében még az 1930-as években is seprővel fröcskölték a tőkékre a bordói levét.

A védekezés elégtelensége következtében sok kár keletkezett a szőlőkben. A legnagyobb méretű peronoszpóra-pusztítás az I. világháború előtt 1909-ben következett be. Erről szól az alábbi okmányunk: (20. sz. ábra)

A főispán felhívására a markazi főjegyző döbbenetes hírt közölt: jelentem, hogy a nemvédekezés miatt a szőlők majdnem teljesen elpusztultak. 1909. VII. 27. Hebrony Lajos jegyző”.^[83]

Az uradalmi és kisparaszti szőlők termesztési eljárásai, technológiája, a kártevők elleni védekezés módszerei csak az 1920-as években alakultak ki. A szőlőtermesztésnél is, mint minden más tevékenységnél az ezzel foglalkozó embereknek igen rögzös, göröngyös úton kellett végigmenniük és sokszorosan megszenvedni, amíg termelési tapasztalataik összegzése tudománnyá vált.

„Szívet cseréljen, aki hazát cserél” (Markazi amerikások)

Az óriási kiterjedésű Amerikai Egyesült Államokban „- Imre földjén -” 200 évvel ezelőtt, a XVIII-XIX. század fordulóján még csak kb. 4 millió ember élt. Az ezt követő évtizedekben a gőzerő által gerjesztett ipari forradalom megnyitotta az utat, hogy Amerika a korlátlan

lehetőségek hazájává változzon. Az 1820-as évek elejétől a hatalmas ország a világ minden tájáról tömegesen szívta magába a jobb megélhetést keresőket, a vállalkozó szellemű új nemzedéket, a tudós elméket, a kincskeresőket és a kalandorokat. 1820 és 1914 között csak az európai földrésről több mint 50 millió ember vándorolt át az óceán túlsó partjára. E mozgás a magyarokat is magával sodorta. Egyes magyar személyek vagy csoportok már évszázadokkal ezelőtt – Kolumbusz felfedező útja után néhány évtizeddel – áthajóztak Amerikába. Rákóczi bujdosói, majd az 1848/49-es szabadságharc bukása után menekülők néhány ezer főből álló csoportjai e földrészen nyertek oltalmat.

A tömeges kivándorlás Magyarországot a múlt század utolsó negyedében érte el. Az amerikai nagy ipari fellendülés az új munkáskezek milliőit igényelte. A századforduló körüli években ügynökök tömegei lepték el Magyarországot. Az „Ígéret földjének” minden csábító lehetőségét megcsillantották a falvakban. A nyomor üzte-taszította, a felcsillantott amerikai lehetőségek pedig vonzották, főként az akkor 18-30. életévében lévő ifjú nemzedéket.

„Sok urunk nem volt rest, se kába, birtokát óvni ellenünk, s kitántorgott Amerikába másfél millió emberünk.” - írta József Attila.

A népek olvasztótégelyeként működő óriási országban mintegy 134 nemzet gyermekeiből egy évszázad alatt kovácsolta ki a történelem az amerikai népet.

Az Egyesült Államokban 1980-ban végrehajtott népszámlálás során az állampolgárok zöme angol eredetűnek vallotta magát. Őket a német származásúak követték, majd sorrendben az írek, afrikaiak, mexikói eredetűek, japánok és a franciák következtek.

A 134 nép leszármazottai között a magyarok, számukat tekintve, a 17. helyen szerepeltek.

Az 1980-as népszámláláskor 727.000 olyan ember élt az Egyesült Államokban, aki mindkét szülői ágon (apai és anyai) magyar származásúnak vallotta magát. Azok száma, akik csak egyik ágon számították magukat magyar leszármazottnak, 1.049.000 fő volt.^[84]

A tömeges kivándorlások idején, a századfordulót követő években magyar falvak és kisvárosok jöttek létre: Rákóczi falva, Keszthely az USA-ban, ill. Eszterháza Kanadában. Egyes amerikai nagyvárosokban – New York, Chicago, Cleveland, Pittsburgh, Toledo, Buffalo stb. – magyar negyedek alakultak ki, amelyekben gyakran 60-70.000 hazánk fia élt.^[85]

Heves megyét a XIX. századi szórványos esetek után 1901-ben érte el a kivándorlási hullám.^[86] Először a pétervásárai járás falvaiban – Sirok, Recsk, Derecske, Bodony – indult meg az erjedés. Ezt követően Markazon, Domoszlón is megjelentek az ügynökök. 1902-ben Domoszlóról 10 fős csoport indult útnak. Velük tartott 3 markazi: Horváth János (Tila), Hacsavetz Flórián és egy eddig ismeretlen harmadik társuk. Ahogy az elsőként útra kelt markazi és domoszlói pionírok leveleikben kedvező híreket közöltek az „Ígéret földjéről” – és küldték haza a pénzt – úgy terjedt tovább a faluban a kivándorlási kedv. Elsősorban rokonok és ismerősök köréből verbuválódott az 1903-ban útra kelt 10 fős markazi csoport. Őket 1904-ben már 20-an követték a tengerentúlra. A „Meseországba” áramlás Markazon 1906-ban érte el tetőpontját, amikor 81 fő akasztotta nyakába a „gúnár” vándortarisznyát. Ez évben Domoszlóról 75 fő, Kispánáról 52, Abasárról 10, Visontáról 3 fő indult el az általuk ismeretlen földrészre szerencsét próbálni.^[87]

Az egyre több munkáskezet magával sodró kivándorlási áradat rémületet keltett a nagybirtokosok között.

„Elmegy a kútágas, marad csak a kútja, Meg híres Werbőczy úri pereputtya...” - írta gúnyosan Ady Endre.

A földesurak és a megyei közigazgatás olyan intézkedések megtételére sürgették a kormányt, amelyek korlátoznák a külföldi munkavállalás lehetőségét. A kormány viszont nem kívánta

lezárni azt a szelepet, ahol a „túlnyomásos gőz” távozhatott. Hiszen a „menekülő forradalommal” a nagybirtokrendszer legelszántabb, potenciális ellenfeleitől szabadult meg.

„Míg az országban a paragrafusokat faragják, az istenadta nép a vándorbotot farigcsálja” – írta a Heves Megyei Hírlap 1903-ban.^[88]

A megyei földesurak követeléseivel szemben az 1903. évi IV. törvény még könnyebbé tette a kiutazást. A hadmentességi díj befizetése ellenében a sorkötelesek is kiutazhattak. Utánuk az itthon maradt szülők fizették minden évben a hadmentességi pótdíjt.

Katonai körökben többször felmerült, hogy a kiutazók egy része „olyan kaput talált”, melyen a katonai szolgálat alól ki tud bújni. Ezért 1909-ben megszigorították a fiatalok kiutazását. Az új rendelkezések szerint a 17 éves, vagy attól idősebb sorkötelesek csak úgy mehettek ki, ha 1000 koronáig terjedő óvadékot fizettek, azzal a feltétellel, hogy ha hazatérnek, a letétbe helyezett összeget visszakapják. 1912-ben a balkáni háborúk már előrevetítették egy világméretű összeütközés lehetőségét.

Ezért a 17 és 48 év közötti katonaköteles férfiak kiutazását nem engedélyezték. Ezzel le is zárult a nagy amerikai kivándorlások 10 évig tartó időszaka, az „őreg amerikások aranykora”.

Az alispáni jelentések szerint Markazról 1902 és 1911 között 211 fő ment át az óceán túlsó partjára.^[89]

A kimutatott számadat nem pontos, több ok miatt. Egyrészt voltak olyanok – mint például Merinda Pál, vagy Német Flórián –, akik az adott időszakban kétszer, ill. háromszor is kiutaztak.

Így ugyanazt a személyt duplán vagy háromszorosan számították a jelentésekben. Másrészt 1-1 útlevelemmel többen is útra kelhettek (a férjjel együtt a felesége és kiskorú gyermekei), őket viszont csak egy főnek vették. Továbbá elterjedt gyakorlat volt, hogy aki már kijutott, hazaküldte az útlevelet, hogy azzal mások is kimehessenek. Ugyancsak gyakori volt, hogy a kiutazni szándékozó útlevelem nélkül utazott Fiuméig. Ott beállt hajókazánfűtőnek, s megtakarította az útiköltséget és az útlevelet illetéket is. Így utazott ki mindkét esetben Német Flórián (unokájának, Kozéki Gézának az elmondása szerint). Ezért az óceán túlsó partjára átkelő amerikaiak számát az alispáni jelentésekben megadott számnál 30-40 fővel többre – kb. 240-250 személyre – becsülhetjük.

Nem ismerjük az összes kiutazót, de akiket ismerünk, azok közül is – terjedelmi okoknál fogva – csak néhánynak tudjuk a nevét megőrkíteni:

Horváth János (Tila)
Hacsavetz Flórián
Ponyecké István (Bérci)
Hadobás István (Kukus)
Süveges István
Takács István (Kolerás)
Takács József (Mizerák)
Takács István (Mizerák)
Hegedűs Antal (Kocsmáros)
Hegedűs József (Fagan)
Hegedűs István (Fagan)
Hacsavetz Pál (Spanga)
Szekrényes István (Báró)

Tóth István
Hegedűs József (Purgely)
Szekrényes János (Lingér)
Zaja István (Holyo)
Juhász István (Vloksi)
Hatalyák József
Hatalyák Ferenc
Simonyák György (a későbbi „falábú”)
Simonyák János
id. Zaja Béla (Kriví)
Treso János (Martin)
Petrinyecz István (Merinda)
Petrinyecz Pál (Merinda)
Német Flórián (90)

Tresó István 1912-ben kivitte a családját is. Ilona nevű 23 éves lánya Takács Istvánnal, Anna nevű 22 éves lánya pedig Belkovics Istvánnal kötött házasságot, 1917-ben Pittsburghban.

Domoszlóról lényegesen több családos ember, de gyakran „eladó korban” lévő lányok is útra keltek munkavállalás céljából. Néhány markazi fiatalember Horváth János (Tila), Hacsavecz Flórián, Szekrényes István szintén a pittsburghi templomban kötöttek házasságot domoszlói lányokkal^[91]

A vándorbotot fogó markaziak jelentős részének ismerjük a nevét és egyéb adatait. Akiket nem tudunk beazonosítani, azokat is az emlékezet úgy őrizte meg, hogy zömükben nőtlen fiatalok voltak, csak elvétve akadt közöttük családos ember. Az 1870 és 1892 között született – és az 1902-től 1910-ig terjedő időszakban fiatal férfivá serdült – falunk fiainak nagyobbik hányada útra kelt szerencsét próbálni, hogy kemény munkával megalapozza a jövőjét. Bátor, vállalkozó szellemű, harcedzett ifjú nemzedék volt ez. Igazi „*férfi kurázszi*” kellett a tengeren való átkeléséhez, az ottani munkatempóhoz való felzárkózáshoz, az önálló életvitelhez, a többéves távollétéhez.

A Markazról útra keltek nem azzal a szándékkal indultak el, hogy a tengeren túl új hazát keressenek. Az ügynökök ígéretesei és az első kiutazók pénzküldeményei, levelei alapján Amerika a bibliai „Ígéret földjét” jelentette az akkori felnövekvő nemzedéknek. Azzal a szándékkal keltek útra, hogy az ottani magas kereseteből megtakarított pénzen itthon a „vágyak vágyait” jelentő házat, 6-10 holdas gazdaságot, két lovat, 1-2 tehenet, s ehhez szükséges felszereléseket vásároljanak.

Markazról az első években főként a Pittsburghot – a már akkor is több mint egymillió lakosú hatalmas iparvárost – szénellátó bányákba toboroztak munkásokat. A toborzó ügynökök itthon szerződést kötöttek a jelentkezőkkel, előleget, vonat- és hajójegyet adtak a részükre azzal, hogy a kinti bányamunkai keresetükből azt majd levonják. A kiutazás költsége 300 korona volt, ami az itthoni cselédember egy évi keresetének vagy egy hold jó minőségű szántóföld árának felelt meg. Az első kivándorlók a fiumei kikötőben szálltak hajóra.

Az öreg (régi) amerikások közül Bérci István (Ponyeck) és Hadobás István (Kukus) – mindketten 1887-es születésűek – egybehangzóan a következőket mondták el:

„Mi 1906 elején kötöttünk szerződést a Pittsburgh melletti bányavállalattal, 3 évig tartó munkára. A szerződés megkötését követően vasúti jegyet kaptunk, amely Fiuméig szólt, és hajójegyet, valamint 50 korona előleget a legszükségesebb holmik beszerzésére. A hajójegyen és a vonatjegyen rajta volt az indulás ideje. Markazról vagy húszan mentünk akkor. Itt egy helyi, közülünk való, velünk utazó megbízott volt. Az kapta mindig az értesítést, és továbbította az útra készülőknek. Elindulásunkkor kaptunk egy nagy kartonlapot, rajta vagy 3-4 nagy betű és számok. Ezt mindig a kalapunknál kellett tartanunk. A vonattal sok környékbeli, domoszlói, kishánai is utazott. Fiuméba újra ellenőrizték a létszámot, és a kalapnál lévő számok alapján irányítottak bennünket a kikötő rakpartjára. Ott óriási hajó állt. A rakparton rengeteg, vagy kétezer ember. Több hajófeljáraton tereltek a számok alapján a hajó gyomrába. A hajó a rengeteg embert lenyelte. Ott nagy termekben, egymás fölé háromemeletesen épített ágyakon helyezkedtünk el. Egy ágyon két fő felváltva. Felszerelésünk egy katonaláda, egy „gúnár” vászontarisznya és egy zsák volt. Az ágy elé voltak letéve. Ha az ágyról lejöttünk, azokra ültünk. Naponta egyszer engedtek fel bennünket egy fél órára a fedélzetre sétálni. A mi szálláshelyünk a hajó gyomrában, a víz felszínénél mélyebben volt. Kifelé semmit nem láttunk, a feljárati csapóajtót lentről nem, csak fentről lehetett kinyitni. Vagy tíz napja utaztunk már, amikor a hajó valaminek nekiütközött. Sokan leestek az ágyról. Nem sokkal később ömleni kezdett be a víz. Sivalkodás, sírás, jajgatás, imádkozás, káromkodás. Alulról hiába zörömböltek, meg fessegették a csapóajtót, az nem nyílt ki. A víz emelkedett. A legfelső ágyakra szorultunk. Ekkor kivágódott a csapóajtó, és emberderék

vastagságú gégecsöveket engedtek le. A hatalmas szivattyúk a vizet kiszívták. Hajószerelők belülről a sérült rész külső és belső felszínére is acéllemezeket erősítettek. Néhány óra múlva a tengeren átszálltunk egy másik hajóra. New Yorkban óriási tömeg várta a hajót, mert az a hírvárta, hogy a „Titanic” elsüllyedt.^[92]

Hadobás István és Bérci István s a hajón utazó többi markazi egyén életük végéig meg voltak győződve arról, hogy ők a szerencsétlenül járt és elsüllyedt „Titanic” utasai voltak, holott a két eseményt hat év választotta el egymástól.

A kiutazó markaziak zöme három év után visszatért. 1905-től kezdődően minden évben volt 10-15-30 hazatérő és hasonló létszámú kiutazó. Akik 3 évnél hosszabb időre kint maradtak, azok is általában 3 évenként hazalátogattak. Hozták a pénzt, a hajójegyet, esetenként valakinek az útlevelét, hogy azzal egy újabb vándorútra kelhessen.

A szakképzetlen magyar munkás az Egyesült Államokban lényegesen kevesebbet keresett, mint az ottani, vagy a már régebben kivándorolt, (le önmagára kevesebbet is költött. Idehaza egy átlagos mezőgazdasági munkás 1906-ban – amikor a nagyméretű kivándorlások bizonyos fokú ellensúlyozására a nagybirtokosok megemelték a cselédek, summások bérét – havonta 40 koronát tudott átlagosan keresni. Viszont a férfi munkaerő évente csak kb. 8 hónapra talált kereső munkát. (A nők és a gyerekek ettől lényegesen kevesebbet.) Az átlagos 8 hónapi munka után az itthoni munkás éves keresete 320-360 koronát tett ki.

A kinti keresetek a legalacsonyabbak a farmokon voltak. Ott napi 13-14 órai munkáért 1 dollárt, magyar pénzben 1908-ban 5 koronát fizettek, amint azt Tóth István mellékelt levele is bizonyítja: (21. ábra)

Tóth István levelének tanúsága szerint mintegy 350 km-re a legközelebbi várostól (Amerikában az 1000 lakosú település már városnak számít, mert a falu elnevezést nem ismerik), egy isten háta mögötti farmon dolgozott. Ott vasárnap is serénykedni kellett a jószágok körül. Havi 40 ledolgozott munkaóra után kapott 30 dollárt, ami magyar pénzben 1908-ban 150 koronának felelt meg. Az itthoni cseléd vagy béres havonta átlagosan ugyanennyit dolgozott, s 35-40 korona értékű pénzbeni és természetbeni bért kapott érte.

A legmagasabb kereseteket a chicagói vasipari vállalatnál érték el a markaziak. Itt az órabér magyar pénzre átszámítva 1908-ban 1 korona volt. Három-négy nap alatt kerestek annyit, mint otthon egy hónap alatt. Chicagóban Hegedűs József (Fagan) és még néhány markazi társa dolgozott vasipari munkásként. A bányászatban, vegyiparban, építőiparban, út- és vasútépítésen, stb. dolgozó markaziak órábéré a két szélső érték – Tóth István és Hegedűs József – keresete közötti skálán mozgott.

A századfordulót követő évek alispáni jelentései arról számoltak be, hogy a kint lévők átlagban fejenként és évente 365 koronát küldenek haza. Az átlagban szerepeltek azok is, akiknek egész családjuk kint volt, tehát megtakarított pénzüket ott tartották.^[94] Az alispáni jelentések csak a postán hazaküldött pénzt vették számításba, de figyelmen kívül hagyták, hogy a megtakarítások túlnyomó többsége nem postán érkezett. A kint lévők féltek attól, hogy idehaza a hivatalos úton küldött pénzből a hatóságok valamilyen kitalált adó címén jókora szeletet „lehasítanak.” Óvakodtak tehát a pénzek posta-bank útján való hazajuttatásától. Inkább rábízták a visszatérőkre, vagy háromévenként ők maguk hozták azt haza. Az alispáni jelentésekből kiszűrte, korrigált adatok, a kinti keresetek és megtakarítási lehetőségek, valamint a falubeliek emlékezete szerint az I. világháború előtti „öreg amerikások” évente átlagban 1200 korona körüli összegű pénzt tudtak megspórolni, összegyűjteni.

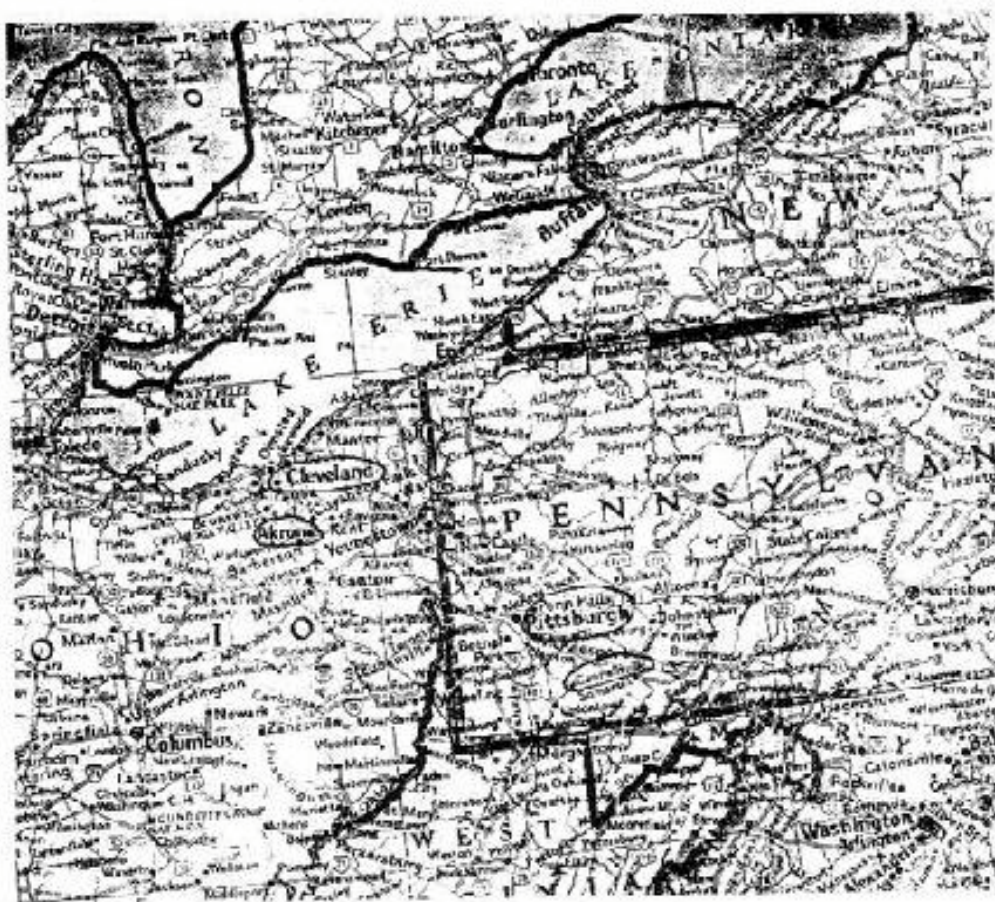
24. Röntgen's Jeggö urhor.

1st of 10
1st of 10

A Pittsburgh környéki bányákban sok olyan szerencsétlenség történt, amikor tömegesen haltak meg magyar munkások. Egy ilyen tragédiáról számol be az alábbi újsághír: (23. sz. ábra)

Méreteiben alig maradt el ettől az ugyancsak Pittsburgh környéki Jakobs Greek-i bányaszerencsétlenség, ahol 319 áldozatnak az 1/3-a magyar volt. Nem tudjuk, hogy a fenti két katasztrófának voltak-e markazi áldozatai. Az öreg amerikások közül többen eltűntek. Közöttük előfordulhatott bányászáldozat is.

Mint korábban már szó volt róla, az 1909-es kivándorlási törvény megnehezítette, az 1912-es rendeletek pedig megtiltották a katonaköteles férfiak kiutazását az európai, főként a balkáni helyzet alakulása miatt. 1912-től tehát Markazról kifelé már nem mentek, de hazafelé sokan jöttek. éppen jókor” ahhoz, hogy 3-6 évi távollét után „belecseppenjenek” az I. világháború csatájába.

22. sz. ábra: A markazi öreg amerikások főként a térképen jelzett államokban és városokban dolgoztak: Pennsylvánia államban Pittsburg és Connellsville, Ohio államban Cleveland és Akron. (Ezen a térképen nem látható, de ugyancsak gyakori munkahelye volt a markaziaknak Chicago városa és New Jersey állam)

Az alispáni hivatal 1912-ben közreadott jelentése szerint 1911 végéig az általuk nyilvántartott, Markazról Amerikába kiutazott 211 felnőttből 174 fő visszatért^[98] Az I. világháború kitöréséig – 1914-ig – 25-30 fő kivételével mindenki hazajött.

A vissza nem tért 25-30 fő közül Hegedűs Antal (Okos) 1876-os születésű, meghalt Pittsburgh mellett 1920. jan. 2-án, Hatalyák József 1876-os születésű, Hacsavec Pál 1886 évi születésű, valamint Takács István (Mizerák) pedig eltűnt. Bizonyára többen haltak meg vagy

tűntek el az óceán túlpartján a felsorolt 4 főnél, de más adatunk nincs. Míg országosan a kivándorlóknak mindössze 1/3-a tért vissza, Markazon 96%-uk hazajött. Akik az I. világháború és az azt követő zavargások miatt nem tudtak hazajönni, azok egy fő – és az elveszettek – kivételével valamennyien visszatértek. Az az egy személy, aki az „öreg amerikások” közül kintmaradt, ott farmot vásárolva letelepedett, Petrinyec István (Merinda) volt. A markazi „öreg amerikások” közül a leggöröngyösebb utat Hacsavec Flórián (1879-1944), az első kivándorlók egyike járta be. 1902-től 1919 augusztusáig

Amerikai magyar tragédia.

Londoni és pittsburgi táviratok nagy bányaszerencsétlenségről adnak hírt. A felrobbant bánya Pittsburgtól tizennyolc mérföldnyire van, a Darc-tárnáknak nevezik. A robbanás következtében a tárna folyosói bedőltek és a romok eltemették a munkásokat, s elzárták a menekülés útját. A bánya ég és lehetetlen, hogy csak egyetlenegy szerencsétlen is élve kerüljön ki. Mentésre gondolni sem lehetett, mert a romok eltorlaszolták a lejárásokat, és míg a szádákat megtisztítják, akkoráig a tűz már kiégette a bányát. A környékről sok mentő expedíció érkezett, de tétlenül nézi a pusztulást, segítségről nem lehet szó. A felrobbant tárnában lelte halálát a bánya művezetője is. A bányában ötszáz munkás dolgozott, akik közül négyszáz magyar volt, s éppen a jövő héten akartak visszavándorolni. (21-én.)

23. sz. ábra

1919 augusztusában a bányavidéken sok ezer résztvevővel sztrájk tört ki. A sztrájkolók 13 tagú sztrájkbizottságot választottak. Mivel a fűtőháznak a bányánál központi szerepe volt, másrészt Hacsavec Flórián a legrégebben ott dolgozók közé tartozott, és a más nyelvet beszélőkkel is meg tudta magát értetni – a magyarok közül őt választották be a sztrájkbizottságba. A sztrájkolók ellen bevetették az Amerikai Nemzeti Gárdát (katonaságot), amely kíméletlenül elfojtotta a megmozdulást. A résztvevők egy részét letartóztatták. A sztrájkbizottság tagjainak gyorsan kellett menekülniük. Az Anaconda folyó melletti indián rezervációs területen leltek menedékre. Az indián törzsfőnök védelmét élvezték mindazok, akiket az amerikai hatalom üldözött. Az oltalmat nyújtó törzs vadászattal, halászattal foglalkozott. Főként szárított, füstölt hallal táplálkoztak. A sztrájkbizottság 6 hónapig élt a vendégszeretettelükkel, miközben együttesen kitervelték, felderítették, hogyan juthatnak ki az Államokból. Ezután az indián „túravezetővel” a vadonokon, rejtett ösvényeken átszöktek

Mexikóba. Közel 10 hónapig tartó, ősvadonokon, mocsarakon keresztül vezető kegyetlen gyaloglás után, 1920 végén *hatan* érkeztek meg Brazíliába. Heten útközben elpusztultak. Legtöbbjükkel a mocsár láz végzett, a panamai földszoros lápvilágában. Brazília szemben állt az USA-val, itt már nem kellett az elfogatástól tartaniuk. Megmenekültek! Brazíliából hajófütként keltek át az óceánon.^[99] Az alábbiakban közöljük Szekrényes Istvánnak 1925-ben Amerikából a markazi előjárósághoz küldött levelét, amelyben a hazakészülődésről ír:

Nem tudam melyik nagy vagy' hany,
 indulnak Hara mert itis adik.
 Kelletem mik fiatalok voltam
 Hat az ember csak Hara meg' az sculát
halnyaban mint csak Hara vagy'ik
Harafi iudvare le tol Szekrenyesi
Istvanj es
Perjeapalis Pal Kam
Pa Box 150 Lahavorki manyor
Amerika (100)

24. sz. ábra

Az „öreg amerikasok” egy részének teljesült az álma-vágya. Az Amerikában keresett, összespórolt pénzből többen jelentős vagyont tudtak itthon összehozni. Legjelentősebbet Hegedűs József (Fagan), Simonyák János, Simonyák György, Takács József (Mizerák), Hacsavecz Flórián, Petrinyecz Pál, Német Flórián, Szekrényes István (Báró), Juhász István (Vloksi). Házat 6-10 hold földet, 2 lovat, 1-2 fejőstehenet, gazdasági felszereléseket tudtak vásárolni. A kint dolgozók nagyobbik hányada – akik csak 3 évig bírták az ottani munkatempót, – legfeljebb 2-3 hold földet, esetleg egy kis házat tudtak venni hazatérés után, s megmaradtak továbbra is „célszerű szegény embernek.”

Merinda Pál az amerikai szerzeményét és családi örökségét később eltékozolta. A kocsmában, ha ittas volt, csak angolul akart beszélni, és mindenre azt mondotta, hogy „oké”. Hacsavecz Flórián kezességet vállalt az egyik testvérének kölcsönfelvételénél.

1933-ban elárverezték minden összekuporgatott vagyonát és családi örökségét. Ami az árverési kótyavetye után még megmaradt, azt anyagi, fizikai és lelki összeomlása következtében – azon az alapon, hogy „ha vezett a fejsze, vesszen a nyele is!” – eltékozolta.

A háború után hazatért amerikasok nem ismerték a dollár, és a már inflálódott korona átváltási arányát. Ezért többen a pénzkufárok áldozataivá váltak. A dollárért váltott korona értékét vesztette. A sok dollárral hazatértek közül többen egy-két év alatt elszegényedtek.

A hazatérő amerikasok a kinti körülményekről beszámolva főként az embernyúzó munkatempót, a munkavezetők és hajcsárok korruptségát és kapzsiságát nehezményezték. (Aszerint osztották a könnyebb és jobb kereseti lehetőséget biztosító munkákat, hogy mit „adnak le”

nekik a munkások a keresetükből. Aki semmit nem adott le, az mindig a legnehezebb helyen dolgozott és a legkevesebbet kereste. A hazatérők gyakran kifogásolták az amerikai közbiztonság hiányát. Ott, ha valaki elveszett, senki nem kereste. Ugyanakkor dicsőítették a magas kereseteket, a szabad mozgást és munkavállalást, a tehetség szerinti érvényesülést. Az „Új világban” – véleményünk szerint – bárkiből bármi lehetett, ha tehetsége, szorgalma lehetővé tette, és a szerencse is mellé szegődött.

21. sz. kép: Az 1910-es években készült kép két „öreg amerikásról”. A be nem azonosítható markazi vagy domoszlói munkások az ottani magyarok körében honos divatnak megfelelően kiöltözve álltak a fényképezőgép elé, egy mennyegző alkalmával.

22. sz. kép: Hajófedélzet, 1927.

Az Amerikát megjárt markaziak tájékozottabbak, felvilágosultabbak voltak itthon maradt társaiknál. Öltözkükben is – a kintről hozott ruházatuk által – különböztek a „világot nem látott” falubéliektől. (21. sz. kép) A hajófedélzeten készített képen hazafelé tartó „öreg amerikasok” egyik utolsó csoportja látható. A csoport zöme domoszlói, ahonnan – a markaziaktól eltérően – sokan családotól vándoroltak ki, vagy ott nősültek meg, mint ahogy azt már korábban részletesebben is leírtuk.

A csoport tagjai között egy-két be nem azonosítható markazi és kishánai is volt.

Az Amerikát megjárt markaziak túlnyomó része szemben állt a hazai viszonyokkal. Baráti, társasági összejöveteleiken az amerikai eseményekre való emlékezés volt a fő téma. Egy részük rendszeres kocsmajáró lett. Mindig jelentős számú hallgatóság előtt magasztalták Amerikát. Az „élesztőgombákat” tovább vitték az alföldi falvak kocsmáiba, és Budapestre is, amikor csere-bere kereskedelemmel lovaskocsival nagy területeket bejártak. A fő mondanivalójuk mindig az volt, hogy Magyarországnak jobb a feltételei, mint Amerikának. Itt gazdagabb országot lehetne teremteni, ha nem lennének nagybirtokosok, mágnás urak. Itt kell Amerikát megteremteni! Az amerikasok között voltak – főként nagyobb városokban dolgozók és bányászok –, akik kapcsolatba kerültek a szakszervezetekkel, a szocialista eszmékkel, s ők keletről várták a „napfelkeltét”. A régi amerikasok nem tudtak szívet cserélni. A honvágy mindennél erősebbnek bizonyult. Hazájuk, szülőfalujuk, a szívük hazahúzta őket. De szívük egy darabja Amerikában maradt. Ez az óceánon túl maradt szívdarab pedig mindig húzta őket vissza az újvilág felé.

Markazi népviselet a századforduló évtizedeiben

A Markazra 250 évvel ezelőtt beköltözött őseinkről, és az őket követő négy-öt generáció életének mintegy 130 éves időszakáról lényegében semmiféle tárgyi emlék nem maradt az utókorra. Nem készültek róluk festmények, arcképvázlatok. Használati eszközeiket, ruházatukat az enyészet pusztította, vagy az utódaik égették el, dobták a szemétkébe.

Az 1742-1870 közötti időszakban élt markazi emberek használati eszközeire, ruházatára, kinézetükre csak a korabeli iratokban ritkán található „elejtett” szavakból, a jobbágykötelezettségeket tartalmazó iratokból, egyházi és uradalmi tilalmazásokból, valamint az arató- és napszámos-cselédjárandóságok körüli „villongások” (viták, peres ügyek) irataiból tudunk következtetni.

A korabeli leírások szerint a falusi emberek lényegében minden téren az önellátásra rendezkedtek be. Saját maguk építették házaikat, készítették szerszámaikat, termelték és feldolgozták a kendert. Mindenhez értő falusi ezermesterek készítették a szövőszékeket, cserzették a bőrt, formálták a „tót bocskort” stb.

A kender feldolgozására, és ebből adódóan a vászon ruhák készítésére következtethetünk abból, hogy 1746-ban Mercz János a domoszlói egyházközség plébánosa nehezményezte, hogy a falu fiatalsága a litánia helyett inkább a fonóba jár.^[101]

Ezt követően 1766-ban és 1769-ben Matyasovszky András (aki Mercz Jánost követte a domoszlói egyházi körzet élén) elrendelte a fonók megszüntetését, mivel ott a fiúk és a lányok a egyház által tilalmasnak minősített játékokat üzték.^[102] Mivel a fonók betiltásának nem lett foganatja, korlátozták a fonóba járás (a fonó működésének) idejét. Nyári időszakban este 10-ig, télen pedig 9 óráig lehettek a fiatalok a fonóban.

Újabb fogódzót jelent a hajdani markazi népviselet felderítéséhez, hogy 1764-ben Domoszlóról Markazra költözött Potocki András szücsmester, aki a gróf Esterházy nevét viselő, Gyöngyös környékén állomásozó ezrednek a szücsmunkáit végezte. Ezt követően használták a markaziak a

Potocki András által készített szűröket, subákat, bundákat, ködmönöket. A Potocki család után Pleskó János, majd 1847-től kezdődően Demeter Mátyás – a vadászaton szerencsétlenül járt Murchia Mihály jegyző sógora, Krájlovics Mihály kántortanító veje – folytatta a szűcsmesterséget.

A múlt század közepének ruhaviseletére következtetni lehet abból is, hogy 1843-ban Kovács Jánostól (Kovács Jano) Ferencz József és Tresó Vencel, (akik cselédekként dolgoztak nála) egy pár új csizmát és lajbit követeltek.^[103]

Markaz krónikájának I. kötetében, a 129. oldalon írtunk róla, hogy a lopással vádolt Kucsera Lászlónétól a megkorbácsolás előtt „*pendely zálogot*” vett az előjáróság. Bár máig sem tudtuk megfejtetni, hogy mi lehetett a pendely-zálog, de az eset bizonyítékul szolgál arra, hogy a női alsónemüként viselt, kenderből készült háziszőttess pendelyt évszázadokon keresztül használták.

Újabb képet villant elénk elődeink ruházatáról a nemzetőrök 1848. július végén végrehajtott mozgósítása, amelynél azt írták elő, hogy „*...ruházatuk olyan legyen, mint azt a tájék földnépe viseli...*” Egy főveg fehér tollal, vászon ing és vászon gatyá, mezítláb, a karjukon pedig fehér karszalag.^[104]

A XIX-XX. század fordulójáig általános volt, hogy majd minden férfi és női ruhadarab háziszövésű kenderből készült. Férfiaknál: vászongatyá, vászoning. Télen a jobbmódúaknak suba, a szegényebbeknek házi készítésű bőrguba.

A vászongatyá elülső részére kis kék kötényt kötöttek. Markaz krónikája I. kötetének címlapján lévő fényképen látható, hogy a férfiak valamennyien vászongatyában vannak, és kis kék kötény van előttük.

A kötény kettős célt szolgált: eltakarta a vászongatyá elejét, másrészt biztonságot nyújtott a bekövetkező gatyamadzag szakadás esetére. A gatyamadzag elszakadásakor a durva és nehéz vászon „bükkfá” gatyá azonnal lecsúszott a bokáig. Adomák, viccek, tréfás dalok születtek a táncmulatságban, lakodalomban, templomban elszakadt, gatyamadzag miatt szégyenbe került legényekről.

Nyáron általában mezítláb, az idősebb emberek bocskorban jártak. Télen a tehetősebbek csizmát vagy bakancsot hordtak. Akiknek erre nem tellett, állati bőrt vagy házi szőtest csavartak a lábukra, s arra vették fel a bocskort.

A férfidivat elmaradhatatlan kelléke volt a pipa. Nem is tartották férfinak azt, aki nem pipázott. »*Magyarnak a pipa, németnek a kutya...*» – szölt a közmondás, még a tótokból kovácsolt magyarok között is. Nagy részük a pipán kívül még bagózott is. A pipában lerakódott dohányzsírt és dohányhamut a tenyerükre kiverve, ill. pipapiszkálóval kisedve, apró gombócba gyúrták. Ezt a bagógombócot a leghátsó foguk és a szájuk (képük) bőre közé tették, és azt szopogatták. A bagótól nagyokat sercintettek (köptek). A bagó „istentelenül büdös” volt, s „élvezői” fogait teljesen feketére „edzette”. A tömény nikotint tartalmazó bagótól – amikor azt a „pofazacskójukba” dugták – gyakran megszédültek.

A múlt század derekán élt falunk fiai még nem borotválkoztak. Hajukat két ágba fonva viselték. A hajvágás ismeretlen volt. A környéken az utolsó ember, akinek még kétoldalra, „vrekocsba” volt fonva a haja, Veresmarton élt. Két számmal vontatott kocsival járta a vidéket. Az 1930-as évek második felében halt meg.

A nők a hajukat a fejtetőn elválasztva két oldalra fésülték, s a fülük fölött – vagy alatt – a tarkójukig terjedő koszorúba fonták. A férfiak és a nők egyaránt disznózsírral fényesítették a hajukat. Az évezredekre visszanyúló szokás hajdani racionális oka az lehetett, hogy védte a fejbőrt a kiszáradás és a hideg ellen. Az általunk ismert időszakban – az 1870-es évek után – disznózsírral kent haj ragacsossá, kócosná vált, a ritka fejmosás következtében elkoszosodott.

A női ruhák zöme szintén vászonból készült. A tehetősebbeknél ez kiegészült a vásárokból beszerzett kelmékből házilag készített és díszített szoknyákkal, ingvállakkal, „bruszlíkokkal”. Télen a tehetősebbeknél birkabőr ködmön (bececs), a vékonyabb pénzüeknél nagykendő egészítette ki a viseletet.

A múlt század utolsó negyedében több olyan új iparos tűnt fel a faluban, akik továbbformálták a népviseletet: Marcsek Viktor szabó, Plavecki József cipész, Demeter Ferenc és testvére csizmadia, s a már előbb is említett Demeter Mátyás szücsmester.

Egy-egy falu népviseletét az ott dolgozó iparosmesterek és a lakosság soraiból kiemelkedő „ruhaművészek” alakították, az ősi szabályok, továbbfejlesztésével. A ruhadivat falvanként is eltért. A markazi, domoszlói vagy kishánai nőket, férfiakat – bár mindhárom falu tót volt, és nagyrészt azonos törzsről származtak – a ruházatukról fel lehetett ismerni. Ugyancsak falvanként különbözött a ruhadivat a sári, a detki, fügedi vagy rédei magyaroknak.

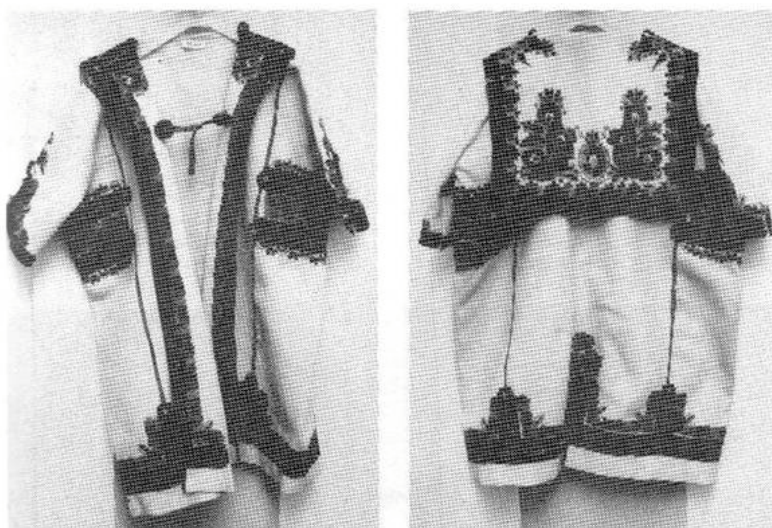
A kialakult ruházati divat az életkorhoz is igazodott. A fiúk serdülőkoruk eléréseig a hasonló korú lányokéval azonos hosszú vászon ingben (viganóban) jártak, melyet derekukon csak egy madzaggal kötöttek össze. Serdülőkoruktól kezdve már vászongatyát viseltek.

A nőknél más-más ruházatot viseltek a lányok, a fiatal menyecskék és a meglett férjes asszonyok. Ahogy múlt az idő fölöttük, úgy feketedett ruházatuk, és hosszabbodott a szoknyájuk. A 42-43 éves korú asszonyok már sötét ruhába öltöztek, 50 éven felül pedig teljesen feketébe burkolóztak.

Az 1870-es évektől kezdődően maradtak ránk tárgyi emlékek a korabeli őseink ruházatáról. Néhány, a korabeli ruházatról készített fényképet az alábbiakban közlünk.

A századfordulótól kezdve már családi fényképek is maradtak ránk. A képeken szereplő személyek általában a legszebb ünnepi viseletükben álltak a fényképezőgép elé. A ma embere megsejtelheti, tanulmányozhatja, megcsodálhatja azokat, eredeti szépségükben.

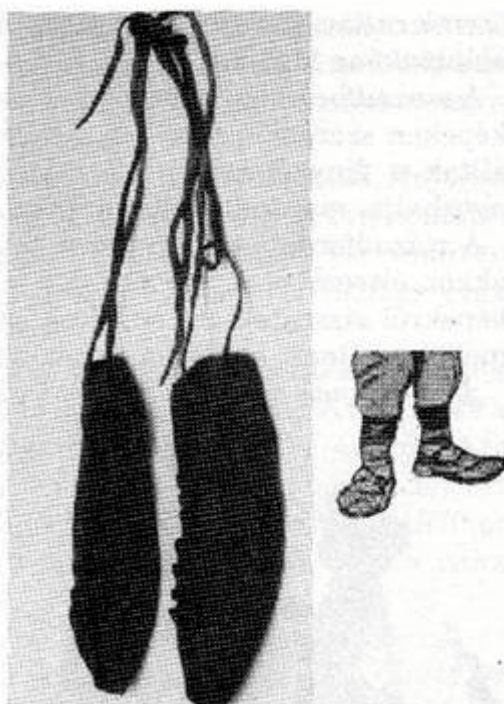
A századfordulón és a rákövetkező évtizedekben készült fényképek az akkor élt emberek arcvonásait is megőrkítették. Nézegetve őket, a képekről visszatekintő emberek személyes ismerőseinkké válnak. Szemeik beszélnek, s mintha azt mondanák: „Íme, ilyenek voltunk...” (23-43. sz. kép)

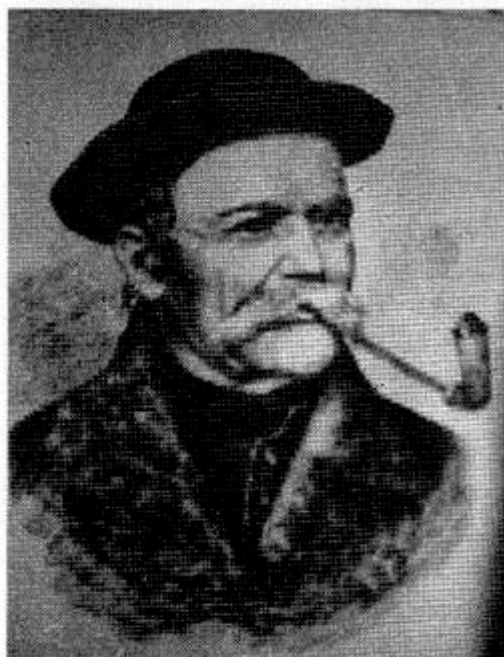
23-24. sz. kép: Markazi cifraszűr eleje és hátulsó része, 1876-tól. Tiesó Jánosné készítette Záprel Mihály részére. Valószínűleg Demeter Mátyás kezemunkája.. A díszes, színes hímzés viszont az akkori falusi asszonyok kezemunkáját dicséri.

25. sz. kép: A suba szűcs által kikészített és díszített vállra akasztott bundaféleség, a jobb módúak ruházatához tartozott.

26. sz. kép: Markazi házi készítésű tót bocskor kutyabőr bocskorszíjjal az 1870-es évekből. Mellette: annak téli viselése.

27. sz. kép: A múlt század második felében élt falusi ember, az elmaradhatatlan pipával.

28. sz. kép: Hadobás József (Harmatos), (1873–1948) a századforduló utáni első évtizedben.

29. sz. kép: Szekrényes János,
(Sz. István – Kezellő apja) és felesége az
1910-es években.

30. sz. kép: Eddig be nem azonosított
markazi házaspár a századforduló utáni
első évekből.

31. sz. kép: Tresó István (Martin), az 1900–1921 közötti években több esetben
megválasztott markazi bíró (szül.: 1856 – megh. 1946) és családja. (A kép kb.
1906-ban készült)

32. sz. kép: Hacsavecz Veron (1892–1974) és Hacsavecz Katalin (1900–1919)

33. sz. kép: Hadobás István (Kukus) a 10. honvéd gyalogezred parancsnokának küldönce 1917-ben a feleségével. (1887–1983)

34. sz. kép: Petrinecz János (1837–1915) erdőőr, Markaz több esetben megválasztott törvénybírája, neje Süveges Julianna (1846–1924) és Júlia nevű lányuk. A kép kb. 1906-ban készült

35. sz. kép: Hatalyák Jánosné (Bildeg) jobbról, (sz. 1898) és Hatalyák Ferencné (Kolega). A kép kb. 1915-ben készült.

36. sz. kép: Kovács József (Bagós) baloldalt és Szabó Mihály (Kúri) 1910-ben.

37. sz. kép: Tresó Pál és családja. A kép 1903–1905 közötti időben készült. Tresó Pál az 1885–1898 közötti időszakban többször töltötte be a bírói tisztséget. Az álló sor jobb szélén Tresó József, akit az 1930-as években választottak több ciklusban bírónak. Az álló sorban balról a második Tresó Ferenc, aki 19328–1945 között volt hét éven át a falu bírája.

38. sz. kép: Szerkényes Anna
(1892–1991) 20 éves lányként 1912-ben.
Később Horváth Jánosné (Bolyga).

39. sz. kép: Hegedűs Jánosné (Varinyi),
gyermkeivel 1913-ban.

40. sz. kép: Hocsavecz Antalné szül.
Dudás Franciska (1855–1918) Katalin
(sz. 1884) és Anna (sz. 1891) lányával
1905-ben

41. sz. kép: Süveges József családjával
az I. világháború idején. Felesége Záprel
Mária, gyermekeik Süveges Anna és
Mária.

42. sz. kép: Hegedűs Kálmán (sz. 1898.)
és sógornője Hegedűs Ferencné (Záprel
Veronika), 1916-ban

43. sz. kép: Zaja Jánosné, fiával Zaja
Gyulával (második férje Hegedűs
Sándor volt.)⁽¹⁰⁶⁾

„Kihúzták rám az első cédulát, itt kell hagyni Kismarkaz faluját...”
(Markazi katonák az I. világháború előtt)

A markazi krónika I. kötetének 160. oldalán arról adtunk hírt, hogy az 1848/49-es szabadságharc további folytatását reménytelennek tekintő fel-dunai hadsereg Görgey parancsára a világosi mezőn lerakta a fegyvert. A markazi, domoszlói, kismánai tót honvédeket az oroszok hazaengedték. A hazakerült honvédeket a császári hadsereg katonakötelesnek nyilvánította. A katonának újra befogott volt honvédeket 1850 februárjában Egerszóláton sorozták. A szolgálatra alkalmasakat az olaszországi hadszíntérre irányították^[107] Nem ismert előttünk, hogy hányan és kik kerültek az olaszországi sereg soraiba. Szekrényes András dédunokájának, Szekrényes Bélának elbeszélése alapján arra lehet következtetni, hogy az 1915-ben elhunyt honvéd megjárta az olasz frontot is. Az egerszóláti sorozásról megszökött Tresó Leopold és Lipták Lázár (akikről ezt követően Markazhoz kapcsolódó iratanyagokban semmiféle adatot fellelni nem lehet) valószínűsíthetően a császári haderő soraiban, az olaszországi hadszíntéren fejezték be hányatott életüket. Arról sincs semmiféle adatunk, hogy 1850 és 1867 között – a kiegyezésig eltelt 17 év alatt – Markazról hány katonát igényelt (s kiket falt fel) a kétfejű császári sas. Minden valószínűség szerint az olaszországi hadjáraton kívül részt vettek markaziak az 1866 évi osztrák-porosz háború csatáiban is – az Egerben állomásozó 60. császári gyalogezred soraiban.

Az 1867 évi kiegyezést követően hozott 1868 évi 40. törvénycikk új alapokra helyezte a honvédelmet, és a falvak katonaállítási kötelezettségét. Bevezették a kötelező sorozást és az általános hadkötelezettséget. A hadkötelezettség alól néhány esetben felmentést adtak. Pl. Markazon többeket érintett a gazdálkodók „egyes” („egyke”) gyermekeire vonatkozó felmentés, mely szerint egy meghatározott nagyságú mezőgazdasági ingatlannal rendelkező gazdálkodó egyetlen fiúgyermekét a behívás alól mentesíteni kell. Az intézkedés az I. Világháborúig volt érvényben. Dalok is születtek róla, pl.:

„Egyes fia vagyok az apámnak, Mégis besoroztak katonának...!”

Az 1868. évi törvények alapján a hadkötelezettség a 18. életévtől a 48. életév betöltéséig tartott. A kötelező sorozás bevezetését követően a 47 éves korúakig sorozóbizottság elé állították mindazokat, akik előbb nem voltak katonák.

A 33 évesnél idősebbek közül az alkalmasakat – bár besorozták – már nem hívták be kiképzésre. Őket a póttartalékhoz osztották be. Az 1886 évi új szabályozástól kezdődően a póttartalékot népfelkelőknek nevezték el. Ekkor a hadkötelezettség korhatárai 19-42. életévre módosultak. Az I. világháború alatt pedig a 18. évtől 48 éves korig terjedt a katonakötelezettség. Akitet békeidőben nem hívtak be szolgálattételre, azok 3 évig fizették hadmentességi pótdótot. A sorozás alól nagyon sokan szándékosan kihúzták magukat. A bujdosók felkutatását 15 évig kellett folytatni a községi előjáróságoknak, valamint a csendőrsőknek. A hiányos nyilvántartás miatt is sokan kimaradtak a sorozásból. Az egyetlen nyilvántartás az egyházi anyakönyv volt. Ott viszont gyakran előfordult, hogy a megkereszteltet nem írták be az anyakönyvbe, s olyan is akadt, akit nem kereszteltek meg.

Továbbá szintén kimaradtak a katolikus anyakönyvből a más vallásúak (zsidók, protestánsok, baptisták stb.) Ezért a sorkötelesek felkutatása és összeírása hosszadalmas munkával járt. Az anyakönyvből kimaradt személyek összeírásakor megesett, hogy sem maga az összeírandó egyén, sem a szülei nem tudták, hogy hány éves, csak annyit, hogy „...ganajhordáskor született”. Ilyen esetben a serkenő bajuszlól próbálták megállapítani, hogy az ifjú hány éves lehet. Hát akit még csecsemőként vagy kisgyermekként a réten, a szénaboglyában, a kukoricásban vagy az erdőben találtak!? Őket meg sem kereszteltette senki. Dal is született róluk:

„Keresik, de nem lelik a keresztelő levelemet...”

A falura ez időben is bevonulási – katonaállítási – kvótát vetettek ki. Azt, hogy a besorozottakból ki vonul be, sorshúzással döntötték el. A sorshúzást mindig a járás más-más helységében rendezték meg. Az első évtizedekben a sorköteles maga húzta ki a sorsát eldöntő cédulát. Ha valamely oknál fogva nem vett részt a sorshúzáson, helyette hozzátartozója (apja) vagy a bíró húzott „sors-számot”. A sors-számon, azaz a cédulán rajta volt, hogy a hadkötelesnek a közös császári-királyi hadsereghez vagy a honvédséghez (annak mely ezredéhez) kell bevonulnia. Az járt a legjobban, aki a póttartalékhoz (később népfelkelőkhöz) került beosztásra, s így mentesült a bevonulás alól. A századfordulót követő években a sorkatonának a cédulahúzáson már nem volt kötelező megjelennie, a bíró húzott sors-számot mindenkinek.

Az alábbiakban az 1884. évi újoncozásra vonatkozó hirdetményből egy rövid részt közlünk:

A magyar királyi honvédelmi minister, az 1868-ik évi 40-ik törvényezikk 42-ik szakaszához képest, és az 1870-ik évi 42-ik törvényezikk 17-ik szakasza értelmében, az 1884-ik évi ujonezozásra

A) összeírása az 1864-ik, 1863-ik, és 1862-ik években született ifjaknak, a kik egyelőre, és egyik vagy másik sorozójárára nézve netalán kivételesen bekövetkezheto további intézkedésig, az 1884-ik évi sorozásra felhivott korosztályokat képezik:

B) a sorshuzas:

A sorshuzas sorozójárásonként, és csak az 1-ső korosztályban összeírt ifjakra nézve, eszközlendő. Ezen sorshuzás, a járásbeli tisztviselőnek, s a községek előjáróinak jelenlétében, fog megtörténni, s katonanapján

1887 évi január hó 18-ik napja tüzetik ki. Képelem

A kik bármi okból akadályozva volnának a sorshuzáson megjelenni, azok helyett netaláni meghatalmazottjuk, vagy az illető község előjárója, fog sorsszámot húzni: a mely az összeírottra nézve, azon tekintetben, vajjon a sorhadhoz, a póttartalékhoz, vagy a honvédséghez lesz-e beosztandó, a hivatalból való állításnak, vagy az öröklött mezei gazdaság birtoklása czimén az ujonez-jutalék helyett is a póttartalékba való beosztásnak eseteit kivéve, a védkötelezettség egész idejére irányadó leend.

Az összeírt hadköteleseknek tehát a sorshuzásra nem kell szükségkép személyesen megjelenniök.

25. sz. ábra^[108]

Az 1910. január 5-re kitűzött újone sorshuzásra az alábbi intézkedést adták ki: (26. sz. ábra)

A bevonulás elől vagy azt követően a katonaságtól sokan megszöktek. A falusi közigazgatásig és csendőrösökhöz lejutott körösvények minden évben 200-220 katonaszökevény fontosabb adatait és személyleírását tartalmazták. Bár a bujdosó írni-olvasni nem tudott, de azt tudta, hogy keresik, ezért úgy irányította a lépteit, hogy egykönnyen ne találják meg.

A kiegyezést követő évtizedekben a markazi katonák főként az 1855-ben Lőcséről Egerbe helyezett 60. közös (császári és királyi) gyalogezredben, valamint a Hevesen állomásozó 49-es honvédzászlóaljnál szolgáltak. A honvéd-zászlóaljat később 10. honvéd gyalogezreddé szervezték át, és Miskolcra helyezték. A markaziak közül néhányan szolgáltak a brassói 12. huszárezredben, és az I. világháborút megelőző évtizedekben a nyíregyházi, valamint a 15. gyöngyösi huszároknál.

A 60. közös gyalogezred harci útját megörökítő egri emlékműre felvésték a csapat hőstetteit gyarapító ütközetek sorozatát, többek között az 1878. évi boszniai pacifikációs (megbékéltető) hadjáratot. A boszniai hadjáratban a 60-as hadrendi számmal két ezred (egy sorállományú és egy tartalékállományú) vett részt. A sorállományú ezredben az 1855-56-ban születettek közül Markazról kb. 8 fő került Boszniába, közöttük Tresó István (Martin), a későbbi bíró, Hadobás József (Kukus), aki később szintén bíró lett, s Hacsavec Antal. A tartalékállományú ezredben az 1851-54-ben születettekből szintén kb. 8 fő vett részt, közöttük Simonyák György, Hacsavec József (Gyurko).

Körmételek.

A boszniai hadjárata alatt 1910 és 1911 között 5-ik napjának d.e. 9 óráján Gyöngyöspánsági Község Köpházához Rétü-
zár és felhívom, hogy a Köpházánál a
boszniai napjának megfelelően 8 nappal
de több ízben is fogja Köpházánál
hogy azon az állás Köpházánál
seu is négy nehézség.

A boszniai napjának az előjárók meg-
jelenni Köpházánál.

Gyöngyös 1909 december 16

Mis
fővezető

26. sz. ábra^[109]

A „megbékélést” (pacifikációt) végrehajtó osztrák-magyar hadsereg könnyörtelenül lépett fel az ottani lakossággal szemben. Amely faluból a katonákra lőttek, ott élő ember nem maradt.^[110] A boszniai hadjáratnak 7000 magyar halottja volt. Nem tudunk olyan esetről, hogy markazi katona Boszniában „hagyta volna a csontjait”. Viszont az 1930-as évek öregjei gyakran emlegették, hogy a hazatérő katonák egyik vonata alatt összeomlott a híd, és a szerelvény a Drávába zuhant. Az akkori katonák öregkori összefüggéseinek fel-fel hangzott a dal

„Kit meg nem ölt Boszniában a golyó, Eltemette a sebes Dráva folyó...”

A múlt század közös hadserege a szírvány minden színében tündöklött A Monarchia 102. gyalogezrede mindegyikének más-más színkombinációjú ruházata volt. Vörös nadrág – kék zubbony, fehér zubbony kék nadrág, vörös sapka, zöld sapka, vadászkalap és így tovább. A gyalogezredeken túl a lovasok is – pl. a magyar huszárok, az osztrák vértsek, a galíciai lovasság – ezredeinek más-más ruházata volt.

Lehetne tovább sorolni a bosnyákokat, tiroliakat stb. Mind különböző öltözetet viselt, a formák és színárnyalatok sokaságának minden elképzelhető kombinációjával. Az egyenruha sokszínűsége az I. világháborút megelőző másfél-két évtizedben – a hadsereg keki színű öltözékkel való átruházása során – a parolira (a fegyvernemjelzésre) szorult vissza.

A színpompás tarkaságú ruházatra a Monarchia hadseregében azért volt szükség, mert a katonák többsége analfabéta volt. Pl. az 1880-as években a Magyarországról bevonultatott katonák 2/3-a, a galíciai, bukovinai, besszarábiai, dalmáciai, stb. bevonultatottaknak 90%-a még a nevét sem tudta leírni.^[111] A Markazról ez időben bevonultatottaknak mintegy 25-30%-a ismerte annyira a betűvetés tudományát, hogy a nevét le tudta írni. 70-75%-uk csak keresztel névvel jelezte nevét a papíron. A tanulatlan katonák sokasága a nagy hadgyakorlatokon, de főként a százezresnél is nagyobb embertömeget mozgó háborús csatákban összekeveredett. A harcosok csak a színárnyalatok alapján találták meg saját, „batalionjukat”.

A közös hadsereg vezényleti nyelve a német volt, a honvédségé pedig a magyar. Összesen mintegy 70 német szóból állt az a katonai nyelv, amelyet a „K. und K.” hadseregben a vezénylésnél és az osztrák tisztnek a magyar legénységgel való érintkezésében használtak. E néhány szót sulykolták hónapokon át az újoncokba. Pl. a huszároknál a ló jobban ismerte a német vezényszót, mint a katona. Erről szólt a nóta:

„Vigyázz lovam a német vezényszóra, jobban tudod, mint egy bundás regluta...”

A közös hadseregtől leszerelt markaziak néhány, a német katonai nyelvből átvett szót életük végéig használtak (pl. regiment, kompánia, áristom, dekung stb.). Az egri 60. közös gyalogezred kiképző zászlóalja a Prága városa melletti Kutenbergben állomásozott. Itt minden olyan markazi eltöltött néhány hónapot, aki az egri gyalogezred újonckiképzését végigszenvette.

Kuttenberg az 1930-as 40-es évek markazi idős katonaviselt embereinek gyakori beszédtemája volt. Hosszú évtizedeken keresztül az egri 60. gyalogezred egyik létszámban megerősített zászlóalja – ahová külön válogatták testméret, mozgás, megbízhatóság stb. alapján a katonákat – adta a bécsi Burg (császári palota) külső őrségét. (A belső őrséget a királyi testőrség biztosította.) Az őrségváltás a császári palota belső udvarán történt, s Ferenc József gyakran nézte végig lakosztálya erkélyéről.

A markaziakból minden évben 2-3 fő szolgált Bécsben, a császári palota külső őrségét nyújtó császári őrszászlóaljban. Valamennyien jó testalkatú, 180 cm körüli magasságú, katonás mozgású, császárhű ifjú „vitézek” voltak. Hogy csak néhányat említsünk közülük: Takács István (Káplár), szül. 1865-ben – megh. 1960, Halász András, szül. 1884, Hacsavecz József (Gyurko), szül. 1884, Hegedűs János (Bezo), szül. 1882. A századfordulót követően fokozták a háborús készülődést a Monarchiában is. A hadsereget „átruházták”, átfegyverezték, megnövelték a mozgósítási, felvonulási, harcászati gyakorlatok számát és területi kiterjedését. Ennek során Markazon minden évben 3-4 olyan eset volt, mikor gyakorlatokon részt vevő katonai egységeket magánházaknál szállásoltak el.

A katonai beszállásolás úgy történt, hogy a falusi előljároság a katonai csapatok mozgását 2-3 nappal megelőző szállásbiztosító részlegnek átadta, hogy melyik háznál hány katonát, lovat, fogatolt járművet, tisztet lehet elhelyezni. A szállásbiztosító részleg az előljároság által megjelölt házakat szemrevételezte, majd krétával jól láthatóan felírta rájuk, hogy hány fő, ló vagy tiszt szállása van ott biztosítva. A markaziak munkáját a katonai beszállásolás mindig megzavarta. Nem mehettek a határba, mert várták a katonákat. Ha megérkeztek, velük kellett foglalkozni. A gazda nem merte otthagyni az asszonyt a nőre éhes katonák prédájának. Igen sok katonadal született a beszállásolt lakók és a menyecskék szerelméről.

A századforduló éveiben a markazi honvédek zöme a Miskolcra helyezett 10. honvéd gyalogezredhez, kisebbik része a kassai, ill. sátoraljaújhelyi ezredekhez került. A honvéd ezredek harckészségüket tekintve egyre inkább felzárkóztak a közös hadsereg regimentjeihez. Az I. világháború előtt a honvédséget már hadosztályokba szervezték, s a Monarchia vezérkara úgy számolt velük, mint a közös hadsereggel.

Az I. világháború a honvédséget – éppen úgy mint a közös hadsereget – kegyetlen próba elé állította. A „tüzesvaspróbát” a honvédség négy évig tartó küzdelemben kiállta.

II. fejezet

Markaziak a nagy világégés időszakában (1914-1919)

Az 1912-ben kitört balkáni törökellenes háború a világ vezető hatalmai közötti új erőviszonyok kialakulását körvonalazta. A megbomlott egyensúly puszkaporos légkörében dörrentek el Princip Gavriló szerb nacionalista pisztolylövései. A trónörökös házaspár meggyilkolásának híre 1914. június 28-án délután jutott el Budapestre, s a következő napokban már elterjedt az egész országban. Amíg az 1848. március 15-i eseményekről két hét elteltével szereztek tudomást Markazon, a szarajevói merényletről az újságok és a távíró jóvoltából már a következő napon értesültek. Ez időben a falu politikailag főként két csoportra oszlott: az 1848/49-es eszmékhez továbbra is ragaszkodó, az ország függetlenségét követelőkre, másrészt a császár és király iránt feltétlenül hűséges kormánypártiak táborára. A szarajevói merényletet követően mindkét táborban eluralkodott a Szerbia elleni megtorló háború követelése:

„A gyalázatot csak vérrel lehet lemosni...”

1914. július 25-én délután 6 órakor köztudomásúvá vált, hogy Belgrád elutasította az osztrák-magyar ultimátumot. Ezt követően a Monarchia elrendelte a részleges mozgósítást, és hadat üzent Szerbiának. Mars „úr”, a hadak istene kihúzta hüvelyéből a kardját. E perctől kezdve mindennek és mindenkinek a fegyver parancsolt. Az ördög ismét – mint a történelem során oly sokszor – a katonák vérére szomjúhozott.

Lovasfutár hozta a hírt Markazra: kitört a háború!

Július 31-én a markazi főjegyzőhöz lovasfutár hozta meg a háború kitörésének hírét és a viaszpecséttel lezárt mozgósítási intézkedést. A mozgósítási intézkedés tartalmazta, hogy kinek hova kell bevonulnia. Az első mozgósításkor Markazról mintegy 60 főnek kellett katonai szolgálatra jelentkeznie, továbbá 10-12 tüzérhámos vontató lovat, néhány nyerges paripát és 6-7 db kétlovas szekeret kellett azonnali bevonulásra kiállítani.^[1] A lovakat és a szekereket (felszereléseket) minden évben éppen úgy sorozták, mint a katonákat. Ennél fogva a lovak felszereléssel való előállítására kötelezettek nevét is tartalmazta a mozgósítási intézkedés.

Mivel a hadiriasztás sok embert érintett a faluban, a kisbíró kidobolta, a határba pedig lovashírvivőket küldtek, hogy minden hadköteles és lovasgazda férfi azonnal gyülekezzen a községházánál. Hangyabollyá vált a falu, mintha örömnüpre készültek volna. Csak a boszniai hadjáratra még emlékező öregasszonyok tördelték kétségbeesve a kezüket, és hányták magukra a keresztet. A Markazról hadrakeltek zöme a 60. közös gyalogezred és a 10. honvéd gyalogezred Egerben állomásozó zászlóaljához vonult be. Felpántlikázott lovaskocsikon, nótaszóval mentek el. Hozzátartozóik a Tarjánka-tetőig kísérték őket. Falunk fiainak másik része a 60. közös és 10. honvéd gyalogezred miskolci zászlóaljához, az eperjesi 67. gyalogezredhez, az eperjesi 32. vadászzászlóaljhoz, a besztercebányai 16. huszárezredhez, a kassai 15. tüzérezredhez, a nagyikindai 6. huszárezredhez, s ezentúl vagy tíz, itt fel nem sorolt katonai alakulathoz kapott behívót. A távolabbi helyőrségekbe bevonulókat ugyancsak lovasszekereken a gyöngyösi vasútállomásra szállították. Jónéhány családtag és feleség Gyöngyösre kísérték őket.^[2]

A katonaköteles férfiakon kívül a mozgósítás – amint már előbb is szó volt róla – kiterjedt a lovakra, ökrökre, bivalyokra. A hadrakelt közös sereg, s sok tízezer háts- és tűzérhados lovon kívül mintegy 61.500 db igáskocsit igényelt. A honvéd alakulatok is megközelítően azonos számú járművet vonultattak be. Később a hadiszolgálatra alkalmas kutya is katonai behívót kaptak. Vontatásra, őrszolgálatra, sebesültek felkutatására stb. használták őket.

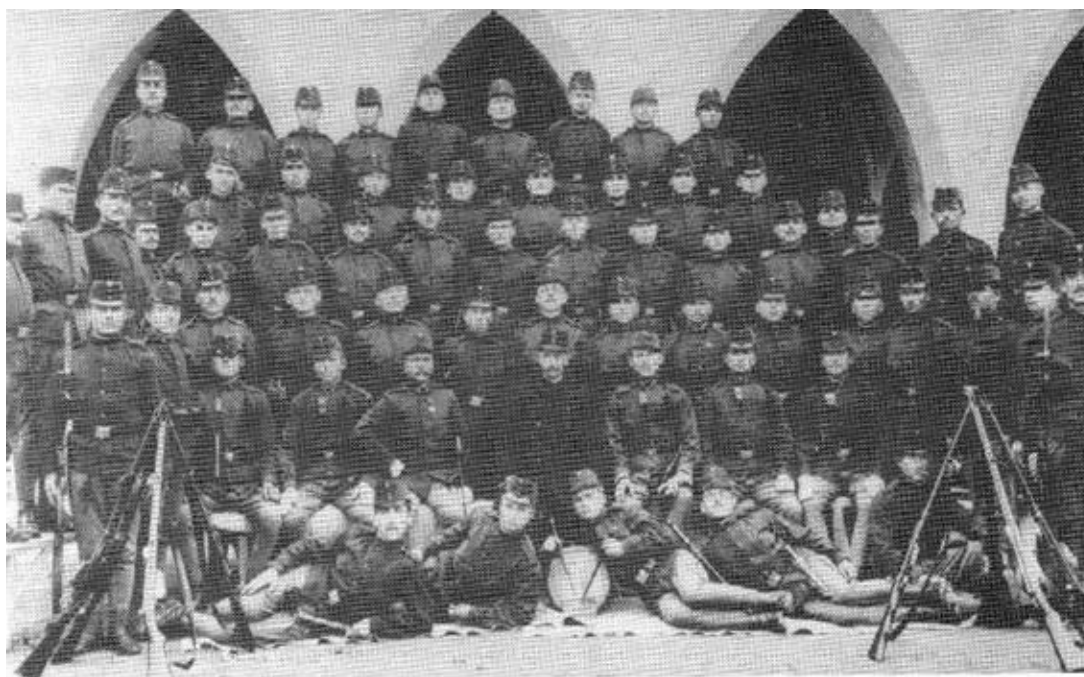
A mozgósított katonák tömegei a laktanyákban a teljes anarchia állapotába pottyantak. Az alakulatok nem voltak felkészülve nagyszámú ember egyidejű, szervezett fogadására. A bevonultak napokig a laktanya udvarán vagy a környező utcákban tartózkodtak. Ott is aludtak, a csupasz földön.

A markazi katonáktól és az ország bármely területéről származó visszaemlékezések egybehangzóan arról adnak hírt, hogy a hadkötelesek ittasan vonultak be.

„Ahogy bementünk, az őrmester hol magyarul, hol németül szidta az anyánk kurva istenit. Meg is volt az oka rá, majdnem mindenki be volt rúgva...” – írta egy visszaemlékező.^[3]

A bevonuló katonáknak kidobálták a raktárból a felszerelési tárgyakat. Minden össze volt keverve. A 43-as lábú bakának egy 45-ös és 39-es méretű, párba kötött bakancsot dobtak ki a raktárból, s még mellé mindkettő jobb- vagy ballábas volt. Kis embernek nagy zubbonyt, nagy embernek kis nadrágot és így tovább. Az össze-vissza kevert ruházati és felszerelési tárgyak elcserélgetése 8-10 napig tartott.^[4]

Az első mozgósítást újabb és újabb behívások követték. 1915-ben 19 éves kortól 48 éves korig, 1916-ban pedig már 18 éves kortól kellett bevonulni. (1. sz. kép)

1. sz. kép: A 10. honvéd gyalogezred egy szakasza a frontra indulás előtt, az egri várban. 1914. augusztus hó. A kép közepén, a szakaszparancsnoktól balra Tiszóczki József 1879-ben született szakaszvezető. Több, ma már beazonosíthatatlan markazi katona is szerepel a képen. (Tiszóczki József később Temesire változtatta, a nevét. Temesi Mária – Végh, Istvánné – iskolaigazgató apja volt.)

1915 tavaszára kiürült a falu. Akkor keletkezett a dal:

„...Maradt itthon kettő-három nyomorult...”

Megszűntek a vigasságok. A korábbi évi 12-15 lakodalom helyett most már csak két-három idős egyén vagy rokkantan hazatért katona kötött házasságot. A markazi katonák első csoportját a 60. közös gyalogezred II. zászlóaljával beosztották a 11. hegyi dandárhoz, s a szerb frontra irányították. A délvidéki frontra induláskor az ország közvéleménye és a katonaság még abban a hiszemben élt, hogy a háború csak Szerbiára terjed ki. A valóságban azonban alig egy hét leforgása alatt a központi hatalmak tömbje Németország, Osztrák-Magyar Monarchia, Török ország, Bulgária) az egész antanttal (Anglia, Franciaország, Oroszország, 1915-től Olaszország, majd 1917 tavaszától az USA és Kanada) került szembe.

Oroszországnak 1914. augusztus 5-én üzent hadat a Monarchia. A katonavonatok most már nemcsak déli irányba – Szerbia ellen – vitték a markazi katonákat, hanem főként keletre, a sok száz kilométeres osztrák-magyar határra. Ekkor keletkezett a dal:

„Megjött a levél fekete pecséttel, megjött az orosz százezer emberrel...”

A daltól eltérően nem százezer, hanem 5 millió orosz katona vonult fel a határra.

Az Osztrák-Magyar Monarchia minden főbb vasútvonalán 15-20 percenként csattogott el egy-egy zászlókkal díszített katonai szerelvény. Egy szerelvény marhavagonjaiban és pórekocsijaiban egy-egy zászlóaljat – 700-800 embert – vitt felszerelésükkel együtt. 1914 nyarán-őszén még ünnepélyesen búcsúztatták a frontra induló zászlóaljakat. A markazi katonák hozzátartozói gyalog vagy lovaskocsikkal mentek Egerbe, az elbúcsúzásra. Vitték magukkal a kisgyermekeket is. Sokan ekkor látták utoljára fiukat, férjüket, apjukat.

Ez időben még az a nézet uralkodott, hogy: „összel itthon leszünk!” A néhány hetesre tervezett „nagy hadgyakorlatra” a tisztek egy része magával vitte a díszegyenruháját is, hogy a győzelmi díszszemlén – melyet néhány hónap múlva az ellenség főbb városaiban reméltek majd rendezni – legyen miben pompázni. A markaziak díszöltözékek helyett imakönyvet, szentképeket, szentelt gyöngyfüzért, olvasót és spárgán nyakba lógó keresztet vittek magukkal talizmánként.

Néhány hónap múlva nyilvánvalóvá vált, hogy a háború nem győzelmi körmenettel egybekapcsolt hadgyakorlat. Elmaradtak a frontra indulók ünnepélyes búcsúztatásai. A síró anyáktól, feleségektől, gyermekektől elrejtve, gyakran mellékállomásokról indították a menetszázadokat. (2. sz. kép)

A markaziak közül a 10. honvéd gyalogezred egri zászlóaljában szolgálók augusztus 17-én értek ki a keleti frontra, Galíciába, az orosz határ közelébe.^[5] A tábori hadseregek csoportosítása szerint a markaziak nagyobbik hányada a Lemberg-től északra felvonuló 4. hadsereg VI. hadtestének 39. honvéd és 15. közös gyalogos hadosztályainak az előbbieken már felsorolt ezredeiben szolgált. Falunk fiainak kisebbik hányada a Lemberg-től délre, Tarnopol irányában ténykedő 2. hadsereg, ill. a balkáni majd pedig az olasz hadszíntéren csoportosuló 5. és 6. hadsereg soraiban harcolt. A háború folyamán az alakulatokat újra és újra átszervezték, más frontszakaszokra irányították. Ennek során a négy évig tartó küzdelemben végig talpon maradt markazi katonák az összes frontot bejárták és minden fő irányban harctevékenységet folytattak.

2. sz. kép: Idős vagy megrokkant népfelkelők. A kép 1916-ban Galiciában készült. A fotón 2-3 – ma már beazonosíthatatlan -markazi katona is van.

„Mikor a pokolnak égő torka tárul...”

A nagy háború első lövéseit 1914. augusztus 11-ről 12-re virradó éjjel adták le Belgrádnál a Monarchia dunai flottillájának hajóiról, és ezzel elszabadult a pokol. Az osztrák-magyar csapatok, és a déli irányba vezényelt német hadosztályok 1915 nyarára elérték a török határt, megszállták Albániát, és az egész Balkánt ellenőrzésük alá vonták. A balkáni háborúban kb. 30 markazi származású katona vett részt. Itt sebesült meg Juhász Ferenc (Kenyeres), 1892-es születésű, és Hajlinger János 1890-es születésű markazi katona is. Az orosz fronton a támadást az osztrák-magyar csapatok kezdték, azzal hogy 1914. augusztus 25-26-án a határt sok száz kilométeres szakaszon átlépték. Az első nagyobb csatákra Komarov-Rawaruska-Lemberg körzetében került sor.

A miskolci 15-ös közös gyalog-hadosztály (ennek ezredeiben harcolt a markazi katonák zöme) Komarovnál mocsárba került. A magyar katonák számára addig ismeretlen mocsár sok embert elnyelt.^[6]

A mocsárba kerülés esetét az 1930-40-es években a markazi veteránok gyakran emlegették. A komarovi, rawaruskai és leMBERGI csatákban mintegy 80 markazi katona küzdött a 15-ös közös és 39-es honvéd gyaloghadosztály soraiban.

1914. augusztus 29-én megindult az orosz ellentámadás, és mintegy négy napig tartó ütközetsorozat után szeptember 3-án a cári lovasság diadalittasan, zenészővel bevonult Lembergbe. A visszavonuló osztrák-magyar csapatok nyomában özönlő oroszok szeptember 14-én körülférték Przemysl várerődjét, benne 120.000 – zömében magyar – katonával. A front gyors ütemben gyűrűzött nyugat felé, a Kárpátok irányába. A 60. gyalogezred veszteségeinek pótlására ez időben érkezett ki Egerből a 7. menetszázad, soraiban 2-3 markazi katonával.

Rudnik városánál okt 20-án, háromszor-
os roham után kénytelenek voltunk
álást foglalni, hat napig tartó csata
után még egy rohammal próbáltuk
az ellenség erejét megtörni a mely
rohamban úgy meg ritkítottak sor-
aink hogy ezredünkből allig maradt
300 ember. Ezredünknek ezen vesz-
tesége után föl váltottak bennün-
ket a 25ösök, mi pedig 2 nap pi-
henő után Tábori őrs szolgálatot
tartottunk egy szánfolyói hídfelel,
ahol az úgy is elég kevés ember-
ünket a verhas és korela is mus-
titotta.

1. sz. ábra

„November 2-án az ellenségnek sikerült állásunk bal szárnyán betörni. Kénytelenek voltunk visszavonulni, s kisebb csata közben Krakó alá jutottunk, ahol is állást foglalva, 3 napi ütközet után, megszámlálhatatlan emberi veszteséget okoztunk az ellenségnek...

Mindég a sarkukba lévén 3 nagyobb ütközet közben, 150 kilométernyire nyomultunk orosz-Lengyelország belsejébe. Ez alatt az idő alatt a Kárpátokban csapatainkat az oroszok nagyon szorongatták, minek folytán a mi ezredünket is visszarendelték Vialiszka városkától jobbra...

„^[7] 1914. szeptember 24-én az orosz csapatok elérték a Kárpátok hágóit, majd azokon átkelve szeptember 30-án már Máramarossziget – Nagyszöllös – Szolyva – Bártfa-Krakó vonaláig jutottak. Az osztrák-magyar hadvezetőség sürgős intézkedéseket tett az orosz gőzhenger feltartóztatására, és visszaszorítására. Markazról 1914 októberében újabb, kb. 40 fős csoportot rendeltek be harctéri szolgálatra. Mindkét fél erőgyűjtése után indult meg az 1914. évi „Karácsonyi kárpáti csata”, amely a hegyvidéki körzetekben az előre-hátra mozgással egészen 1915 júniusáig tartott. Ez idő alatt majdnem minden hónapban újabb markaziai behívására került sor.

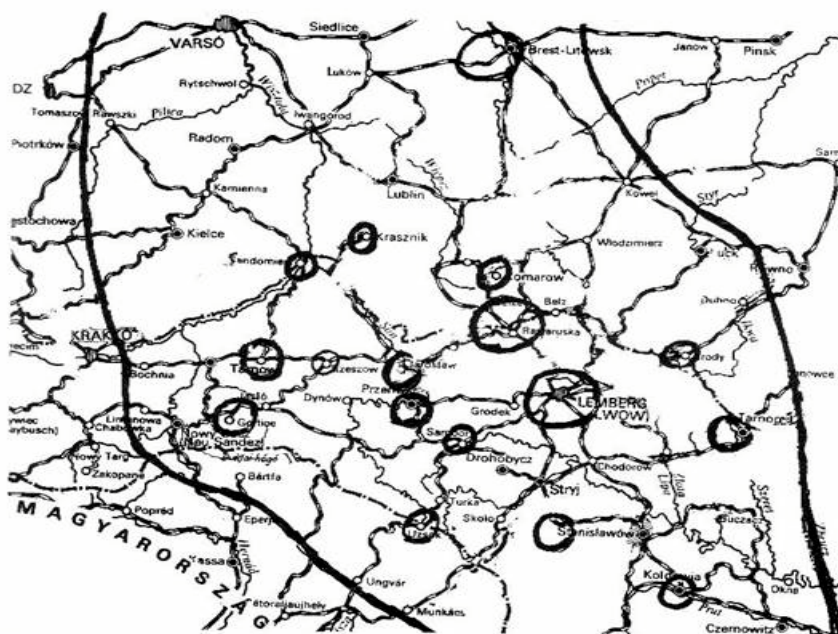
A sok ezer egymásba fonódó kárpátoki csatákból csak egy epizódot tudunk közreadni, melynek a 39. miskolci honvéd gyaloghadosztály (soraiban sok markazival) volt a főszereplője. 1914. december 10-én érkezett be vasúti szállítással a lengyel Kárpátokba, Neu Sandez körzetébe a 39. honvéd hadosztály. Vele szemben a mintegy 16.000 főből álló orosz 15. odesszai hadosztály támadásra fejlődött fel. „December 11-én hajnalban... a sötétségben az orosz gyalogság kúszva megközelítette a peremvonalat, majd hatalmas hurrával betört a védőállásba. Elkeseredett kézitusa, ... a sötétben vad dulakodás folyt. Ekkor érkezett meg a felváltó 9. huszárezred ... derék huszáraink derekas munkát végeznek ... mindkét féltől

eldobált hadiszerek, véres ruhadarabok, halott ellenfél nagy tömege rakásokban, de fájdalom, sok jó huszár fagyos teteme is borítja a földet...”[8]

Az 1915-ös nyári ütközetekben az osztrák-magyar csapatok visszafoglalták Przemyśl erődjét, Lemberget és egy sor nagyvárost. Az ütközetsorozat eredményeként orosz-Lengyelország, Galícia és Bukovina határain túl benyomultak a cári birodalom területére, Breszt – Litovszk Rownó – Csernowitztól keletre húzódó vonalig.

1914 és 1918 között a keleti fronton változatos hevésséggel és forgandó hadszerencsével folyó ütközetsorozatok a vázlatunkon megjelölt térségben hullámoztak, harmonikáztak előre-hátra. (2. sz. ábra) A háború első éve alatt nyilvánvalóvá vált, hogy a két hasonló erejű hadsereg összecsapása azonos a kollektív öngyilkossággal. Mindkét fél oldalán megközelítően azonos nagyságú, több milliós veszteség halottakban, sebesültekben, eltűntekben és hadifoglyokban.

Bőven öntözték vérükkel a galíciai csatamezőket a markazi katonák is. Az első markazi katonahalott Záprel István 21 éves, a miskolci 10. gyalogezredbeli honvéd 1914. október 1-én halt hősi halált. Őt követte november 26-án Hatalyák József 20 éves, az egri 60. közös gyalogezredbeli honvéd, aki a Tesehen nevű településen esett el. 1914 végéig még 5 markazi katona halt meg.

2. sz. ábra: Vázlatunkon vastag vonallal jelöltük a harccselekmények kiterjedésének keleti és nyugati határát. Körrel jelöltük azokat a városokat, melyek körzetében nagyobb ütközetek bontakoztak ki, és azokban markazi katonák is részt vettek.

A háború első évében Galíciában eltűnt 2 markazi katona – Hegedűs István, Tresó Anna férje 1914. október 31-én, valamint Tresó János 38 éves, 60. gyalogezredbeli honvéd 1914. november 20-án. A következő évben, 1915-ben még további 5 falunkbeli veszett el a keleti fronton. Az elesett vagy eltűnt markazi katonák száma 1915-1916-ban jelentősen növekedett. A fogságba került magyarok között a hadműveletek megindulásának második napján, Lemberg környékén már voltak falunkbeliek is. Az első fogságba esett markazi katona Szekrényes János, 60. közös gyalogezredbeli szakaszvezető volt.

A felpántlikázott vonatokon, nótaszóval frontra induló katonákra már az első napokban rászakadt a háború minden borzalma. Először fuldokló hőség, átláthatatlan portenger, majd az őszi esőzések során járhatatlanná váló utak. Vizes, hideg dekungok és lövészárkok, fűtetlen, szalma nélküli fekvőhelyek. Napokig sem víz, sem ennivaló. A lövészárkokban összegyűlt, emberi vizelettel és ürülékkel szennyezett vizet itták. (Az öreg hajdani frontharcosok még itthon is megitták a vizet a lópatanyomból az 1930-as-40-es években, mondván, hogy a fronton ünnepi számba ment, amikor a lónyomból ihattak.)

Lerongyolódott ruhák. A téli ruházat nem jutott el a frontkatonákhoz. Már 1915-ben megjelent a fronton is a papírtalpú bakancs, ami a lábon szétment. Bakancs helyett kapcákat kötözték a lábukra a harcosok. Az 1914 karácsonyán indult, „Kárpátoki téli csatával” kapcsolatban írta Zaja János markazi tizedes a már előbb is idézett visszaemlékezésében: „... a legrosszabb dolgunk eddig itt volt, mert ha enyhébb is volt az ellenség erőszakoskodása, annál szigorúbb volt a természet... Hiába, hogy magaslaton voltunk, mégis víz volt a dekungba, úgy hogy se állni, se ülni, még kevésbé feküdni... Felül pedig a téli idő minden zordsága volt érezhető...” A dekungokban lévő katonák heteken keresztül nem váltottak fehérneműt, nem mosdottak rendesen, nem borotválkoztak. Ilyen helyeken a tetük érezték legjobban magukat. Terjesztették a tifuszt. Meghonosodott a vérhas, kolera és egyéb fertőző betegségek. (3. sz. kép)

3. sz.kép: Marcona kinézetű, heteken keresztül nem borotválkozott népfelkelő járőrök 1914-ben.

A lövészárkokban és dekungokban lévő katonákat éjjel-nappal lőtték. Még a front mögé pihenésre és feltöltésre rendelt alakulatokra is le-le csaptak a vonalak mögé jutó, gyorsan mozgó kozákok, nagy pánikot okozva. (Ugyanezt tették a másik térfélen a magyar huszárok.)

A „senki földjén”, az eldugott bozótosokban, de gyakran még az utak mentén is oszlásnak indult, ragadozók által tépett katonahullák hevertek. A meghalt katona szájába régi, sok évszázados szokást követve, fűcsomót dugtak. Innen ered a szólás, hogy „fűbe harapott”.

A vad szuronyrohamok után egy-egy 2200-2500 főt számláló gyalogezeredből alig maradt talpon 400-500 csuromvér katona. Az egymás hegyén-hátán tornyosuló halottak között voltak súlyos sebesültek is. Gyakran napokig sem nézte meg a hullahegyeket senki. Eltakarításukkor sem vizsgálták, hogy van-e közöttük még élő. 1915. március 20-án a 39. honvéd hadosztály (sok markazi szolgált itt) arcvonalaiból jelentették, hogy éjszaka egy sebesült a

drótakadályoktól hátra vonszolta magát. Elmondta, hogy az arcvonal előtt 30-40 súlyos sérültet látott, akik azóta – segítség hiányában – valószínűleg meghaltak.^[9]

Ahogy az első világháborút megjárt markaziak később idehaza elmondták, többször voltak szemtanúi, hogy amikor a tömegsirt betakarták, a földfelszínt mozgatták a halottakkal együtt eltemetett súlyos sebesültek. Korabeli dal is keletkezett róla:

*„...Kezét vagy lábát golyóval ellövik,
Meg sem halt szegény, s élve eltemetik...”*

Az ehhez hasonló borzalmas sors elkerülése céljából kérte a katona egy másik dalban:

*„Bajtárs, ha látod testemen a sebet,
ne hagyd sokáig szenvedni engemet.*

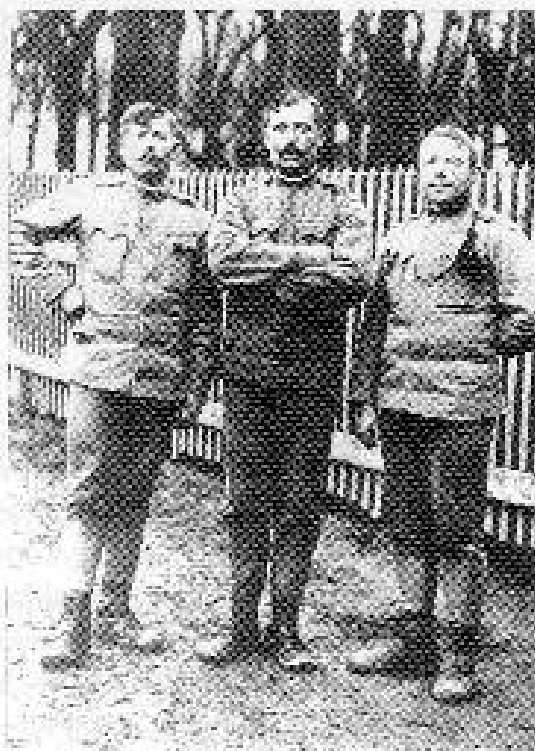
*Vagy szuronyoddal szúrd át a mellemet,
töltsd meg a fegyvered, lőjj agyon engemet...”*

A valóságban is gyakori volt, hogy a súlyos sebesültet a legjobb barátja lőtte agyon, s utána maga ellen fordította a puska csövét. A huszároknál dívott – akiknek legjobb barátjuk a ló volt – hogy ha kilőtték alóluk a lovukat, először a sérült paripát, utána saját magukat lőtték föbe.

Az első lépcsőben harcoló, szétroncsolódott ezredek maradványait egy idő után pihentetés, a felszerelések rendbe szedése és kiegészítése, a személyi állomány veszteségeinek pótlása céljából 30-40 kilométerrel hátrább vonták, a frontvonalak mögé. Itt általános „generáljavításon” estek át, hogy újra hadra foghatókká váljanak. Ilyen eseteket használtak ki a markazi katonák arra, hogy fényképeket készíttessenek magukról, egyedül vagy harcostársaikkal együtt állva a fényképezőgép elé. Főként a nagyobb városokban – Lemberg, Przemyśl, Krakkó, Csernovicz, Tarnopol – készültek a képek egy-egy kimenő alkalmával. (4-5. sz. kép)

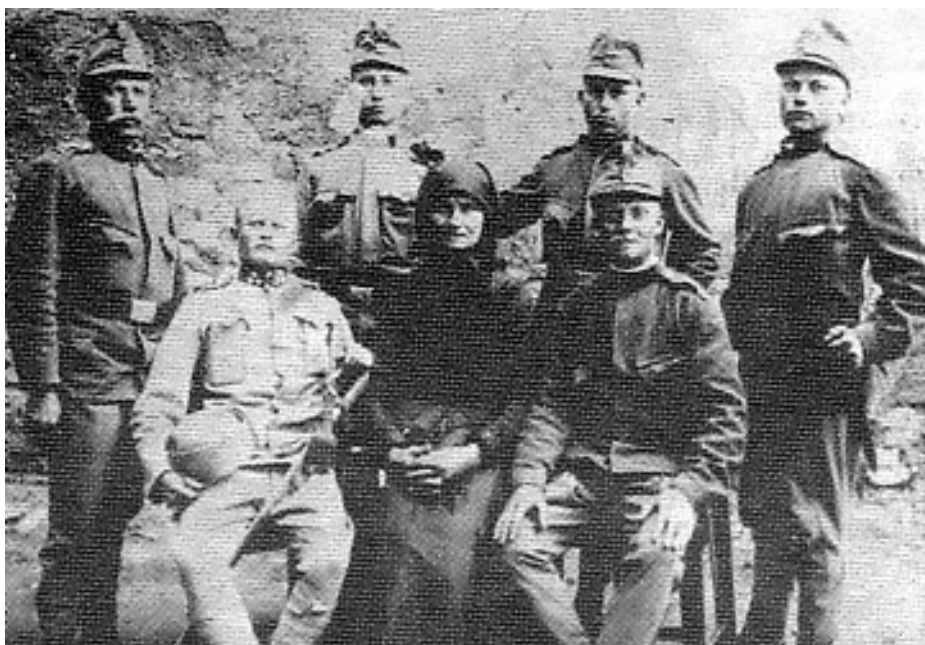
4. sz. kép: Galiciában 1916-ban készült kép. Középen: hírszerzésben a század parancsnoka. Az állósorban balról a második: Tiszánki István, a 80. hárs gyalogezred katonája. Később Markazon kémfőnökségi munkaként dolgozott (1890–1950)

5. sz. kép: Hegedűs János (Várady) – balról az első – katonatársával 1915-ben, Galiciában

1914 őszén érkeztek haza Markazra az első sebesültek, s őket újabb csoportok követték. 1915 nyarán a faluban vagy 20-25 olyan hadirokkant élt, akikre a hadsereg már nem tartott igényt. Annak érzékeltetésére, hogy egy, a harcok során megsebesült katonát hogyan tudtak kimenteni az összecsapások körzetéből, ismét Zaja János visszaemlékezéseihez kell fordulnunk:

„...Századunk fontos feladattal lett megbízva, a Prut folyón ...egy hídfő őrzésére lett kirendelve. 3 órai nehéz harc után a muszkák más helyen jöttek át, ... mi menekültünk a fő állásba. A folyó nyugati ágához érve nekivágtam. Midőn a folyó közepére értem, egy szerencsés muszka golyó keresztülment a bal oldalamon. Minden erőmet összeszedve kijutottam a tűzvonalból... Itt találtam egy nagyrédei Kovács János nevű bakát, aki mindjárt teremtett egy kocsit, melynek se oldala, se feneke nem volt... Föltett erre a rozoga kocsira, és vitt a ... hadosztály sebesültgyűjtő állomására, Delatinba... Ott vonatra tettek, amely Máramarosszigetig hozott... és Szombathelyre szállítottak... Június 28-án Gyöngyösre, a vöröskeresztes kórházba hoztak... Felgyógyulásom után (1915) augusztus 18-án ezredünk pótzászlóaljához, Csehországba, Kuttenberg-be vonultam be.” (6. sz. kép)

6. sz. kép: 1915-ben. Kuttenbergben kiképzésen lévő markaziakról készült. Ülő sor, balról jobbra: Zaja János szakaszvezető, Potocki Józsefné, aki a mellette ülő katonafiát látogatta meg. Álló sor, balról jobbra: Zaja István (Tódás), a harmadik Hacsavec Pál

A galíciai harctéren megsebesültek közül több markazi katonát szállítottak a magyarországi kórházakon kívül Bécsbe, Innsbruckba, Prágába, Krakkóba. Molnár András későbbi markazi cipésmester (ragadványneve Bappista) sebesülten az osztrák Enns városába került. (7. sz. kép)

7. sz. kép: Molnár András (ülve, középen) a 60. közös gyalogezred szakaszvezetője 1915 tavaszán az Enns városi kórház kertjében, sebesült, lábadozó bajtársai körében.

1916. május végén több százezer orosz katona összevonása után indult meg az I. világháborúban a keleti front legnagyobb hadművelete, melyet a hadtörténelem „Bruszilov-offenzíva” elnevezéssel ismer. A frissen felvonultatott orosz erők 400 kilométeres arcvonalon legázolták a Monarchia fáradt, zömében népfelkelőkből álló csapatait, és újra a Kárpátok gerincéig jutottak. Az antanthatalmak az elért győzelemmel le akarták zárni a keleti front hadműveleteit. A katonai előkészületekkel együtt a színpalak mögött élénk diplomáciai tevékenység folyt, hogy a románokat bekapcsolják a háborúba. Ekkor dőlt el Erdély sorsa, mert az angolszász hatalmak a háborúba való bekapcsolódás jutalmaként Erdélyt a románoknak ígérték.

Az orosz seregek által győzelmesen vívott Bruszilov-offenzíva felbátorította a románokat, és az antant biztatására 1916. augusztus 17-én betörték a katonailag gyengén védett Erdélybe. Igen lassú térnyeréssel Marosvásárhelyig jutottak el.

A Monarchia hadvezetése az ország belsejéből, a keleti és az olasz frontról csapatokat dobott át, s néhány német hadosztály is bekapcsolódott a román erők megállításába, majd pedig szétverésébe. 1917. január elején az osztrák-magyar-német csapatok rohammal bevették Bukarestet. A románok feltétel nélkül lerakták a fegyvert, és ismételten kötelezték magukat a semleges magatartásra.

A románok elleni 1916/17. évi hadműveletekben mintegy 40 markazi katona vett részt, többek között Hadobás József (Kispál), Sztruhár István, Potocki Ferenc, Tresó András, Záprel János (Melegvízi). Mintegy 10 falunkfia részese volt Bukarest 1917. január eleji bevételének.

A Románia elleni háborúban, 1917-ben halt hősi halált Lipote település mellett Hegedüs Ferenc 23 éves, 10. gyalogezredbeli nőtlen markazi honvéd. Simonyák István 23 éves, nőtlen, a 10. gyalogezred katonája 1917-ben eltűnt Romániában.

Oroszország politikai, gazdasági és katonai összeomlása 1917-ben lezárta a keleti front nagy offenzíváinak időszakát. Az 1918. március 3-án aláírt breszt-litovszki békeszerződés folyományaként, a felszabaduló csapatokat és az oroszok által szabadon engedett hadifoglyokat az olasz frontra irányították. Ennek során a Galíciát megjárt markaziak is Doberdóba – a pokol előtornácáról, annak hetedik bugyrába – kerültek.

Markaziak a przemysli pokolban

Az I. világháború idején a keleti hadszíntéren sok száz nagy csata zajlott le. Ezek leírásával, elemzésével a hadtörténeti könyvek százai foglalkoznak. A legnagyobb összecsapások közül is kiemelkedik a Przemysl erődjében körülzárt 120.000 – zömében magyar – katona 5 hónapon keresztül tartó hősi küzdelme.

Az erőd gyűrűjébe zárt sok alakulat közül csak azokat soroljuk itt fel, amelyekben markazi katona is szolgált: az egri 60. gyalogezrednek a főerőktől elszakadt századai, a 10. honvéd gyalogezred egyik, a várban rekedt zászlóalja, az eperjesi, besztercebányai ezredek elszakadt alegységei, a 97-es kassai népfelkelő dandár, vadász, tüzér, lovas alakulatok. Mintegy 40 falunkfia tartózkodott Przemyslben a körülzárás és az ostrom idején. Többek között Szabados István, Sztanko József, Hatalyák János (Mócár), Hacsavecz József (Gyurko), Skoda István (Alsó).

Przemysl várát jelen könyvünkben, a néhány oldallal előbb közölt térképvázlaton bejelöltük. Az Északkeleti Kárpátokban eredő Szan folyó átjáróinak védelmére már az 1100-as években kezdték kiépíteni és állandóan nagyobbítani az erődrendszert. Az 1914-es nagy háborús összecsapás kezdetekor a várerődrendszer 48 kilométer átmérőjűvé növekedett. Egy nagyvárost (Przemyslt), több falut és sok száz vasbetonerődöt, erődcsoportot foglalt magában. Az erődrendszer 48 km átmérőjű övezetén túl a megerősített előtér állások sok kilométeres összefüggő rendszere húzódt.

A háború kitörése után meggyorsították a védelmi övek kiépítését:

„Ennek során több, mint 40 falut romboltattak le. A lakosság meg csak állott, és kéztördelve nézte, hogyan pusztítják el életük munkáját. A falvak akadályozták a kilövést, el kellett tűnniük.”^[10]

A várat az orosz csapatok 1914 szeptemberében néhány napra körülvették. Ezt követően két hónapig a várerődrendszeren kívül, de annak környékén folytak a harcok.

1914. szeptember 11-én a visszavonuló osztrák-magyar hadsereg elárasztotta Przemysl városának utcáit. A Lembergől vezető országúton négyes oszlopban haladtak a szekerek, gépkocsik, lövegek, mozgókonyhák, sebesült- és lőszerszállító kocsik, gyalogosok, lovaskatonák. Az út mentén felborult szekerek, dögölt lovak, menni nem bíró, agyonhajszolt katonák. A napok óta éhező emberek fosztogattak, feltörték a boltokat.^[11]

1914. november 8-án az orosz hadsereg teljesen körülzárta a várerődrendszert. A 138 napig tartó küzdelem alatt a gyűrűt egyre szorosabbra vonta az erődöt ostromló 300.000 orosz katona. (8. sz. kép)

8. sz. kép: Az óriási kiterjedésű Przemyśl várerődrendszer egyik megerősített körlete az ostrom napjaiban

Az ostrom idején mintegy 1000 db tábori és várlöveg, valamint az aknavetőök tömege éjjel-nappal lőtte az ostromlókat. Az oroszok ezt háromszor annyival viszonyozták. Állandóan zúgott, üvöltött, morajlott, rengett a föld. A beszorult csapatok újabb és újabb kitörési kísérletei sorra kudarcot vallottak. A kitörési irányok drótakadályain, s azok tövében temetetlen hullák tornyosultak. Eltemetni, vagy a súlyos sebesülteket a hullák közül kimenteni egyik fél sem tudta, mert akik a drótakadályokhoz közeledtek, azokat vagy az egyik, vagy a másik fél lőtte. A katonák téli ruházat nélkül, az erődök betonaljzatán, szalmán, majd amikor a lovak megették az almot, a pusztá betonon egymáshoz bújva, egymást testükkel melegítve tartózkodtak. Az erődökben világítás nem volt. Az erőd kis lövésein szivárgott be egész kevés fény. Az építmények nyirkosak, dohosak, penészesek voltak. A várban egyre kevesebb lett az élelem. A tésztába vágóhidakról kidobált csontokat őröltek és nyírfahéj lisztet kevertek. Az éhezés miatt kényszerképzetek, hallucinációk jelentkeztek a katonáknál. Kolera, tífusz és sokféle járvány dühöngött. Nem volt elég gyógyszer és kötözőszer. Súlyos műtéteket érzéstelenítés nélkül végeztek. Sebesültek, súlyos betegek, haldoklók, halottak mindenfelé.

Az ostromlott várban híradós tisztként szolgált Gyóni Géza, aki itt vált az I. világháború legnagyobb magyar katonaköltőjévé. Első verseskötete Przemyślben jelent meg „Lengyel mezőkön, tábortűz mellett” címmel. Olvasói a körülfalazt várerőd 120.000 katonája és a gyűrűben rekedt 20.000 polgári lakos közül került ki. Przemyśl ostrománál szerzett pokoli élményeit írta megrázó verssorokba:

„Csak egy éjszakára küldjétek ki. őket...

Csak egy éjszakára!

Hogy emlékeznének az anyjuk kínjára....

...Mikor a pokolnak égő torka tárul,

S vér csurog a földön, vér csurog a fáról.

Mikor a rongysátor nyöszörög a szélben,

S haló honvéd sóhajt; fiam... feleségem.”

Amikor Przemyślben a lovak megették a még megmaradt házak zsúpfedelét, és a katonák alól a szalmát, a katonák pedig megették a lovakat és az összes háziállatot – kutyát, macskát,

kecskét, birkát – az erődrendszer védelme lehetetlenné vált. A tüzérség minden lövege kilőtte az oroszokra a maradék lőszerét, s ezt követően az ágyúkat és az erődöket felrobbantották. Megsemmisítették az összes katonai létesítményt, fedezékeket, óvóhelyeket. A végére maradt a távíró- és hírközpont.

Március 21-én megérkezett Przemysl várparancsnokságára Ferenc József császár utolsó üzenete:

„A Mindenható kegyelme legyen Veletek!

Ez azt jelentette, hogy a császári hadvezetőség Przemysl védőseregét „leírta”, további számításából törölte. Przemysl várából 1915. március 22-én 6.55 órakor küldték el az utolsó táviratot a főparancsnokságnak. Bejelentették a vár feladását és a feltétel nélküli fegyverletételt. 120.000 zömében magyar katona rakta le a fegyvert, négyszer annyian, mint 66 évvel korábban, 1849-ben Világos mezején.

Miután az osztrák-magyar védősereg a fegyvert lerakta:

„Az orosz legénység gúlákba rakta fegyvereit, elővette kenyerét, konzervjét, és ebédelt. A mieink meg kíváncsian nézték őket. Lassanként megszokták egymást, sőt megbarátkoztak... Csoportokba verődve lehetett látni orosz katonát,... huszárt, bakát, kedélyesen szórakozva... mintha soha ellenségek nem lettek volna.”^[13]

A későbbiekben 117.000 közkatona, 2500 főtiszt, 93 törzstiszt és 9 tábornok gáláns katonai tiszteletadás mellett vonult hadifogságba. A győztes orosz ostromló sereg meghajtotta zászlaját a fogságba vonulók hősiessége előtt.^[14]

A Przemyslnél foglyul ejtett markaziak többsége egyik hadifogolytáborból a másikba vonulva, egyre keletebbre sodródott. 1916 tavaszára értek az irkutszki, bratszki, csitai, berezovkai, krasnojarszki fogolytáborokba. Közülük csak néhányan maradtak az európai Oroszország lágereiben, mint pl. Szabados István, aki az Urál vidékéről 1918-ban megszökött.

A távol-keleti hadifogoly temetőikben néhány – Przemyslben fogságba esett – markazi alussza örök álmát, de közülük csak Hegedűs János 32 éves katonáról tudunk, aki az Irkutszkon túli Berezovka lágerében hunyt el.

A krasnojarszki hadifogolytábor temetőjében nyugszik a katonaköltő, Gyóni Géza is. A majdani hazaszállításban reménykedő fogolytársai, maradványainak felismerhetősége céljából vasabroncsot húztak a derekára.^[15]

A Przemysl várerőd rendszerét védő százezernyi hős küzdelmét örökítette meg a Margit híd budai hídfőjénél 1932-ben avatott emlékmű.

Asszonyok az eke szarvánál

A fegyveres küzdelem végső kimenetelére a történelem minden háborújában döntő befolyással volt a háterszág teherbíró, anyagi teljesítőképessége.

Az I. világháborúban is, kitörésének első óráitól kezdve, a gazdaságot a küzdelem győzelmes megvívásának szolgálatába állították. A fontosabb üzemeket katonai felügyelet alá helyezték, szigorú készletgazdálkodást vezettek be. Szabályozták a közszükségleti és élelmiszer-elosztást stb.

Markazon a gazdaság „hadivágányra állítása” lényegében azt jelentette, hogy a hiányzó férfiak helyére a nők és gyermekek álltak, a bevonultatott lovakat igába fogott tehenekkel pótolták. Előszedték a rég feledett jármokat, vagy újat készítettek. (Markazon 1898 óta ökör vagy bivaly nem volt.) A férfi munkaerő pótlására az addig is látástól vakulásig tartó munkaidőt még megtoldották. A mindig szűkre szabott élelmet pedig vékonyabbra szeletelték.

1914. július végén – a mozgósítás elrendelésekor – a faluban az aratással már végeztek, a behordás és a csépelés volt soron. Az uradalmakban viszont a háború kitörésekor még csak az aratás derekánál tartottak. Az aratóbandákból (ez volt a hivatalos nevük) bevonultatott férfiak egy részét az erősebb nők és a nagyobb, a kaszához már értő gyerekek pótolták. A háború évei alatt minden uradalmi aratóbandában 6-8 asszony vagy lány legény módjára vágta a rendet, s az erősebb 16-17 éves fiúk is férfimunkát végeztek. Mindezek ellenére az arató-cséplő munkák most hosszabb időre nyúltak, mint a békeévekben.^[16]

A falusi és uradalmi szőlők növényvédelme, permetezése, a rétek kaszálása szintén nagyrészt asszony munkává vált.

Az aratásnál is nagyobb gondot okozott – főként az első háborús év őszén – a szántás-vetés. A faluból a lovak nagy része, az uradalmakból pedig a lovakon kívül a jobb erőben lévő ökrök és bivalyok is harctéri szolgálatot teljesítettek. A járomba fogott tehenek után az eke szarvát az asszonyok fogták. Viszont a vetéshez a nők nem értettek. (Vetőgép ekkor még nem volt.) A kézi vetést az öregek nem merték az asszonyokra bízni. Ott is, ahol asszony szántott, az idősebb, vagy harctéri szolgálatra alkalmatlan férfi vetett. A vetések ideje elhúzódott. Egyre több terület maradt műveletlenül. Csökkent a megtermelt mezőgazdasági eredetű élelmiszerek mennyisége.

1915-ben már beszolgáltatási kvótákat vetettek ki a falura. Például az 1918. évi cséplést követően az alábbi mennyiségű gabonát kellett Markaznak beadnia: (3. sz. ábra) 1915 őszén összeírták, majd pedig zárolták az összes csöves és morzsolt kukoricát. Ettől kezdve a malmok csak kukoricával és búzakorpával kevert lisztet adhattak ki. (4. sz. ábra) A hadsereg egyre több élelmet követelt, hiszen a nagy vissza vonulások idején a frontraktárakban ezer tonnaszámba semmisítették meg az élelmiszert. A beszolgáltatandó terményt a cséplőgéptől egyenest a Futurának nevezett begyűjtőhelyre kellett vinni. A termények elszámoltatására „Falusi Elszámoltató Bizottságokat” hoztak létre. Ezt követően bevezették a rekvirálást. Mindent be kellett adni, ami a család igen szűkre méretezett fejadagján felül volt. 1918 nyarán országosan 60.000 katonát osztottak be az élelmiszer rekviráló bizottságokba. Ahol eldugott terményt találtak, szigorú büntetést, súlyosabb esetben internálást szabtak ki

Átvételi elismervény

H. T. bizománya, illetve albizománya részéről a termelői társaság
elszállított terményekről.

Heinrich német
H. T. bizománya
közseg.

Heinrich termelői
H. T. bizománya (albizománya)
249.37 mm. borsó,
1980 mm. rozsot,
mm. kétszerest,
mm. kölest,
mm. tatárkát,
mm. árpadt,
mm. zabot

ettől és ezért nevezettnek K. f., azaz
korona illér példát fizetett ki.

Kelt Győr 1915. szept. 23.
Heinrich

JEGYZET. Ezen elismervény a termelői társaság és az állam közötti
szállítási viszonyokról szól.

3. sz. ábra

63/2/a.1915.

A főszolgabíró, Városi Tanácsok, Rendőrségek, és a
közseg és Közigazgatási irattartók

A m.kir.földmívelőügyi miniszter az a f. hó 15-én kelt 20600.
cin.1915.szám alatt kiadott rendeletében 1914.évi 2 és 3 §-ának helyett
a 240/915.M.E.rend. és a 610/915.V.E.rendelt alapján elrendelte, hogy a
közseg előjárásához ezen rendeletet közzé vételétől számított 3 napon
belül a község egész területén, illetve a városi tanácsok a városi tanácsok
területén levő összes /összes és megszerelt/ tengeri kőzetet összehozták.
Az összehozásról két példányban jegyzéket kell készíteni. Az összehozás
vezetési jegyzék rovatai a következők: 1./ Földi szám. 2./ A készlet
dátum neve: 3./ A ház, tanya, major megjelölése, ahol a tengeri van. 4./
A készlet mennyiség mértékegysége. 5./ Annak megjelölése, hogy a készlet
tulajdonos ebből hány mértékegységet kíván saját háztartási és gazdasági
szükségletére visszatartani? 6./ A községi előjárásról véleménye szerint
mennyit kellene a készlet tulajdonosának háztartási és gazdasági szükség
letének fedezésére visszatartani? 7./ A birtokon készletből mennyi van
birtokon bejelentés, vagy requirálás folytán zár alatt? 8./ A készlet
Ha a tengeri készlet nem a termelő tulajdonos, hanem azt megvásárolta volna
a készletet nem a termelő, hanem a tulajdonos /vevő/ nevén kell a jegyzékbe
bevezetni. A összes állapotban levő tengeri mennyisége megszerelt és
gerire átszámítva a tulajdonos bejelentésének figyelembe vételével becsülés
szel állapítandó meg.

Ezen rendeletnek a községi előjárásához /városi tanács/ való
megérkezése napjától kezdve további intézkedésig /minden esetben a megszerelt
tengeri készlet alatt levőnek tekintendő, és kivéve az Országos Gazdasági
Bizottság részére az önkéntes bejelentés, vagy requirálás folytán már el
szállított és helyezett mennyiségeknek az Országos Gazdasági Bizottság meg-

4. sz. ábra

A faluban – főként a frontra ment summások és aratók hozzátartozói közül -- mintegy 100 család 565 tagja (gyermekek, idős szülők) teljesen ellátatlanul maradtak. (Nem volt saját terményük.) Részükre az első háborús években gabonavásárlási utalványt adtak. 1916-tól kezdődően a gabonavásárlási utalvány helyett lisztvásárlási engedélyt rendszeresítettek. Ez volt a későbbi kenyér-, ill. lisztjegy elődje. Havonta és családtagonként 7,2 kilogramm lisztet vásárolhattak. (Ha egyáltalán volt a boltban, de legtöbbször nem volt. A feketepiacon viszont mindent lehetett kapni, de a hivatalos ár sokszorosát kérték érte.)

A fronton lévő családfők (családfenntartók) után feleségük, gyermekük, eltartásra szoruló szüleik hadisegélyben részesültek. (5. sz. ábra) A hadisegélyt pénzben kapták meg. Összege megegyezett a mindenkori katonai átvonuló élelmezési napidíjjal. 1916 májusa és decembere között Kecskés József neje naponta 1 korona 23 fillér segélyt kapott. Összehasonlításképpen 1916-ban 1 q búza hivatalos ára 40 korona volt, a feketepiacon pedig 100 koronát kértek érte. Ezen átszámítás alapján a segélyezett személy havonta 91 kg búza hivatalos árát kapta meg pénzben. Ahol egy családban többen voltak, a személyek számával szorozódott a segély összege, illetve a nyolc éven aluli gyermekekre a segély felét számították.

Sorszám, amely alatt a család a
vonnakozó Összeállításba felvétele

133.

Márkay. község.
Gyöngyösi járás.
Háros vármegye.

Fizetési könyvecske
a mozgósítás folytán bevonult

Kecskés József /néje/

csalátlja részere a 2042. m. kir. pénzügy-
igazgatóságnak 1915. évi 16576. számú utalvány-
rendelete folytán fizetendő 1 k 26. f napu gelyről.

Fizetendő: Márkay. községben,
neje kezéhez.

Elszámolandó a Gyöngyösi adóhivatalnál.

Az egyri. m. kir. pénzügyigazgatóság
mellé rendelt számvevőség.

Eger 1915. évi május hó 21. n

számvevő-ségi hivatal.

1915. május 21. napján.

Számvevőség.

1915. május 21. napján.

5. sz. ábra

A Fizetési könyvecskeben” minden családnál nyilvántartották a folyósított segélyt. Gyakran előfordult, hogy a kifizetés 3-4 hónapot is késett, s az elmaradt összeget egyszerre kapták kézhez.

A katonai átvonuló élelmezési költséghez igazított hadisegélyt mindig az adott év elején állapították meg. Az infláció viszont „gyors vágta” csapott át. 1917-re az árak már az 1913-

as utolsó békeévinek a 4,5-szeresére nőttek. Az év elején megállapított hadisegély az év végére már csak a felét érte.

A frontkatonák számára a faluban gyakran rendeztek különféle célú gyűjtést. Pl. élelmet, ruházatot, téli holmit gyűjtöttek. Hogy mi lett a sorsa az összegyűjtött javaknak, csak az Isten a megmondhatója, mert azok általában nem jutottak el a frontkatonákhoz. (6. sz. ábra)

K ö z r e n d e l e t
a k ö z s e g i e l ö l j á r ó s á g o k k o r a t

Vörösmartyi házi ezredének, a os. és kir. 60. gyalogezrednek parancsnoksága megkeresett, hogy az ezred harctéren levő legénysége, valamint a Kuttentorgben kiképzés alatt levő pótlásul szolgáló legénysége részére, kik távol eső földrajzi ponton a harctéri szolgálatra előkészítő kiképzési gyakorlatot végezték, a vörösmartyi házi ezrednek a körében gyűjtést rendeztek illetve engedélyeztek.

Az összegyűjtött ajándékokkal a legénységnek a közelgő húsvéti ünnepeket óhajítja a parancsnokság kellemesebbé tenni, és azokkal, nekik örömet okozni.

6. sz. ábra

Vajon tisztában volt-e azzal a gyűjtést kezdeményező parancsnokság, hogy hány frontkatonának éhezik itthon a családja? Hogy a katonának kedvesebb lenne, és nagyobb örömet szerezne, ha a családjától kapna karácsonyi vagy húsvéti csomagot. De sok családnál itthon sem volt mit tenni a csomagba. Helyette megírhatták, hogy éheznek!

A felső közigazgatási szervek igencsak szorgalmazták a lakosság körében a hadikölcsönkötvény jegyzéseket. Minden évben 1-2 kölcsönjegyzési akció indult. Amint az alább közölt okmány is bizonyítja, 1916 áprilisában már a negyedik jegyzést szorgalmazták: (7. sz. ábra)

A jegyzési akciók során fektették kötvényekbe a markazi egyházi Szentmise Alapítvány pénzét, a falusi előjáróság pedig az új iskola építésére a lakosságtól összegyűjtött tőkét. A koronapénz bukása során a hadikölcsönkötvények értéküket veszítették. Még az 1930-as 40-es években is sok helyen őrizték a batyuba kötött iratok között, a „kaszli” fiókjában az értéküket veszített állampapírokat.

8477/a.1916.

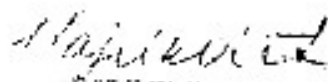
Főszolgabíró, Polgármester, Községi és Körjegyző Urak!

A negyedik hadikölosón sikerének előmozdítása, ügyében kiadott 50771/1916. sz. belügyministeri körrendelet másodlatát, kaposán felhívom Címeket, hogy a rendeletet áttanulmányozni és a kölosón sikere érdekében minden lehető elkövetni szíveskedjenek.

Adományban a városok és községek saját tőkéikből még jegyezni tudnak, példánaként természetesen a képviselőtestületek hozzanak a jegyzőre vonatkozólag határozatokat.

A jegyzői határidő letelte után az elért eredményről jelentést várok. -

Bécs, 1916. Április 14.

Alapán, -

7. sz. ábra

Egyre nehezebben jutottak a faluban a legszükségesebb iparcikkekhez. Amit nehezen venni lehetett, azok is silány minőségűek voltak. Megjelentek a műrostos ruhák, a papírtalpú bakancsok, melyek vízzel érintkezve szétmállottak. Az ipari feldolgozású élelmiszercikket csak kiutalásra adták. Az igen szűkre szabottan utalt sót, dohányt, cukrot stb. az előjáróság osztotta szét. Egy-egy kiutalt mennyiség után teljesen bizonytalan volt az, hogy mikor kap a falu újabb szállítmányt.

Az alábbi 3,5 q cukrot a falu közel 2000 lakója között kellett szétosztani. Egy-egy főre 17 deka jutott belőle. (8. sz. ábra)

Még soványabb volt a sókiutalás. Rendszeretlenül, esetenként 2-3 q sót kapott a település. Egy-egy főre alkalomadtán 10-15 deka jutott belőle. Újra (mint 1848/49-ben) a legfontosabb valutává a só lépett elő, amiért mindent lehetett cserélni. A rendszeretlen és igen kevés dohánykiutalást csempészekkel való kereskedéssel, az alföldi dohánytermelőkkel „bort dohányért” csereberével és némelyek által a fegyveresekkel őrzött Tarna-menti dohányültetvények éjszakai megdézsmálásával egészítették ki. A dohányt szőlőlevéllel, bükkfalevéllel szaporították, „dúsították”.

Itthon és a katonák körében is nőtt az elégedetlenség. Egyre több szökevényt kerestek a csendőrök. A hazatérő sebesült katonák szörnyű frontélményekről számoltak be. Szidták a tiszteket, a kormányt, akik vágóhídra hajtják őket. Szekrényes József (Okos) és Záprel János (Tamásfia) azt hirdették: nem nekünk van bajunk a muszkákkal, hanem az uraknak, akik egy nagy „sakktáblán” mészároltatják egymással az orosz és a magyart!

ELŐJÁRÓ SZÁMAK

Marka

A négyzetes, ~~Marka~~ Marka név szerinti névvel a fennálló
levegőt- csak kristályosított szilárdított.

Felhívom tehát, hogy

350 g cukor után / 1 kg cukor, 30 fűz / 393 g.

fil. 100 szennel legyen postakészlet, majd a postára. A fennálló szennel
a kiutalt cukorban több nem jutott.

Gyöngyös, 1916. nov. 16.

Marka
Fűzött szennel.

8. sz. ábra

Valakik feljelentették Zápreléket, 1916-ban izgatásért bírósági eljárást indítottak ellenük. (9. sz. ábra)

Az életfeltételek rosszabbodása miatti elégedetlenség a környéken 1918 januárjában a mátranováki szénbányák dolgozói között tört a felszínre. A sztrájkoló bányászok katonai behívót kaptak, és néhány hét alatt a fronton találták magukat.

A keleti fronton, ahol a breszti béketárgyalások folytak, és „fegyveres szélcsend” uralkodott, bányászokat toboroztak. A markaziak közül öt jelentkező akadt, akik a háború előtt Amerikában tanulták ki a bányászkodás mesterségét. Az 5 markazi – Hadobás István (Kukus), Süveges István (Hulyava) és még 3 társuk – a mátranováki bányába, vagyis az ott dolgozó katonai osztagba kerültek. Éppúgy, mint az ország bármely más bányájában, itt is 12 órás műszak volt. A váltás mindig a tárna mélyén történt. A reggeli váltás 5-kor indult, és este 7-kor ért fel a föld gyomrából. Elvileg 12 órás munkaidő és 12 órás szabadidő volt, de a szabadidőt 1-1 órával megkurtította a tárnába való le- és felszállás. A váltott műszak annyit jelentett, hogy egyik héten éjszaka, másik héten nappal dolgoztak. A vasárnapi pihenőidő szombat estétől hétfő reggelig tartott, de csak felváltva vehették igénybe. Hadobás István munkabeosztása lehetővé tette, hogy minden két hétben hazajöjjön Markazra, a családjához. Szombaton este, amikor feljött a tárnából, hazaindult. Mátranovákról Markazra minden esetben 40 kilométert legyalogolt a sötét mátrai hegyek között kanyargó gyalogösvényeken. Elmondása szerint a hosszú hegyi utat 5-5,5 óra alatt tette meg. (Ez óránkénti 8 km-es kocogómenet.)

Hadobás István a következő este (vasárnap) 22 órakor indult vissza, hogy a hétfői váltással, reggel 5-kor már le tudjon szállni a tárnák mélyére. Ahogy elmondta, kb. 20 esetben ment végig éjszaka a Mátrán. Soha senkivel nem találkozott, és egyetlen esetben sem tévedt el. A többi Mátranovákon dolgozó markazi bányászkatona nem vállalkozott erre az útra.

B.II. -----/12 sz. sz. 1913.

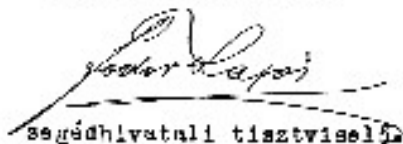
Hatóság előtti megalkadás vétségével vádolt Zaprel János /Tamás fia/ és Hegedüs József elleni bűnügyben megkerestetik a községi előljáróság, miszerint közölje a kir. ítélőtáblával, - vajjon vádlottak jelenleg teljesítenek-e katonai szolgálatot vagy sem? anennyiben nem, várható-e vádlottaknak hadbavonulása vagy sem?

Zaprel János 33 éves, rom. kath. nő, Hegedüs József /okos/ 43 éves, rom. kath. nő, mindkettő markazi lakos és ottani származású.

Budapest, 1916. április hó 29 napján.

Ráth Zsigmond s.k. tanácselnök. dr. Bolla Árpád s.k. előadó.

A kiadvány hiteléül:

segédhivatali tisztviselő

9. sz. ábra

A hadfelszerelési cikkek gyártásánál már 1915-ben jelentkezett a nemesfémhiány. A lakosság körében történő nemesfémgyűjtésre irányelveket dolgoztak ki: (10. sz. ábra)

A gyűjtés eredményeként Markazról 62 db rézüstöt szedtek össze. Súlyuk 2-8 kg között váltakozott. A faluból az összes fellelhető rézkatlant elvitték. Azóta csak vaslemez üstöt használnak. A régi öregek szerint a vörösréz üstben főzött lekvár – de mindenféle étel is – ízesebb volt. Az üstökön kívül elvittek 2 db rézmozsarát, 2 db csengettyűt, 3 db gyertyatartót, 3 db rézvasalót. A faluban ez alkalommal összegyűjtött nemesfém együttes súlya 214 kg volt. A nemesfém – mint nyersanyag – értékének a sokszorosát tette ki a begyűjtött tárgyak eszmei, használati és muzeális értéke.

A begyűjtött réztárgyaknak csak kis hányada került az olvasztókohók telephelyére. Nagyobbik részük útközben, az átrakásoknál, a vasúti pályaudvarok gyűjtőhelyein stb. eltűnt. (11. sz. ábra) Hely hiányában nem tudjuk közölni mindazon markazi családok nevét, akik a nemesfém gyűjtéshez hozzájárultak. A „Rezet a hazának” akciót ezt követően még többször is elindították a faluban, s a gyűjtések során hadicélokra ajánlották fel még a sárgaréz pipakupakot is

Irányelvek

a Hadsereg részére gyűjtendő fémek beszedésére,
csomagolására és beszolgáltatására.

A gyűjtés tárgya.

A gyűjtés tárgyát képezik — a vas és acél kivételével — minden házi-, konyha- és egyéb tárgyak, melyek vörösréz, sárgaréz, bronz, nikkel, cink, ón, és ólom, vagy ezen fémek felhasználásával készültek; és ezen fémek maguk is, u. m. sütők, lábasok, fazekak, tartányok, merő- és más kanalak, szűrők, korsók, kannák, katlanok, mozsarak, mosó- és moszdóedények, poharak, csészék, súlyok, sziták, vödörök, kádak, csövek, jég- és virágtartók, lakatok, kulcsok, kilincsek, ablak-redőnyök, hamutartók, bográcsok, díszszegek, butordíszek, szegek, játékok, lámpák, dísz tárgyak, staniol, üveg- és pipakupakok, ón- és ólomtartányok, ólomplombák stb. és mindezeknek törmelékei.

10. sz. ábra

A hadbavonult markazi harangok...

Mint az előbbi részben már írtunk róla, a hadfelszerelési anyagok gyártásához 1915 tavaszán, ill. a későbbi akciók során Markazról begyűjtötték a háztartások rézből készült tárgyait. Amikor már nem volt honnan elvenni, a hadiipar – soha ki nem elégíthető nemesfém „étvágya” következtében – „bekebelezte” a harangokat is. 1916 őszén a katonai hatóságok felkérték az egri érsekséget, hogy háborús célokra ajánlják fel a nagyobb harangokat. Az érsekség Markazról 3 harangot jelölt ki hadicélokra. Az 1911-ben öntetett, és akkor felszentelt 544 kg-os nagyharangot, valamint a régi (1906-ban összeomlott) templomból az újba átkerült, 1756-ban felszentelt 162 kg-os, és az 1742-ben a helységháza előtt haranglábra felállított 35 kg-os kisharangot.

A kassai katonai kerületi parancsnokság értesítette a falu elöljáróságát és a plébániát, hogy a kijelölt harangokat 1916. december 4-én veszik át. Készítsék elő a „bevonulásra” előirányzott harangokat a szállításra. December 3-án megszólaltatták az összes harangot. Búcsúmisére hívták a falu lakosságát. Mise után az emberek a templom körül maradtak. Újra megszólaltatták a behívót kapott harangokat, majd azok véglegesen elnémultak. Ezt követően leengedték őket a harangállványról, majd a pap és a bíró intésére az ott lévő kovácsok keresztet vetettek magukra, és nagykalapáccsal rávágtak a nagyharangra.

sz. szám	A feljajduló harang	A feljajduló harang	Év	Év	Év	Év
1.	Matyas Bertalan	Matyas Bertalan	12	-	-	-
2.	Föld Jánosné	ist.	2	50	-	-
3.	Tresó Anasztás	ist.	4	-	-	-
4.	Vagyfajó János	2 szent asszony	1	50	-	-
5.	András János	ist.	8	-	-	-
6.	Pengyő János	ist.	1	-	-	-
7.	Matyas Mihály nagypapa	ist.	2	50	-	-
8.	Tresó Antal honvéd	ist.	3	-	-	-
9.	Hegecs János Katalin	2 ist.	7	50	-	-
10.	Hegecs János Katalin	ist.	4	50	-	-
11.	Hegecs János Katalin	ist.	2	50	-	-
12.	Tresó János Katalin	ist.	3	-	-	-
13.	Hegecs János Katalin	ist.	3	-	-	-
14.	Pengyő János Katalin	ist.	2	50	-	-
15.	Tresó János Katalin	ist.	3	-	-	-
16.	László János	ist.	3	50	-	-
17.	László János János	ist.	3	-	-	-
18.	Pengyő János Katalin	2 ist.	4	-	-	-
19.	Matyas János Katalin	ist.	3	50	-	-
20.	Matyas János Katalin	ist.	4	-	-	-
21.	Tresó János Katalin	ist.	2	50	-	-

11. sz. ábra

Az ütésre a harang „feljajdult”. Ahogy a 40-50 évvel ezelőtti öregek az időben emlegették, a harangjajdulására mindenki térdre ereszkedett, sírva keresztet vetett, és imádkozott. „Nem lesz áldás a falun... Az Isten megbünteti azokat, akik összetörték a harangokat...” A pap azzal vigasztalta a méltatlankodókat, hogy a fiukhoz és férjükhöz hasonlóan a harangok is a hazáért mennek harcolni.

Az összetört két nagyobb harang darabjait a lépcsőn hordták le. A 35 kg-osat pedig egészben vitték el a gyöngyösi vasútállomásra. Sokan – főként a Tresó Urbánné sz. Skoda Veron vezetésével vonuló „szent asszonyok” – egészen a kápolnáig kísérték a harangokat szállító kocsit. A falu búcsúzott a harangjaitól.^[18] Az egri érseki levéltár megőrizte Kiss János markazi plébános 1917. január 9-én keltezett jelentését, melynek egy részét az alábbiakban közöljük: (12. sz. ábra)

Az 1816. évi IV. körlevél 1698. számú alatt feltűjtött
 átadására figyelemmel f. alatt aláírással beiktatván a múlt évi de-
 cember 4-én kiadott markazi harangokért való jegyzőkönyv-
 egyik eredeti példányát. A harangok közül pontosan azok sor-
 veltettek le, melyek a főispánsági rendelethez csatolt jegyzőkönyv-
 mint átvételkor szerepeltek.

A lezárulást személyesen ellenőrizvén, jelenthető, hogy
 az állatokkal sem az épületen, sem a harangjellel nem a
 legkisebb kár és károsítás történt.

A jegyzőkönyvben szereplő 741 kg-nyi súlymért megfe-
 lelő aranyat 2964 k - azaz kétféle aranyat szisztervannak ko-
 rúval jelentéssel egyidejűleg fővárosi befizetőlagon postára
 adták.

Ugyanakkor meg kell a főispánsági főispánosokkal
 tisztázni

Markaz 1917. évi január 13.

elvárt költség

Kis János

12. sz. ábra

Amint Kis János markazi plébános jelentéséből látható, a harangokért a tényleges értékük
 töredékét, a hulladék tört bronz árát térítették meg.

Az egri érseki levéltár őrzi a markazi harangok átvételéről készült jegyzőkönyveket. Mivel
 már 20 évvel ezelőtt is az akkori idők mindegyike másként emlékezett arra, hogy hány
 harangot vitte el, ma pedig már csak néhányan élnek olyanok, akik nagyszüleiktől hallottak a
 harangok sorsáról, ezért az átvételről készített bizottsági jegyzőkönyvet teljes terjedelmében
 közöljük. (13. sz. ábra)

Bizottsági jegyzőkönyv

felvétel

Markaz, 916. Dec. 4

Tárgy:

a) Markaz Dröngösi járásán, illetőleg egyházkerületében) levő lempelen harangjainak kápolna harangjának átadása, illetőleg átvétele. megyében. egyházmegye egyházkerület h. k.

Jelen voltak

a katonai hatóság részéről Grassy Sándor már. k. mint átvadó.
az egyházi Kis János plébános mint átadó

Lelet:

A es és ktr. hadügyminisztérium részéről a katonai parancsnokságnak megküldött harangjegyzék alapján a következők az alant felsorolt jelzésű harangok szereztek le és vették át, és pedig:

a)	egy	drb harang	544	kg.	súlyban
b)	egy	"	162	"	"
c)	egy	"	35	"	"
d)	"	"	"	"	"
e)	"	"	"	"	"
f)	"	"	"	"	"

Összesen tehát három drb harang 741 kg. súlyban,
melyből Grassy Sándor hgy. melvél a megállapított 4 (négy) kor. katonai parancsnokság részéről összesen 2964 kor.
mely, azóval Kis János plébános korona híder
kértelmezésén fog a kassai és ktr. katonai parancsnokság építési osztálya a
Markaz-i r. k. hgy. nak hiatalni.

Ezzel lezáratt és aláíratott

Markaz 1916. évi Dec 4
K. n. k. Glozondalechment hgy. melvél a megállapított 4 (négy) kor. katonai parancsnokság részéről összesen 2964 kor.
Kis János plébános korona híder

13. sz. ábra

Nem tudjuk, hogy a Markazról elvitt harangokat végül mely fémolvasztó helyre szállították. Sok fémbegyűjtő helyen még a háború befejeztékor is ott halmozódtak az épségben (nem összetörve) odaszállított harangok. Jelentős részüket 1919/20-ban a román hadsereg

hadizsákmányként összeszedte. Igen sok, a románok által elvitt harangot még 1922-ben is az egyik temesvári gyűjtőtelepen tárolták.

A harangok elvitelét követően Markazon 8 éven keresztül csak a kápolna részére 1913-ban öntetett két kisharang szólalt meg. A jelenlegi nagyharangra 1923-ban indították meg a gyűjtést, és 1925-ben öntették ki, majd ugyanebben az évben szentelték fel. Az eltelt 70 év alatt minden emberi fül számára kedves, érces hangján a békét hirdeti, és siratja a 80 évvel ezelőtt a háború áldozataivá vált elődjait.

„Doberdóba vesztek...”

Az első világháború kirobbanásakor az olasz kormány felmondta a központi hatalmakkal (Osztrák-Magyar Monarchia, Németország) kötött szövetségi szerződést, és Romániához hasonlóan semlegességi nyilatkozatot tett. Néhány hónappal később viszont megkezdte londoni titkos megbeszéléseit az antanthatalmakhoz való csatlakozásról. A csatlakozás fejében a londoni tárgyaláson Ausztria terhére területeket ígértek az olaszoknak.^[21]

A háború után az olaszok megkapták a tengeremléki Trieszt vidékét és Dél-Tirolt. Olyan területeket is, amelyekre a horvátok és a szlovének szintén pályáztak. Olaszország 1915. május 4-én csatlakozott az antanthoz, majd május 23-án hadat üzent a központi hatalmaknak.^[22]

Az olaszok az Isonzó határfolyót átlépve a Monarchia területére terjesztették ki a hadműveleteket. A Monarchia hadvezetősége sürgős intézkedésekkel az Isonzó vidékére irányította az 5. és a 6. hadsereget. Az elsőnek érkező alakulatok közül a

14. hegyi dandárhoz beosztott 60. gyalogezred egri zászlóaljába (amely előbb Szerbiában harcolt), tartoztak jelentős számban a markazi katonák. Ezen túl az újonnan szervezett hegyi dandárokból, a 20. tarackos tüzérezredben is sok markazi szolgált. 1915. június 23-án kezdetét vette az I. isonzói csata. Ezt követően 1917 nyaráig az Isonzó folyó környékén tizenkét nagy csata zajlott le, melyek mindegyikében a Monarchia hadserege 100-120 ezer katonát veszített.^[23] Hasonló méretűek voltak a veszteségek a másik fél oldalán, az olaszoknál is.

A markazi katonák nagyobbik hányada Doberdónál harcolt. Doberdó néhány ezer lakosú kis hegyvidéki falu, de nevéhez fűződött a mintegy 15 kilométerre, déli irányban elnyúló fennsík is. Ez a kopasz mészkősziklás vidék volt az olasz isonzói front egyik legtöbb vértől áztatott szakasza. Doberdón kívül markaziak harcoltak még a hasonló sok vérrel áztatott San Michel, San Gabrielle, San Martinó vidékén, és a svájci határ közelében lévő Hétfalu fennsíkján. Falunk katonafiai közül a legtöbben a doberdói pokolban küzdöttek és pusztultak el. (9. sz. kép)

A mészkősziklás hegyek nyáron 50 fokra hevültek, télen pedig mínusz 40 fokos hideget leheltek. A szemben álló hadseregek a magas hegyek mészkőszikláiba alagutakat, folyosókat, kavernákat vágtak. Gyakran előfordult, hogy a hegy tetején olaszok, a hegy derekán magyarok, a völgyben pedig ismét olaszok voltak, vagy pedig fordítva. Egy-egy hegy birtokbavételéért nagy emberáldozattal járó ostromokat indított mindkét fél. Esetenként, ha nem tudták valamelyik fontos hegyet elfoglalni, alagutat vágtak a tetőn lévő ellenség alá. A hegybe vájt kavernába behordtak néhány vagon ekrazitot, és az egész hegyet, a rajta lévő ellenséges erőkkel együtt levegőbe röpítették.

A mészkőhegyek között állandóan dörögtek az ágyúk, és ropogtak a gyalogsági fegyverek, esetenként robbantak a hegyek, a telepített aknamezők, erődítmények és a különféle

akadályok. A lövedékeken, és azok repeszein, szilánkjain kívül a becsapódás során a mészkődarabok is kartácsként vágódtak szét.

Az I. isonzói nagy csata fő iránya Doberdó volt. E kis falu környékére 1915. június 23-án és 24-én összesen 32.000 db ágyúlövedék csapódott be. Nyomában szétfröccsentek a mészkősziklák és felrobbantak az aknamezők. Az ágyúzás hasonló méretekben folyt június 30-ig minden nap. Amikor az olasz hadvezetőség úgy vélte, hogy a sok százezer gránátbecsapódás következtében a doberdói fennsíkon élőlény már nem maradhatott, megindult a gyalogságuk.

*9. sz. kép: A 20. hegyi tüzérsztyály katonái
1916-ban Doberdóban. A kép jobb oldalán,
Hadobás József (Kispál)*

A hihetetlen valósággá vált: a mészkőszikla törmelékekkel és gránátrepeszekkel betemetett lövészárkokból, dekungokból előbújtak a magyar katonák, és visszaverték az olasz gyalogság támadását. Az olaszok július 7-ig mindennap újra megindították a hatalmas tüzérségi tüzellel előkészített rohamait, de támadó soraik mindig összeomlottak, elvéreztek a védők ellenállásán. Doberdó határában az olasz támadás 2 hete alatt 6850 magyar-osztrák katona és 9800 olasz halt meg. Az eltűntek száma ettől lényegesen több volt. (Betemette őket a sziklatörmelék.) A súlyos sebesültek száma felülmúlta az elesettek és eltűntek együttes tömegét. A II. isonzói csatában, Doberdónál újabb 6523 monarchiabeli (zömében magyar) katonából szállt el a lélek, 22.000-en súlyosan megsebesültek, és 12.000 katona eltűnt. Az olasz hadsereg veszteségei kevéssel túlhaladták a fenti számokat. Hasonló szintű

veszteségeket szenvedett a két fél Doberdónál, minden egyes – összesen 13 – isonzói csatában.^[24]

Két év alatt a doberdó: fennsíkon a két szemben álló fél részéről együttesen több, mint 150.000 ember halt meg, vagy 200.000 fő tűnt el, és másik 200.000 súlyosan megsebesült.

Doberdó rothadó emberi hulláktól bűzlő, embercsontokból, mészköszikla darabokból és gránátzilánkokból az ördögök által készített pokollá vált, ahol minden dögszagot árasztott. A kösziklákon, bokrokon bomlásnak indult emberlábak, kezek, fejek lógtak. A hegyi sasok marakodtak, és húzgálták az emberbeleket, vájkáltak a meghaltak szemeödrében, belső részeiben. De gyakran a súlyos sebesültek szemét is kiszedték. Az onnan hazatért katonák öregségükre, ha Doberdóról kérdezték őket, csak annyit mondtak: „*Hú, te mennybéli, magasságos Úristen! Hogy mi volt ott!? Azt elmondani nem lehet!*”. S ezzel múltba néző gondolataikba merültek. Minél több mindenben átestek, minél többet láttak, annál kevesebbet akartak beszélni. Egymás között viszont az ott jártak egyik fő témája Doberdó volt.

A két éven át újra és újra ismétlődő doberdói csatákat mintegy 180 markazi katona járta meg. Itt a doberdói mészkőpokolban már az első csaták néhány hete után hősi halált halt a markazi katonák közül a Fülöp unokatestvérpár. Fülöp János és Fülöp István 1896-ban születtek. Együtt jártak iskolába, majd munkába is. 1915 elején egyszerre vonultak be Egerbe, a 60. közös gyalogezredhez. Rövid ideig tartó kiképzés után az olasz frontra irányították őket. A fronton is egy században és egy rajban szolgáltak. A végzet is egyszerre csapott le rájuk. 1915. július 25-én a doberdói csatában egyidejűleg mindketten hősi halált haltak.^[25] Ugyancsak Doberdóban veszett Tresó Béla 21 éves, a 8. közös tábori tüzérezred köztüzére, valamint 1916-ban Hadobás József, a 10. honvéd gyalogezred katonája. Doberdóban fejezte be életét Gerhát István 44 éves népfelkelő, a 20. honvéd hegyi-tüzér osztály köztüzére. Öt markazi katonáról tudunk, akik Doberdóban hullottak el. De hány lehet olyan, aki a sziklák alatt maradt, és az eltűntek listájára került?

Vázlatunk az isonzói frontnak azt a szakaszát ábrázolja, ahol a markazi katonák közül a legtöbb harcoltak. A vastag vonal az I. isonzói csatában a két fél frontvonalát jelzi. (14. sz. ábra)

14. sz. ábra

Az olasz fronton keletkezett katonadalok legtöbbje Doberdóról szól:

*„Doberdóba' hull a baka rakásra,
Odahaza megy a sírás javába'...”*

A hadsereg hadianyaggal, ruházattal, élelemmel való ellátása napról napra rosszabbodott. A katonák lefogytak, lerongyolódtak. 1918 nyarán az olasz fronton lévő katonák átlagos testsúlya 55 kg volt. Túlsúlyos embert nem lehetett találni. Nem volt mitől meghízni. Felütötték fejüket a nagy hadak hú kísértői, a kolera és a tífusz, s a legyengült katonák között sűrűn szedték áldozataikat.^[26]

A lovak száma igen lecsökkent, elhulltak a harcokban. A huszárokat lóról szállt gyalogságként alkalmazták, s rövid hegyi kiképzés után beosztották őket a hegyi vadászokhoz. A magas hegyek közé csak öszvérekkel és szamarakkal lehetett az ellátást eljuttatni. Teherhordó állatból pedig igencsak kevés volt. Ezért a hazai küldeményeknek is csak kis hányada jutott el a hegyek közé. Pl. 1917 márciusában az isonzói frontra 15 millió levelezőlapot, 1 millió csomagot küldtek hazulról, de csak kisebbik részük került ki a mészaközlák közé.^[27]

1917 őszén a Monarchia és a német hadvezetés az Isonzó folyónál döntő ütközetet készített elő. Az osztrák csapatok megerősítésére beosztottak egy önálló, több hadosztállal feltöltött német hadtestet. Ugyanakkor hasonló létszámú monarchiabeli hadtestet vezényeltek a németek alárendeltségében a nyugati frontra, a francia hadszíntérre. Ekkor kerültek markazi katonák – kb. 20 fő – a 60. gyalogezred egyik zászlóaljával a francia hadművelleti területre.

1917. október 25-én az Osztrák-Magyar Monarchia hadserege, a megerősítésül beosztott német hadosztályokkal áttörte az isonzói arcvonalon az olasz frontot, és két hét alatt 100-150 kilométerrel délebbre elérték a Piave folyót. A támadás és az áttörés eredményeként az olasz hadsereg az összeomlás szélére sodródott, s csak a gyorsan átcsoportosított angol és francia hadosztályok mentették meg a teljes szétveréstől. E harcokban kerültek szembe először a markazi katonák angol-francia harcosokkal. (10. sz. kép)

Az isonzói áttörést követően a Monarchia hadvezetősége bizalmas körökben elismerte, hogy a háború folyamán először az olasz front áttörése során alkalmaztak harci gázokat, amely 30.000 olasz katona életét oltotta ki.^[28]

A Monarchia csapatai az áttörés eredményeként felzárkóztak a Piave völgyére. 1917 novembere és 1918 nyara között mindkét fél több kísérletet tett a folyón való átkelésre, és ellenfelének a völgyből való kiszorítására. Ezek az akciók azonban sorozatos kudarcot vallottak. (15.sz. ábra) 1918-ban az orosz összeomlás utáni breszti békeszerződés megkötését követően a Monarchia keleten levő csapatait az olasz harctérre irányították. Ugyancsak ide vezényelték az orosz fogságból a békemegállapodást követően hazakerült volt hadifoglyokat. A hadvezetőség az egyre romló hadihelyzeten, és a mind rosszabbá váló hangulaton egy győztes ütközzettel akart változtatni. A jelentősen megerősített csapatokkal a vezérkar „egy bösz csapással” szét akarta zúzni olasz ellenfelét. 1918. június 15-én a Piave folyó mintegy 170 km-es arcvonalán 5500 ágyú tüzérségi előkészítése után sok százezer monarchiabeli katona indult rohamra, a folyón való átkelésre. A hadsereg meteorológiai szolgálata a hadműveletek megindulása előtt a vezérkarnak jelentette, hogy a folyó felső szakaszán, az Alpokban a nagy esőzések következtében a Piave gyorsan árad. Az árhullám június 17-én éppen akkor ért az átkelő csapatokhoz, amikor a támadó erők fele már a túlsó partra ért, a másik része és az anyagi ellátás, tüzérség stb. a megindulási körletekben készült az átkelésre. Az áradat szétszaggatta az átkelést biztosító pontonhidakat. Elvágta utánpótlási bázisaiktól az átkelt egységeket.

10. sz. kép: A Piave folyó völgye 1918-ban

A hirtelen árhullám, a folyó vízszintjének megemelkedése, és szélesebb partmenti területek elöntése következtében sok katona vízbefulladt. Ezt követően indult meg az olasz ellentámadás a folyón átjutott alakulatok megsemmisítésére. Mivel a hidakat, pontonokat és minden átkelési eszközt a víz elsodort, a katonák egy része úszva próbált visszajutni a folyón. Kevésnek sikerült megmenekülni. A gyors folyású víz még a legjobb úszókat is elsodorta. Az átkelt egységeket az olaszok felmorzsozták, vagy a folyóba veszejtették.

A piavei csatavesztés nyilvánosságra kerülésekor Fényes László szabadelvű képviselő interpellált a magyar parlamentben: „Igaz-e, hogy a piavei csatában több mint százezer osztrák-magyar katona esett el?...

Miért indult meg a támadás éppen akkor, amikor a felderítők jelentették, hogy rohamosan árad a Piave?”^[29]

Ma már tudjuk, hogy a veszteség lényegesen nagyobb volt, mint amit Fényes László az interpelláció során említett. Különféle források 150 és 200 ezer főre becsülték az elesett monarchiabeli katonák számát.^[30]

A Piave menti csatákban mintegy 160-170 markazi katona vett részt. Közülük sokan meghaltak, eltűntek, fogságba estek, vagy súlyosan megsebesültek. Akikről tudjuk, hogy a Piavenál veszték: Kovács István 35 éves tizedes, Tresó Ferenc tizedes, Tresó Antal, Tresó János, Zaja János Károly 27 éves tizedes.

15. sz. ábra: A piavei csata helyszínének vázlata folyó partján

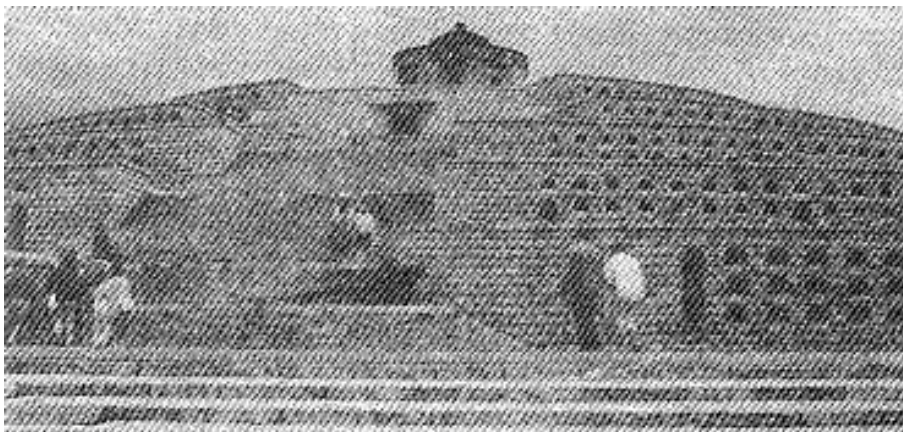

11. sz. kép: Csata után a Piave

Az olasz frontról hazatért markazi katonák a vereséget egyértelműen Zita királyné árulásának tulajdonították. (A környékbeli falvakban mindenütt hasonlóan vélekedtek.) Szerintük Zita királyné ellopatta a piavei csata terveit, és eljuttatta azokat apjához, az olasz királyhoz. Az olaszok a haditerv ismeretében a magas hegyek között elzárták a folyó útját, s óriási tavakat duzzasztottak fel. A magyar támadás megindulásakor felrobbantották a zárógátakat, és a felgyülemlett sokmilliárd köbméter víz rázúdult a támadókra, s embert, állatot, hidat, pontont, mindent elsodort... – szolt a legenda.

Ma az Isonzó és a Piave völgyében, a svájci határ közelében levő „Hét falu fennsíkján”, Doberdón, a Monte Grappán, San Michelen, San Martinón stb., ahol tengernyi vér öntözte a mészkőhegyeket, I. világháborús emlékművek emelkednek. Sok katonatemetőben magyar nevek olvashatók a sírkereszteken. De hát mit jelent ez a néhány ezer sírkereszt, amely az olasz temetőkben a magyar katonák neveit őrzi, a milliós nagyságrendű veszteséghez képest? Az olasz fronton vesztett magyar katonák túlnyomó részének maradványai a mészkősziklák alatt porladoznak. (12. sz. kép)

A piavei támadás kudarca a Monarchia teljes katonai összeomlásához vezetett. A hadsereg bomlása felgyorsult. Sokan megszöktek a csapatoktól. A csendőrség, és működési területén az egri 60. gyalogezred a szökevények felkutatására különítményt hozott létre. A különítményesek Markazon 1918 őszén három, az olasz frontról megszökött katonát kerestek: Süveges Istvánt, Tresó Antalt és Tresó Jánost. A nagyarányú szökések következtében az isonzói hadsereg ütközetlétszáma – mely 1918. július 1-én 406.000 fő volt – október 1-re 238.000 főre apadt. Hasonló méretű fogyatkozást számláltak az olasz fronton állomásozó 5. és 6. hadseregnél is. A harci morál szétmállott.

12. sz. kép: A Monte Grappa hegyóriáson emelt emlékmű falai közé gyűjtötték össze a környék hegyei között és a doberdói fennsíkon elesettek fellelt maradványait. A monumentális emlékhely közel százezer olasz-magyar-osztrák katona csontjait őrzi, közöttük minden bizonnyal markaziakét is. Az olasz hegyek közötti katonatemetők egyikének felirata: „Ezeken a hegytetőkön az olaszok és magyarok vitéz harcok után a halálban barátkoztak össze.”

Az egyik ezred katonái a vezérkari tiszttel beszélgettek:

„Mi nem vagyunk hősök. Mi koldusok vagyunk.”^[31]

Október végén az antant-erők a Piave mentén is általános támadásba mentek át. A Monarchia hadseregének felbomlása és a háterszág összeroppanása az 1918. október 30-31-i „őszirózsás forradalomba” torkollott.

A véres föld szülöttei 1918-1919

Az 1918. október 30-i budapesti „őszirózsás forradalom” eseményeinek híreit a hazatérő katonák hozták meg Markazra. Az összeroppanó frontokról milliós számban özönlöttek haza a katonák, mindenféle elképzelhető közlekedési eszközökön. A katonai fegyelem teljesen felbomlott. A katonák nem engedelmeskedtek a tiszteknek. A zűrzavarban még leginkább a tizedesek képviselték a rendet. Dóri Péter markazi tanító 1937-ben az iskolában rábízott gyerekeknek beszélt el:

„Amikor összeomlott az olasz front, mindenki hazafelé igyekezett. Én hadnagyi rendfokozatot viseltem. Tisztársaimmal lefoglaltunk egy személyvagont, ott viszonylag kényelmesen elhelyezkedtünk. Egyszer jött egy tizedes által vezetett járőr. A tizedes kijelentette: a személyvagon kell a súlyos sebesülteknek. Mi, ha akarunk, felszállhatunk a vagon tetejére. Egy hétig tartott az út az olasz fronttól hazáig. A nagyobb állomásokon leszálltunk, ahol minden katona egy csajka meleg ételt kapott.” (13. sz. kép)

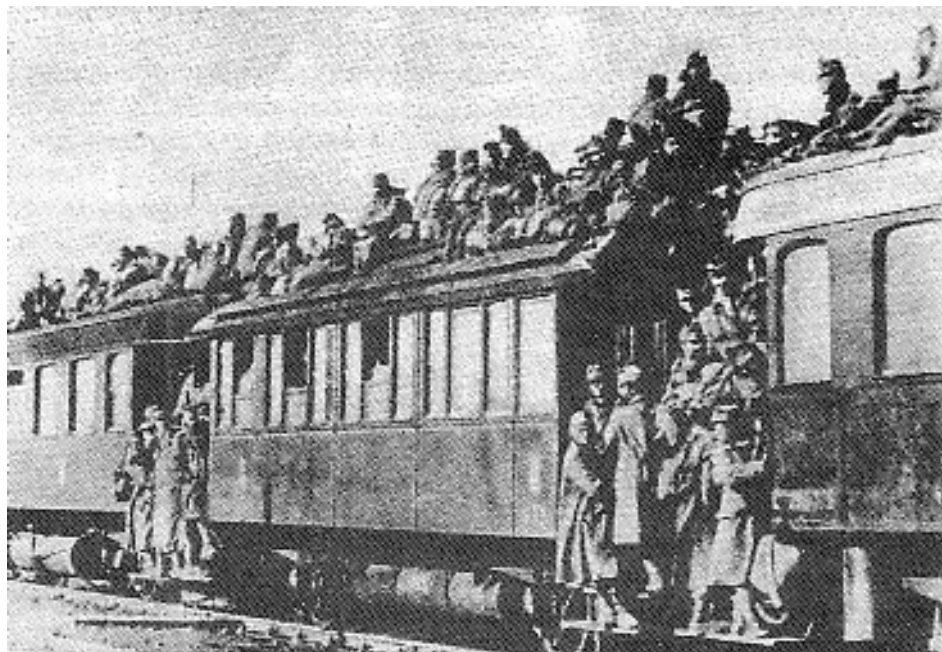
A hazaözönlők nagyobbik hányada magával hozta fegyverét, katonai felszerelési tárgyait is.

1918. november 3-án Markazon megalakult a Nemzeti Tanács. Tagjai lényegében az előbbi községi előljáróság embereiből kerültek ki. Azaz a községi előljáróság „átfestette a cégtáblát”, és egyhangúlag – a jegyzővel együtt – letette a hűségesküt a Károlyi-kormányra.^[32]

A hazatérő frontkatonák lefegyverezték a csendőrséget, és önkéntes polgárőrséget alakítottak. Hamar kiderült azonban, hogy az önkéntesekből szervezett polgárőrség nem tudja biztosítani a falu köznyugalmát. Ezért 1918. november 20-án a polgárőrök közül kettőt állandó

alkalmazásba vettek, és rendszeres fizetést biztosítottak számukra. Később 4 főre emelték a fizetett polgárőrök számát.

A mind nagyobb tömegben hazatérő frontkatonák kívánságára 1918 novemberében Földosztó-Összeíró Bizottságot alakítottak. Tagjai voltak: Potocki József, Szekrényes József, Záborszki József, Süveges József,

13. sz. kép: Hazafelé az olasz frontról: A zsúfolásig „megtetőzött” vonatok minden elképzelhető helyére kapaszkodó katonák napokon, gyakran heteken, keresztül, szakadó esőben, szélben. – a képen látható körülmények között – utaztak. A vonatok hónapokon keresztül ontották a hazafelé tartó frontkatonák tömegeit.

Molnár András (Cipész), Skoda István (Alsó), Gerhát István (Kályi), Barta József, Hatalyák János (Kolega), Jurecska Pál, Tresó János (Matus), Simonyák József (Irnok, később Simoni lett), Hegedűs József (Okos), Skvara István, Záprel János (Tamásfia). Összesen 15 fő. Valamennyien a háború ezer poklából hazatért, az urakra vicsorgó katonák. A Földosztó-Összeíró Bizottságban lévők nem voltak az előjáróság ill. a Nemzeti Tanács tagjai. Álláspontjuk szerint az összes 30 holdnál nagyobb birtokot fel kellett osztani, a falu belterületének növelésére pedig a Matyasovszky-, Greskovics-, Grüssner- és Perlaky-legelőket és földeket lehetett felhasználni. Az uradalmi szállásokat (a nagy erdőket) a közbirtokossági erdőkhöz részaránytulajdonosi kiosztás alapján kellett volna a lakosság tulajdonába adni. Amikor megkezdtek az összeírást, kiderült, hogy a falu lakói összesítve nagyobb területet igényeltek, mint amennyi a község határában volt.

A földosztás előkészületei falusi szinten megfelelő ütemben haladtak ahhoz, hogy 1919 tavaszán már az új birtokosok műveljék meg földjüket. Viszont a központi intézkedések egyre késtek. Az országos Nemzeti Tanácsban, a kormányhivatalokban, a felső- és megyei szintű közigazgatásban ott maradtak a nagybirtokosok, akik az intézkedések, rendeletek halogatásával „jegelték” – megvalósíthatatlanná igyekeztek tenni – a földreformot.

Károlyi Mihály – hogy a földreform folyamatot meggyorsítsa – saját maga igyekezett jó példát mutatni birtokostársainak. 1919. február 23-án kápolnai birtokán megkezdte a földosztást. Az ünnepségre a környékbeli falvakból küldöttségek utaztak. Markazt a helyi Nemzeti Tanács és a Földigénylő-Összeíró Bizottság néhány tagja képviselte. (16. ábra)

NÉPLAP

GAZDASÁGI HETIÚJSÁG A FÖLDMÍVELŐ NÉP SZÁMÁRA

Főszerkesztő:
SZABÓ ENDRE

Szerkesztőbizottság:
GARDONYI GÉZA és MÓRICZ ZSIGMOND

Felkielészítők:
KRÖDY OTTÓ

Előfizetési ár: egész évre 10 korona.
Szerkesztőség és kiadóhivatal: IV. Egyetem-sz. 4.

Megjelenik magyar, német, lengyel, román,
szerb és rutén nyelven.

AZ ELSŐ FÖLDOSZTÁS.

Írta: MÓRICZ ZSIGMOND.

Kapolnán, Heves megyében, február 23-án megjelent a magyar népkormány, hogy a köztársaság elnökének, Károlyi Mihálynak ősei családi birtokán kezdje meg a földosztást. gondot viseljenek a szabad nép fölött: azt a vezetés szerepét urasággá változtatták s a kezükbe került hatalmat családi hatalommá tették. Azok a vezérek a családjaik, svadékaik és párthíveik kiszélesítették a hatal-

16. sz. ábra

Kapolnán az 1849. február 23-i csata emlékére állított szobor bal oldalán egy kötömbre felvésett szöveg emlékeztet a földosztás megkezdésére:

„...Mi most egy új, nagy hadjáratra indulunk, amelyben a munka és szabadság hatalmával meg akarjuk hódítani a világot.”

Sajnos az ország többi birtokán a várva várt földosztás elmaradt. Károlyi Mihály példáját birtokostársai nem követték. Sőt, 1920-ban hazaárulónak kiáltották ki az egykori államfőt, és összes birtokaitól megfosztották. A Markazon lévő jelentős nagyságú Károlyi-féle erdőterületek is elkobzásra kerültek, és kincstári vagyonná minősültek.

1918 végén, 1919 elején a világ minden tájáról újabb és újabb katonacsoportok tértek haza Markazra. Sokan olyanok is, akik 4-5 év óta nem látták a falut. De még mindig sokan hiányoztak a volt frontkatonák közül. 1919 farsangján egymást érték a lakodalmak, hiszen sok katonának a mátkája 4-5 év óta várt a vőlegényére. Akik a háború kitörése előtt 17 évesen eljegyezték magukat, 1919-ben már 22 évesek voltak. Olyanok is akadtak, akik 1913-ban jegyezték el magukat, a vőlegény meg csak 1922-ben tért haza. És akinek a jegyese sohasem jött meg? Sok ilyen menyasszonyjelölt is volt.

1919 tavaszán anyagiakban szegényes, örömkömben, vigasságokban viszont annál gazdagabb időszakát élte a falu. A volt katonák örültek, hogy élve hazakerültek. Annyi sok nélkülöző év után végre kimulathatták magukat. Örömteli hangulatban készítették elő 1919 farsangján a „Csillag” kocsmában (fényképe az I. kötet címlapján) a három napig tartó táncvigadalmat. A zenét a markazi emberekből már régebben megalakult rezesbanda szolgáltatta. A vigasságban ott volt a falu apraja-nagyja. Körbeállták a kocsmá előtti teret, elfoglalták a környező lakóépületek kapubejáróit és gangjait. A Csillag csárdában hering módjára zsúfolódtak a táncospárok. A kb. 250 cm belmagasságú (tehát alacsony) kocsmahelyiséget rövid idő alatt 36-37 fokra hevítette az izzadó testek gőze, ami nagymérvű oxigénhiánnyal társult. A tánc szünetében az átforrósodott testű, csuromvizes lányok kimentek az épület előtt körben állókhoz. Jó esetben néhányukra valamely hozzátartozójuk nagykendőt terített. A legények a táncszünetben az ivóban maradtak és ott koccintgattak. A lányok is szomjasak voltak, ők odakint a kocsmá előtt vederből itták a „gyilkoskút” jéghideg, 4-5 fokos vizét. A „halálos farsang” következménye lett, hogy mintegy tíz lány kapott tüdőgyulladást, s közülük kettő:

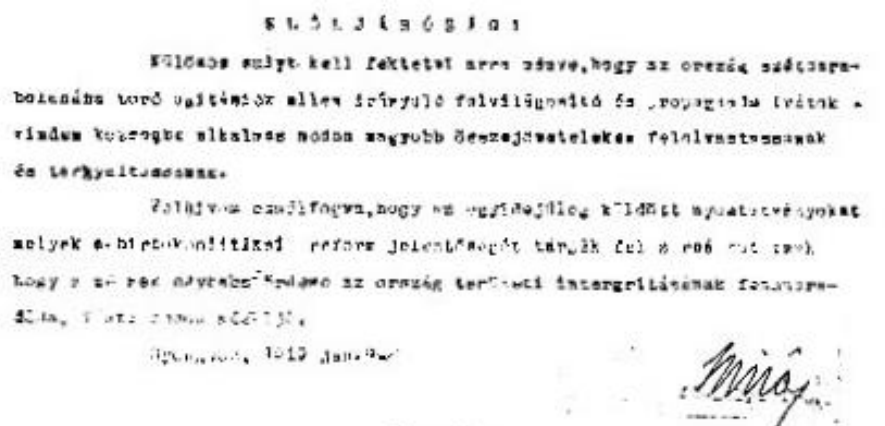
Hacsavecz Katalin 19 éves 1919. március 1-én, Kiss Rozál 26 éves hajadon pedig március 4-én elhalálozott.^[33]

A háromnapos táncvigadalomba elment azon menyecskék egy csoportja is, akiknek férjük még nem tért haza, mert hadifogságban volt vagy elveszett, esetleg az ország belső területein szolgálatot teljesített. A vigadalom után a falu gúnyolta a „víg özvegyeket”, mondván, hogy a farsangi bálban azt húzatták a zenekarral:

„Húzd rá cigány, kapom a segélyt, Isten az uram, haza ne segítsd!”

Persze a nóta csak kitalált rágalom volt, de mutatta a férjük nélkül táncolók elítélését. A katonák hazatérésének örömét beárnyékolta, hogy mindenfelől riasztó hírek érkeztek. A felbomló, visszavonuló magyar hadsereg nyomában egyre nagyobb területet foglaltak el a csehek, románok és szerbek. A Károlyi-rendszer nem tudott védekezni. Hiába szervezték a falvakban az intervenciót elítélő gyűléseket. Eredménytelenül küldték Markazról is a tiltakozó táviratokat. Nem volt foganatjuk. Hiányzott mögülük a katonai erő. (17. sz. ábra)

Az antanthatalmak jegyzékei újabb és újabb területek kiürítését és átadását követelték. A kormány és Károlyi Mihály köztársasági elnök 1919. március 21-én kénytelen volt átadni a hatalmat a Budapesti Munkástanácsnak.

17. sz. ábra

Markazon 1919. április 5-én alakult meg a Községi Földműves- és Munkástanács, melyet a köznyelv direktóriumnak nevezett. Tagjainak nagy része azonos volt a háború alatti előjáróságban, majd az 1918. november 3-án választott Nemzeti Tanácsban, ill. későbbi nevén Néptanácsban lévőkkel.

A Községi Földműves- és Munkástanács elnökévé Hadobás Istvánt választották, aki korábban bíró, majd pedig a Nemzeti Tanács ill. Néptanács elnöke is volt. Tagjainak: Záprel Tamást (id.), Hegedűs Istvánt (Gyám), Tresó Istvánt (Martin), Skoda Istvánt (Alsó), Barta Jánost, Demeter Ferencet. A felsorolt személyek tagjai voltak a korábbi előjáróságnak is. Új emberként választották a direktóriumba: Zaja Jánost (Krivi), Záprel Jánost (Tamásfia), Zaja András, Potocki Józsefet, Hacsavecz Pált (Detko) és Skvara Istvánt (Drótár).

Amint a fenti névsorból látható, a direktórium 13 tagja közül hét már a háború alatti előjáróságnak is tagja volt.

1919. április 19-én az egész testület, valamint a jegyző, a segédjegyző és a tanítók egyhangú lelkesedéssel esküdtek fel és tettek hűségfogadalmat a tanácskormányra. Háromtagú földbirtokrendező és termelést biztosító bizottságot választottak.

Elnöke: Tresó István (Martin), tagjai: Zaja András és Záprel János (Jäger) voltak.

Az élelmezési bizottság elnöke: Hacsavecz Pál, tagjai: Potocki József és Hegedűs István (Gyám).

A közművelődési bizottság elnöke: Finta Géza főjegyző, tagjai pedig a tanítók soraiból kerültek ki.

Az élelmezésügyi bizottság örömmel nyugtázta, hogy 190 kg só érkezett. Szétosztásánál minden személynek 10 dekát mértek. Április végén 640 pakli dohányt kaptak. Hogyan osszák szét? Ki tudja kivizsgálni azt, hogy a falu felnőtt férfi lakosai közül ki dohányzik és ki nem? Végül úgy döntöttek, hogy minden 18. életévét betöltött, itthon tartózkodó férfi egy paklit kapott.

A húshiány enyhítése céljából birkákat vásároltak. Amikor tovább romlott a húsellátás, a falu két közbirtokossági bikája közül az egyiket levágták.

Az uradalmi birtokokat, erdőket, legelőket, állami vagyonná nyilvánították. Ezzel szertefoszlott a falu zselléreinek reménye, hogy végre földhöz juthatnak. Alsótanyán Komenda intéző nem vállalta az államosított birtok vezetését. Helyére Czibulya Pált, az addigi gazdatisztet, a Téven-tanyára pedig Szekrényes Istvánt nevezték ki. Czibulya Pál egyben felügyelte az Ehrlich-féle szintén államosított gazdaságot is. Az államosított birtokon a dolgozók bérét jelentősen megemelték. Nyári időszakra bevezették a reggel 6-tól este 6-ig tartó munkaidőt, a korábbi, napfelkeltétől napnyugtáig tartó munkarend helyett. Megtiltották a 14 éven aluli gyermekek munkába állítását.

Az ország más vidékeire szerződött summások, aratók, cséplőmunkások bérét (természetbeni részesedésük arányát) szintén lényegesen megnövelték.

Markazon sem az 1918. novemberi, sem pedig az 1919-es márciusi forradalmi események során nem esett senkinek semmiféle bántódása. A szájjáratáson, az urak szidásán túl két kisebb túlkapásról tudunk:

Az egyik napon estefelé Fülöp István (Rapány) vagy 20-25 frontharcossal, és a még hozzájuk csatlakozó másik 30 emberrel beállított Kis János paphoz. Fülöp bekiáltott:

- „Jancsi! Gyere ki!” A kiabálásra a pap kiment: – „No mi van? Mit akartok?” A pap kérdésére Fülöp István válaszolt:

- „Amíg mi a fronton harcoltunk vagy koplaltunk, ti itthon minden jóban dúslakodtatok. A katonák családjai most is éheznek, nektek meg mindenetek bőségesen van! Hány kenyered van?” A pap válaszolt: – „Összesen négy.” Fülöp: – „No, akkor abból egy a tiéd, hármat hozzá ki, és oszd szét a szegények között!” A pappal három katona bement a parókiára, és örömmel hozták ki a három kb. kocsikerék nagyságú, házi kemencében sült kenyeret.

A másik túlkapás főszereplője Kovács János (Huszár), Papp Lajos (Kovács) és 2-3 társuk volt. Egy este, kicsit spiccesen – talán virtusból is – elmentek a pap ablaka alá.

Bekiáltottak: – „Jancsi! Nyisd ki az ablakot!” (Máskor nem merték soha tegezni a papot, bár ő mindenkit tegezett a forradalom előtt is.) A kiabálásra kinyílt az ablak, és a pap kiszólt: – „Mit akartok?” – „Add ki a puskád az ablakon keresztül! De ne a csövével, hanem a tusájával dugd előre!” A pap kiadta a puskát, s ezzel Kovács Jánosék elmentek.^[34]

Az öreg Lisztóczi István (akkor Kovács volt), a műhelyében gyakran mondogatta: Csak akkor lesz jó világ, ha minden urat a nagy Kovácskalapáccsal fejbe vernek.

A faluban Hacsavecz Pál (Detko) vezetésével létrejött egy 12-15 főből álló csoport, akik esetenként összejöttek, és a jövőről álmodoztak. Az emberiség minden előjogok nélküli egyenlőségét, öskeresztényi messiánisztikus kommunizmust hirdettek. Az álmodozásaikba viszont mindi beleszólt a külpolitika.

Április közepére a csehek Salgótarján-Miskolc vonaláig elfoglalták a Felvidéket, a románok pedig felzárkóztak a Tisza vonalára. A szerbek a francia megszállás alatt levő Délvidéken Szeged-Pécs térségéig jutottak. A környező szomszédok, az antant jóváhagyásával marcangolták a háborút veszített, ezer sebből vérző, hadsereg nélküli országot. E nehéz helyzetben a tanácskormány elrendelte az általános mozgósítást.

A markaziak közül kb. 30 fő volt olyan, akik az 1918-as háborús összeomlás és az 1919. áprilisi mozgósítás közötti időben is megszakítás nélkül teljesítették katonai szolgálatukat. Rajtuk kívül mintegy 80-90 fő kapta meg a behívóját 1919 áprilisa és júniusa között. (14. sz. kép)

Az 1919. évi cseh-román intervenció elleni harcban több markazi katona is elesett. Horváth István 26 éves, Hacsavecz József 37 éves, Kovács József 32 éves és Pál Dezső detki születésű markazi katona. A tanácsköztársaság honvédő háborúja során sikeresen verte vissza a cseh és román intervenciót. Azonban az 1919. július végén a románok ellen intézett támadás – a szolnoki tiszai átkelés – kudarcba fulladt. A vereség hatására augusztus 1-jén a tanácskormány lemondott. A Szolnoknál vereséget szenvedett hadsereg szétszéledt. A markazi katonák zöme hazatért. Sokan súlyosan megsebesülve. Rejtegették őket, mert a románok gyakran a kezükre került sebesült katonát is agyonlőtték. A még együtt maradt kis létszámú magyar sereg a Dunántúlra húzódva tért ki a románok előrenyomulása elől. A megkötött fegyverszünet értelmében a románok megszállták Budapestet és a Duna vonalától keletre eső területeket. A Délvidék egy részére és a Dunántúlra nem vonultak be. A csehek, románok, szerbek megkapták azt, amit az antant hatalmak ígértek nekik. Az akkori időkben döntési helyzetben lévő hatalmak között a magyaroknak egyetlen pártfogójuk sem akadt.

„Tizannyi volt az ellen, Győzniünk nem lehetett.”

14. sz. kép: Az 1919-es honvédő harcoknak emléket állító „A 39. dandár” című film egy részét 1954-ben a markazi Tatármezőn forgatták, nagyrészt falunkbeli statisztákkal. A közölt kép a film forgatása közben készült. Elöl az ágyútalpon állnak: Hadobás Kálmán Nagypali), és Simonyák István (Holyko). A lovon legelöl Hegedűs Zoltán (Bótos), utána Skoda István és végül Záprel Imre (Capalos).

Fehér zászló a markazi templomtornyon

A román csapatok 1919. július 29-én Tiszafürednél átkelve a folyón, Heves megye jelenlegi területére jutottak. Augusztus 3-án – a budapesti bevonulással egy időben – a Román Királyi Haderő 5. lovasezrede megszállta Egert. Ugyanezen a napon vették birtokba Hatvant is. Markazon a direktórium ezt követően még négy napig hatalmon maradt. A Földműves- és Munkástanács (direktórium) 1919. augusztus 7-én ülésezett utoljára. Az ülésen Finta Géza főjegyző bejelentette, hogy a román hadsereg egyik alakulata bevonult Gyöngyösre, s a várost megszállták. A magyar kormány a direktóriumokat feloszlatta, és a régi képviselőtestületet jogaiba visszaállította. A testület határozatot hozott arról, hogy „a templom tornyára tűzzenek ki fehér zászlót”. 35) Érdekes szituáció alakult ki Markazon – hasonlóan, mint a falvak nagy részében. A főjegyző, a pap és Buzás István öregjegyző tudott arról, hogy a tanácskormány bukása után alakult Peidl-kabinet első intézkedései közé tartozott a direktóriumok feloszlata. Ezen kívül a főjegyző megkapta az alispán augusztus 3-i utasítását a markazi direktórium megszüntetésére. Mindezek ellenére a testületet csak augusztus 7-ére hívták össze, amikor a románok már Gyöngyöst is megszállták. A falu lakóinak jelentős része nem támogatta a direktóriumot. A románokat viszont gyűlölték. Az volt az általános vélemény, *hogy az idegen megszállókat az „urak” hívták be. Inkább a direktórium, mint a románok!* Azért nem merték az előljáróság jobbra húzó tagjai előbb bejelenteni a direktórium feloszlátását, nehogy „románpártiaknak” bélyegezzék őket.

Tresó Béla (Martin) 1912-es születésű markazi szemtanú 1994-ben az alábbiakban mondta el korabeli élményét:

„A románok aratáskor jöttek Markazra. Én Írnok Marival és még két-három hasonló korú, 7-8 éves gyerekkel az akkori szokás szerint kalászt szedtem a Hadobás-kút környékén learatott búzatábla tarlóján. Arra figyeltünk fel, hogy a fehérkereszti régi országúton egy nagy porfelhő közeledik. Közelebb érve a porból egy kb. 100 fős lovascsapat bontakozott ki. Mi gyerekek szaladtunk az ubocsoki tanyához, a felnőttek közé. Az idősebb emberek mondták, hogy román felderítő katonák. Kíváncsiságból utánuk mentünk. Bementek a községházához is. Összejárták a falut. Kérdezték az úton lefelé: Kamonyiszt? Kamonyiszt? – azaz van-e kommunista? A lovascsapat nem bántott semmit és senkit.

Másnap jöttek a harácsolók, akiknek engedélyezve volt a szabad rablás. Mi gyerekek ott sündörögtünk ezek között is. A zsákmányszerzők mindent vittek, ami szemük elé került. Baromfit, birkát, disznót, tehenet, búzát, takarmányt stb. A zsákmányt a velük együtt érkezett szekerekre rakták, a lovakat, teheneket a kocsi hátsó saroglyájához kötötték. Pl. az öreg Tresó György (Pafko) – akkor kb. 60 éves volt – 3 éves csikóját is elvitték. Amikor tiltakozott, megfogta három román katona, rányomták a tornác padkájára, és megbotozták. Tresó Pál (Tresopaja) volt bíró (családi képe az I. fejezetben van) udvarában egy nagy lucernakazal volt összerakva. Odaálltak a román fogatok rakodni. Tresopaja nem akarta engedni. A román tiszt megkorbácsolta. Az összecsődült sok asszony sivalkodott. Szaladtak a szomszédban lakó papért. Az jött is azonnal. Latin nyelven meg tudta magát értetni a román tiszttel. Kis János plébános mentette meg Tresopaját, hogy őrá is ki ne mérjék az ötven botütést. A takarmányt viszont elvitték. Sok olyan embert korbácsoltak vagy botoztak meg, aki nem akarta engedni tehenének, lovának, birkájának vagy kecskéjének elvitelét. A katonák a tiltakozót lenyomták a padkára vagy a favágó tőkére, és „elhúzták a nótáját”. Nem volt akihez panasszal lehetett volna fordulni.”

Az 1919. augusztus közepén végrehajtott fent felidézett nagy szabadrablást követően a román hadsereg a falusi előljáróságon keresztül szedte be a fenntartásához szükséges javakat. A markazi előljáróságnak a megyei levéltárban fennmaradt jegyzőkönyveiben 1919. szeptember

2-től kezdődően lehet a román hadsereg újabb és újabb követeléseivel találkozni. Szeptember 2-án 50 q réti széna, majd pedig tenyésztési célokra alkalmas, kifogástalan minőségű 6 db ló és 6 db tehén beszolgáltatását követelték. Az előjáróság egyhangúlag megszavazta: „Megadjuk!” (Ha nem adták volna meg, az előjáróság tagjait is deresre húzzák.) Hogy a románok meg legyenek elégedve, az előjáróság tagjai együtt válogatták ki a legalkalmasabb állatokat. Ezt követően búzát, árpat, zabot, csirkét, tojást és minden elképzelhető követeltek. Majdnem mindennap érkezett egy „kívánságlista” az előjárósághoz.

A megszálló hadsereg részére beszolgáltatandó termények, állatok stb. : árát az előjáróság átszámította pénzre, és azt adóként kivetette a község lakóira. Az így beszedett adópénzből vették meg a román kívánalmaknak megfelelő beszolgáltatandó értékeket. A románok az előjáróságon keresztül beszedett terményekért, állatokért stb. bónnal fizettek. A szabadrablás során harácsolt értékekért bont sem adtak. 1921-ben a pénzügyminisztérium a 45.102 sz. rendeletében a bónokat államadósságként magára vállalta. A vágtaiba váltó infláció következtében viszont a bón a kártalanítás értékét veszítette.

Markaz közbiztonságilag a századfordulót követő évtizedekben az abasári csendőrörshöz tartozott. Az 1918 november elején a frontkatonák által szétzavart abasári csendőrörsöt 1919. augusztus 13-án szervezték újra^[36] Mivel a románok fennhatósága, gyámsága eredményeként alakult meg, kezdettől fogva együttműködött a megszálló csapatok tábori katonai csendőrségével. A magyar-román csendőrökből álló közös karhatalom 1919. szeptember 2-án jelent meg először Markazon. Két napig tartózkodtak a faluban. Az előjáróság Bokk Ferenc hentesnek a karhatalom elszállásolása és ételmezése címén 610 koronát fizetett ki. Az összegből arra lehet következtetni, hogy a közös karhatalmi osztag 14-16 fős létszámú lehetett. A román-magyar közös karhatalom emberei összeszedték a faluban mindazokat, akik az 1918/19-es eseményeket valami módon támogatták, vagy szocialistáknak vallották magukat. A Földműves-és Munkástanács (direktórium) tagjai közül azokat, akik a forradalom előtt nem voltak az előjáróság tagjai, a Földigénylő-Összeíró Bizottság tagjait, a nagybirtokosok újonnan kinevezett tisztségviselőit, összesen mintegy 50-60 főt. Az összegyűjtött embereket megbotozták. (Ezt a büntetési formát Magyarországon 1848-ban eltörölték, de Romániában még 1919-ben is érvényben volt.) A megbotozottak zöme előbb katonaként szolgált. Elképzelhető, hogyan fogadták ezt a megaláztatást azok a volt katonák, akik két évvel korábban rohammal bevették Bukarestet. De még jól jártak, hogy „csak” megbotozták őket. Gyöngyösön 1919. augusztus 8-án a laktanya udvarán 9 főt lőttek agyon, Hatvanban 47 főt végeztek ki, s ezek csak kiragadott példák a megszállt városok és falvak sokaságából, ahol kivégzések történtek. Ahová a román megszálló csapatok nem vonultak be, még szörnyűbb megtorlásokat alkalmaztak. A Délvidéken és a Dunántúlon Horthy fővezér kivégző különítményei 15.000 embert mészároltak le, minden bírói ítélet nélkül. A markazi botozások a megtorlások legenyhébb változatai közé tartoztak. Második esetben a román-magyar csendőr karhatalom szeptember közepén járt Markazon. Ekkor Tresó Pál (Tresopaja) biztosította az ételmezésüket és elszállásolásukat, s ezért 500 korona készpénzt utalt ki számára az előjáróság. Ez alkalommal már név szerint keresték, és szedték össze a letartóztatásra kijelölt személyeket. Ezek az alábbiak voltak:

1. Czibulya Pál (birtokkezelő)
2. Fülöp István (Rapány)
3. Hacsavecz Pál (Detko)
4. Kovács János (Huszár)
5. Lisztóczki István (Kovácsmester)
6. id. Szekrényes József (Okos)

7. ifj. Szekrényes József (Okos)
8. Szekrényes István (birtokkezelő)
9. Szekrényes József (Csinanér)
10. ifj. Skvara István (Drótár)
11. Tresó Antal (Sudó)
12. Záprel János (Jáger)
13. Nagyfejeő László (tanító)

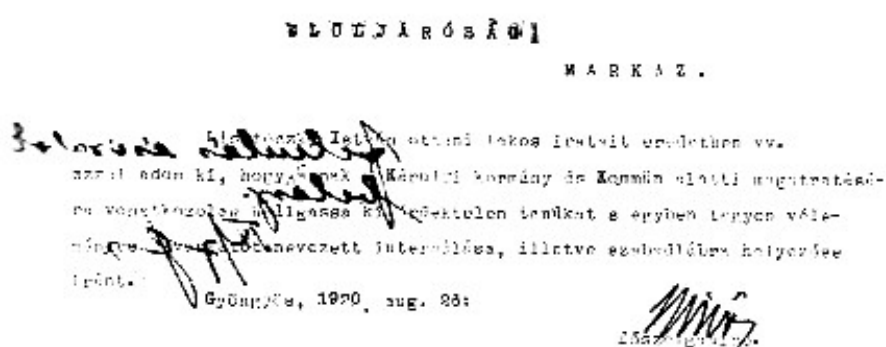
Nagyfejeő László tanító mit sem sejtve, egy lovaskocsi utasaként ment a faluba. A román-magyar csendőrök onnan rángatták le. Még azt sem tették lehetővé számára, hogy a családjától elbúcsúzzon. A 13 letartóztatott markazit először a megyei törvényszék börtönébe, akik pedig már ott sem fértek el, a régi vármegyei tömlöcbe (amely a vármegyeház udvarán ma is áll) zárták be. A börtönben külön kínvallató termet rendeztek be.

„Akit ide bevitték, az csak cafatokká verve, véresen, eszméletlenül, lepedőben került ki onnan, vissza a cellába” – írta az egyik fogoly.^[37]

Nincs módunk rá, hogy a markazi „13-ak” kálváriáját részletesen leírjuk. Külön könyvet igényelne. Őket is nagyon megkínózták. E kínzások egész további életükre kihatottak.

A markazi rabok 1920 augusztusáig maradtak Egerben. Az utolsó hónapban megengedték, hogy hozzátartozóik meglátogassák őket. A megyei törvényszék – azon túl, hogy néha jártatták a szájukat, és földi mennyországról ábrándoztak, ahol nincsenek urak – semmiféle vádat nem tudott ellenük emelni. További sorsukat illetően véleményt kértek a markazi főjegyzőtől. A „markazi 13-ak” további sorsára vonatkozó javaslattétel-kérés közül csak egyet tudunk ismertetni: (18. sz. ábra)

Nem ismert előttünk, hogy a markazi főjegyző – a pappal és Buzás főjegyzővel egyeztetve – milyen javaslatot tett, de mivel augusztus végén mind a 13 markazi a zalaegerszegi internálótáborba került, logikus, hogy Finta Gézáék az internálásukat indítványozták. A markazi „13-ak” csak 1920 decemberében szabadultak a zalaegerszegi internálótáborból.

18. sz. ábra

Hazatértük után rendőri (csendőri) felügyelet alá helyezték őket. (19-20. sz. ábra)

Kik és miért járaták e 13 markazi emberrel a kálváriát? Egy részük a pappal, ill. a főjegyzővel már korábban összeütközött. Másik részük pedig (Czibulya és Szekrényes) túlságosan a zsellér-summás réteg pártját fogta, a kommün alatt sokféle kedvezményben részesítette őket.

A markazi internáltak szabadulásuk után – a többi hasonló foglalkozású falubelivel azonosan – kereső foglalkozáshoz jutottak. A summás, szakmányos-, arató- és cséplőcsapatok továbbra is maguk közé fogadták őket. A Grüssner M. Salamon-féle szőlőtelepre, illetve a Téven Zsigmondbirtokra Czibulya Pált és Szekrényes Istvánt visszafogadták, sőt egy évvel később rájuk bízta a szőlőtelepek vezetését.

A románok az antant-államok (Anglia, Franciaország stb.) sürgetésére a magyar kormánnyal és Horthy fővezérrel kötött egyezmény alapján 1919. november elején megkezdtek a kivonulást Budapestről.

A kivonulásról kötött egyezmény alapján Magyarország vállalta, hogy átad a románok részére annyi hadianyagot, amellyel egy 300.000 fős hadsereg teljes felszerelését biztosítja. Ezen túl a magyar vasúti gördülőanyag 50%-át (vagonokat, mozdonyokat), 200 db autóbust, 400 db teherautót, az összes állatállomány 30%-át, a mezőgazdasági gépek 30%-át, mindenféle vízijármű 50%-át, 20.000 vagon kenyérgabonát, 10.000 vagon kukoricát, 5.000 vagon árpát stb.^[38] Ahogy vonultak vissza a román csapatok, úgy szerelték le a gyárak gépeit is. A fegyverszüneti ill. a kivonulási megállapodásnál lényegesen többet vittek el. A magyar hatóságok nem ellenőrizhették őket, a néhány tucat antant-hadseregbeli tiszt pedig – akik Magyarországon ellenőrzési feladatok végrehajtása céljából tartózkodtak – képtelen volt a román szállítmányok tömegét ellenőrizni. A román kivonulást követően 1919. november 16-án Horthy Miklós fővezér katonai pompával bevonult Budapestre. A románok lassú tempóval vonultak vissza. Markaz környékét csak december közepén ürítették ki. A markazi képviselőtestület a megszállók elvonulását követően 1919. december 20-án jegyzőkönyvbe rögzítette:

19. sz. ábra: Lisztóczi Lajos kovácsmester internálását megszüntető, és rendőri felügyelet alá helyezését elrendelő határozat

Αδελφοί αγαπῆς.

A kgt. elnöfvérő a bemutatott okmányok alapján igazolja, hogy SZÉKELYES JÓZSEF, Varkas, 35. ház. alatti lakos a Gyöngyösi Járás Főszolgabírójának 1920. okt. 5. -én kelt 742/1920. sz. határozatával rendíri felügyelet alá helyezettett, Zalaepereszi internálási tábor hipotal 10132/1920., 1606 töréskvi. sz. alotti igazolványt állított ki, mely szerint nevével 1920. szept. 22. -én rendíri felügyelet mellétt szababólra helyeztetett.

A gyönyösi János főszolgabírójának 614/1920. számú érte-
tése szerint a rendőri felügyelt old házban a belügyminis-
ter Ur 1042F/int.-1921. számú rendeletével megsejntette.

Jelen igazolás alapján szolgáló eredeti okmányok sértetlenek és kétségek nélkül eredetiek.

Jelen igazolás Szakrénys József kirendésre, politikai elő-
adottságának igazolására szolgál.

Markov, 1940, junius 10.

Kopács ~~Kopács~~
Kopács ^{tree} ^{at}
kgi. bird
Kopács Ferenc

kgi. jeyar
Dipau. 1948

20. sz. ábra: Szekrényes József (Csinanér) részére kiállított igazolás

Fáinírali fílemla,
lwaya uunelváidáhu
lagh a rónelluol:
1. Hurobái fílván 57 éves
2 " fílván 53 éves
3 " fílván 46 éves
4 Hegeru fílván h. 58 éves
5 " fílván g. 50 éves
6 " fílván E. 42 éves
7 " fílván f. 58 éves
8 Tere fílván m. 62 éves
9 " Andrá m. 26 éves
10 " fílván 28 éves
11 fílván 48 éves
12 Hegeru fílván 26 éves

Polioctes latroan 33 inches
Furka Yila 35 inches
Kis Bains 40 shes, m.h. nō pōtne

XI/67

21. sz. ábra

„A román katonaság tetemes kárt okozott a községnek^[39] A határozat nem sorolja fel a falut ért sérelmeket és károkat, de azok minden bizonnyal többek, nagyobbak voltak, mint amit az előbbi lapokon példaként felsoroltunk.

A románok kivonulását követően a magyar hatóságok Markazról mintegy 20-25 főt – a Vörös Hadsereg felbomlását követően hazakerült katonát – hívtak be a Horthyék által nemzeti hadseregnek nevezett honvédségbe. Az újra behívott markaziak alig egy év leforgása alatt a császári armada, majd a Károlyi-rendszer, utána a Vörös Hadsereg, végül pedig a nemzeti hadsereg katonái lettek. A nemzeti hadseregbe behívottak nagy része 1920 nyarán szerelt le.

Az ország területi egységét védelmező Vörös Hadsereg felbomlása után már csak diplomáciai úton lehetett küzdeni az ország megcsonkítása ellen. A párizsi békeszerződést előkészítő tárgyalásokról riasztó hírek érkeztek. Az ország minden helységében megalakultak a nemzetvédelmi bizottságok. Markazon a bizottság az alábbi 15 főből állt: (21. sz. ábra)

A markazi nemzetvédelmi bizottság – ugyanúgy mint a többi – sok tiltakozó gyűlést szervezett, és a falu lakosságának nevében elküldött tiltakozó táviratok tömegével „bombázta” a kormányon keresztül a párizsi békekonferenciát. Eredménytelenül.

1920. június 4-én a Párizs melletti Versailles királyi palotaváros Trianon kastélyában az I. világháború befejezéseként aláírták a Magyarországgal kötött békeszerződést.

A történelmi Magyarország 282.870 km² területéből 93.000 km² maradt, 8,5 millió lakossal. Károlyi Mihály, amikor hazaárulással vádolták, azt mondotta: „*Nem én írtam alá a trianoni szerződést...*”^[40]

A trianoni szerződés lezárta az I. világháborút, és az azt követő forradalmak és ellenforradalmak időszakát. Politikai és történelmi „vízválasztóvá” vált egy régi világ leáldozása, és egy új korszak nyitánya között.

Megjárták a hadak útját...

Markazról az I. világháború négy éve és az azt követő 1918/19-es mozgalmak, valamint a külföldi intervenció időszakában összesen mintegy 380-400 fő teljesített katonai szolgálatot. (Természetesen nem mind egyidejűleg.) Volt aki csak néhány napig, és olyan is, aki 8 évig szolgált.) Az alábbiakban 38 olyan I. világháborús volt markazi katona fényképét közöljük, akik élve kerültek ki a nagy húsdarálóból, s idehaza jóval később, az 1940-es éveket követően haláloztak el.

Az itt bemutatott fényképeket az I. világháborúban részt vett markaziaknak csak kb. 8-9%-át örökítik meg. Hogy elképzelésünk legyen a háborút járt markazi katonák tömegéről, a fényképeinken megörökített minden egyes ember mögé még 10-12 másik katonárcot kell gondolatban odaállítanunk. A fotók zöme Galíciában vagy az olasz fronton készült, néhány viszont jóval később, 1942-ben „A magyar gyalogság az I. világháborúban” című kiadvány megrendelésekor készítettek. E képek nélkül az I. világháború 380-400 markazi katonája a falu történetében csak arcnélküli tömegként jelenne meg. Bár a fotók nagy része homályos, elmosódott, mégis arcot ad katonáinknak. (15-49. sz. kép)^[41]

15. sz. kép:
Dérci István (Ponyeckő)
(1887–1960)

16. sz. kép:
Bokk Zoltán 1896–?
(Markazról vonult be,
Domoszlón telepedett le.)

17. sz. kép:
Fülöp János (Zsouínka)
1891–?

18. sz. kép:
Hajlinger János
(1890-1961)

19. sz. kép:
Hadobás István
(Füzesi)

20. sz. kép:
Hadobás József (Kisfal)
(1893-1963)

21. sz. kép:
Hatvay István
(1893-1949)

22. sz. kép:
Hegedűs János (Pécsi)
őrmester (1882-1958)

23. sz. kép:
Hegedűs János (Várkonyi)

24. sz. kép:
Háriusz Mihály
(1897-1942)

25. sz. kép:
Kiss István (ordító)
(1892-1942)

26. sz. kép:
Kiss János (ordító)
(1898-1975)

27. sz. kép:
Kunács Ferenc
(Kondorjano)
(1896-1970)

28. sz. kép:
Kovács István
(Füzespásta)
(1891-1964)

29. sz. kép:
Kovács István
(1889-1994)

30. sz. kép:
Molnár András
(Baptista)
(1887-1960)

31. sz. kép:
Patócki István
(Pulya)

32. sz. kép:
Patócki Ferenc
(1897-1967)

33. sz. kép:
Simon Gyula
(Irák)
(1878-1963)

34. sz. kép:
Simon Gyula
(Simonyi)
(1894-1963)

35. sz. kép:
Ékecs István
(Átse)
(1889-1950)

35. sz. kép:
Sveda Verenc
(1892–1974)

37. sz. kép:
Sveda János
(1890–1966)

38. sz. kép:
Székely István
(1877–1953)

39. sz. kép:
Székely István
(1870–1963)

40. sz. kép:
Székely István
1892 ?

41. sz. kép:
Székely István
(Kecskés)
(1870–1951)

42. sz. kép:
Székely József
1892 ?

43. sz. kép:
Trešo András
(Bárándör)
(1893–1971)

44. sz. kép:
Trešo Kálmán
(Márton)
(1892–1972)

45. sz. kép:
Tresó János
(Kisnyér)

46. sz. kép:
Zaja András
(Hólyko)
(1881–1959)

47. sz. kép:
Zaja József
(1892–1961)

48. sz. kép:
Zaja István
(1896–1982)

49. sz. kép:
Záprel János
(Mehyóvizi)
(1885–1969)

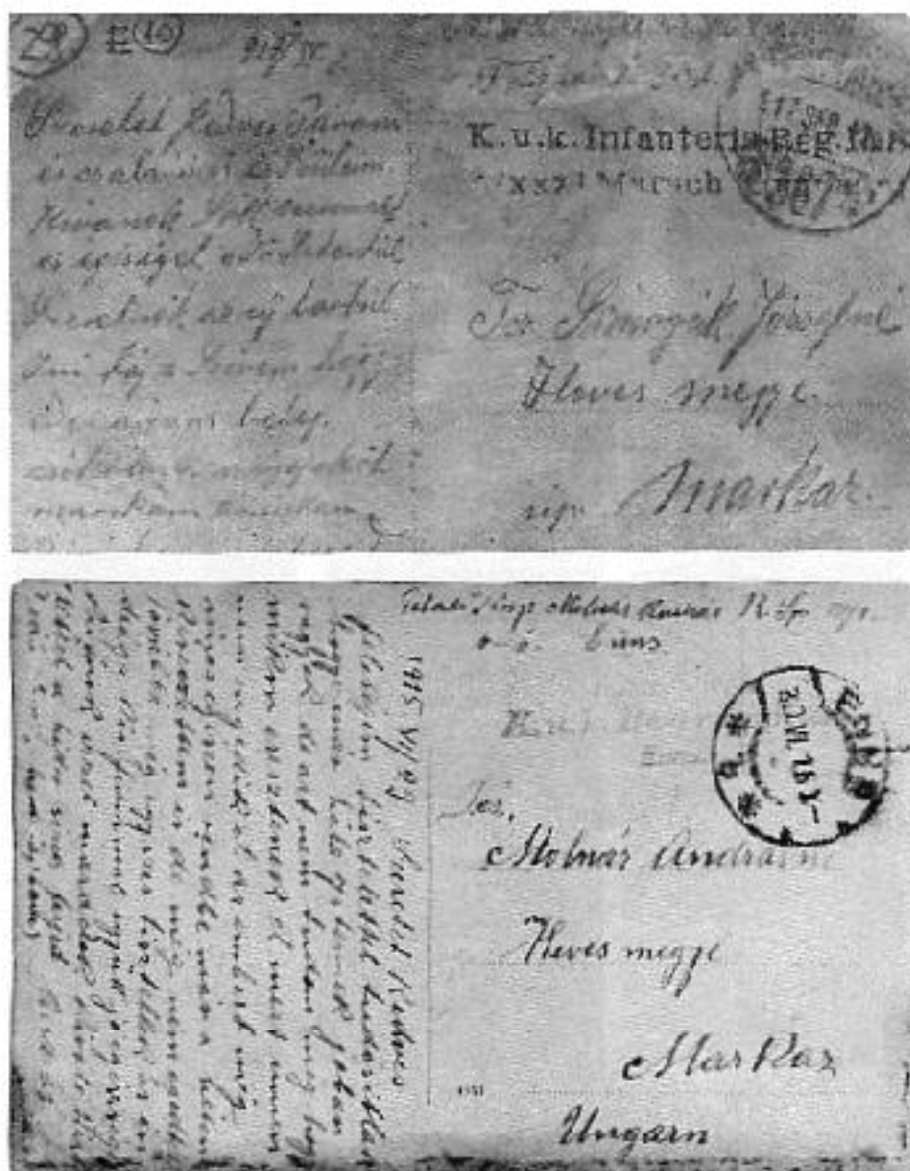
50. sz. kép:
Záprel János
(Tamásfa)
(1881–1952)

51. sz. kép:
Zaja János
(Kriví)
(1881–1957)

Az I. világháború frontjairól hazaküldött levelek közül még sikerült néhányat fellelni a faluban. A levelek zöme grafitceruzával íródott, és már megírásakor is halvány volt. Az eltelt

nyolcvan év alatt a ceruzavonások annyira elmosódtak, hogy fényképezésre és a könyvben való közlésre már alkalmatlanokká váltak. (52-53. sz. kép)

52-53 sz. kép: A legjobban olvasható, és legszebb írású levelek közül a fentiekben kettőt közlünk.

Mindkét levél írójának a fényképe az előző oldalakon közölt gyűjteményben megtalálható. A nehéz szívvel fogalmazott bánatos sorok között a katonák rég elszállt lelke elevenedik meg.

A frontharcosok lelki világával a tábori papok foglalkoztak. Tábori miséket tartottak, gyóntattak stb. Nyilván ez igen csekély vigaszt nyújtott a katonáknak. A harcok folyamán sok szörnyűséget kellett a teljes tehetetlenség érzésével végignézniük. Nyilvánvaló volt előttük, hogy ha ők hasonló helyzetbe kerülnek, rajtuk sem fog senki segíteni.

Az első évben, 1914-ben a markazi katonák szabadságot nem kaptak. 1915 második felében már néhány szabadságos katona (lényegében mind lábadozó sebesült) házasságot kötött. Több esetben megható jelenetre került sor a templomban, amikor a sebesülten szabadságra jött katona hangosan zokogott, és vele együtt sírt a szertartás összes résztvevője.

Általános vélemény, hogy ahol a fegyverek dörögnek, onnan a múzsák elmenekülnek. („Fegyverek közt hallgatnak a múzsák.”) E nézet nem teljesen helytálló, hiszen sok költő éppen a háborúban – és a háborúról – írt verseivel vált ismertté (pl. Gyóni Géza). Talán helyesebb úgy fogalmaznunk, hogy a háborúban a múzsák is katonává válnak, vagy betelepsznek a katona lelkébe. Még a markazi katonák közül is többen írtak verseket. (Ezeket helyhiány miatt nem tudjuk közölni.) Fő mondanivalójuk: a családba való visszavágyódás, a hitvesi hűség, a testi és lelki szenvedés.

Az I. világháború időszakában sok katonadal született, amely a harci indulóktól a katonaszerelemig a háborús élet minden területét átfogta. Az 1920-as, 30-as években e dalok minden lakodalomban, disznótorban vagy egyéb vigalmi összejövetelen elhangoztak, és gyakran felcsendültek a summások, cséplőmunkások ajkán is munka közben. Ma az idősebb korosztály nagyritkán még elénekeli, ill. a Markazi Asszonykórus tartja műsorán az I. világháborús katonadalokat.

Az I. Világháború markazi hősi halottai

Az I. világháború harccselekményei következtében országos átlagban ezer lakosból 15,3 halt meg.^[42] Markaz akkori, 1900-2000 fő között mozgó lakosságából összesen 57-en estek el – ezer lakosra számítva 29-en –, ami közel duplája az országos átlagnak. A halálesetekről szóló első értesítések körülbelül egy-másfél évvel később érkeztek a faluba, mint ahogy a szomorú esemény bekövetkezett. Az első markazi halálos áldozat Záprel István 21 éves gyalogos volt, aki 1914. október 1-én esett el. Haláláról az értesítés 1915. december 29-én érkezett a faluba. Hatalyák József 20 éves közlegény 1914. november 26-án, a markaziak közül másodikként fejezte be életét a csatatéren. Halálhíre csak 1915. augusztus 16-án érkezett meg a faluba. Hogy miért tartották vissza ily soká az értesítéseket? Csak találgatni lehet. Az a legvalószínűbb, hogy legfelsőbb szinten a háború gyors és győzedelmes befejezésével számoltak. Csak a háború befejezése után akarták a veszteségeket nyilvánosságra hozni, vélvén, hogy a győzelem dicsfénye mellett el fog halványulni az érte hozott áldozat nagysága. (22. sz. ábra)

Todesfallsaufnahme.

- [illegible]

22. sz. ábra: A bécsi katonai hatóság által kiállított, Hegedűs István haláláról szóló értesítés egy része. Hegedűs István háborús sérülésében halálozott el a bécsi poliklinikán.

1915 nyarától tovább már nem lehetett halogatni az elveszettek hozzátartozóinak értesítését. A halotti értesítést a katonai egységeknél lévő tábori lelkészek küldték meg a községi elöljáróságoknak és a hozzátartozóknak. Esetenként a fronton lévő ezredek itthon maradt kiképző törzse – amely a menetszázadokat felállította – küldte meg a halálhírt. Markazra több esetben Kutenbergből is küldtek igazolást az esetről. (23. sz. ábra)

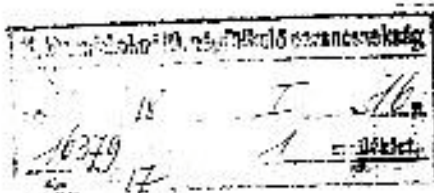
Entstehung?

f. Ad. Eich. Bz. + 17. 1897, P. 4, I. d. Z. II b; und c) wo
h. 30 St. n. 1897, S. 112, P. 4, I. d. Z. II b; und c) wo
mit erklärt wird, dass der Tod des ...
Herrn St. Stefan 1914/18 ohne Zweifel
als direkte Folge der durch den Krieg erlittenen
Verschwendung
singetretten ist.

Stattenberg, am 10. Jänner 1948

Konrad

23. sz. ábra: Csuka István visontai származású markazi katona – Ferenc Mária férje – Kuttenebergből küldött haláleseti igazolása

Az 57 markazi katonahalott közül az állami vagy egyházi anyakönyvben 44 fő van nyilvántartásba véve. Az eltűntek egy részét 1922-1925 között a járásbíróságon holtta nyilvánították. Lényegében azoknál indították meg a holtta nyilvánítási eljárást, ahol a hadiözvegy 6-8 éven keresztül hiába várta haza az elveszett férjét. Reménytelennek vélte a további várakozást. Újra férjhez kívánt menni, de ehhez az előbbi férjének holtta nyilvánítására volt szükség.

A markazi emlékműre felvészt 52 hősi halott neve után sok esetben csak egyetlen betű jelöli az illető ragadványnevét. Ezek egy részét sikerült megfejteni, s így az elesett katona neve után zárójelben kiírtuk a teljes ragadványnevet. Másik részüknél nem tudjuk biztosan, milyen nevet jelöl az egy betűből álló rövidítés, ezért a mi névsorunkban is csak a kezdőbetű szerepel.

Az I. világháborúban elesett markazi katonák névsora, és néhány adata:

1. *Bokk Ferenc* 32 éves, Juhász Rozál férje, az 5. honvéd huszárezred tizedese, 1917. május 5-én gerinclövés sérüléssel a budapesti István Kórházban elhunyt. 1917. május 9-én Markazon temették el.
2. *Bokk Kálmán* 23 éves, nőtlen, a 10. honvéd gyalogezred közvitéze. 1915. május 12-én a galíciai Krasznó településnél elesett. Haláláról az értesítés 1916. február 19-én érkezett Markazra.
3. *Demeter András* 28 éves, nőtlen, a 10. honvéd gyalogezred katonája. 1917-ben Galíciában eltűnt. 1923-ban holtta nyilvánították.
4. *Fülöp János* 20 éves, (apja János, anyja Szekrényes Julianna), nőtlen, a 60. közös gyalogezred népfelkelője. 1915. július 25-én Doberdónál halt hősi halált. Az értesítés: 1916. szeptember 28-án érkezett.
5. *Fülöp István* 20 éves, (apja Mihály, anyja Lipták Teréz), nőtlen (az előbbinek unokatestvére). A 60. közös gyalogezred népfelkelője. 1915. július 25-én Doberdónál hősi halált halt. Az értesítés: 1916. szeptember 28-án érkezett.
6. *Ferencz Pál* 1896. évi születésű, (apja Ferencz József, anyja Takács Mária), nőtlen katona. Más adat nem ismert vele kapcsolatban.
7. *Ferencz József* 26 éves, Hegedűs Katalin férje, a 60. közös gyalogezred katonája. 1917. július 1-én Galíciában eltűnt. Holtta nyilvánították 1923-ban.
8. *Ferencsik István* – Semmiféle adat nem ismert vele kapcsolatban.
9. *Forgács József* – Semmiféle adat nem ismert vele kapcsolatban.
10. *Gerhát István* 44 éves, Petrinyecz Verona férje, a 20. honvéd tábortüzérezred katonája. 1917. február 16-án a Doberdó melletti Laibach településnél elesett. Az értesítés: 1918. augusztus 3-án érkezett.
11. *Hacsavecz József* 37 éves, Szabados Veron férje. A románok ellen 1919. júliusában vívott szolnoki csatából sebesülten tért haza. 1919. augusztus 30-án Markazon meghalt.
12. *Hatalyák György* 20 éves, nőtlen (apja György, anyja Skoda Erzsébet), a 10. honvéd gyalogezred közlegénye. Fejlövéstől származó agyhártyagyulladásban halt meg Budapesten, az Augusztai barakk-kórházban 1918. március 29-én. Markazon temették el.
13. *Hatalyák József* 20 éves, nőtlen, a 60. közös gyalogezred közlegénye. 1914. november 26-án a galíciai Tehezen településnél lövésből származó sérülés következtében meghalt. Az értesítés: 1915. augusztus 16-án érkezett Markazra.
14. *Halász György* 1900-ban született. 1918-ban az olasz frontra került. A Piave folyó menti harcokban eltűnt.
15. *Hadobás József* (Kuncsi) 34 éves, Hadobás Erzsébet férje, a 10. honvéd gyalogezred népfelkelő katonája. 1915. augusztus 9-én az ukrainai Krasznosztov településnél életét vesztette. Az értesítés 1917. március 19-én érkezett.
16. *Hegedűs János (V.)* 27 éves, Gerhát Mária férje, a 60. közös gyalogezred katonája. 1916. augusztus 29-én a galíciai Pelejev községnél hősi halált halt.
17. *Hegedűs István* ((Kalmár) 32 éves, Záprel Katalin férje, a 10. gyalogezred katonája. 1915. január 8-án a bécsi kórházban háborús sebesültként elhunyt.

18. *Hegedűs József (B.)* 31 éves, Bistucz Anna férje, a 10. honvéd gyalogezred katonája. Eltűnt 1916. szeptember 1-én Doberdóban.
19. *Hegedűs István (Zs.)* 31 éves, Ferencsik Katalin férje, a 60. gyalogezred katonája. A fronton szerzett tüdővészben itthon halt meg 1916. január 25-én.
20. *Hegedűs Ferenc (P.)* 23 éves, nőtlen, a 10. honvéd gyalogezred katonája. 1917. március 10-én Lipote nevű román településen meghalt. Az értesítés 1923. július 10-én érkezett.
21. *Hegedűs István (Zs.)* 42 éves, Juhász Anna férje, a 10. honvéd gyalogezred népfelkelője. 1917-ben eltűnt az olasz fronton.
22. *Hegedűs János (P.)* 24 éves, nőtlen, a 60. közös gyalogezred közlegénye. Az olasz fronton kapott súlyos sebeiben 1918. november 3-án az ausztriai Innsbruck város kórházában meghalt. Értesítés három évvel később, 1921. május 21-én érkezett Markazra.
23. *Hegedűs János (M.)* 32 éves, Hatalyák Teréz férje, a 23. gyalogezred közlegénye. 1915. február 15-én Berezovkán, az Irkutszkon túli szibériai hadifogolytáborban elhunyt.
24. *Hegedűs József (Fagan)* 40 éves, Kecskés Anna férje, a 10. honvéd gyalogezred katonája. 1918. április 29-én az olasz hadszíntéren eltűnt.
25. *Hegedűs István (V.)* 33 éves, Tresó Mária férje, a 10. honvéd gyalogezred katonája. Eltűnt Galíciában, 1917. december 31-én.
26. *Hegedűs István (V)* eltűnt Galíciában 1917. január 8-án. Az értesítés Markazra 1918. március 12-én érkezett.
27. *Horváth János* 26 éves, nőtlen, a 10. gyalogezred katonája. 1920 tavaszán, a románok visszavonulása idején tűnt el.
28. *Horváth István* 26 éves, nőtlen, a 10. gyalogezred közlegénye. Más adatot nem ismerünk vele kapcsolatban.
29. *Kiss Béla* 23 éves erdőőr, Süveges Mária férje, a 10. honvéd gyalogezred katonája. Meghalt 1915. július 21-én Kovjecz ukrainai településnél.
30. *Kecskés István* 37 éves, Ferencz Anna férje, a 10. gyalogezred közkatonája. Eltűnt Galíciában 1916. február 14-én.
31. *Kovács József (Matyjas)* 37 éves, Marcsek Mária férje, a 66. gyalog ezred közlegénye. Eltűnt az olasz fronton 1918. november 1-jén.
32. *Kovács István* 35 éves, Hegedűs Mária férje, a 10. gyalogezred tizedese, Eltűnt az olasz fronton 1918. október 31-én.
33. *Kovács József (Gy.)* 32 éves, Juhász Mária férje. Eltűnt 1919-ben a román intervenció idején.
34. *Kovács István (Gy.)* 1900-ban született, Kovács József és Bugancsik Veron fia. Eltűnt 1918-ban a Piave folyó menti harcokban.
35. *Lipták Antal* 30 éves, Demeter Mária férje, a 10. honvéd gyalogezred közlegénye. Eltűnt Galíciában 1917-ben.
36. *Plaveczi János* 36 éves, Ferencsik Erzsébet férje, a 10. gyalogezred katonája. Eltűnt Galíciában 1917-ben.
37. *Simonyák István* eltűnt 1917-ben a román fronton. Más adat nem ismert vele kapcsolatban.

38. *Sedulyák István* 29 éves, Sztancsik Anna férje, a 60. közös gyalogezred katonája. Eltűnt Galíciában 1917-ben.

39. *Szabó Mihály* 32 éves, Jurecska Mária férje, a 10. honvéd gyalogezred közlegénye. 1917-ben Galíciában eltűnt.

40. *Székrenyes György* 35 éves, Hadobás Anna férje, a 60. közös gyalogezred katonája. 1917. október 31-én az olasz fronton eltűnt.

41. *Székrenyes Ferenc* (Katuska) 30 éves, Hacsavecz Anna férje, a 60. közös gyalogezred katonája. 1915. május 9-én Galíciában eltűnt.

42. *Székrenyes János* 34 éves, Székrenyes Veron férje, a 60. közös gyalogezred közlegénye. 1917-ben Galíciában eltűnt.

43. *Sztruhár György* 19 éves, nőtlen, a 60. gyalogezred katonája. 1916. november 24-én a galíciai Pasicz településnél elesett. Az értesítés Markazra 1918. március 12-én érkezett.

44. *Tresó Ferenc* 29 éves, Tresó Erzsébet férje, a 10. honvéd gyalogezred tizedese. 1918. június 20-án Doberdónál eltűnt.

45. *Tresó János* (Jahenka) 38 éves, Horváth Erzsébet férje, a 60. gyalogezred közkatonája. 1914. november 20-án Galíciában eltűnt.

46. *Tresó János* (Huszár) 37 éves, Hegedűs Mária férje, a 10. gyalogezred katonája. 1918. szeptember 4-én a Piave-menti harcokban eltűnt.

47. *Tresó Antal* (H.) 1900-ban született, nőtlen, a 60. közös gyalogezred katonája. Az olaszországi Piave menti harcokban 1918. május 25-én meghalt.

48. *Záprel István* (C.) 23 éves, nőtlen, Záprel János és Hegedűs Mária fia, a 10. honvéd gyalogezred katonája. Meghalt Galíciában 1916-ban.

49. *Záprel István* (B.) 21 éves, nőtlen, a 10. gyalogezred közlegénye, 1914. október 1-én Galíciában életét áldozta. A haláláról szóló értesítés 1915. december 29-én érkezett Markazra.

50. *Zaja János Károly* 27 éves, Hadobás Erzsébet férje, 10. gyalogezredbeli honvéd. Meghalt a Piave menti harcokban 1918. május 1-én.

51. *Zaja István* 23 éves, nőtlen, a 60. közös gyalogezred katonája. Eltűnt az olasz fronton 1917-ben.

52. *Záborszki János* -A nevén kívül semmiféle adat nem található vele kapcsolatban. A ma élők már nem emlékeznek rá.

Az 1925. március 15-én felavatott I. világháborús emlékmű a fent felsorolt hősi halált halt 52 markazi katona nevét örökítette meg. Viszont a szoborról hiányzik néhány, az I. világháború harcterein elesett falunk fiának a neve. Ez részben a korabeli anyaggyűjtés és adategyeztetések során elkövetett tévedések következménye, másrészt annak tudható be, hogy a Markazra nősült és innen bevonult, ám más faluban született személyeket az akkori előljáróság nem tekintette falunkbelieknek.

A szoborról hiányzó nevek:

1. *Tresó Béla* 21 éves, nőtlen, a 8. közös tábori tüzérezred köztüzére. A doberdói csataterén 1915. november 19-én hősi halált halt. Markazra a haláleseti értesítés 1916. augusztus 24-én érkezett.^[43]

2. *Felföldi Márton* 30 éves, Turnai Rozália férje, a 60. közös gyalogezred közlegénye. 1917-ben Galíciában eltűnt. Domoszlói születésű, de Markazon lakott, és falunkból vonult be. Felföldi nevű család már az 1780-1850-es években is élt Markazon.^[44]

3. *Pál Dezső* detki születésű markazi lakos, alsótanyai pincemester, Hacsavecz Erzsébet férje. 1919 novemberében a román visszavonulás során megsebesült, és 1919. december 5-én Markazon katonaként elhunyt.^[45]

4. *Bikó Ferenc* mezőkövesdi születésű, Kucsera Matil férje, nősülése után markazi lakos. Markazról vonult be a háborúba. 1917. december 13-án Galíciában eltűnt.^[46]

5. *Csuka István* visontai származású, falunkból nősülő katona, Ferencz Mária férje. Markazról vonult be a háborúba, s a haláláról szóló értesítés is a falunkba jött.^[47]

A fentebb felsorolt 57 falunkbeli hősi halottból 17 fő volt 25 év alatti, s közülük 10 fiatal nem élte meg a 20 éves kort sem. A frontra kikerült 20 éven aluli fiatalok egyharmada veszett oda. A negyven éven felüli harctéri katonákból 3 markazi illetőségű esett el a harccselekmények során.

A markazi előjáróság több esetben jelentette az alispáni, ill. főszolgabírói hivatalnak, valamint a katonai kiegészítő parancsnokságnak és a Honvéd Hagyományörző Egyesületnek, hogy a falu temetőjében öt I. világháborús hősi halott nyugszik. Nevüket azonban egyetlen esetben sem közölték. Kutatásaink eredményeként a markazi temetőben nyugvó I. világháborús hősi halottak nevét az alábbiakban soroljuk fel:

Bokk Ferenc

Hegedüs István (Zs.)

Hegedüs István (K.)

Hacsavecz József

Hatalyák György

Pál Dezső

Az előjáróság számszerű jelentésében valószínűleg Pál Dezsőt nem vette figyelembe. Vele együtt az I. világháború 57 markazi hősi halottja közül hatan alusszák örök álmukat falunk temetőjében.

Hadifogságban

Az I. világháború négy éve alatt a szemben álló országok hadifogoly táboraiiban összesen 7.427.000 fogságba esett katona várta szabadulásának óráját. A háborúban részt vett országok népességéhez viszonyítva a hadifoglyok között legnagyobb számban a magyarországiak voltak, mintegy 1.300.000 fővel^[48]

Az I. világháború markazi hadifoglyait soha senki nem írta össze. Számukat csak a visszaemlékezések, az elszórtan fellelhető iratok, esetenként anyakönyvi bejegyzések alapján lehet felbecsülni. Másrészt a fogságban eltöltött idő is igen eltérő volt. Sokan csak 1-2 órát vagy néhány napot töltöttek el hadifogolyként, és akadtak olyanok is, akik nyolc évig bolyongtak a lágererek között. Azon markazi katonák száma, akik fél évnél rövidebb ideig voltak valamely láger lakói 35-40 főre, akik ettől hosszabb ideig voltak hadifoglyok 70-80 főre becsülhető. Beazonosítani mintegy 50 főt tudunk csupán az I. világháború markazi hadifoglyai közül. Terjedelmi okokból az alábbiakban csak néhánynak a nevét említhetjük meg.

Szekrényes János szakaszvezető volt az első markazi, aki (orosz) hadifogságba került. 1914. augusztus 28-án – a harccselekmények megindulását követő napon – a ravaruszkai ütközetben az ellenség gyűrűjébe kerülve megadta magát. (Leszerelési lapja néhány oldallal hátrább található.)

A lemergi, majd azt követően a przemysli csatákban sok markazi katona került hadifogságba. Elfogásának körülményeit Zaja János visszaemlékezésében az alábbiakban írta le:

„1916. július 5-én Izsakov községtől dél-nyugatra estem fogságba. Mikor kikerültünk a tűzvonalból, a kozákok fogtak közre bennünket, és hajtottak Potokzloti, Csurin, Csorkov, Kopicsiczen keresztül Huszatimba, 10-éig. Innen 1 napi pihenő után ismét tovább hajtottak Jarmolickén át Proszkorapba, innen másnap, júl. 15-én vonaton vittek tovább Komarovcze, Szerbovcze, Zsmerenka, Vasztovon Kievbe. Darniczára érkeztünk 17-én. Itt a csehek voltak az urak. Ki is használták hatalmuk velünk szemben, mert amit a kozákok meghagytak nálunk, azt a csehek bizony elszedték. Ha valaki ellent mert állni, akkor volt a korbácsnak dolga. A legnagyobb kegyetlenséget alkalmazták velünk szemben.”

A világháború első évében a hadifoglyokat Oroszország európai részén lévő lágerekben helyezték el. Ahogy a háború folyamán szaporodtak a foglyok, úgy szorították a régebben fogságba esetteket a hatalmas kiterjedésű ország egyre keletebbre eső részeire. Az 1914-ben fogságba esettek 1915 őszére kerültek ki a távol-keleti, az Urál-vidéki, valamint a türkmén, kazah, kirgiz stb. hadifogolytáborokba.

Az orosz birodalom területén felállított sok száz láger közül csak néhány olyat sorolunk fel, ahol markazi katonák is sínylődtek. A legnagyobb tábor, a „hadifoglyok fővárosa” a szibériai Krasznojarszk volt, ahol mintegy 120.000 embert őriztek, közöttük 4-5 markazit. Pétervár, Moszkva, Vlagyimir, Kovel, Irkutszk, Csita, Nyikolajevszk, Omszk, Ufa, Kazán, Penza, Paracsk, Birjszk, Berezovka és sorolhatnánk tovább. A markaziak mintegy 50 táborban voltak elhelyezve, de sorozatos mozgások, átirányítások stb. során közel száz lágert jártak meg. Több falunkfia 6-8 év alatt négy-öt – zömmel oroszországi – hadifogolytábor lakója volt. Kisebb számban kerültek markaziak olasz, román, szerb fogságba is.

A hadifoglyokat kiürített laktanyákban, volt internálótáborokban, elhagyott bányákban vagy gyártelepeken, régi favágótelepeken, vasút- és építések felvonuló fabarakkjaiban helyezték el. A régi barakkok ajtóit, ablakait már – mielőtt a hadifoglyokat odatelepítették volna – eltűzelték. A foglyok rögtönzött, durván megmunkált nyílászárókat készítettek barakkjaik védelmére. Általában nem volt tüzelőjük, hiányzott az élelem, gyakran még az ivóvíz is.

A hadifoglyokat csekély bér és élelmezés ellenében (melynek egy részét a foglyok kaptak kézhez), bérbe adta a táborparancsnokság a különféle vállalkozóknak, bányamunka, favágás, útépités, mezőgazdasági munkák stb. végzésére.

Zaja János (Krivi) a Kazán városa körüli erdőkben favágó volt. Tresó István (Martin) Ufában, egy raktár mérlegkezelőjeként dolgozott. Hacsavecz József (Gyurko) Csitában, egy kereskedőnél állatgondozói munkát végzett.

A szervezettebb táborok foglyai 1916 őszétől a Nemzetközi Vöröskereszten keresztül már levelezhettek az itthoniakkal. Néhány markazi fogoly 1916 karácsonya előtt adott hírt magáról a hozzátartozóinak. Zaja János AZ Urál-menti erdőségben 1917. március 16-án kapta meg hazulról az első levelet.^[49]

A hadifogoly beszélgetések fő témája a hazamenetel volt. A sorstársak esténként összeültek. Nézték a csillagokat. Az északi sarkcsillagot keresték a leggyakrabban, mert azt hazulról (Magyarországról) is jól lehetett látni. Képzeletben üzentek haza. Bús dalokat énekeltek. Mindenkinek könny szökött a szemébe, ha azt dalolták: „Csillagos ég, merre van a magyar hazám? ...”, vagy „Én istenem adjál hazát, mert meguntam a bujdosást...”.

A foglyok esetenként hozzájutottak az újságokhoz is. A nagyvilág eseményeiről főbb történéseiben tájékozottak voltak. Hazai (magyar) újság viszont ritkán került hozzájuk. A háború vége felé a nagyobb táborokban magyar nyelvű hadifogoly újságokat adtak ki. Falunkfiai közül sokan szemtanúi voltak az 1917-1921 közötti összecsapásoknak és intervenciók háborúinak. Az

1892-es születésű Tresó István (belrendőr) Péterváron élte végig a világrengető eseményeket. Zaja János kazáni emlékeit idézi föl naplójában:

„...nov. 1-én már Kazánban voltam a gyűjtő lágerbe. Itt voltam 15 nap, mely idő alatt nagy összetűzés volt, a Kadet párt és a bolsevik párt között. Minden féle kaliberű ágyúk torka szólalt meg. Szemtanúja voltam egy páncél autónak, a melyből gépfegyver tüzet adtak a csoportokban álló katonákra. Égett a város, dőltek a paloták, ordítottak a sebesültek, lőtás futás, menekült mindenki, hová tudott. Így tartott ez 11-éig, bolsevikiek győzelmével végződött.”

Az 1917-es eseményeket követően, főként a távol-keleti lágerekben gyakran változott a hatalmi helyzet. Először a vörösök toboroztak soraik közé hadifogoly katonákat. Markazról csak Skvara Istvánról tudjuk, hogy tagja volt a szovjet Vörös Hadseregnek. Nincs azonban kizárva, hogy az 1920-1922 között hazatért falunkfiai közül is többen voltak vöröskatonák, de az akkori körülmények között ezt nem volt célszerű itthon emlegetni. A táborokban a vörösöket követően a fehérek toboroztak, teljesen sikertelenül. 1918 őszén a Szibérián végigvonuló cseh hadtest számára toboroztak a tót katonák között. Azzal biztatták őket, hogy ha belépnek a cseh légióba, Vlagyivosztokon és Amerikán keresztül hazajuttatják őket, magas zsoldot és cseh állampolgárságot kapnak. A markaziak közül nem volt jelentkező.

1917-től a hadifogolytáborokban megsokszorozódtak a szökések. Hogyan lehetett ilyen irdatlan távolságokra lévő táborokból megszökni? Ennek szemléltetésére három, egymástól eltérő esetet említünk.

Szabados István 1877-es születésű hadifogoly az Urálból szökött meg. Bujdosása során többször elfogták. Mindig újabb, egyre nyugatabbra lévő táborokba zárták. Újra és újra megszökve, 4000 km-t legyalogolva 1918 őszén hazatért.

Zaja János a szökéséről a következőket írta:

„...egy jó barátommal elhatároztuk, hogy megszökünk. Úgy is tettünk, Szamara várossáig gyalog mentünk. Itt sikerült mind a kettőnknek egy Moszkvába induló vonatra elrejtőznünk, egy helyre, ahol senki nem talált meg bennünket. Mely vonat szerencsénkre egész Szentpétervárig vitt bennünket. Sok viszontagság után jan. 16-án érkeztünk Szentpétervárra éhesen, piszkosan, úgy hogy már nem is emberi ábrázatot, hanem föltámadt holtak képére hasonlítottunk. Sok után járásra a 281-es számú kórházba fölvettek, mint beteget...”

„...28 napi bolyongás után március 23-án elértem Orsát, melynek az egyik állomását az oroszok, a másikat pedig a németek tartották meg szállva. Itt sokat töprenkedve sehogy sem akart sikerülni az átjutás, míg végre március 26-án sikerült egy rokkant szállítmányhoz csatlakoznom, a mellyel szerencsésen át jutottam, és így velök jöttem is tovább Minszk, Molodecskó, Vilna, Grodnó, Szokolov, Lukovon át. Ivángorodba érkeztünk május 1-én. Itt értük az Osztrák magyar csapatokat, akik fűvő _epekarral fogadtak bennünket, a hol bort is kaptunk, aszt az áldott nedvet, mellyet 24 hónap óta nem láttam. Innen Radom, Kielcze, Oderberg, Dombrován át máj. 9-én hazánk szent földjére érkeztünk Zsolnára. Itt tartottak 14 napi megfigyelés alatt...”^[49]

Hacsavecz József (Gyurko) 1884-es születésű honvéd Przemyslnél esett orosz fogságba. Sok hadifogolytábort megjárva 1915 novemberében került a Bajkál tavon túl lévő csitai lágerbe. Szökéséről 1960-ban a következőket mondta el:

„A fogolytáborból rendszeres munkára jártunk. A táborparancsnokság bérbe adott bennünket a gazdag parasztnak és kereskedőknek. Én leggyakrabban egy kereskedő állatait gondoztam. A tábor hol a vörösök, hol a fehérek kezére került. De rajtuk kívül volt még vagy tízféle politikai, fegyveres csoportosulás, akik egymás ellen harcoltak. Amikor valamelyik csoport a tábort elfoglalta, az örök szétfutottak. A győztesek néhány hadifoglyot agyonlőttek, hogy mindenki vegye tudomásul: ők vannak hatalmon. Amikor sok egymást követő hatalomváltás után 1919 elején a baszmacsok foglalták el a tábort, elhatároztuk, hogy megszökünk. Az általunk már ismert kereskedő is a szökést választotta. Ő – mint kereskedő – gyakran megjárta a Peking-Irkutsk

közötti országutat (Karaván út). Nem keltett feltűnést. Tizünket és egy hadnagyot, akik jól beszélünk tótul és oroszul, bevett a csoportjába teve-, számár-, jakkhajcsárnak, teherhordónak. Az Irkutszk – pekingi országúton vagy 600 főből álló karaván verődött össze. (A sok rablóbanda miatt nem is mertek kevesebben elindulni.) Egy évig tartó, veszélyekkel teli utazás után egy kínai kikötőben beálltunk hajófütőnek. Így ingyen átjutottunk Amerikába. Ott egy Európába tartó hajón újra fűtőként utaztunk. Hamburgban nagy nehezen igazolni tudtuk, hogy Szibériából elszökött hadifoglyok vagyunk. Gyűjtőtáborba kerültünk, majd egy Vlagyivosztokból Amerikába, onnan pedig Európába irányuló magyar hadifogolyszállítmánnyal 1921-ben értünk haza...”

A markazi hadifoglyok közül 5-6 olyan személyről tudunk, akiknek igen távoli táborokból sikerült a szökésük. Falunkfiainak zöme a hadifogolycserék és a szervezett visszatelepítések során jutott haza. A fogságban lévőknek körülbelül a fele 1918 tavaszán-nyarán, a breszti békét követő hadifogolycserék során szabadult. Talán ők jártak a legrosszabbul. Ugyanis néhány napi szabadság után a szolgálatra alkalmasakat az olasz frontra, Doberdó poklába irányították.

Az Urálon túli táborokból csak 1920 után, a polgárháború befejezését követően indultak meg a hadifogoly-szállítmányok. Ennek során a markazi hadifoglyoknak kb. 30%-a tért haza 1920-21-ben. Az a néhány markazi, aki olasz hadifogságba került, 1919 végén már itthon volt.

A szibériai Bajkál tavon túli területekről Vlagyivosztokon, Amerikán keresztül Nyugat-Európába érkeztek a magyar hadifoglyok, s hazatelepítésük 1922-ben fejeződött be. E transzportokkal is érkezett néhány falunkbeli.

A hazatért hadifoglyokat a Dunántúlon levő csóti fogolytáborba irányították. Itt 1-4 hetet töltöttek el. Egészségügyi vizsgálatokon és politikai „szűrésen” estek át. A hazatérő sok százezer hadifogoly közül az elhárítók és csendőrök azokat próbálták kiszűrni, akik Szovjet Oroszországban politikai tevékenységet fejtettek ki, vagy az ottani Vörös Hadsereg katonái voltak. A markaziak sikeresen estek át a felülvizsgálaton. Egy sem akadt fenn közülük a „rostán”. Megkapták a hadifoglyok leszerelési igazolványát, melyek közül az elsőként fogságba került Szekrényes János szakaszvezető okmányát az alábbiakban mutatjuk be: (24. sz. ábra)

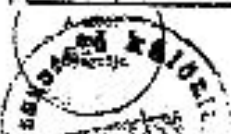
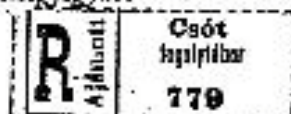
Legutoljára Sztankó József 1876-os születésű falunkfia tért haza, 1922. február 20-án. Ő töltött távol a falutól és családjától leghosszabb időt, nyolc évet úgy, hogy hírt sem hallottak felőle. Hazatérésével lezárult az I. világháború markazi hadifoglyainak nyolc évig tartó kálváriája.

Hazatért hadifoglyok Bemutató lapja

és egyszerűsített

Leszerelési igazolványa

1. Bemutató napja: 920. V. 22.
2. Név és rendfokozat: ...
3. Allománystest, melyhez bevonult: 66. 2. 97.
4. Mely kötelekben esett fogdába: ...
5. Születési év és hely: 1878 ...
6. Sorozási évfolyam: 1909
7. Illetőségi hely (járás, megye, ország): ...
8. Volt-e sebesülve: ...
9. Mely hadifogolytáborból jött haza: ...
10. Használható ruhában érkezett, ruházat kiegészítésére: ...
11. Hirdénys ruhában érkezett, elidőztetett a következő cikkekkel: ...
12. Leszerelési illetékben átvett: 100⁰⁰ koronát
13. Előlegnek felvett illetmény utólagjainak terhére: ...
14. Házam napi zsoldot 12 koronát vett fel:
15. Mikor esett hadifogságba? 914. VIII. 28.
16. A táborba mikor érkezett? 920. V. 6.
17. A táborból ellávozott: 21.
18. Megjegyzés: ...

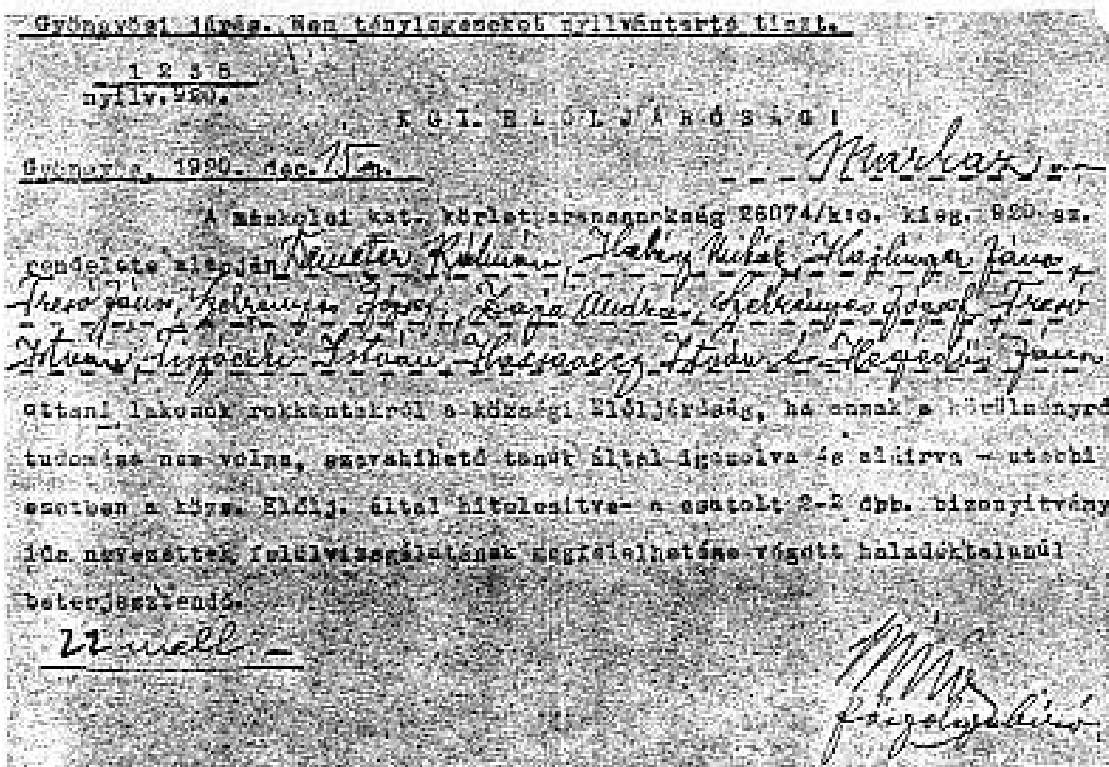
Kelcsés: ...
 ...
 A bemutató tiszti aláírása

Ezen igazolvány tulajdonosa leszerelési illetékeit már kézhez kapta.

Sebesültek, hadiözvegyek, Hadiárvák

Az I. világháborúban és az azt követő 1918-19. évi összecsapásokban (román intervenció) kb. ugyanannyi markazi katona szenvedett súlyos sebesülést, mint amennyi a hősi halottak száma volt. Ha a könnyebb sebesülteket is számításba vesszük, akkor mintegy 80-100 főre becsülhetjük azok számát, akik háborús sérültként kerültek ki a nagy összeütközésből.

A háború öt éve alatt a hadbavonult markazi katonák közel kétharmadára tehető azoknak a száma, akik hősi halált haltak, hosszabb rövidebb ideig fogságban voltak, vagy könnyebb-súlyosabb sebesülést szenvedtek. A súlyosabb sebesülteket a háború után is rendszeres orvosi felülvizsgálatra rendelték be. Ennek alapján megközelítő pontossággal ismerjük, hogy kik és hányan voltak. (25. sz. ábra) A fenti névsorban szereplőkön túl még mintegy 15-18 főt minősítettek súlyosan rokkantnak, közöttük Ponyecki Istvánt (Bércei), Simonyák Györgyöt (falábú), Fülöp Jánost (Zsovinka), Szekrényes Istvánt, Tresó Istvánt (belrendőr) stb. Az 50%-os vagy annál súlyosabb sérülést szenvedettek csekély rokkantsági járadékokra szereztek jogot. 1933-ban törvénnyel szabályozták a hadirokkantokról való állami gondoskodást. A törvényben előírányzott támogatásból – kedvezményes kisipar, üzlet-, föld- és házhelyjuttatás – a markaziak közül igen kevesen részesültek.^[50] A háborúban hősi halált halt markazi katonák közül 21 fő hagyott hátra maga után ellátatlan árvát, özvegyet vagy gondozásra szoruló szülőt. A hadiözvegyek, hadiárvák száma ettől lényegesen több volt, de akik meghatározott nagyságú vagyonnal vagy jövedelemmel rendelkeztek, azok nem tarthattak igényt a hadiárva- vagy özvegyi járadékokra. Azok is elvesztették jogosultságukat, akik férjhez mentek.

25. sz. ábra

A háború következtében 34-36 asszony maradt özvegyen. Közülük kb. 6 fő még az 1921-es összeírás előtt férjhez ment. Ezt követően 1921 és 1932 között még 11-12 hadiözvegy

választott új házastársat, tizenhat asszony pedig élete végéig várta haza a férjét, holtáig hű maradt az esküjéhez.

A falu történetének a legvérvizarosabb időszaka volt az iménti fejezetünkben felidézett öt év, amikor a markaziak között a legsűrűbben aratott az erőszakos halál, s a legtöbb szülő, hadiözvegy, hadiárva öltött gyászruhát, siratva fiát, férjét, édesapját.

1921 Írtaljegyzék
a katonai céltörést igénylők immunitásáról

1.) Károli István	3	✓	"
2.) Hegedűs János	5	✓	"
3.) Szekrényes János	5	✓	"
4.) Hegedűs István	8	✓	"
5.) " József	3	✓	"
6.) Szekrényes János	3	✓	"
7.) Kaja János Károly	2	✓	"
8.) Kovács József	3	✓	"
9.) Plavecki János	5	✓	"
10.) Kovács István	3	✓	"
11.) Felső János	2	✓	"
12.) Felső János	2	✓	"
13.) Felső József	3	✓	"
14.) Felső Ferenc	2	✓	"
15.) Szekrényes György	3	✓	"
16.) Felső János	4	✓	"
17.) Hegedűs József	5	✓	"

Markas 1921. J. J. J. J. J.

26. sz. ábra

III. fejezet

Markaz a két világháború közötti időszakban (1920-1944)

Az 1920-as évek elejére is áthúzódó zűrzavaros időszak után egy viszonylagosan békés korszak köszöntött a falura. A húszegynéhány évig tartó idő alatt teljesedett ki, jutott el a csúcsára Markazon a kapitalista mezőgazdaság. A mezőgazdaság sikerei maguk után vonták a falu fejlődését, az életfeltételek javulását.

A falu fejlődése 1920-1945 között

Községünkben 1925-ben 1747 fő élt – 73 fővel kevesebb, mint az I. világháború utáni első békeévben, 1921-ben. A lakosság számának apadása annak következménye volt, hogy a háború végnapjaiban a városokból és uradalmi birtokokról hazatért falunkfiai visszamentek az előbbi munka- és lakhelyeikre.

Tizenöt évvel később, 1940-ben Markaz lakóinak száma 1948 főre növekedett. Ebből 939 fő tartozott a férfinemhez, míg a nők száma 1009 főre gyarapodott.

A háború végén – 1945-ben – 2012 személy élt a faluban. (64 fővel több, mint 5 évvel korábban.) A növekedés annak ellenére következett be, hogy a háborúban sokan meghaltak, illetve 1945-ben még jelentős számú falunkfia sínylődött a keleti és nyugati hadifogolytáborokban. A település lélekszám-gyarapodásának egyszerű magyarázata van: a háború utolsó éveiben (1944-45-ben) – hasonlóan mint az I. világháború végén – visszajöttek azok, akik előbb a városokba költöztek, mert a falut biztonságosabbnak vélték. Másrészt itt könnyebben hozzájutottak az élelemhez. Ugyancsak visszatértek azok is, akik az ország különböző vidékein évről évre mint vincellérek, kertészek, béresek, szolgálók stb. keresték megélhetésüket.

A falu foglalkoztatási szerkezete a két világháború közötti időkben alig változott. Az 1940. évi statisztikai adatok kisebb eltéréssel az egész – 20-25 éves – időszakra rávetíthetők. A faluban 1940-ben 19 iparos, 8 kereskedő és 3 kocsmáros élt. Az értelmiséget a pap, a kántor, a főjegyző és a segédjegyző, négy tanító, valamint a postahivatal vezetője képezte. Az erdészetről 10 fő állt állandó alkalmazásban.

A mátrai üdülőkből 15-en dolgoztak, a falun kívüli ipar pedig (Gyöngyös, Budapest) 10 főt foglalkoztatott. A falu dolgozóinak mintegy 90%-a élt a mezőgazdaságból. Ebből a rétegből 526 fő (195 férfi, 182 nő és 149 tizennyolc éven aluli munkavállaló) teljesen nincstelen cseléd, béres, summás és napszámos volt. Rajtuk kívül mintegy 200 fő törpebirtokos vállalt időnként alkalmi napszámos-, arató- és cséplőmunkát a falutól távolabb levő uradalmakban vagy az alföldi nagygazdáknál.

Az önálló paraszti gazdaság teljes foglalkoztatást és megélhetést csak a lakosság 20%-ának, a kb. 200 munkaképes személyből álló gazdarétegnek nyújtott.

A falu lakóinak 95%-a a katolikus vallás előírásait, szokásrendszerét követte. Más vallásúakból 7 baptista és 3 zsidó volt.

Községünkben 1924-ben összesen 362 lakóház állott. (Ezek közül 6 ház a külterületen – Felsőnyígedpuszta és Alsótanya – épült.) Ezen túl két iskola (az 1811-ben épült, valamint a

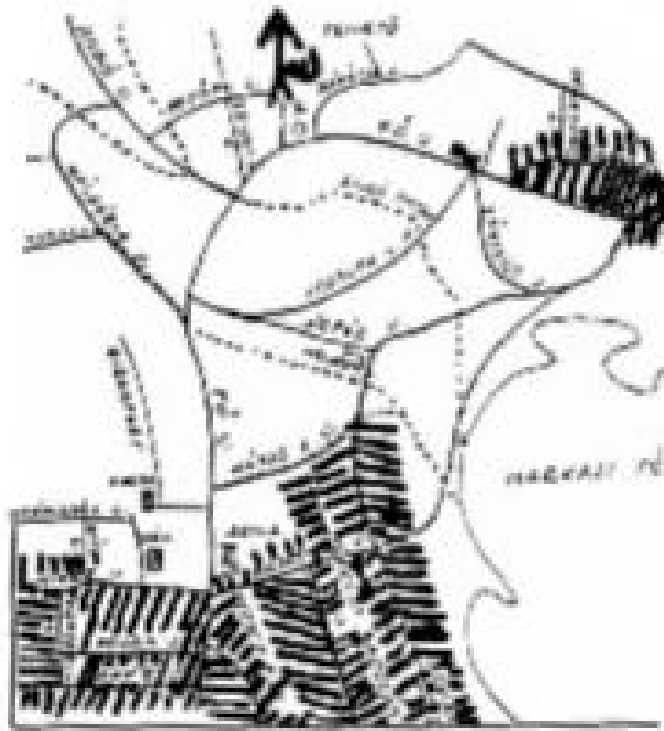
kántoriskola), parókia, templom és a községháza növelte az épületek számát. Meggyorsította a lakóházak számszerű növekedését az 1924. évi házhelyosztás, amelynek következtében 1939-ben már 480 lakóépületet írtak össze. A gyarapodás 14 év alatt 118 ház, azaz évente átlagosan 8 új lakóépület. Ezenkívül évente 4-5 régi ház helyén építettek újat, ami a számszerű növekedésben nem jelentkezett. A házak építési üteme 1939-től kezdődően lelassult évi 3-4-re. Így 1946-ig 505-re nőtt a lakóházak száma.^[2]

A község 1742-ben körülhatárolt belterületén az első változtatást 1924-ben hajtották végre. Feszítő gond volt már előbb is, hogy minden új ház építésénél a kezdeti (1742-es) 1200 négyszögöles volt jobbágytelek belsősége, ill. a 300 n.öles házasszeller beltelek tovább aprózódott. A századfordulót követő első évtizedekben a feldarabolódás eljutott addig a pontig, amelyen túl a gazdálkodás ellehetetlenülésével járt volna a telkek további széthasogatása. E gond és megoldásának igénye már az 1918-as „őszirózsás forradalom” után – zömében frontkatonákból – alakult Földigénylést Összeíró Bizottság ülésein is felmerült. A direktorium rövid fennállása alatt össze is írták a házhelyigénylőket, azonban a román megszállás elodázta a megoldást.

Ezt követően 1920. december 20-án került a képviselőtestület elé a házhelyosztások ügye. Az előljárásság megállapította, hogy összesen 141 jogos igénylő jelentkezett.^[3]

1922. január 19-én kormányrendelet jelent meg a hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvaik földhöz juttatása tárgyában. E rendelet alapján, Markazon 4 nagybirtokból 135,5 kh. szőlőt, szántót és legelőt vettek igénybe. A házhelyosztásra Matyasovszky Miklós karácsondi lakhelyű földbirtokos markazi gazdaságából 76 fő részére 14 k.holdat, Greskovics Ferenc örkényi lakos birtokából 13 fő részére 3 k.holdat, Ehrlich Miksától és utódaitól 1 holdat, a telkes gazdák legelőjéből 7,5 holdat, Novotta Ferenc örököseitől pedig 3 holdat jelöltek ki. A 141 db házhely kiosztására 2 évig tartó pereskedés után, az Országos Földbirtokrendező Bíróság 110731/1923 sz. döntését követően, 1924. október 24-én nyílászáróval került sor. Térképünkön jelöljük azt a területet, amelyet 1924-ben házhelyként kiosztottak, és a belterülethez csatoltak. *(1. ábra)*

A házhelyosztáson túl a fenti rendelet alapján földosztásra is sor került. Grüssner M. Salamon birtokából kiosztották a csörgői és júliai, igen kavicsos talajba ültetett szőlőket. (Ezek a falu legrosszabb minőségű földjei voltak.) Ugyanekkor osztották ki az ubocsoki szőlőket és a terület végében lévő szántót. Az igénybe vett (kiosztott) házhelyek és szőlők után az új tulajdonosoknak megváltást kellett fizetniük, melyet községi módjára szedtek be tőlük. Az újonnan kiosztott portákon az első házakat 1926-ban kezdték építeni. Például a mai Dózsa György úton 1994-ben 11 ház állott, 1930 elejéig pedig még csak három épült fel. Az 1926-os évet követően gyorsan épültek az új házak. Egy részük az Országos Falusi Kislakásépítő Szövetkezet kölcsöneivel. kölcsönt felvevők zöme az 1940-es évekre átnyúló tartozását az infláció következtében könnyen rendezni tudta.

1. ábra: Markaz belterületéről készült vázlaton a fekete vonalakkal jelölt rész az 1924. évi házhelyosztás során kimért építési telkek területét ábrázolja. Az 1924. Házhelyosztást követően csak az 1945-ös földreform során változott újra a belterület határa. Az 1945-ös házhelyosztás területét térképünk nem jelzi, mivel egy későbbi idő témája.

Néhány egyén kölcsönrendezése azonban 1949-ig elhúzódott. (2. ábra) A fenti névsorban szereplőkön túl még vagy 15-17 fő volt érintett 1949-ben a kölcsönök rendezésében.

A két világháború közötti időszakban épített lakások típusai alig különböztek a századforduló első évtizedében épített házaktól. Valamivel magasabbak, nagyobb ablakkal felszereltek, pala-, de főként cseréptetővel fedettek voltak. 1924-ben a község közepén levő téren felállították az I. világháborúban elveszettek emlékét őrző szobrot, melyről a későbbiekben még szót ejtünk.

1927-ben felépült a felső (birkaparti) iskola, amelyről az iskolai oktatással foglalkozó alfejezetben számolunk be. Az 1910-12 között létesült és épült értékesítő szövetkezet 1930-ban megbukott. Épületét a falu előljárósága megvette, és népházzá alakította át. Ezt követően itt tartották a nagyobb gyűléseket, az ünnepélyeket, táncmultságokat és igen rossz idő esetén a leventék foglalkozásait.

KISLABÁSPÍTÉSI VÁLTÁSGEGEALAPITO
BIZOTTSAG

HIDALPISI V. VÁROSIKÖZSÉG 22
Telefon: 126-720

Községi (Kör) jegyző
Helyettesítője

Veres

Havas

Nyitányterületi jegyző

A Görgényi Falusi Kislakáspítész, Szervezet (FAKSZ) felkérésével épült házak után kirendelt laklakáspítész, községi megállapítások alapján az építési költségvetés kifizetése céljából, az alábbi feladatokat megvalósították a laklakáspítész:

Időpont	A laklakáspítész neve és címe:
9384	Hatalyák György
9385	Hatalyák István
9386	Hatalyák Erzsébet
9387	Hatalyák Miklós János
9388	Hatalyák Mária
9389	Hatalyák István
9390	Hatalyák Mária
9391	Hatalyák János
9392	Hatalyák Mária
9393	Hatalyák János
9394	Hatalyák Mária
9395	Hatalyák János
9396	Hatalyák Mária
9397	Hatalyák János
9398	Hatalyák Mária
9399	Hatalyák János
9400	Hatalyák Mária

2. sz. ábra

A falu mindennapi életéhez tartozott a „melegvíz”-nek nevezett szabadtéri mosoda. A tó vize télen-nyáron egyformán 16 hőfokos volt. Télen erős párákat lehelt magából. A mínusz 5-6 fokos hidegben a környezetéhez viszonyítva melegnek tűnt. Az asszonyok a mosóköveken – melyekről néhány oldallal odébb közlünk képet – sulykolták a szennyeset. Télen is mezítláb álltak a vízben. Gyakran egyidejűleg 30-40 asszony lepte el fehérneműjével a köveket. Közben folyt a duruzsolás, a véleménycsere. Évszázadokon át az asszonyok egyik fő hírforrásként is betöltötte szerepét. A szabadtéri mosodát csak az 1950-es évek konfekcióipara és a mosógépek fosztották meg eredeti funkciójától. A mosáson túl nyári időben főleg a kisebb gyerekek szabadtéri strandolásának helyszíne volt, de gyakran mártóztak meg benne a poros testű cséplőmunkások is. Hogy mikor létesítették? Nem tudjuk, csak valószínűsítjük, hogy a beköltözők első nemzedéke alakította ki, mivel az 1784-87 között készült katonai térképen már szerepel. Az 1854-1875 közötti úrbéri tagosítás irataiban több helyen lehet találkozni a „melegvízi” (melegvíz mellett lakó) melléknévvel. Csak csodálkozni lehet azon, hogy a 10-25 q közötti súlyú mosóköveket az akkori körülmények között hogyan tudták a helyszínre szállítani. 1991-94 között a szennyvízcsatorna és a gázvezeték építése során a markolókanál ugyancsak hatalmas, 5-10 mázsás köveket emelt ki a talajból a kis tó körül. Amikor őseink a szabadtéri mosodát kialakították, a környéke mocsárvilág lehetett, amelyet ezekkel a nagy kövekkel töltöttek fel. Az elmúlt 40 évben a melegvizet kétszer is átépítették. Az 1994. évi átépítés során valamivel nőtt az alapterülete. Szilárd keretbe fogja a betonba beépített mosókövek karéja. De az eredeti hangulati „klíma” elveszett, hiszen éppen a szabadtéri mosoda lelkét, a 200 évig funkcionáló mosóköveket tüntették el belőle, ill. betonozták be a falába.

Közvetlenül a melegvízhez csatlakozott a malomtó és az alatta lévő vízimalom. A malomtó gátja a malom épülete mellett húzódott. A melegvíz és a millvölgyi patak vizét gyűjtötte össze. Gátján csak gyalogút vezetett. Az 1735-37 között épült vízimalom Gosztonyi földbirtokostól a Tresó Pál (Tresopaja) családhoz került.

Utolsó tulajdonosa, Tresó József a Donnál veszett. Felesége, Hacsavetz Anna (Detko) 1950-ig még esetenként üzemeltette. 1950-ben államosították, lebontották, és anyagát elárverezték. (Egyik műemléke lehetett volna a falunak.) Helyén most lakóház áll.

A falu fejlődésében „mértékadóként” emelkedik ki a villamosítás. Mint ismeretes Magyarországon először 1878-ban, a Ganz gyárban világítottak villamos árammal. Tizenhat évre volt szükség ahhoz, hogy 1894. november 3-án Egerben is kigyulladjon a villanyfény.^[4]

Újabb több, mint 40 év kellett, hogy a villamosenergia eljusson Markazra. A villanyfény kigyulladását falunkban is hosszú előkészítő munka előzte meg. Több tárgyalást követően 1923. június 2-án adott engedélyt az előjáróság az előmunkálatok megkezdésére, és 830 q búza jegyzésével belépett az Eger-Gyöngyösvidéki Villamossági Részvénytársaságba. (A koronapénz inflálódása miatt búzaegyenértékben számoltak.)

Ez időben villamosenergiával világítani a falusi embernek igen nagy luxust jelentett. Egy kilowatt áram fogyasztása 92 fillérbe került, ami egy falusi napszámos közel egy napi átlagos keresetével (1 pengő) vagy 31 tojás árával volt azonos. Érthető, hogy igen kevés – mintegy 70 család – vezettette be az első évben az áramot. A következő időszakban évente 5-6 családdal bővült a fogyasztók száma. Ennek során 1945-ig a falu lakóházainak kb. egyötödéhez jutott el az áram.

Az első villamos meghajtású erőgép Markazon az 1937-ben üzembe helyezett, Szaniszló János tulajdonában lévő bérdaráló volt.

Markaz a villamosítás terén a községek közül még a jobb helyezettekhez tartozott.

1933-ban az ország 3410 helyisége közül csak 999 volt villamosítva. Az ország

1.467.000 lakóházának mindössze 17,6%-ában világítottak villannyal. (Egy lakóházban – főként városban – több lakás is volt.) Viszont a falusi házak alig 5%-ához jutott el a villanyfény.^[5]

A villamosítás a háború után gyorsult fel a „Minden faluba, minden lakóházba villanyt!” program keretében, amikor a villamosenergia 1 kilowattjáért már csak egy fél tojás árát kellett fizetni.

Már az első világháború előtt ismertté vált, hogy a Mátra alatt nagy mennyiségű szén rejt a föld mélye. A szén utáni kutatásokat egyre nagyobb területre terjesztették ki. A markazi előjáróság 1923-ban az egész falu határára kiterjedően Katona Ferencnek adta meg a szénkutatási jogot. Az engedélyezési idő lejártát követően, 1933-ban a Gyöngyös-Salgótarjáni RT. kapta meg a kutatás jogát. Ismert volt már előttük is, hogy a falu egyes részein kútásás közben vékony lignit rétegre bukkantak. A legvastagabb szénrétegre Molnár Mihály (Kozár), Greskovics (ma Dózsa) utcai portáján kútásáskor, 28-30 méternél bukkantak.

A salgótarjáni bányavállalat a kutatást 70 méter mélységig terjesztette ki, lényegében a falusi kútásáshoz hasonló módszerrel. Azzal a különbséggel, hogy ők nem kör alakú, hanem téglalap formájú aknákat ástak, és végig kidűcolták (kideszkázták). A községhatárában 3-4 helyen ástak le. Egyik kutatóaknájukat a mai (1995-ös) József Attila utca 19-25. sz. alatti porták területén mélyítették. Ők sem találtak vastagabb szénréteget, mint a falusi kútások.

1944 nyarán próbaként kezdték el egy Mavart autóbuszjárat közlekedtetését a Gyöngyös-Abasár-Verpelét-Eger útvonalon. A járat útvonalára felfűzött községekben utas ritkán szállt fel a buszra. Rövid idő múlva a Mavart járatot meg is szüntették. Hogyan is lett volna felszálló utas, amikor Markazról Gyöngyösre egy jegy ára egy falusi napszámmal volt azonos? Ezt követően a buszjáratot csak 1948 őszén rendszeresítették az Abasár-Verpeléti útvonalon.

A falu krónikájának korábbi lapjain már írtunk róla, hogy Markaz hosszú évtizedeken át a karácsondi orvosi körzethez tartozott. 1922. április 11-én a főispán elrendelte Markaz-Domoszló-Kisnána-Vécs községek csoportosításával új orvosi körzet létrehozását, domoszlói székhellyel. Indoklásában tarthatatlannak ítélte, hogy a falvakban hónapokon keresztül nem látnak orvost. Markaz előjárósága egyetértett az új orvosi körzet létrehozásával, de azt kérte, hogy amíg Markaz és Domoszló között az út ki nem épül, addig Gyöngyöshöz tartozhasson. A kérelemnek helyt adtak, és csak 1927-től (a járható út kiépítését követően) kapcsolták

Markazt a domoszlói orvosi körzethez. Az állategészségügyi hálózat kiépítése során 1938 májusában a fenti 4 községre kiterjedően létrehozták a domoszlói körállatorvosi intézményt.^[6]

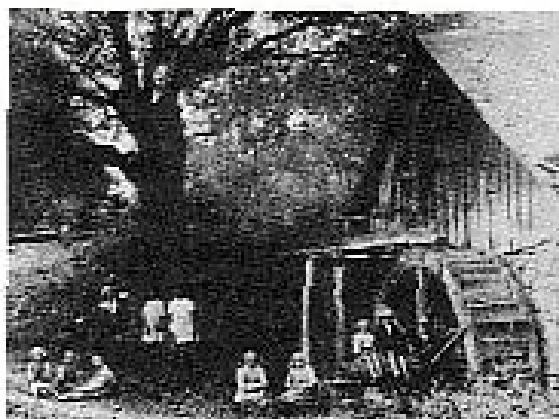
Az első fejezetben már ismertettük, hogy a falun keresztül vezető utat 1909 és 1912 között burkolták – kövezték – ki. Az utat az akkori lóvontatású járművek szükségletének megfelelően keskenyre készítették. Másrészt az út és patak kereszteződéseknél hidat nem építettek, hanem egy útteknő (hajlat) vezette el a vizet. A gyalogátjárókhoz gyakran csak két egymás mellé helyezett fát fektettek le, melyhez egyik oldalon kapaszkodó korlátot építettek. (Lásd a néhány oldallal odébb a Kukusék háza előtt lévő gyaloghídról készült képet.) Az 1936-37-ben elvégzett útfelújítás során már betonhidakat építettek. Az utat – főként a hidaknál – jelentősen megemelték. Ennek következtében a Fő utca alacsonyabban lévő portáiról nehezebbé vagy lehetetlenné vált a fogatolt járművel való kihajtás, ami sok perpatvart vont maga után. Végül egy évi utóregzés során e gondok is megoldódtak. (1-14. kép)

1. sz. kép: A falu főutcája az 1940-es évek közepén.

2. sz. kép: A „melegviz” tava 1930-ban. A tó szélét körbefogó 15-25 q-ás kővel sulykolták 200 éven keresztül a falu asszonyai a szennyest („szabadtéri mosoda”).

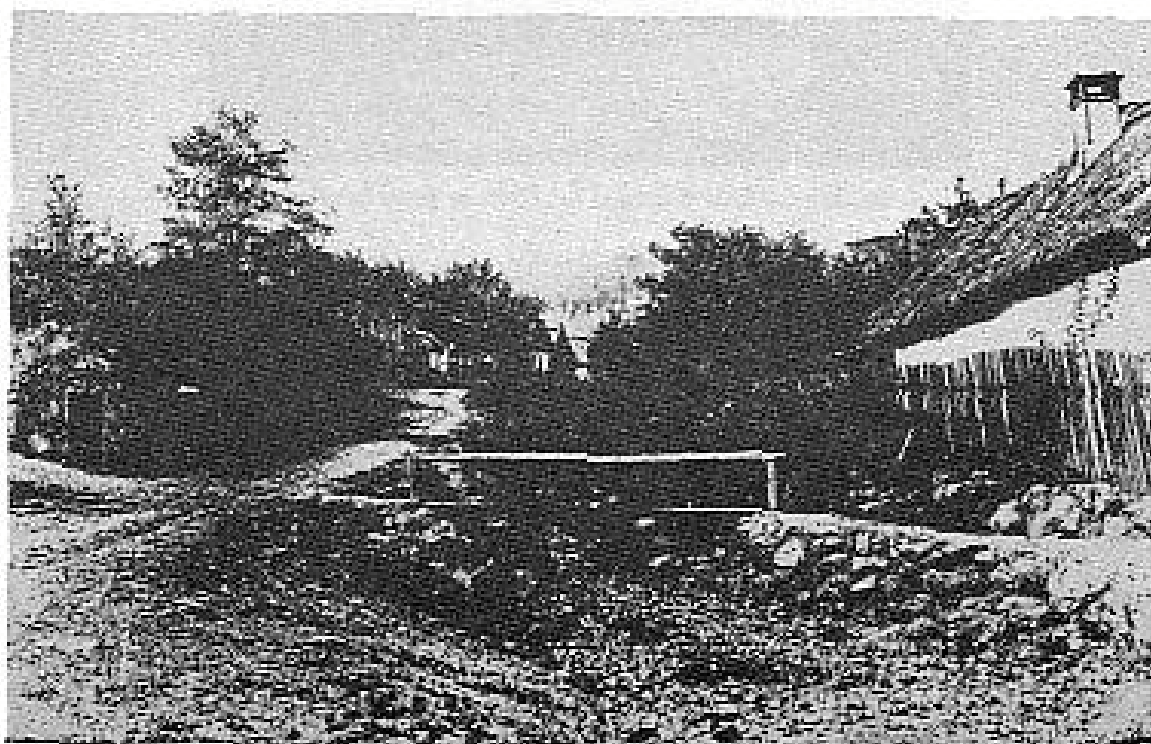

3. sz. kép: Az 1735-38 között épített
fürdőház. 1950-ben lebontották.

4. sz. kép: Pap Lajoskovácsműhelye, a
régiszezfőrdővel szemben, a patak
partján.

Mindkét kép 1930-ban készült.

5. sz. kép: A Kálvária út 1930-ban. A patakot átívelő gyaloghíd a birkaparti iskola
lépcsőjéhez vezetett. Jobbra Hudekúti József (Kukus) régi háza.

6. sz. kép: A községházzal szemben Gerhát Ignác (Zuszkó) háza a századfordulón épült. (A kép az 1940-es években készült.)

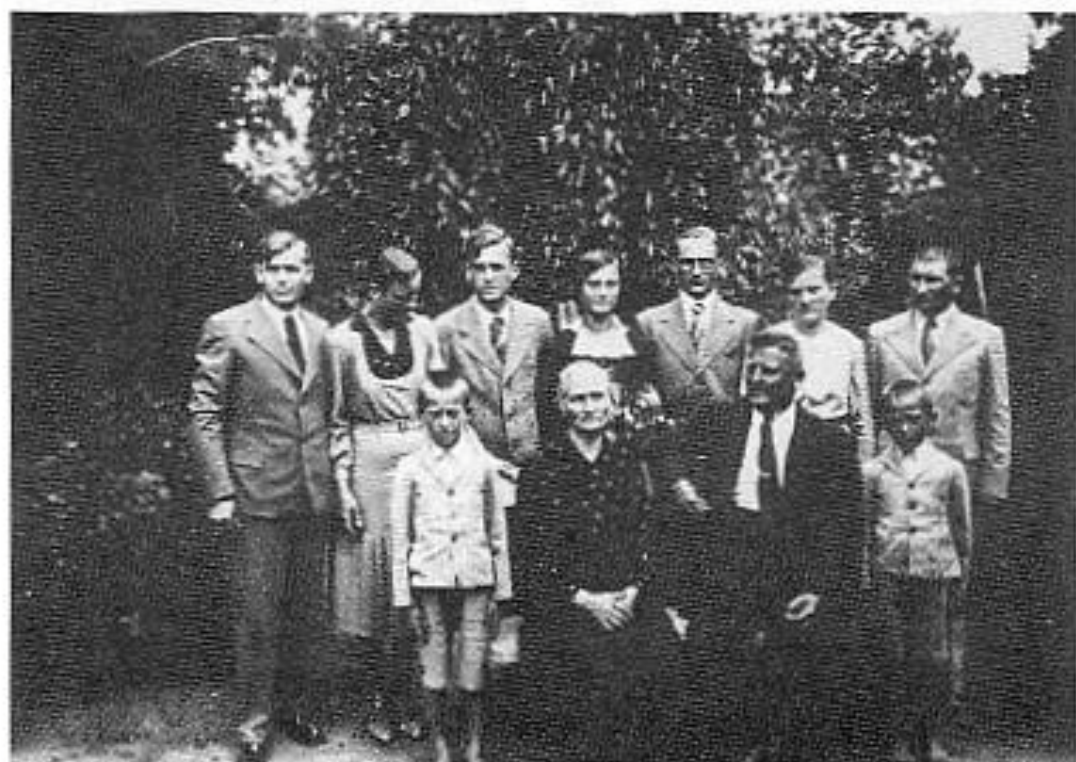
7. sz. kép: I. világháborús emlékmű 1938-ban.

8. sz. kép: Az 1930-as években a falu házainak nagy része még zsúpfedezésű volt. (A kép a Kálvária útról az 1940-es években készült.)

9. sz. kép: Id. Zápriel Tamás (1848–1930) középen, családjával körében, kb. 1923-ban.
A hátsó sor bal szélén a második (hajdonsággal) Kis János plébános.

10. sz. kép: Szekrényes István (Kézelt) családjával az 1930-as évek végén

11. sz. kép: Simonyák György (Falúhá), (1884–1954) I. világháborús rokkant, családjával az 1940-es években.

12. sz. kép: Patacki István (Pulyi) családja körében kb. 1942-ben.

13. sz. kép: Zsellérlányok vasárnap délután ünneplő ruhában, 1942-ben.

14. sz. kép: Gazdalányok vasárnap délután ünneplőben, kb. 1938-ban.

A falu elöljárósága

Mint az előbbi fejezetben hírt adtunk róla, Finta Géza főjegyző 1919. augusztus 7-én a Földműves- és Munkástanács utolsó ülésén bejelentette, hogy a kormány a direktóriumot feloszlatta, és a régi képviselőtestületet jogaiba visszaállította. Újabb képviselőtestületi választásra 1921. június 25-én került sor, amikor bírónak 2 esztendei ciklusra – ifj. Záprel Tamást, törvénybíróvá Tresó Pált (Matus), közgyámmá Hegedűs Istvánt választották meg.

Tanácsnoki címmel: Hegedűs Ferencet (Bótos), Kovács Józsefet (szegedi), Hadobás Istvánt (Kukus), Hatalyák Györgyöt, Hatalyák Józsefet, Takács Istvánt, Tresó Istvánt (Martin) és Zaja Bélát tisztelték meg.

Hosszadalmas lenne a kétévenként megismétlődő választások minden szereplőjét felsorolni, ezért csak néhányukat és egy velük kapcsolatos esetet mutatunk be. Ifj. Záprel Tamást a bírói székhelyen idősebb testvére, Záprel János követte. Záprel János és Hegedűs József (Okos) már többször összetűztek a pappal és a főjegyzővel, többek között a templom építési költségeinek elszámolása tárgyában. A régi ellentétek fokozott erővel kerültek felszínre a képviselőtestületi üléseken, a bíró, a főjegyző és a pap között. A viszony annyira elmérgesedett, hogy Finta Géza főjegyző és Kis János plébános Markaz esetében példa nélküli lépésre szánták el magukat: egy évi civakodás után indítványozták Záprel János bírói leváltását. A többször megismételt szavazás során patthelyzet alakult ki: a képviselők 50%-a Záprel János mellett, a másik fele pedig ellene szavazott. Végül a főszolgabíró döntésével Záprel menesztették. Ő azonban a felmentését törvénytelennek tekintette, ezért az elöljáróság iratait a lakására vitette, és nem akarta azokat visszaszolgáltatni. A főszolgabíró elrendelte a csendőrök általi házkutatást.^[7] Az elöljáróság – imént említett – fele-fele arányú szavazása jól láthatóvá tette az egymással szembenálló erőket. Az ellentétek táptalajára került mag kicsírázott, és tíz évvel később kinőtt belőle Markazon az igen erős, az úri renddel szembenálló Kisgazdapárt. Ellenpólusaként megalakult a konzervatív szellemiségű kormánypárt, melyet a faluban csak a „leszek urak” pártjának neveztek. Záprel János és Hajlinger János az úri rend ellenségeiként a Kisgazdapárt megalakítójává váltak. (Fényképeik az I. világháborút megjárt katonák képei között találhatók.)

Az elöljáróság Záprel János leváltását követően ismét ifj. Záprel Tamást, majd pedig Tresó Józsefet (Tresopaja fiát) választotta bírónak. Tresó József 1938-ig viselte a bírói tisztséget, ezt követően Ferenc nevű testvére vette át a stafétabotot, aki 1945-ig, a falu történetének legzűrzavarosabb időszakában állt az elöljáróság élén.

Az előjáróság továbbra is a múlt század utolsó harmadában hozott közigazgatási törvény alapján fele-fele arányban a választott képviselőkkel és a virilistákból (legtöbb adót fizetőkkel) állott. 1937-ben a legtöbb adót fizető virilisták az alábbiak voltak:

1. Gruszner M. Salamon	2985	pengő
2. Matyasovszky Miklós	1843	pengő
2. özv. Ehrlich Miksáné	591	pengő
4. id. Hadobás István	216	pengő
5. Kis János plébános	165	pengő
6. id. Kovács József	145	pengő
7. Tresó József bíró	140	pengő
8. özv. Tresó Istvánné	128	pengő
9. Hadobás József	127	pengő
10. Demeter Kálmán szatócs	122	pengő
11. Kovács István vendéglős	113	pengő
12. Tresó Pál (Tresopaja)	110	pengő

Hogy a fenti adóösszegek milyen értéket képviseltek, azt a korabeli napszámmal összehasonlítva tudjuk megbecsülni: 1937-ben az I. osztályú férfinapszám nyári csúcsmunkák idején 2 pengő, télen pedig 50 fillér volt.

Az itt közölt körözhvény az 1938. december 3-i képviselőtestületi ülés meghívottainak nevét tartalmazza. A névsorban szereplők (Mayer főjegyző és Lehrner Lóránt orvos kivételével) valamennyien választott vagy virilista képviselők voltak. Lényegében – egy-két személy változtatásával – az egész II. világháború alatt a fenti névsorban szereplők alkották Markaz község előjáróságát: (3. sz. ábra)

A falu *főjegyzője* 1929-ig Finta Géza volt. Ezt követően őt Adácsra nevezték ki főjegyzőnek. Markazon 1929-től 1944-ig Mayer József töltötte be a közigazgatási vezető tisztséget. Egy adóügyi segédjegyző segítette hivatali munkájában. A községi tisztviselők száma csak 1940-től – a háborús előkészületek során megnövekedett hivatali munka következtében – szaporodott meg. 1926-tól Borsos József töltötte be az adóügyi jegyző állását. (Kieffer Lenke férje lett. Fényképe a tanítók között található.) Őt követte 1931-től Bossányi Lajos, aki 1945 nyaráig dolgozott Markazon.

Tresó József . . .
Mayer József . . .
Ápröl József . . .
Madobás József . . .
Tresó Kálmán . . .
Hegedüs Ferenc c. . .
Id. Madobás István . . .
Kis János . . .
Simonvák János . . .
Fotóckl Ferenc tr . . .
Hegedüs József . . .
Tresó István I. fia . . .
Tresó István r. . .
Hatalvák István . . .

Szatmko Kálmán . . .
Fotóckl Ferenc 16 . . .
Tresó Pál F. fia . . .
Kis József . . .
Kis Ferenc . . .
vitéz Kaja János . . .
Skoda István a. . .
Hegedüs János . . .
Ifj. Madobás János . . .
Tresó Ferenc P. fia . . .
Kovács István k. . .
Kovács József hr. . .
dr. Lehner György . . .

3. sz. ábra

15. sz. kép: Bossányi Lajos segédjegyző, általunk ismeretlen nők karéjában, kb. 1939-ben.

16. sz. kép: Kovács Benjámín, a falu csendőre kb. 1943-ban.

Amint az előbbi fejezetben már írtunk róla, a megyei és járási közigazgatási szervek a román megszállás idején állandóan újabb és újabb élelmiszer- és takarmány-követelésekkel „bombázták” az előjáróságot. A románok kivonulása után a követelések nemhogy csökkentek volna, hanem még gyakoribbakká váltak. A sok követelés közül csak néhányat sorolunk fel: 1920 január elején a gyöngyösi csendőrszakasz részére kértek élelmet. 1920. január 27-én az előjáróság jegyzőkönyvben örökítette meg: „A Nemzeti Hadsereg részére 1 darab szarvasmarha rekviráltatott, Zaja Istvántól.”^[8] (Ez az első említése a markazi iratokban a Nemzeti Hadseregnek.) 1920. április 26-án a kormány Markazról 60 q búza rekvirálását rendelte el, községekre lebontott kvóta alapján. Az intézkedéshez fenyegetőleg hozzáfűzték: „...ha nem szolgáltatják be, katonai karhatalmat küldenek a faluba”. Május 26-án a gyöngyösi katonák részére rendelték el egy darab szarvasmarha beszoállítását. 1920. augusztus végén „Magyarország Területi Egységének Védelmi Ligája” minden bevetett hold föld után 5 kg búza beadását követelte. Ezt már megtagadta az előjáróság. A fenyegetésekre azt válaszolták: „Jöhetnek a katonai rekvirálók, a faluban nem találunk semmit”.^[9] November 15-én 144 q búza és 300 q kukorica beszoállítását rendelték el az ország élelmezési ellátására. Az előjáróság válasza ez volt: „A háború és a román megszállás kifosztotta a falut. Az 1920-as év igen rossz termést hozott. Kukoricából holdanként 2-3 q termett, de az sem ért be. A faluban éhínség van. 201 család 825 tagjának nincs mit ennie. Ha karhatalom jön, az sem talál semmit”.^[9] Az alispán kiküldte a katonai osztagot, hogy az elszámoltatás utáni fölösleget kobozzák el. Azonban a karhatalom az elszámoltatás után csak néhány helyen talált igen kevés elkobozni valót. A követelések sorozata 1921-ben is tovább tartott. 1923-tól kezdve észrevehetően mérséklődött, azonban csak az új pénz, a pengő megjelenésével, 1926 végén szűnt meg.

A háborút követően az előjáróság gondját növelte, hogy a hazatérő hadifoglyok teljesen lerongyolódtak. Gyakran sem nekik, sem pedig a családjuknak még ennivaló sem jutott. A hazatért hadifoglyok megsegítésére a faluban rendezett sorozatos gyűjtések csekély eredménnyel jártak. Máshonnan segítségre nem számíthattak, hiszen a felsőbb állami szervek nemhogy bármit is adtak volna, hanem inkább mindig követeltek a falutól.

A román csapatok kivonulása és Horthy fővezér Budapestre való bevonulása, a magyar társadalom „csúcsán” folyó hatalmi versengés a faluig lenyúló bizonytalanságot okozott. Markaz előjárósága először 1920. január 6-án foglalta határozatba álláspontját: „A királyválasztás minél előbb ejtessék meg”.^[10] József főherceget kívánták a királyi trónon látni, akinek – főként a volt frontkatonák körében – nagy volt a népszerűsége. Trónra segítése céljából országos pártot hoztak létre. Ennek során Markazon is megalakult a „Magyar Királyság Pártja” helyi szervezete. Vezetőjévé Hadobás Jánost választották. Az egész előjáróság (képviselőtestület + bíró és főjegyző) testületileg belépett a Királyság Pártjába. úgy döntöttek, hogy a havi 20 koronás párttagdíjat a község pénztárából fizetik.

Amikor 1920. március 1-én Horthy Miklóst a „Nemzeti Hadsereg” fővezérét a tisztí különítmények félelemkeltő nyomására kormányzóvá választották, a markazi előjáróság egyhangúlag letette rá a hűségesküt. 1926-ban gróf Apponyi Albertet és gróf Bethlen Istvánt az előjáróság Markaz díszpolgárává választotta. Nem tudjuk, hogy nevezettek elfogadták-e a megtisztelő címet, de ismereteink szerint a két gróf egyike sem járt Markazon.

Az előjáróság ülésein többször foglalkozott az egyházhoz kapcsolódó ügyekkel. 1923-ban – az I. világháborús emlékműre való gyűjtéssel egyidejűleg – megindították a nagyharang készítése költségeinek fedezését szolgáló adakozást. Az amerikai magyarok köréből is jelentős mennyiségű dollár gyűlt össze a nagyharang kiöntésének és az emlékmű felállításának költségeire. A jelenlegi nagyharangot 1925-ben öntette ki az előjáróság, és még az évben fel is szentelték.

A községi előjáróság vetette ki a katolikus vallást követő házastársakra a párbért és gondoskodott annak közadók módjára történő beszédéről.

Sok gond hárult az előjáróságra az igen gyakori árverések („dobra ütések”) során is. Az árverések többségét az előjáróság kezdeményezte, az adóhátralék behajtása céljából. Ez esetekben kis értékek – egy-egy disznó, kecske, néhány baromfi – kerültek kikiáltásra. A nagyobb eseteket – amikor már tehén, ló, ház, szőlő, föld került a törvény kótyavetyéjére – általában a bankok kezdeményezték. Az árverések főként a nagy gazdasági válság alatt és az utána következő szűk esztendőik idején sokasodtak meg.

Az előjáróság vasszigorral őrködött a falu és a határ rendje felett. Kora tavasztól a sarjú (másodszéna) betakarításáig tilos volt a réten még gyalogszerrel is járni. A határi kerülők felesküdt emberek voltak, mindegyiküknek külön száma volt, amelyet fényesített réz-bronz lemezen, a mellükön viseltek. Az általuk tett feljelentés azonos jogi érvényű volt, mint a csendőré. A feljelentést minden esetben intézkedés, büntetés kiszabása követte. Az éjjeli csendháborítókat megzabolázták. A község belső rendjéhez, szokásaihoz igazodni nem akaró vagy nem tudó személyeket a faluból kiszupolták (kitiltották). Több eset közül példaként kettőt említünk: 1925 tavaszán határozatot hozott az előjáróság Vitrin Sándor kitoloncolásáról, mivel a falu közerkölcsét sértő életet élt. Egy hónappal később hasonló okokból szólították fel Fehér János cipészt a falu elhagyására. Aki a felszólításnak nem tett eleget, azt a csendőrség igénybevételeivel távolították el. Felrakták az illetőt az ingóságaival együtt egy lovas kocsira, és a község közigazgatási határán kívül lepakolták az út szélére.

Az előjáróságnak a II. világháború időszakában hozott határozatai közül az alábbiak érdemelnek figyelmet:

- 1941-ben 4 db, darabonként 50 pengő értékű „Erdélyi kölcsönkötvényt” váltottak. Összehasonlításképp: 1941-ben egy cseléd évi bére 600 pengő körül mozgott.

- 1942-ben az Egerben épülő „Vitézi székház” létesítéséhez 20 pengővel (fél mázsa búza árával) járultak hozzá. A „Horthy Miklós repülőalapba” évente 30 pengőt fizettek be.

- 1941-ben elkészítették a „Leventék kiképzésének 5 éves tervét”, amelynek pénzügyi támogatására a községi költségvetés 5%-át, azaz 5 évre összesen 1673 pengőt irányoztak elő. Határozatot hoztak a „Légoltalmi kiképzésre”. Fedezetére évente 300 pengőt irányoztak elő. Az 1940. június 16-án megtartott képviselőtestületi ülésen egyhangúlag tiltakoztak a Gyöngyösről kivezető 3-as számú főút vonal szurdokparti szakaszának aszfaltozása ellen. Döntésüket azzal indokolták, hogy a sima felületen a lovak csúszni fognak, ez sok ló lábának eltörését okozhatja, s csak félterheléssel lehet majd a partnak felhajtani.

1944-ben összeállították azok névsorát, akiket jogosultaknak tartottak az elkobzott zsidó birtokokból szülő juttatására. 1943-ban egyidejűleg 22 db szarvasmarhát kellett a községnek a katonaság részére beszoigáltatnia. (1940-től minden évben volt szarvasmarha beszoigáltatás, de az 1943. évi volt a legtöbb, amit egyszerre kellett beadni.)

Az előjáróság azokat a családokat jelölte ki a szarvasmarha beadására, ahol a családtagok között még nem volt katona. A beadásra az alábbi határozatot hozták: „...a képviselőtestület hosszas vita után határozatilag kimondja, hogy az igénybevett szarvasmarhák után kártérítést nem állapít meg...”^[14]

A háború után gyakran beszéltek arról, hogy a község házában sok titkos iratot őriztek, amelyekben Mayer főjegyző a baloldaliakat jellemezte, és katonai behívásukra vagy internálásukra tett javaslatot. A levéltárakban fennmaradt iratanyagok között ilyen jellegű okmányokkal nem lehet találkozni.

A háború alatt – 1944 tavaszán – feketézés (engedély nélküli kereskedelem) miatt vagy tíz markazi egyént internáltak a Tarnóca-pusztán mellett lévő Erzsébet majorba. Politikai okokból egy fő: Szabó János (Kuri) katonai behívásáról tudunk, és egy fő: Erdélyi János, az alsótanyai

segédtiszt került deportálásra s végül Auschwitzba. A politikailag megbízhatatlan személyek névsorát a csendőrség állította össze. Valószínű, hogy a névsor összeállításakor a bíróval, főjegyzővel és egy-két képviselővel egyeztették a csendőri jelentést. A csendőrségi titkos tájékoztatót a főjegyző rendszeresen megkapta. E tájékoztatók fő tartalma a rendszerre veszélyes politikai csoportosulások, egyének, röplapok, irodalmak felbukkanása, a sajtó munkájának értékelése stb. volt. A főjegyző a csendőrségi titkos tájékoztatót túl megkapta a kormánypártnak a politikai helyzet értékeléséről szóló tájékoztatóit is. A kormánypárt a főjegyző saját kezeihez eljuttatott titkos iratanyagaiban – hasonlóan, mint 60-80 évvel korábban – rendszeres feladatokat szabott ki részére. A helyi közigazgatás vezetőjét az 1940-es években (hasonlóan az ezt megelőző évtizedekhez) a kormánypárt úgy kezelte, mintha pártalkalmazott vagy a kormánypárt falusi alapszervezetének titkára lett volna. A bizalmas és titkos iratokról a főjegyző nem tájékoztatta a képviselőtestületet, de ez nem is tartozott a feladatai közé. (Azaz nem is volt szabad tájékoztatnia senkit.) Viszont munkája és intézkedései során a bizalmas anyagok információit felhasználta és alkalmazta.^[15] A háború alatt Mayer főjegyző helyzete is egyre nehezebb lett. Felülről mind több teljesíthetetlen követelést támasztottak. A faluban – akarva vagy akaratlanul – egyre több emberrel került összeütközésbe. Különösen a német-magyar csapatok parancsnokai, a menekültek képviselői teljesíthetetlen követelések tömegével léptek fel vele szemben egyre több lófogat, élelem, takarmány, elhelyezés stb.). A front átvonulása előtt a főjegyző családotul elhagyta a falut. Nem a menekülők közé állt, hanem előző lakhelyére, Verpelétre költözött. A bíró, az előjáróság tagjai a front átvonulása idején, és utána is a helyükön maradtak. A front átvonulását követően a főbb kérdésekben a döntési jogot a koalíciós pártokból (kisgazdapárt, parasztpárt, kommunista és szociáldemokrata párt) alakult hatalmi szerv, a Nemzeti Bizottság gyakorolta, de egy ideig a mindennapi ügyek intézése a régi előjáróság hatáskörében maradt.

Iskola és közművelődés

Markaz történetének I. kötetében 1868-ig követtük nyomon a falu iskolai oktatásának folyamatát. A jobbágyszabadítást követő pereskedéseknél még az összes érintett telkesgazda (volt jobbágys), a házass- és ház nélküli zsellér kereszttel jelölte a nevét.

Az 1868. évi 38. sz. Népoktatási törvény kötelezővé tette a 6-12 éves kor között lévő gyerekek elemi iskolai oktatását. A törvényi kötelezettség ellenére a gyermekek nagyobbik hányada még tíz évvel később sem járt iskolába. Az első olyan markazi emberek, akik már a nevüket le tudták írni, csak az 1880-as évek elején tűntek fel. Az 1890. évi népszámlálás szerint Heves megye elemi iskolás korúnál idősebb lakosságának 51%-a analfabéta volt. A falvak – közöttük Markaz – lakóinak 2/3-a nem tudott írni. A megyében 1 osztályba általában 90 gyerek zsúfolódott össze, kisebbek a nagyobbakkal keveredve.^[16] Markazon egy tanteremre 1890-ben 60 gyermek jutott volna, ha mind elmegy a foglalkozásokra. De egyharmaduk még ekkor is rendszeresen hiányzott.

Érdekes, hogy az 1880-1890-es években feltűntek olyan asszonyok, akik fél-analfabéták voltak. A nyomtatott betűkből álló szöveg között megtanultak eligazodni, hogy az imakönyvet, a szentképek feliratait és a Bibliát el tudják olvasni. Írni viszont nem tudtak. Fordított esetről – hogy valaki megtanult írni, de olvasni nem – nincs tudomásunk. Az viszont nagy ritkán előfordult, hogy a teljes analfabéta megtanulta a nevét „lerajzolni”.

Az I. világháborút követő évek iskolás gyermekeinél már ritkaságszámba ment, hogy ne tanulták volna meg az írást és olvasást. Egy-egy évfolyamból 1-2 gyermek került ki a hatévi oktatás után analfabétaként az elemi iskolából. Az iskolák állapotát rendszeresen vizsgálták. A vizitáció jegyzőkönyveit az érseki levéltár megőrizte. Ezekből tudjuk, hogy az 1810-11-es

évben épített régi markazi iskola 9 méter hosszú, 5 m széles és 3 m magas volt. Az épületet 1860-ban felújították, és az előbbi nád- és zsúpfedelet zsindellyel cserélték le.^[17]

Ez az iskola 1927 tavaszáig funkcionált. 1922-ben örök áron megvette Záprel József, azzal, hogy amíg az új iskola meg nem épül, azt karbantartja, majd pedig lebontatja. Záprel József közvetlenül a régi iskola mögé építette a ma is meglévő házat. Az iskola romjait 1934-35-ben takarították el.

A kántoriskolának nevezett – ma az idők napközi otthonának helyt adó – épületet 1875-76-ban építették, amikor onnan a községházát a mai helyére telepítették át.

Mivel a régi iskola állandó javításra szorult, másrészt a két tanterem túlzsúfolt volt, 1902-től gyakran felmerült az előjáróság ülésén egy új iskola építésének szükségessége. Az új iskola helyét a falu keleti szélére – ahol a domoszlói út kétfelé ágazott – jelölte ki az előjáróság. A telkes gazdák az 1914-es háború kitöréséig nem egyeztek bele, hogy a legelőt 1400 öllel – az iskola területével – megcsonkítsák. Arra hivatkoztak, hogy az oktatási intézményt a falu közepére, nem pedig annak szélére kell építeni. Az előjáróság az iskola építésének céljaira 1902-től minden évben, közadók módjára beszedte és gyűjtötte a pénzt, de mivel a helykijelöléssel nem jutottak előbbre, a Vallás és Közoktatási Minisztérium anyagi támogatását sem tudták megszerezni. Az iskola építésére összegyűjtött pénzt a háború alatt hadikötvényekbe fektették, majd az infláció elenyészeltette. Az iskola építésének ügye a háborút követően, 1921-ben került újra terítékre. Ekkor merült fel, hogy a legelő helyett a Birkapart alatti községi kovácsház kertjében épüljön fel. Ezt követően 1926. május 19-én versenypályázatot írtak ki az iskola felépítésére. A pályázatot Király János gyöngyösi építési vállalkozó nyerte el. A falu az építkezésre 300 millió korona államsegélyt kapott, és 150 millió korona kölcsönt vett fel. Ez időben még (és már) koronában és pengőben is számoltak. Végül az államsegély 24.000 pengőre alakult, a kölcsön pedig 16.000 pengős végösszeggel zárult. Ezen túl a fogatos gazdák egy-egy fogatnappal, a zsellérek pedig egy-egy gyalognappal járultak hozzá az építkezés költségeihez, amelyet a lakosságtól közadók módjára hajtottak be.

1926 szeptemberében megtörtént a végleges helykijelölés, és egy év múlva, 1927. szeptember elején átadásra is került az épület.^[18] Az 1927/28-as iskolai évben a tanítások már itt folytak. Az új, három tantermes iskola felépítése után a falu négy tanteremmel és két pedagóguslakással rendelkezett. A régi iskolában a tanítást beszüntették. Újabb változás csak 1952-55 között következett be, amikor a Matyasovszky-féle – addig beépítetlen – méhes kertben felépítették a mai emeletes iskolát. A falutörténet I. kötetében felsoroltuk 1852-ig terjedően az előbbi évszázad markazi tanítóit. A felsorolást azzal zártuk, hogy 1852-ben, 22 éves korában érkezett a faluba Dlabács János kántortanító, Dlabács József zsolnai mészáros fia. A tót nyelvet anyanyelvként ismerő Dlabács János 1901-ig tanított. (1906-ban halt meg.) Vele egy időben került Markazra a Nógrád megyei Köröm községből Novák János tanító, aki 1875-ben, 53 éves korában hunyt el. Őt követte Vuncsek János, majd Uthay János. A karcagi származású Nagyfejeő Kálmán tanítót 1899. január 8-án iktatták be. A régi (Capalosék előtti) iskolát vette át. Az egri érseki levéltárban fennmaradt az átvételkori iskolai leltár. A leltár bepillantást enged egy korabeli iskola szegényes ellátottságába, gyenge felszereltségébe:

- Egy feszület. – Egy fekete nagytábla állvánnyal.
- Nyolc fapad. – Egy asztal.
- Egy szék. – Egy vaskályha.
- E földgömb. – Egy Magyarország- és egy Európa-térkép.
- Öt db emlősök képét – Öt darab madarakat ábrázoló tábla.
- Egy vizesedény. – Egy függőlámpa.
- Két db ivóbögre. – Egy imakönyv.

Szemléltető eszközök a mértékekről:

- Méter – Deka – Deciliter
- Deciméter – Kilogramm – Liter
- Köbméter – Mázsa – Hektoliter stb.

1901-ben Dlabács Bertalant (János fiát) választották kántornak. Érdekes javadalmazásának a megállapítása, melyet megválasztásakor foglaltak írásba:

Minden házaspár (összesen 300 házaspár) után 1-1 véka rozs és 50 fillér.

Özvegyektől ennek a fele.

- 5 kataszteri hold szántó, 1 k.hold rét. 2 db szarvasmarha tartására elegendő legelő. Szabad sertéstartás, legeltetésükre való jogosultság. A községi erdőkből 2/303-ad rész évenkénti kitermelt famennyiség.

Deputátumként: (járandóság)

- 54 korona 60 fillér, 3 öl fa.
- 28 korona a Szentmise Alapítványtól.

Tanítói munkáért:

- Páronként 4-4 régi itcze rozs.
- Községtől 25 korona 20 fillér.

- Lakás: két padozott szoba, előszoba, konyha, kamra, istálló. Kieffer József, a későbbi iskolaigazgató 22 éves korában, 1911-ben költözött Markazra, a Gömör megyei Harkács községből. Bádonyi Sándor „kistanító” (a termete miatt hívták így) 1920. augusztus 24-én került a faluba, 25 éves korában. 1935-ben 40 évesen szeleburdisága miatt nyugdíjazták.

Az 1920-as évek elején három, majd négy tanító oktatott az iskolában. Kieffer József igazgató, id. Dlabács Bertalan kántortanító, Bádonyi Sándor és Bogdány Etelka. Id. Dlabács Bertalant 1923-ban nyugdíjazták, helyére fiát, az addig Visontán tanító ifj. Dlabács Bertalant választották meg. A községi kovácsház kertjében épült iskola átadását követően, ötödik tanítóként került a faluba az egerszalóki származású Reisinger Mária, akit 20 évvel később, 1947-ben a Szociáldemokrata Párt listáján országgyűlési képviselővé választottak. (Képe a következő oldalon, a Kieffer család körében látható.) 1935-ben jött Markazra Dóri Péter. Őt az 1940-es évek elején nyugdíjazták. Utána Zimán, Balogh és Padányi Sándor következett a sorban. (17-19. sz. kép)

Az 1868. évi Népoktatási törvény a korábban kötelező gyermekenkénti természetbeni juttatásokat eltörölte. Helyette 1 korona tandíjat állapított meg tanulónként. Ennek ellenére Markazon egészen az I. világháborúig naponta vitték a gyerekek az egy hasáb fát és, ahogy sorra kerültek, a gyertyát. (Gyakran hiányzott a petróleum.) Az 1908. évi 46. sz. törvény

teljesen ingyenessé tette az iskolai oktatást. Mégis kivetették 1 község házaspárjaira, az iskola részére, ill. a tanítók javadalmazására a természetbeni szolgáltatást (búza, árpa stb.).

17. sz. kép: 1. osztályos gyermekek 1926 tavaszán. (1918 szeptembere és 1919 szeptembere között születettek.) Az osztály létszáma 56 fő volt, a képről 3-4 gyermek hiányzik. Jobbszélen (csizmában) Bádonyi Sándor kistanító, balszélen pedig ifj. Dlabács Bertalan kántortanító.

18. sz. kép: A kép 1930-ban készült. Jobbról Kieffer József iskolaigazgató, Borsos József segédjegyző, Kieffer Lenke, Kieffer Józsefné, Reisinger Mária tanítónő és a Kieffer család eddig be nem azonosított rokona.

19. sz. kép: A kép az 1940-es évek elején készült, a végzős 6. osztályról. A 27 leányt és 15 fiút megörökítő csoportkép közepén Dóri Péter tanító látható. Az osztály leánytagjai valamennyien, a fiúknak viszont alig több, mint a fele állt a fényképezőgép elé.

A fentebb jelzett törvény tilalmazott minden testi fenyítést. Csak a gyermekeknek a tanító felügyelete melletti néhány órás bezárását engedte meg. Ennek ellenére az évszázadokon át alkalmazott pedagógiai módszerek egésze a II. világháború végéig fennmaradt. Különösen dívott: a pálcázás” – az iskolapadra fektetett gyermek meztelen fenekére, a „tenyeres” –

pálcával a tenyérre, a „körmös” – pálcával a csokorba szorított ujjak hegyére, „füles” – pálcával a fülre vagy a fül mögé mért ütés, „fülhúzás”, „hajhúzás”, „térdepelés” – kukoricán, babon vagy fahasábon.

Sorolhatnánk tovább a testi fenyítések igen változatos formáit. A gyerekek gyakran virtuskodtak is azon, hogy ki tudja jobban felbosszantani a tanítót, ezáltal ki meri jobban megveretni magát. A testi fenyítésen túl a „lelki” ráhatásnak is igen változatos formáit alkalmazták. Például papírból készült nagy fület: „szamárfület” akasztottak a rossz tanuló fejére. A jó tanulókat az első padokba, a rosszakat a leghátsóba, a „szamárpadba” ültették. A kötelező 6 elemi bevezetését követően a fő tantárgy a hittan és a Biblia tanítása volt. Ezt követte fontossági sorrendben az írás, olvasás, számolás, mértan, történelem, földrajz. Folyamatosan újabb tantárgyak oktatását vezették be. 1910-ben már – a fentebb ismertetett tematikán túl – a nyelvtan, fogalmazás, vegytan, mezőgazdaságtan, kézügyesség, éneklés, rajz és testgyakorlás szerepelt a tantervben. Az oktatott tantárgyak ezt követően csak a II. világháború után változtak meg.^[20]

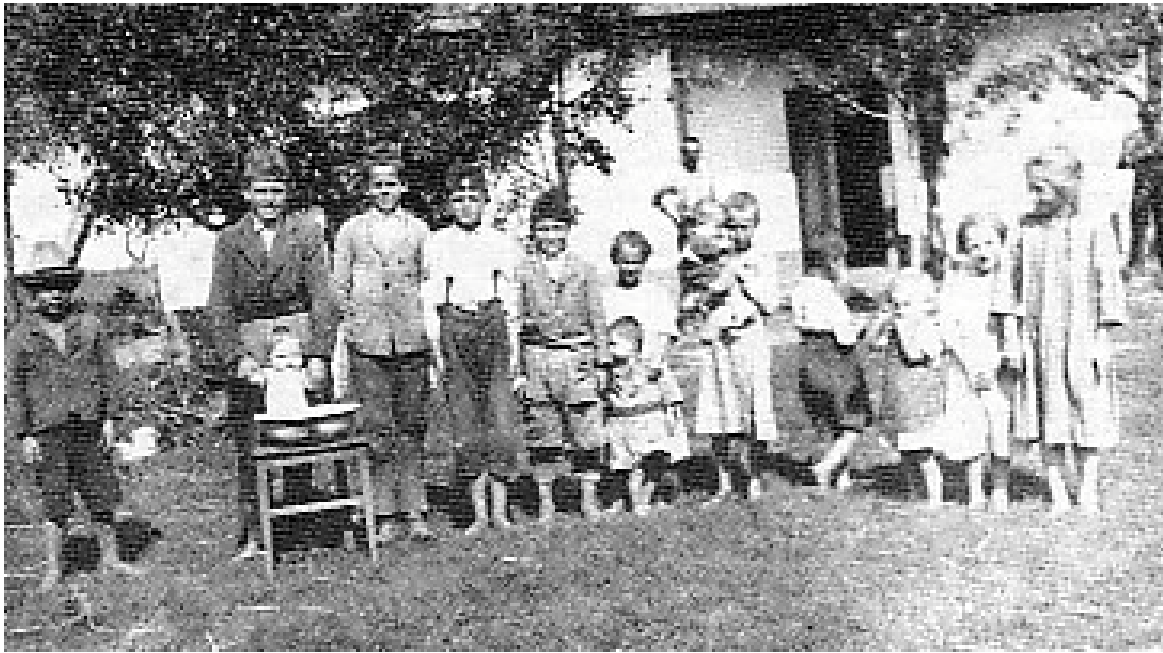
A kötelező oktatást bevezetően még hosszú évtizedekig nem osztályoztak, mert nem volt mit, hiszen a korán munkára fogott gyerekek a nevük leírását sem tanulták meg. Még az 1890-es években is az egyik tanító úgy minősítette a gyerekeket: „tökfejű”, „butább az ökörnél”, „sötétebb az agya a fekete éjszakánál”, „a szamár tudós hozzá képest” és így tovább.^[21]

A századfordulót követő években már feltűnt az osztályozás a markazi iskolában is. 1945-ig az 1-es (kitűnő) volt a legjobb, az 5-ös bukást jelentett. A II. világháború után ennek a fordítottját vezették be: az 5-ös (kiváló) osztályzat lett a legjobb, az 1-es pedig a bukás jelévé vált.

A múlt században és a XX. század első évtizedében a gyermekek nagyobbik hányadának nyári ruházata egy hosszú, házi szövésű vászoning volt, melyet derékon spárgával kötöttek át. Egyforma öltözetet viseltek a lányok és a fiúk. A fiúkat csak akkor öltöztették vászon gatyába, majd – az 1920-as évektől kezdődően – nadrágba, amikor pelyhedzeni kezdett a bajuszuk. (20. sz. kép)

Kora tavasztól késő őszig mezítláb jártak. A lábukat rendszerint „elfelejtették” megmosni. Ezért az iskolai tanítás gyakran lábvizittel kezdődött. Akinek retkesek voltak a lábai, azt birsalma vesszővel „megtalpalták”.

A harcias, katonás nevelés az első osztálytól kezdve végigkísérte az iskolai foglalkozásokat. Az egész korszak férfi példaképe a gyors mozgású, fegyelmezett, katona típusú ember volt. A korabeli fényképeken látható, hogy az 5-6 éves gyermekek is „vigyázz”-ban állanak. Majdnem minden gyermek a katonasapkához hasonló leventesapkát viselt. (21. sz. kép)

20. sz. kép: Markazi gyermekek 1942-ben, mindennapos öltözetben. A 14 gyermek közül 13 mezítláb állt a fényképezőgép elé.

A fiúk iskolai játékaik szintén a katonás nevelés szolgálatában álltak. Csoportos játékok a „Török-magyar”, a „Küldj király katonát!”, a „Számháború” stb. voltak. Ha valahová az iskolások kivonultak, a fiúk katonás menetoszlopban masíroztak. A kor szelleme is katonás volt. A gyermekek ezt „szívták be a levegővel.

A falu közművelődésének ügye szorosan kapcsolódott az iskolai oktatáshoz. A múlt század második felének közművelődése lényegében a vándorszínészeknek, vándorcirkuszoknak, medvetáncoltatóknak a kocsmában vagy az általuk felállított sátorban előadott produkcióikból formálódott. Újság csak a papnak, jegyzőnek és 2-3 uradalmi tisztviselőnek, ill. tanítónak járt. Az írni-olvasni megtanult falusiak a múlt század nyolcvanas éveitől kezdték megvenni a kalendáriumot. A paraszti családoknál az első újságokat 1905-1906-ban rendelték meg. Az I. világháborút követő években megszorodtak az újságot előfizető családok, s a háború vége felé minden ötödik-hatodik ember újságolvasóvá vált. Markazon az első „Olvasótársulat” – mint az első fejezetben írtuk – 1899-ben Meskó Balázs plébános vezetésével indult. Az első könyvtár a községi elöljáróság helyiségében alakult meg, majd átkerült az iskolához, és kezelése csekély tiszteletdíj ellenében az egyik tanító feladatává vált. A könyvtár köteteinek száma folyamatosan növekedett. 1938-ra elérte a 250 darabot, és ezen a szinten állandósult a háború végéig.^[22]

Az 1920-as évek elejétől lelhető fel a markazi irathagyatékban olyan anyag, ami az előadásos ismeretterjesztésre mutat. Az alábbiakban fénymásolatban közölt előadássorozat 17. sorszáma alatt jelzett, Bádonyi Sándor által tartott filmelőadás még nem mozgófilmet, hanem akkumulátorról nyert árammal átvilágított, felnagyított állóképeket vetített a falra. (A diához hasonlóan.) A képekhez szóbeli magyarázatot fűzött az előadó. (5. sz. ábra)

21. sz. kép: Jobbról balra: Tresó Gyula. (Matus) sz. 1931-ben, Ferencz József sz. 1931-ben, Takács Sándor sz. 1931-ben, Takács István sz. 1935-ben. A kép 1942-ben készült.

Mozgóképes filmvetítést Markazon először 1927 augusztusában mutattak be a Kovács István (Jánospista)-féle kocsmában.

Állandó mozit – mozgófilmszínház – 1943. február 7-én hozott létre Potoczki Pálné. Szombaton egy, vasárnap két esetben vetítettek. A mozgóképszínház a háború utáni időszak első éveiben még üzemelt, 1947-ben szűnt meg.^[23]

A rádiót valamivel előbb ismerték meg a markaziak, mint a mozgófilmet. Az első, akkumulátoros teleppel működő rádiót 1925. április 27-én mutatták be a faluban. (6. sz. ábra)

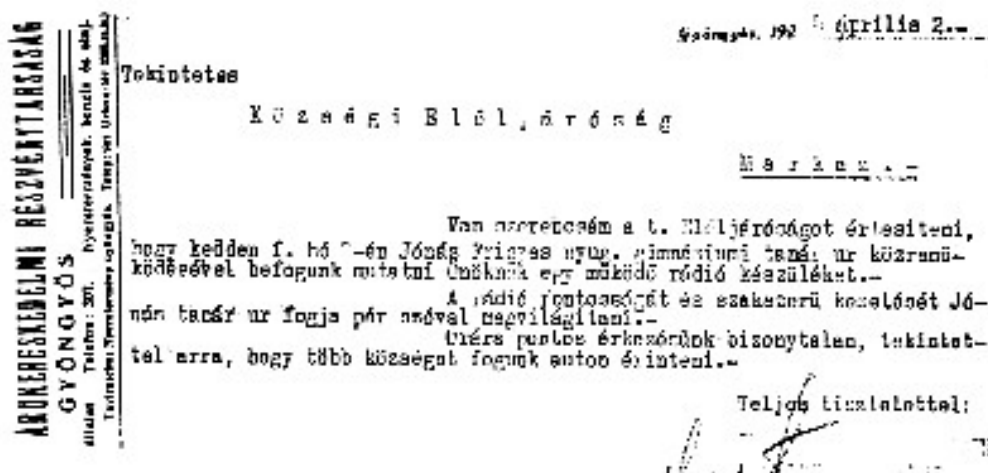
A környéken az első rádió üzemeltetési engedélyt 1926. november 14-én Balla Zoltán visontai iskolaigazgató kapta meg. Markazon Buzás István volt főjegyző és Finta Géza részére állították ki az első engedélyeket. Ezt követően az 1930-as évek elejéig kb. 10 helyen állítottak be még hasonló rádiót. A háború végéig pedig újabb tíz hangosanbeszélő, és mintegy 20 db fülhallgatós kristályos rádiót vásároltak, vagy barkácsoltak házilag. A lassú elterjedés egyik oka a készülékek igen magas ára volt. 1938 áprilisában, Demeter Kálmán vegyeskereskedő meggyilkolását követően végzett hagyatéki leltározáskor, a hangosan beszélő rádióját 150 pengőre négyhavi summásbérrel azonos értékre becsülték. Igen borsos volt az előfizetési díj is. Csak az 1940-es évek második felében, az olcsó néprádiók megjelenésével és az előfizetési díj lényeges csökkenésével jutott el a rádió a lakások felébe. Végül az 1950-es évek közepén vált általánossá a készülék használata, amikortól már minden család tulajdonában megtalálható.

A magyar népművészi ösztönzési bizottság feladatainak és tevékenységének ismertetése
 1926/1927. évről.

Időpont	Hely	Előadó	Tárgy	Statisztika
1. nov. 14.		Kisfennsík-település	Iskolai és egyéb munkák	Lavatorok.
2. nov. 14.		Kisfennsík-település	Iskolai és egyéb munkák	Férfiak.
3. dec. 5.		Kisfennsík-település	Iskolai és egyéb munkák	Lavatorok.
4. dec. 5.		Kisfennsík-település	Iskolai és egyéb munkák	Férfiak.
5. dec. 12.		Kisfennsík-település	Iskolai és egyéb munkák	Férfiak és nők.
6. dec. 19.		Kisfennsík-település	Iskolai és egyéb munkák	Lavatorok.
7. jan. 2.		Kisfennsík-település	Iskolai és egyéb munkák	Lavatorok.
8. jan. 9.		Kisfennsík-település	Iskolai és egyéb munkák	Férfiak.
9. jan. 16.		Kisfennsík-település	Iskolai és egyéb munkák	Nők.
10. jan. 23.		Kisfennsík-település	Iskolai és egyéb munkák	Férfiak.
11. febr. 6.		Kisfennsík-település	Iskolai és egyéb munkák	Lavatorok.
12. febr. 13.		Kisfennsík-település	Iskolai és egyéb munkák	Nők.
13. febr. 20.		Kisfennsík-település	Iskolai és egyéb munkák	Férfiak és nők.
14. mar. 6.		Kisfennsík-település	Iskolai és egyéb munkák	Lavatorok.
15. mar. 13.		Kisfennsík-település	Iskolai és egyéb munkák	Férfiak és nők.
16. mar. 20.		Kisfennsík-település	Iskolai és egyéb munkák	Férfiak és nők.
17. apr. 3.		Kisfennsík-település	Iskolai és egyéb munkák	Lavatorok.
18. apr. 10.		Kisfennsík-település	Iskolai és egyéb munkák	Férfiak és nők.

Előadás helye: A falusi iskola
 nagy tanterem. d. 4. 7-12. sz.
 Munka 1927. jan. 9. -

Kisfennsík
 népművészi ösztönzési bizottság

6. sz. ábra

Markazi uradalmi nagybirtokok

Markaz község határában a két világháború közötti időszakban két uradalmi birtok volt; Grűszner Mór Salamon örököseinek a szőlőtelepe, valamint az Ehrlich Miksa féle gazdaság. Mindkét gazdaság a II. világháború első éveiben érte el fejlődésének tetőpontját, ezért velük kapcsolatban az 1940-es évek főbb adatait ismertetjük. Az Ehrlich uradalomnál lényegesen nagyobb területet magában foglaló Grűszner féle szőlőgazdaságról a család 1942-ben az alábbi bejelentést tette a markazi előljárásnál: (7. sz. ábra)

A bejelentésben nem szerepelnek a nagy kiterjedésű erdők – mivel azokat már korábban állami felügyelet alá helyezték –, valamint a gazdaság azon területei sem, amelyek átnyúltak az ugrai és detki közigazgatási határba. Az összesen három község határára kiterjedő, összefüggő tömböt alkotó birtok 422 kat. hold nagyságú volt. A fő termelési profilját képező szőlőt 250 kat. holdon termelték. A birtokhoz 3 tanya – Alsótanya, Felsőmajor, Alsónyiged – tartozott, gazdasági épületekkel, loállománnyal, felszerelésekkel. A legnagyobb értéket a szőlőfeldolgozó és a bortároló pince képezték. A birtok elkobzásakor, 1944-ben készített felmérés szerint a pince 41 m hosszú, 27 m széles és 6,3 m magas volt.^[24] Teljesen fahordókkal volt felszerelve. A legnagyobb fahordót 220 hl bor befogadására méretezték. Az összes tölthető edény 8800 hl bor befogadását és tárolását tette lehetővé. Ritkán adódott olyan év, hogy minden hordó megtelt volna. (8. sz. ábra)

A gazdaságban 200 holdon termeltek bornak feldolgozott, 50 holdon pedig csemege és étkezési szőlőt. A gazdaság igen gyéren fellelhető adataiból az állapítható meg, hogy az 1930-1940 közötti 10 év átlagában holdanként 28 q-ás termést takarítottak be. A tíz éves átlagon belül voltak kiugróan jó évek – mint 1931-ben 38 q-ás termésátlaggal – és igen gyenge esztendő – mint 1939-ben, amikor a gyakori esőzések 17 q-ra apasztották a holdanként leszüretelt szőlő mennyiségét.^[25]

FA-, KŐRÉGI- ÉS BÜRTERMELŐ
GRÜSSNER M. SALAMON
HOLZ-, EICHENLÖH- UND WEINPRODUZENT

SCHÜNDYIM-DRATH-ADRESSE:
GRÜSSNER, GYÖNGYÖS

TELEFON (Unternehmen): 20. 26.
Postfachbeschriftung: 43358.
Grossstadt, a Magyar Nemzeti Banknál.

Gyöngyös, 193.....

Tekintetes

Körségi - Kléijórádó

Markaz.

Alulírott tisztelettel közlöm, a markaz-alsótanyai
gazdaságunk pincészetének 1938 nov. 15-iki borhészletét.

1937 évi ő fehér borok	34055 liter
" " ő vörös "	10181 "
1938 " fehér	250009 "
1938 " vörös	109385 "

Összesen: 408630 liter.

Teljes tisztelettel.

GRÜSSNER M. SALAMON ÖRÖKSÉI
MARKAZ-GAZDASÁGA

Markaz-alsótanya 1938 november hó 15-én.

8. sz. ábra

A markazi alsótanyai szőlőbirtoknak 1921-től 1929-ig Czibulya Pál volt a birtokkezelője (intézője), őt Prohászka József követte. Prohászka József (1901-es születésű) 1922-től 1929-ig gyakornokként, majd pedig gazdatisztként dolgozott az alsótanyai gazdaságban. (22. sz. kép)

A községi előjáráságnak

Munkán

Értesítették, hogy *Grüssner M. Salamon* ~~gyermek~~ *gyermek* ~~gyermek~~ *gyermek* a bármikori visszavonás fentartásával *1919. szeptember 30. ig.* terjedő időre engedély adatott arra, hogy *Szárnyasó, Debrecen* mustot vagy bort Ausztria vagy Bosznia-Hercegovina területére avagy vámkülföldre az államtól hektollterenkénti illető 10 K adó ~~számlázott~~ *számlázott* kiszállíthassa.

Az egyszerre kiszállítandó mennyiség 500 liter bornál, vagy annak megfelelő mennyiségű mustnál kevesebb nem lehet.

Eger, 1918. évi *december* hó *11. en.*
9. sz. ábra

22. sz. kép: Prohászka József (jobb oldalt) 1929-ben Visontán, a Bossányi család körében. Ez időben a kerékpár még ritkaságszámba ment. Lényegében csak a falvak „úri gyerekei” büszkélkedhettek vele.

Afentebb ismertetett Grüssner-féle szőlőtelepen kívül egy ettől lényegesen kisebb gazdaság is volt a faluban: az Ehrlich Miksa-féle birtok. (10. sz. ábra)

Ehrlich Miksa örökösei a birtokot vagyonszösségben használták. A tulajdonosi jogokat Ehrlich Lajos gyakorolta. A terjedelmes Ehrlich család ágazatairól az alábbi meghatalmazás tanúskodik. (11. sz. ábra)

11. sz. ábra

160

Summások, aratók, cséplőmunkások

A markazi nincstelenek elsősorban a fenti két birtokon és a hozzájuk csatlakozó, Visonta közigazgatási határán belül fekvő Tévén uradalomban találtak munkát és megélhetést. A markazi alsótanyai birtokon 1943-ban 179 fő summás volt betegbiztosításra bejelentve. A 179 fő közül 126 ember markazi, 11 kishánai, 13 fő tarnamériai, 8 személy domoszlói, 3 kompolti, 4 detki, 6 tófalusi és 8 vécsi illetőségű volt. A 126 főből álló markazi summáscsapaton kívül csúcsmunkák idején még 30-40 fős napszámos „banda” is járt a faluból a birtokra dolgozni. Ezen túl évente 10-12 fő komenciós (egész évre szerződött) markazi csoportot is foglalkoztattak. Az Alsótanyán summásként dolgozók névsorát hosszú lenne ismertetni. Csak az állandó, egész évre szerződöttek neveit közöljük az alábbiakban. (12. sz. ábra)

Az 53 főt kitevő másfalusiak éjszakára nem jártak haza. A tanyában berendezett 2 db, egyenként 25-26 m²-es, emeletes priccsekkkel berendezett helyiségben férfiak és nők vegyesen, a legegyszerűbb higiéniai követelményeket is nélkülözve voltak elszállásolva. Hetente egyszer, szombaton, a naplemente után indultak haza. A kompoltiak, tófalusiak vagy tarnamériaiak éjszaka még legyalogoltak 13-16 kilométert, amíg a falujukba értek. Hétfőn hajnali 2 órakor kellett visszaindulniuk, hogy napfélkeltére a munkahelyükre érjenek.

Az Ehrlich-féle gazdaságban lényegesen kevesebb személy dolgozott, mint Grüssnernél. Számuk a II. világháború alatt 20-28 fő között változott. Az 1943-as évre szerződöttek névsorát az alábbiakban közöljük: (13. sz. ábra)

Egy 1943-as községi kimutatás szerint a markazi gazdaságokban az alábbi számban dolgoztak falunkbeliek:

Grüssner Mór Salamon gazdasága:	135 fő
Ehrlich Miksa gazdasága:	26 fő
Kieffer József iskolaigazgatónál:	2 fő.
Markaz község alkalmazásában (őrök, pásztorok, mezőőrök stb.)	13 fő
Plébánosnál:	1 fő
Tresó József gazdánál:	1 fő
Matyasovszki Miklós karácsondi birtokosnál:	1 fő
Tévén Zsigmondnál, a visontai Tévén telepen:	<u>35 fő.</u>
Összesen:	214 fő

*Az Orozapos munkások listájának felírásai
az első bejelentés alapján*

1913 január 10. / K. /

<i>Sz.</i>	<i>Név</i>	<i>születési</i>	<i>Bejelentés helye</i>	<i>é.</i>	<i>jegyzet</i>
1.	Károly Gábor	princsester	Kerékgyónfalva	1912	
2.	László Fülöp	Orsiellér	Gyúrinóti	1894	
3.	- - -	Repátság	Abasár	1870	
4.	id. (Károly) Károly Horváth	Örsdör	Gyúrinóti	1882	
5.	id. Károly Fülöp	Orsiellér	Karacsfa	1888	
6.	- - György	-	Stumlo	1902	
7.	id. - Horváth	Orsiellér	Kerékgyónfalva	1911	
8.	László László	Kerékgyónfalva	Stumlo	1903	
9.	Berecz Horváth	Orsiellér	-	1887	
10.	László Fülöp	Gyúrinóti	Gyúrinóti	1906	

*Károly-Orsiellér 1912. 12/19. -
Kerékgyónfalva.*

12. sz. ábra

A fenti kimutatás az alkalmi, esetenkénti munkavállalók, napszámosok létszámát nem tartalmazza. Ugyancsak nem tartalmazza azoknak a markazi munkavállalóknak a számát, akik távolabbi gazdaságokban keresték megélhetésüket. A falutól távolabbi gazdaságokba szerződő markaziak száma azonos nagyságú volt, mint a fentebb felsoroltaké, mintegy 200-250 főt tett ki. A hat hónapos summásokon és szakmányosokon (teljesítmény-bérezésűek) túl arató- és cséplőmunkára újabb „bandák” rajzottak ki a falutól távoli uradalomba, vagy az alföldi nagygazdákhöz.

A csak aratói és cséplési munkára (kb. másfél havi időre) szerződött emberek azon kisparasztnak soraiból kerültek ki, akiknek idehaza szőlőjük volt, de szántójuk nem, vagy pedig a nagyobb gazdákhöz napszamba jártak, ahol a legsürgetőbb szőlőmunkák aratásra már befejeződtek. Az alábbi uradalmi címtár részben tartalmazza azokat a gazdaságokat, ahová a markaziak dolgozni jártak. A közölt tíz gazdaságon kívül még kb. 20 uradalomba szerződtek falunk summásai, aratói. (13. sz. ábra)

Közvetítő Előljárás
Munka.

Zaja József/Gábor/1909
Ponyicki István 1940
Ponyicki Ferenc 1960
Zaja József/Hojko/ — István 1925
Rusznayk Demeter 1924
Hegedüs József/Miso/1909
Juracska György 1941
Bokk Ferenc 1932
Belkovic István/Patric/1938
Zaja Gyula — 1925
Sedulyák Teréz 1921
Ponyicki Margit 1928
Ponyicki ~~Zsuzsanna~~ Gizella 1946
Ponyicki Kálmán 1970
ifj. Ponyicki István 1948
ifj. Ponyicki Ferenc 1948
Barta Ferenc 1923
Balázs Kálmán 1948
Zaja Józsefné 1943
Zaja Mária/Hojko/1919
Vizer Erzsébet 1927
Szekrényes Mari/Maszlár/ — 1921
Hedobás József/Tonáska/ —

Charles L. Loring
1880

13. sz. ábra^[26]

163

14. sz. ábra

Azonnal jelenteni kellett a főszolgabíró felé minden rendkívüli eseményt. (15. sz. ábra)

A markaziai sztrájkban először 1905-ben vettek részt Detken, a Beökönyi Viktor-féle gazdaságban. Ezt követően 1939-ben a markazi Alsótanyán léptek sztrájkba a reggel 6-tól este 6-ig tartó munkaidő követelésével. (A szerződés szerinti munkaidő napkeltétől napnyugtáig tartott – nyáron 15 órát.) Az 1939. évi megmozdulás áterjedt a szomszédos gazdaságokra is. Végül az uradalmak engedtek, s ez évben bevezették a 6-tól 6-ig tartó munkaidőt. A következő évben – 1940-ben – viszont már visszavonták és többé nem is engedélyezték a 12 órás munkaidőt. Nyomatéku 1939 nyarán a ruszinszkói Havasköz nevű községből hozattak egy 50 fős munkáscsapatot. Ezek viszont nem értettek a szőlőhöz. Házi szövésű vászonruhában és mezítláb jártak. Egy kis barakkba zsúfolták őket. Közülük Gandaresin Miklós birkózás közben meghalt. Az alábbiakban kivonatolva, fénymásolatban közöljük az egyik 1930-ban kötött szerződés főbb pontjait. (A 3 oldalas szerződés teljes egészében terjedelmi okokból nem fért a könyvbe.) (16. sz. ábra)

2148/1937.

Teljesít az aratás megkezdésének bejelentése

Egy. előjárásig !

Teljesít.

Yelkivom, hogy az aratás megkezdését hozza annak megkezdése után a munkai jelentése, az aratás folyamán esetleg felmerülő problémákról munkamegtapasztalásokról, annak okairól pedig minden egyes esetben telefonon tudom jelenténi.

Budapest, 1937. június 16.

15. sz. ábra

A következő oldalon közölt szerződésben kikötött járandóságok mai (1995-ös) pénzben értéke egy I. osztályú férfi munkás esetében havi 6000-6500 Ft közötti keresetnek felel meg, amelyért átlagban 320 munkaórát kellett dolgozni, mai pénzre átszámítva 20-21 forintos órabérért. Ez is csak 6 hónapra nyújtott biztos keresetet.

Az uradalmak a szerződés betartását szigorúan megkövetelték. Erről tanúskodik a markazi alsótanyára csendőrökkel visszavitetett, szerződött munkásokkal kapcsolatos okmány is. (17. sz. ábra)

A summások általában április végén keltek útra, és november első napjaiban tértek haza. A Budapest környéki gyümölcstermelő, valamint a szőlőtermelő gazdaságokban március 15. és április 1. között álltak munkába, az időjárástól függően. A legtöbb helyen a summások a takarmánytároló pajtában, az akkorra kiürített birka- vagy sertéshodályban, nem ritkán annak padlásán kaptak elhelyezést. (Gyakran 100 dolgozót, velük együtt 8-10 gyermeket, és 4-5, menni már alig tudó idős asszonyt egy-egy birkahodálynak a padlásán helyeztek el.) Mezőhegyesen – amely a munkáselhelyezés tekintetében is mintabirtoknak számított az 1930-40-es években – a 100 fős munkacsapat és a velük együtt lévő 20 gyermek és 3 idős asszony egy 4 helyiségből álló barakkban volt elszállásolva. Egy-egy helyiség 12x5,5 m nagyságú volt. 1-1 főre 2 m² -nyi hely jutott. Az I. világháborút megelőzően és a két világháború között a mezőgazdasági munkások elhelyezése, szálláskörülményei, tisztálkodási lehetőségei, életfeltételei gyakran rosszabbak voltak, mint a korabeli internáltak életkörülményei. Az arató- és cséplőmunkások – akik csak 1-2 hónapra szerződtek – az esetek túlnyomó többségében a szalmakazlakban voltak elszállásolva. Így volt ez, a nagyon sok eset közül a Beökönyiek detki majorságában is, ahová a múlt század 60-as éveitől jártak a markazi aratók. Évről évre ismétlődően a tanya szélén lévő nagy szalmakazalban kaptak szállást. Mindig sötétben feküdtek le, és sötétben keltek fel. Reggel 3-tól este 10-ig arattak.

Gróf Károlyi László
Országgyűlési elnök
Fülad. 1. sz. 1. sz.
Küls. bizn. és pénzü. bizn.
Telef. Fülad. 1.

MUNKÁK SZERKEZETE

mely egyrészt az f. Károlyi László uradalomának
 jogszabályokhoz mint munkások, másrészt állított munkások mint
 munkásokhoz adott az alábbi feltételek mellett állított:

1./ Munkások és munkások családjaik kötelesek ma-
 radni 1930 március 1.-én és 30.-án között, mint az uradalom kívánja el-
 őz felállítására 32 főnyi munkaszerződést, ebből 10 1.-es osztályú férfi,
 16 nő, vagy azok a felelő erősebb fiú és egy 1 munkások hat havi
 időtartamra 1930-szeptember 1.-étől 30.-ig, ahogy az uradalom kívánja,
 munkára állítani...

2./ Munkásoknak fizet az uradalom 6 hónapra ha-
 vonként első osztályúknak 160 kg. búzát, másodosztályúknak 120 kg. bú-
 zát, az egy munkásoknak 120 kg. búzát, ezenkívül kézpénzben havonta
 utólag fizetve 1.-es osztályúknak 6.-pengőt, 11.-es osztályúknak 4.-pen-
 gőt, munkásoknak 6.-pengőt...

3./ Munkásoknak ad az uradalom havonta és fejenként
 előre 1.-es oszt. 20 kg. kenyérlisztet, 10 kg. főzőlisztet / rozs, búza /
 3 kg. szalonnát, 1.80 kg. zsírt, 4 kg. szarvasféléket / bab / 15 kg.
 burgonyát, 1 kg. borsot, 1 1/2 kg. só, 1 lit. ecetet, 11.-es oszt. élal-
 mának ugyanazt a kivétellel, hogy 3 kg. szalonna helyett csak
 2 1/2 kg.-ot kapnak. Fűszert havonta 32 személyre 3 kg. paprikát, 0.30
 kg. köményt, 0.30 kg. törött borsot, 4 dekagramm borsóval, sőt
 sárga havonta és fejenként 60 fillér...

4./ Munkások napkezdőtől napnyugtáig tart. az előz 1/2
 órára 1 és utóbb 1/2 óra van. Utóbb 1/2 óra május 1.-től jár. Utóbb
 az a munkások napkezdőkor már a munkahelyen lenni s onnan csak napnyug-
 tával távozhatnak.

Gróf Károlyi László
Országgyűlési elnök
Fülad. 1. sz. 1. sz.
Küls. bizn. és pénzü. bizn.
Telef. Fülad. 1.

hevesi járás főszolgabírájától. 3343/1942.

Tárgy: A gyöngyösi járás főszolgabírájának megkeresése a Grünner M. Salomon mar-
kazi gazdaságába elszerveződött szed-
mák István és 12 társai tanyaművi
megszervezési munkáinak elvezetésé-
ről.

Mell: csomag.

M. kir. Csendőrtésparancsnokság I

Tarnaméra.

A gyöngyösi járás főszolgabírája 3517/1942. számú végrehajtóhatározattal 10 db.
munkásigazolvány és a szerződés kapcsán kiadom azzal, hogy a munkásoknak a vég-
határozatban megjelölt munkahelyre való elhelyezését fogantartsa.

A munkásoknak a munkahelyre való elhelyezésekor a szerződés és a munkás-
igazolványokat a munkaadónak adja át.

A fogantartásról hozzám is tegyen jelentést.

Heves, 1942. évi július hó 15.

48/11
1942

L. Grünner M.
főszolgabíró.

17. sz. ábra

A falutól távoli vidéken dolgozó summások egész időszak alatt nem jöttek haza. Itthon maradt családjukkal csak levél útján tartották a kapcsolatot. Ahol a summások nagyobb csoportban voltak együtt, ott általában havonta egyszer „szuhárét”, azaz táncvigadalmat rendeztek. A zenekar többnyire a csoport tagjai közül került ki: egy harmonikás, egy citerás, egy sípos (falevélen sípolt), egy bőgős (tejesfazékon brummogott), egy dobos (a facsobolyó vagy egy teknő volt a dob) alkották.

A summáscsapatokban igen ritkák voltak az összezőrdülések. A kötekedő, enyveskező vagy munkakerülő embert már eleve nem vették be a summásbandába. A szegénység egyenlősége érvényesült, nem volt egymásra irigykedni való. A summáscsapaton kívüliekkel – a „szuhárén” megjelenő béresekkal, cselédekkel és a környék falvaiból a táncvigadalomra érkező fiatalokkal – azonban gyakoriak voltak az összetűzések, de csak ott, ahol a summáscsapat jelentős számban fiatalokból állt.

Előfordult, hogy a summáscsapatnál nem tért haza mindenki, mert néhányan a munkahelyen férjhez mentek, vagy feleségül vették a tanyasi béres lányát, s ők maguk is szegődményessé váltak. Ezért az ország több vidékén lehetett (s még ma is lehet) Markazról elszármazott családokkal találkozni.

A summások a szerződés szerinti idő letelte után, a munka helyszínén megkapták a járandóságukat, és azt hozták magukkal a vonaton. 1942-ben megváltozott a kifizetés módja, s a munkahelyeken csak búzára szóló utalványokat kaptak. Nagy volt a felháborodás, azt gondolták, hogy becsapták őket. Csak amikor a „Futura” ludasi raktárában az utalványra kiadták a búzát, nyugodtak meg a kedélyek.

A summások ajkán igen sok szép dal keletkezett. Sok-nótát szedtek össze más vidékeken, és hordták szét azokat az egész országban. Hazakészülődőben, az utolsó éjszakán már nem aludtak (nem is lett volna hol, mert mindent útra készen becsomagoltak). Örömteli dalolással

várták az ökrösszekereket, melyek az állomásra vitték őket. A dalok fő mondanivalója a hazamenetel öröme:

*„Laci bácsi azt hiszi, hogy parancsol
pedig már az intéző úr se nagyon.
Nem mondja már többet aztat, hogy talpra,
csak azt mondja, mostmár mehetek, haza..”*

A távoli vidékekről általában este érkeztek a gyöngyösi vagy ludasi vasútállomásra a summások. Ott falusi lovaskocsikkal várták őket. A késő esti hazaérésre és az öröme utal az alábbi dal:

*„Keljen már fel, kedves édesanyám,
én már haza jöttem,
ezt a betyár summás időt
vígan kitöltöttem.”*

A hazatérő summások gondolatvilágába és így dalaiba is beleszövődött a jövőről való gondolkodás:

*„Igaz, hogy az intéző úr jól kitolt velünk,
de már mi azt elfeledjük, mert már elmegyünk,
lehetséges, hogy jövőre vissza sem jövünk.”*

A hagyományos uradalmi summás – arató – cséplőmunkás világ az 1944-es évvel lezárult. A dalnak megfelelően az uradalmi birtokokra a summások többé soha nem tértek vissza. Vége szakadt egy több, mint 80 évig tartó életformának. (23-36. sz. kép)

23. sz. kép: Aladtanyai summáslányok 1943 nyarán. Középen fűből készült, ivóvíz hordására szolgáló csobolyó.

24. sz. kép: Markazi summásférfiek 1943-ban a Tivén-azölősgazdaságban. Az előtérben balról Szekrényes István (Kazaló), jobbról pulig Szepes András főincellér.

25. sz. kép: Alsótanyán dolgozó summások. Az első sorban hátra kötött kendőben (hazzenőben) a férjezett menyecskeik. Hátuk mögött hajadonfevel a lányok.

26. sz. kép: Alsótanyán a „drogályba” (magas oszlopokra dróton felfuttatott vad-alany ültetvény) dolgozó markazi lányok 1942-ben.

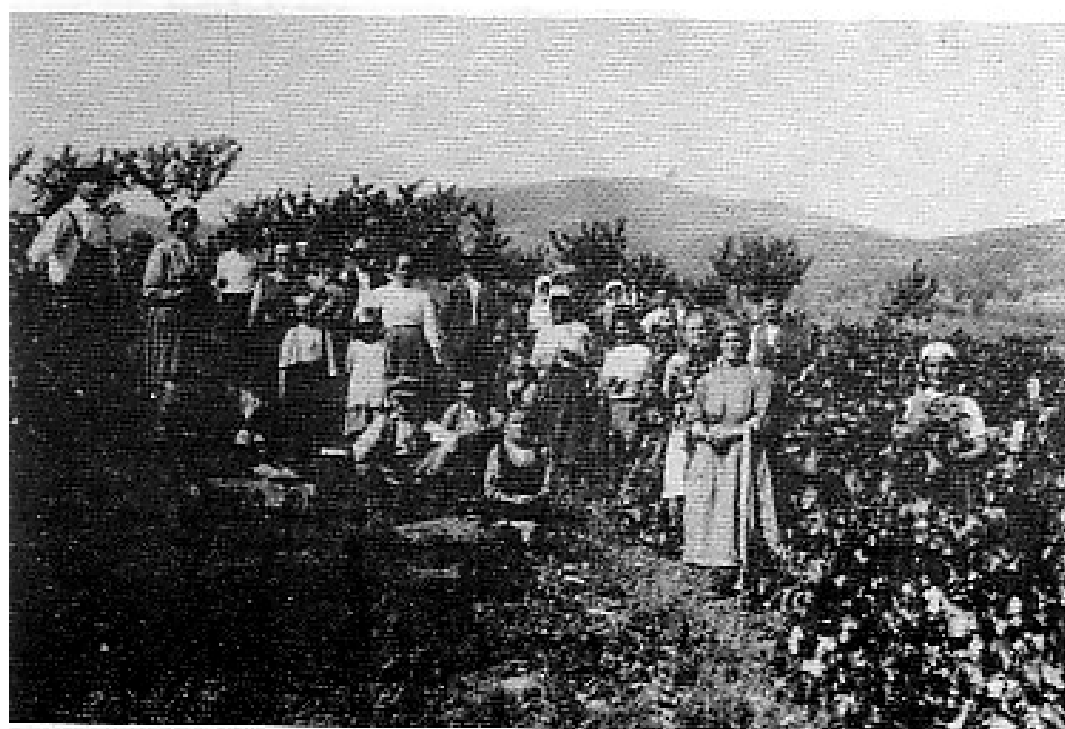
27. sz. kép: A Tésén-azölötelepen dolgozó magyar lányok és asszonyok 1943-ban. Középen Trenc István (Sárpáki) barátlagazda.

28. sz. kép: Magyar szomszédcsoporthoz 1941 nyarán Alsótanyán. Jobbról balra, fekvők: Trenc István, Barta Kálmánné. Ülők: Misi Györgyné, Zaji Józsefné, ifj. Misi Jánosné, Harman Ferencné, Marokházi Józsefné. Állók: Harsányi Béla, Gerhát István.

29. sz. kép: Tévén-tanyán csomoge (étkezési) szőlőt szedő markazi summások 1937 nyarán.

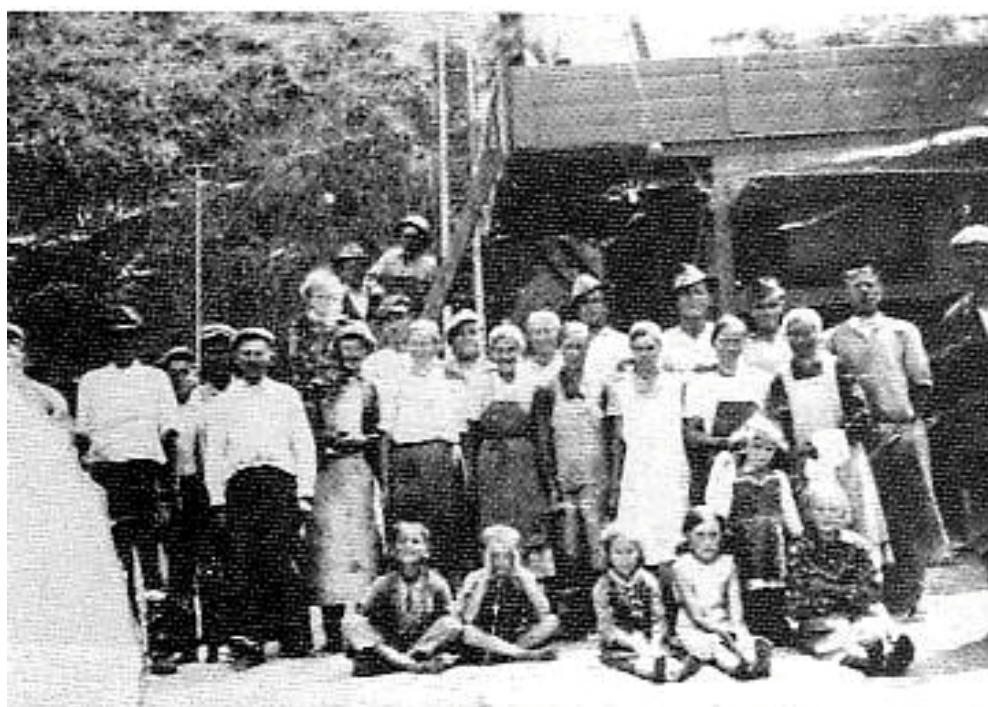
30. sz. kép: Kúffer József iskolaigazgató birkaparti szőlőültetvényén dolgozó napszámások 1930 nyarán.

31. sz. kép: Markazi „aratóbanda” 1932-ben Nagyorosziban. Jobbraélen az előtérben, – fehér kezkenőben – Bellucics Józsefné gazdasszony.

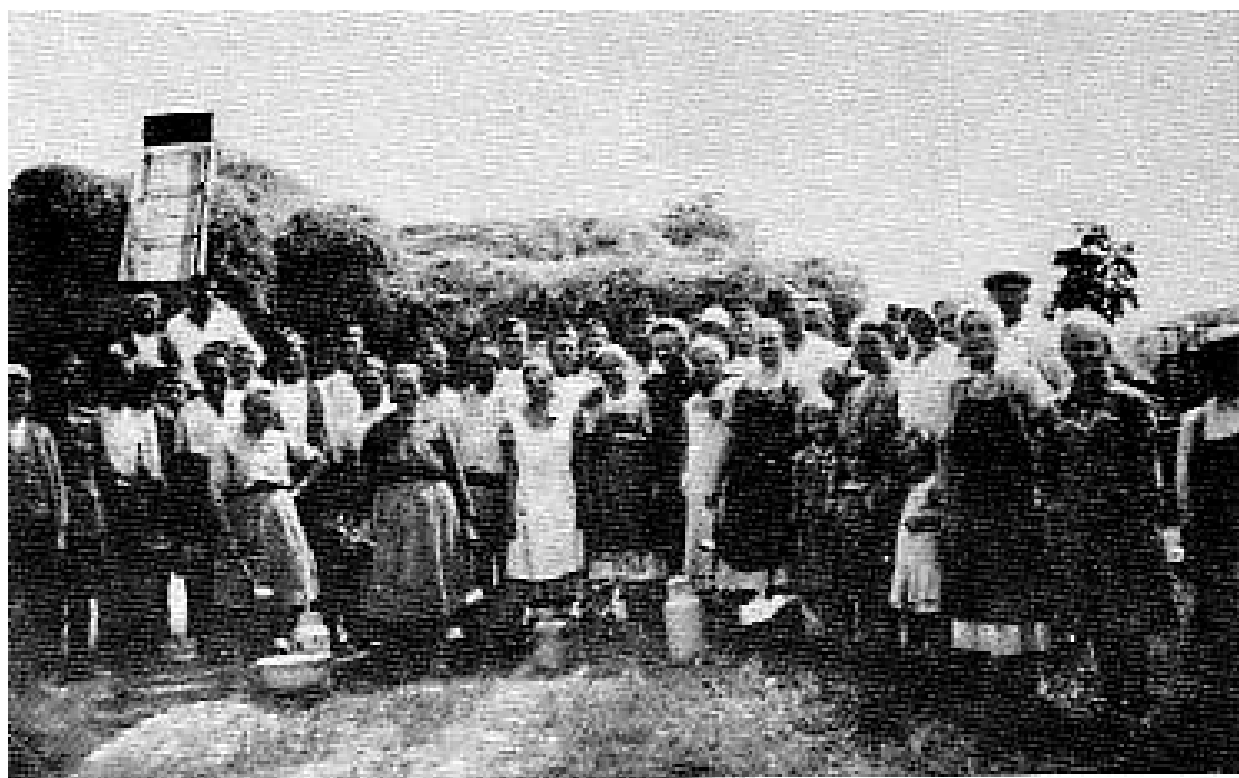
32. sz. kép: Markazi munkáscsoport 1926-ban, gróf Károlyi Imre uradalmában, Érden, a Kutyasár nevű tanyán. Jobbraélen a hátsó álló sorban Hegedűs József bandagazda és felesége, a csoport gazdasszonya (Okmány).

33. sz. kép: Markaztól távolabbi uradalomban dolgozó cséplőcsapat kb. 1942-ben.

34. sz. kép: Markazi arató- és cséplőcsapat a Fejér megyei Sáskúton 1929-ben. A benzin meghajtású erőgépet a népszerű „szalkos”-nak nevezték el.

*35. sz. kép: A Fejér megyei Bresiben
arató-csöplőműkhát végező markosok, kb. 1938-ban.*

36.sz. kép: Szimónscsapat Nagycsasziban kb. 1934-ben.

Kanadások

Amikor az „öreg amerikások” utolsónak maradt csoportjai is hazatértek, már erjedőben volt a 20-25 évvel fiatalabb ifjú nemzedék között az újabb kivándorlási láz. Az 1920-as évek elején a környék falvait dél-amerikai kivándorlásra ösztönző, szervező ügynökök lepték el. Uruguay-ba, Brazíliába, Argentínába, Peruba toboroztak telepeseket. Érdekes megörökíteni a perui kivándorlással összefüggő belügyminiszteri körrendelet egyes részeit: (18. sz. ábra)

A dél-amerikai toborzások nem keltettek különösebb visszhangot a markaziak körében. A falusiak emlékei között az maradt meg, hogy 1927-ben vagy 28-ban két-három család: Ferencz István (Majinár), Hegedűs Imre (Sirári) utazott ki Brazíliába szerencsét próbálni. Itthoni földjük eladásának árából tudtak hazatérni.^[28]

Az Egyesült Államokban 1924-ben életbe léptetett új bevándorlási törvény éves bontású „kvótákban” állapította meg a nemzetenként befogadható létszámot. E törvény lényegében lehetetlenné tette, hogy a markaziak munkavállalás céljából bejussanak az országba. Az „Ígéret földjére” igyekvő fiatal nemzedék új célpontjává Kanada vált. Az új kivándorlási hullám elindításában szerepet játszott az is, hogy az 1921-26 közötti, a Mária-kép környéki nagy területű erdővágások, cserhántások, bányafák, vasúti talpfák kitermelése és vasúthoz való fuvarozása erősen lecsökkent, a kereseti lehetőség elapadt. 1927-ben és 28-ban kb. 30 markazi fiatalember rakta be útipoggyászát a katonaládába, és vágott neki a tengernek, kanadai útacéllal. Többek között:

Tresó Ferenc (Templomi)
Hatalyák József (Springely)
Tresó István (Martin)
Záprel János
Hegedűs János (Bezo)
Hadobás István (Kukus)
Hegedűs Kálmán (Nagymiska)
Záprel János (Ibrony)
Záborszki Ferenc (Hanzi)
Hajlinger János (Kopasz)
Hegedűs Károly
Tresó István (Puttonka)
Zaja György (Holyko)
Barta József (Kúri)
Kovács István (Szegedi)
Hatalyák József (Csencsír).^[29]
Tresó József (Matus-Garas)
Hadobás Ferenc (Kukus)
Szabados István
Sedulyák József (Beszko)
Hatalyák István (Mócár)
Szekrényes József (Vidúr)
Szekrényes István (Csinanér)

48627/920.B.M. számú Kormányrendelet. XII.fő. A Peruba kivándorolni szándékozók óvása tárgyában. Több hete erős csábítás folyik mindenfelé az országban Délamerikába való kivándorlásra. Alkalmi közvetítőknél és toborzóknál látszó egyének oly híreket terjesztenek, hogy az egyik délamerikai állam ingyenes szállítást és hat hónapi ellátást biztosít azoknak, kik kivándorolni óhajtanak, később ezen mozgalom a vidékre is kiterjedt, s a legkülönbözőbb foglalkozású és mesterségű egyének százával Budapestre utaztak, hogy itt felvitelre jelentkezzenek. A mozgalom kapcsán a legábrándosabb hírek keltek, sokan azt a hírt terjesztik, hogy minden kivándorló öt szobás saját házat kap, s hogy 2000-es csoportok együtt vannak a kivándorlásra, s hogy már augusztus és szept. végén indul az első külön hajó. - továbbá, hogy a kivándorlónak hat hónapig kell vasutépítésnél vagy erdőirtásnál dolgoznia, azután saját belátása szerint vagy hazaszállítják, vagy megtelepítést kap. Megállapították, hogy az egészről csak annyit igaz, hogy még 1919. október 10-én Peruban egy elnöki rendelet jelent meg, mely a bevándorolni készülőknél hajón 3-4 osztályú ingyenes szállítást és a partra szállás után hat napi elszállásolást és ellátást helyez kilátásba. A rendelet végrehajtásáról hír azonban még érkezett, s a hajón urnék mai drágasága mellett egyáltalában nem lehet számítani arra, külön hajók jöjjenek Európába a kivándorlókért. Azon esetre is különben, ha ez megtörténne, óva kell inteni mindenkit attól, hogy ingyenes szállítás mellett vándoroljon ki, mert az 1919. II. t.c. 2.§-nak g. pontjában elrendeli, hogy nem ~~vándorolhat~~ vándorolhatnak ki azok, akik részére valamely külföldi kormány, vagy valamely gyarmatosító, vagy hasonló társulat vagy magánszemély által tervezett telepítés céljából egészen vagy részben ingyenes szállítási, vagy a szállítási költségek előlegezése helyettett kilátásba. Az ily ingyenes szállítás mindig bizonyos függési viszonyt teremt a kivándorló és a között, ki a költségeket fizette vagy előlegezte. S ha nem is tételezhető fel, hogy ezen viszony egy délamerikai államban a rabszolgasághoz hasonló volna, mégis a teljes mozgási és cselekvési szabadságában könnyen gátolhatja honpolgárainkat. A hajóurnék fent már említett jelenlegi drágasága mellett pedig az ily hosszú útnak, több mint 60 napi tengeri út, megtétele mindenestre kisebb és régebbi hajókon egészségi és egyéb szempontból a legkockázatosabb.

Azon csekély számú német ember, ki itt telepedett, majdnem kivétel nélkül tönkrement s ezután nem talált semmiféle munkaalkalmat. A nagybirtokosoknál és a csekély számú mezőgazdasági iparokban/ nádcukor, olajgyárak stb/ nem találnak munkát, mert itt kizárólag indiánok, japánok és kínaiak nyernek alkalmazást. A városokban a benszülött munkások mellett akik lakás, élelmezés és ruházzkodás tekintetében allig bírnak igényekkel, nem képesek versenyezni. Iskola allig tartatik, az is spanyolul s lelkészük kijelentése szerint ~~sem~~ a német kolonisták némelyik ivadéka műveltség tekintetében mélyen a benszülött civilizált indiánus alatt áll. A lelkész mellékfoglalkozásként asztalos, észtergályos és kovácsmesterséget űz, s egyben a környék egyetlen orvosa. Mindezek folytán óvakodni tanácsos azoknak a kivándorlói ügynököknek és toborzóknak csábításaitól, akik Peruba csábítanak, mert odaát a legtöbb esetben nélkülözés és nyomor vár a kivándorlóra az ígért nagy munkabérek és jólét helyett. Az ipar, melyben műszakilag kiképzett és tanult munkás alkalmazást nyerhetnek, Peruban fejletlen. Kézimunkában a benszülöttek és a kínaiak és japánok, minden versenyt kizárnak.

Nagykereskedői cég perui, kevés van, az angol, amerikai és francia cég allig alkalmaznak magyarokat. A kiskereskedelem a benszülöttek mellett olaszok, kínaiak és japánok között van. Mezőgazdasági nagyipart és bányavállalatokat kizárt, hogy magyarok kezdhessenek, mert ehhez igen nagy tőke szükséges. A mezőgazdaságokról kicsinyben már fentebb volt szó, s így csak megjegyeztetik, hogy a telepítésre alkalmas vidéken erősen el van terjedve a haléria. Egyszerű mezőgazdasági munkának elmenni nem tanácsolható, mert ezeket a munkákat alacsony bérek mellett az indiánok és japánok végzik.

1749/920.

18. sz. ábra

1920-ban a magyar hatóságoktól a liverpooli Tengerhajózási Vállalat nyert egyedüli jogot arra, hogy a tengerentúlra munkára szerződötteket az óceánon átszállítsa. Hajói a trieszti, rotterdami, antwerpeni és hamburgi kikötőkből indultak. A századforduló munkavállalóitól

eltérően, a Kanadába útra kelők nagy része nő, családos férj, apa volt. Közülük többekkel előfordult, hogy hosszú távollétük miatt a családi összetartozás meggyengült, a hitvesi hűség veszélyben forgott. A „falu szája” dalt is költött erről a témáról:

*„Kismarkazi menyecske, szégyellheted magadat,
Kanadába kiküldted az uradat,
Te meg itthon biciklin hordoztatod magadat.”*

(A bicikli a 30-as évek elején kezdett a faluban elterjedni. Olyan státuszszimbólumnak számított, mint ma (1994-ben) egy márkás gépkocsi.)

A kanadai úti céllal kivándorlók út-, vasút-, erőmű- és városi építkezéseken dolgoztak. Tresó István (Martin) néhány markazi és domoszlói társával együtt először Saskacevanban útépítésnél, később Niagara Fallson (a Niagara-vízesés melletti városban) egy vízi erőmű építkezésénél munkálkodott. Többen gyárakban jutottak munkához. Tresó Ferenc (Templomi) közel 40 évig a torontói felhőkarcolók építkezésein dolgozott, azokkal az észak-kanadai indiánokkal, akik nem szédülnek a magasban, és nincs tériszonyuk. Tresó Ferenc 65 éves korában 1966-ban jött haza, amikor az ottani szabályok szerint nyugdíjjogot szerzett. A nyugdíja Kanadában igen szerény megélhetést biztosított volna, itthon azonban forintba átszámítva egy közepes nagyságú vállalat igazgatójának a fizetésével volt azonos. (1966-ban 11-12.000 forint.)

Az 1927-28-ban Kanadába vándoroltak közül többen vállaltak farmokon munkát, mint a „régik amerikasok” közül. Később többük önálló farmerré vált. A kanadai markaziak rendszeresen átjártak az Egyesült Államokban lévő magyarokhoz. Így jutott el Hadobás István (Kukus) is Kanadából Petrinyecz István farmjára, amely az Egyesült Államokbeli Akron városa mellett terült el, és ma is létezik. Az itt élők a századfordulón kivándorolt markaziak negyedik-ötödik generációját alkották, s bár származástudatuk még megvolt, ősik nyelvét már elfelejtették. (37-42. sz. kép)

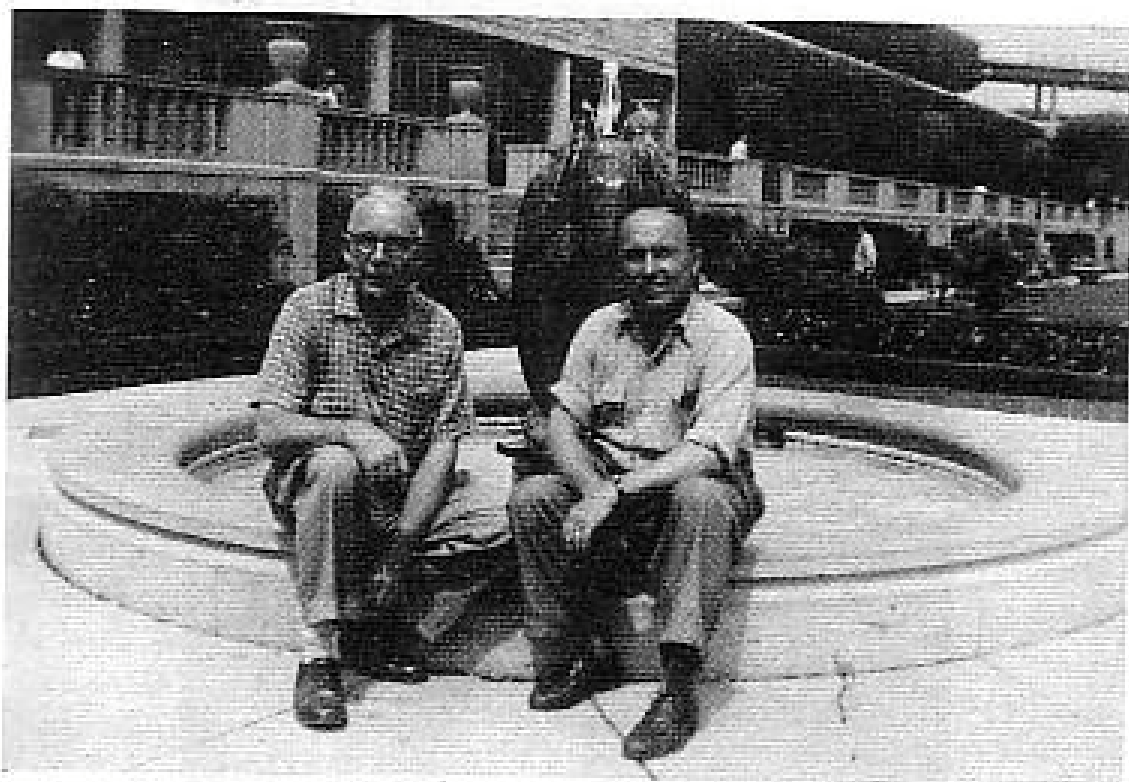
37. sz. kép: Hegedűs Kálmán (Nagyunika), Tresó István (Martin), Záborszki Ferenc
markazi kanadaiak és 5 domoszlói társuk az 1930-as évek közepén.

38. sz. kép: Hegedűs János (Bezo)
1928-ban Kanadában...

39. sz. kép: ...és itthon maradt családján
1930-ban. Felesége Hatalyák Teréz, 5 éves
Margit lánya és 2 éves János fia. János
1956-ban kiment az apjához.

40. sz. kép: Jobboldalt: Tresó Ferenc (Templomai) a kanadai Torontóban, egyik magyar barátjával az 1930-as évek közepén.

41. sz. kép: Kanadai magyarok népi ünnepélye az 1930-as években. Előtérben Tresó István (Martin) huszár századosnak ültetve.

42. sz. kép: Záborszki Ferencné és 2 lánya: Mária 5 éves és Ilona 2 éves, 1927-beli apjuk útnakindulása idején.

Tresó Zoltán (Martin) írta a Kanadában dolgozó apjával kapcsolatban:

„Elég szépen keresett... Vettünk egy pár hold földet, fél hold szőlőt... 1939-ben egy új lakást építettünk. Volt aztán, akinek jobban ment odakint, mint például Tresó Ferenc (Templomi)-nak... Apósom, Hajlinger János nem túlságosan „szaggatta a hámat” odakint sem... Kanadából illegálisan átszökött az Egyesült Államokba, ahol lefűlelték, börtönbe zárták, majd állami költségen „hazazsupolták”... Az 1930-as évek elején egy árva cent nélkül tért haza.”^[30]

Nem sikerült az „Ígéret földjén” meggazdagodnia Hegedűs Imrének (sirári) és Ferenc Istvánnak (Szuszi) sem. Ők többedmagukkal 1927-ben keltek útra Kanadába. Ott nem találták fel magukat, még annyit sem kerestek, amiből meg tudtak volna élni. Feleségüknek és szüleiknek írkáltak, hogy küldjenek nekik legalább annyi pénzt, amiből a hazautazásuk költségeit fedezni tudják.

Itthon mindkét család 2-2 hold földet adott el, hogy annak árából fiukat (férjüket) haza tudják hozni.^[31]

A kanadás markaziak közül a legnehezebb sorsot Tresó István (Martin) élte meg. Fia Martin Zoltán az alábbiakban emlékezik meg az apja tragikus életútjáról: (19. sz. ábra)

Apámra az élet az átkozottan is több sorcsapást mért. Még fiatal fejjel – a többi Markasihoz hasonlóan – belesodródott a I. világháborúba, a polihémizésbe. Orsz. hadiforgásában 5 évig szolgált a lazarett népeinek között. 1920-ban az orosz-magyar háború miatt több magyar katonát, köztük apámat is, deportáltak Kanadába.

Kanadában itt építéssel, majd a kőműves mesterséggel kezdte meg a munkát. A munka mellett a családtól való távollét felőle az egészség és a haza. Hogy legyen az egészség, megpróbált a haza felé. 1940. áprilisában hazatért. Nyugaton ahhoz már dűlt a II. világháború, ezért Antwerpen kikötője mellett a földközi tengeren Genova felé vették az irányt. Ez a hajóút viszont kénytelen volt. Apám betegsége a hajón súlyosbodott. Már csak az volt a kívánsága, hogy ebbe a városba és a markazi temetőben nyugodhasson. Nem teljesült ez az utolsó kívánsága. Ha nem a hosszú hajóút – Antwerpen helyett Genova felé vették volna. A genovai kikötőből azonban a kőművesek vitték. Ott dobált a sírba a földet. Az Olaszországban Genova temetőjében alussza örök álmát. Volt 46 éves.

István István, Martin.

19. sz. ábra^[32]

Tresó István számára nem tette lehetővé a sors utolsó kívánságának teljesülését: hogy ha életében oly sokat volt távol családjától, legalább holtában legyen együtt szeretteivel.

A Kanadába kikerültek között egy személy volt csupán, akit halála után hazahoztak. Szekrényes István (Csinanér) az 1930-as években Kanadában halt meg. Ott elhamvasztották. Porait hazahozták, és a markazi temetőben helyezték örök nyugalomra.

Az 1927/28-as kanadai kivándorlóknak kb. a fele nem tért vissza. 1956-ban három ott élő kiment a családjához, vagy családjának valamely tagjához: Hatályák István (Mócár)-hoz felesége, lánya és veje, Barta János. Tresó István (Puttonkai)-hoz felesége, leánya és veje, Fancsik József. Hegedűs János (Bezo)-hoz fia, ifj. Hegedűs János.

A Kanadába kikerültek könnyebben tudtak szívet és hazát cserélni, mint az öreg amerikaiak. Ötvenszázalékuk véglegesen új hazát választott. Ott is vannak eltemetve. Utódaik – unokáik és dédunokáik – az ősök szülőföldjéről elszakadva, a nagy olvasztótégelyben magyarokból kanadaiakká váltak.

A markazi rengetegben...

Markaznak a hőerőmű tárolótavának feltöltéséig két fő kincse volt: a szőlő és az erdő. Ehhez jött az 1960-as évek derekán a tároló vize. A község 4495 katasztrális hold nagyságú

területének közel a fele – 2004 hold – volt az erdő. Bár az erdőtulajdonosok birtoknagysága az eladások és cserék során változott, az összterület az 1850-től 1950-ig eltelt száz esztendő alatt változatlan maradt.

A legnagyobb erdőtulajdonnal – 1290 holddal – Grüssner M. Salamon és örökösei rendelkeztek. Őket követte Károlyi Mihály 339 holddal. Károlyi birtokait 1922-ben elkobozták, és a Nemzeti Művelődési Alapítvány kezelésébe adták. Matyasovszky Miklós Pesten lakó karácsondi birtokos táblabíró több, mint száz hold erdő fölött rendelkezett. Greskovics Ferenc volt domoszlói birtokos Örkényben lakó utódai kezén 49 hold volt. A magánerdő birtokosok sorát a Tresó Pál (Tresopaja) család zárta, mintegy 30 holddal.

A falu közbirtokossági erdeje 179 holdra terjedt ki. Ebből a volt úrbéresek (voltjobbágyok) 107,2 hold fölött rendelkeztek, a zsellérek birtokában 10,6 hold volt, a legeltetési társulat tulajdonát pedig 7,6 képezte. Ezeken túl: a Kovács-féle közbirtokossági erdő szintén úrbéri (jobbágyi) eredetre vezethető vissza. E területet úgy jelölték ki a hegyes oldalon, hogy 1884-ben Grüssner Jenő 82 markazi gazdával erdőt cserélt, és 41 holdért 53,5 holdat adott át.^[33] Markaz történetének I. kötetében írtunk róla, hogy a jobbágyfelszabadítást követő egyezkedő tárgyalásokon többször terítékre került az erdők fahozama és a vágási forduló időtartama. Az elmúlt 130 év alatt bebizonyosodott, hogy az akkor számításba vett 40-60 év helyett az úrbéreseknek és zselléreknek átadott erdők – Hegyes-oldal, Cseres, Kiserdő, Szalajka – vágási fordulónak időtartama legkevesebb 120 év. Az erdőkben való eligazodásra, egy-egy földrajzi hely meghatározására őseink sok elnevezést használtak. A régi elnevezések egy része most is ismert, a többségük azonban feledésbe merült. Markaz külterületéről összegyűjtött 330 földrajzi elnevezés fele – mintegy 170 – az erdőhöz kapcsolódik.

Az elnevezések egy része a hajdani disznósordák legeltetésével és makkoltatásával függ össze, pl. Disznóhálás, Disznókút, Nagymakkos. A makkoltatás a múlt század derekán a történelem süllyesztőjébe került. Utóélete az erdőkerülők 10-20 darabos disznókondáinál volt megfigyelhető. E kis kondákat tavasszal kicsapták az erdőre, és ősszel – amikor az első hó leesett – önmaguktól hazamentek. Az erdőn is szaporodtak.

A földrajzi nevek másik csoportja az erdei legeltetéshez és kaszáláshoz kapcsolódott, pl. Első-, Második-kaszáló Picskai (Somos)-kaszáló, Kamólúcska (Kampós-rét). Az erdei réteket, tisztásokat az 1960-as évek elejéig kaszálták. A szarvasmarhák erdei legeltetése viszont az 1940-es évek közepén megszűnt.

Sok földrajzi név eredeztethető az erdei kiskutaktól. Pl. Óberkút (Felsőkút), Betyár-kút, Szenes-kút, ólom-kút, Mohás-kút stb. Kiemelkedő hegyek, sziklák nevei: Sas-kő, Éva-kő, Kis-kő, 7 utús-tető, Kecse-bérc, Cseres-tető, Vár-hegy stb. Lehetne folytatni az elnevezéseket tovább, egészen 170-ig. Minden völgynek, hegyoldalnak stb. megvolt a beazonosítható, közismert elnevezése.^[34]

Az erdőt mindig nagy kincsnek tartották. Mint az első kötetben már írtunk róla, az 1790. évi erdőtörvény kötelezővé tette a kivágott fák pótlását az (újraerdősítést). Bár a kivágott fák túlnyomó többsége újra kihajtott, a megritkult helyeken a tárgyalt időszakban évente ismétlődően pótlásokat végeztek makkal és facsemetével. Egy facsemete kertet alakítottak át a cseresi őrháznál 1898-ban „*Erzsébet királyné emlékligetté*”. Amióta Markaz történetét nyomon tudjuk követni, az erdőket mindig szigorú őrizet alatt tartották. Az 1875. évi tagosítás előtt négy – földesúri alkalmazásban lévő -őr vigyázta az erdőket. 1875 után a Grüssner Jenő, majd örökösei birtokába került báró Baldácsy-féle erdőket négy, a Károlyiakét két, és a Matyasovszkyakét egy erdőőr felügyelte. A Greskovics-féle és a közbirtokossági erdőt részfoglalkozású falusi gazdálkodók vigyázták. Az erdőőrök egy része családotól kint lakott a hegyek között épített erdészházakban. A markazi erdőkben négy őrházat létesítettek. Az egyik a Cseresben épült. E vadászlak a múlt század derekán báró Ocskay Ignácé volt,

huszonöt évvel később pedig a Grüssnerek tulajdonába került. Az alsó-tarjánkai őrházban szintén a Grüssner-féle erdőkre vigyázó kerülő lakott. A hármashatári (felsőtárjánkai) erdészház lakója a Károlyiak „drótnak” nevezett erdőire vigyázott. A hármashatári őrházat a múlt század kilencvenes éveiben építették, 1935-ben pedig felújították. (43. sz. kép) A disznókői őrház Parádhoz tartozott, de az ott lakó kerülő felügyelte a Sas-kő, Gödrösök, Nyugodalom-tető és a Mranyica (homályos)-hegyek „drótnak” erdőit is. A nagyobb kiterjedésű magánerdőket a hegyoldalakon átvezető nyíladék (lénia) választotta el egymástól.

43. sz. kép: A hármashatári (felsőtárjánkai) erdőőrház 1935-ben, a felújítás után. A kép bal szélén Szabó Sándor erdőőr, jobbról a felesége.

A Károlyiak a parádi erdőgazdasághoz tartozó, tömböt alkotó erdőket 3 méter magas, kb. 6 mm vastagságú, 20x20 cm-es lyukbőségű drótfonattal kerítették el. A körülkerített erdőket nevezték „drótnak”, vagy „drótnak”. A markazi erdők földrajzi nevei között található „drótnak”, „oszlopos”, „Markazi-kapu” elnevezés a kerítésből eredeztethető.

A Nyugodalom-tető drótkerítésén a fogatolt járművel való átjuthatóság céljából nagy, kétszárnyú kaput készítettek, amely lakattal le volt zárva. Ha nagyritkán jármű kelt át rajta, kinyitották, és azonnal be is zárták. A gyalogközlekedés Parád és a felvidéki falvak felé a „drót” fölé nyúló, kettőslétra-szerű lépcsős emelvényen keresztül történt.

A Károlyi-féle erdőbirtok egy tömbben lévő részét azért kerítették el sok kilométer hosszúságú szakaszon, mert az 1890-es években Olaszországból hozatott muflonokkal telepítették be. A muflonok viszont túljártak a kerítést készítőik eszén: az 1920-as, 30-as években már ugyanannyi volt belőlük a Grüssner- és Greskovics-erdőkben egy-egy sziklás bérceken, mint a „drótnak”.

Az uradalmak elsődleges erdőgazdálkodási célja az ipari és tűzifa, valamint a cserfahéj hántása – kitermelése – volt. A nagy (szálas) erdők teljes egészében az uradalmak kezén voltak. A gazdák és zsellérek közbirtokossági erdőiből csak tűzifát termeltek ki. Az uradalmi erdőkben a fakitermelést és cserfahántást az 1920-as évekig a markaziak végezték. Ezt követően tavasztól őszig a jobb kereseti lehetőségek az erdei munkáktól a szőlőtermelés felé terelték a markazi munkáskezeket. A tavaszi és nyári cservágás és -hántás távolabbi vidékekről (főként Szikszóról) hozatott favágó bandák vállalkozásává vált. A magas hegyek közötti erdők tölgy- és cserfáiban a nedvkeringés április végén indult meg. Ez időtől július elejéig volt alkalmas a kivágott fa, bőrének lenyúzására. Úgy jött le róla a héja, mint a kigombolt télikabát. A cserfa héját dróttal nagy kékébe kötötték, és hatalmas kazlakban

tárolták, szárították. A kazlakat ponyvával védték az eső ellen. A cserfahéjat főként a gyógyszer-, élelmiszer-, és bőripar igényelte. A héjától megnyúzott ipari fát a bútór-, épület-, kádár-, bodnáripar, a bányászat és a vasút használta. Az ipari célra alkalmatlan faanyagot tüzelőfaként értékesítették.

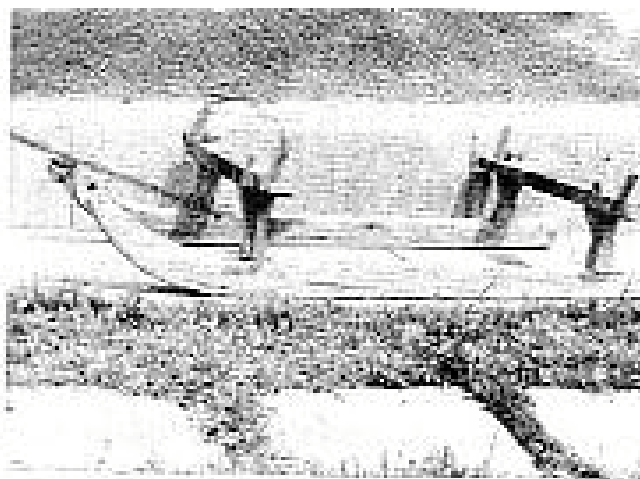
A cserfa héját és a faanyagot a hegyoldalokról emberi erővel juttatták le a lovaskocsik által megközelíthető depókra. A hosszú fákat a hegyoldalban kisímitott föld-csúszdákra, a rövidebb fákat pedig speciális „közelítő szánkókkal” juttatták el a depóba. A markazi lófogatú fuvarosok aratás után kezdték el a fát szállítani a ludasi vasútállomásra.

A távoli vidékekről jött favágók a hathónapos időszak alatt egyszer – a kétnapos pünkösdi ünnepen – mentek haza. Az erdőn hosszú fahasábokból készített kunyhókban laktak. Sötétedéskor – amikor a munkát abbahagyták – a kunyhó előtt háromlábú bográcsokban főztek. Ilyenkor a hegyoldalban mindenütt szikrázott az esti sötétedésben a tűz, mint egy kun táborban. Esetenként néhány embert beküldtek a faluba bevásárolni, vagy ha voltak fuvarosok azokkal hozatták fel a legszükségesebb cikkeket. Fő ételmezési nyersanyaguk: hazulról hozott füstölt szalonna, szárított füstölt hús, szárított tészta, liszt, gersli, köles, hagyma, burgonya, szárított csöves paprika stb. A távoli vidékekről jött favágókat teljesen nők nélküli erdei világ vette körül, ahová fehérség még tévedésből sem jutott el. Markaz munkabíró férfinak a nyári mezőgazdasági munkák befejezése után – novembertől márciusig – szorultak az erdőre. Ők főként a tűzifa vágást végezték. A távolabbi magas hegyek fáinak vágásakor egy részük szintén kint hált az erdőn. 1932/33 telén vágták a Kékes gerincéig nyúló ólom-kúti „őserdőket”. Százötven-kétszáz éves, 100-150 cm törzsátmérőjű gyertyaegyeses bükkfák kerültek ledöntésre. Az ott dolgozó favágók egy része télen is fent éjszakázott. Egy-egy kunyhóban 4 fő. A fahasábokból összerakott kunyhó közepén, kövekkel körülvett tűzhelyen, éjjel-nappal parázlott a fa. A füst a kunyhó tetején, a fahasábok között hagyott nyíláson távozott. A téli erdőn éjszakázó favágók rémtörténeteket meséltek arról, hogy a kunyhóban, a felmelegedett kövek alatt felébredt óriáskígyó az alvó emberre tekeredett és összeroppantotta, anélkül, hogy az áldozat a társaitól segítséget tudott volna kérni. E történetekből csak annyi volt igaz, hogy néhány esetben a tűz melletti kövön siklót találtak, amely ott melegedett. Ilyenkor a kunyhó lakói a szerencsétlen állatot belökték a tűzbe.

A télen kivágott tűzifát szintén a falusi fuvarosok szállították le a ludasi vasútállomásra. A magas, sziklás, meredek hegyi utakon veszélyes foglalkozás volt a fafuvarozás. Több olyan esetről tudunk, amikor a keskeny, meredek hegyi úton a fuvaros beesett a lovak közé, és a kocsi halálra gázolta. Pl. Záprel Ferenc (Ágos) 1933-ban a Mohás-kútnál, Ferencz János (Bubeny) 1931/32 telén esett a hegyi meredélyen lovai alá. Záprel Ferenc a balesetben meghalt, Ferencz János pedig hátgerincsérülést szenvedett, melynek következtében 1932-től 1958-ig (haláláig) ágyban fekvő bénaként élte le életét.

Télen a zsellérek speciális – csak Markazon ismert és használt – „gyalogszánkón” szállították a fát a hegyek közül fuvarba. Egy erdei úrméter fát (8-9 q) a gyalogszánkón háromszor tudtak lehozni.

A falu lakói közül az igával rendelkezők rönk- vagy dorongfát vettek saját szükségletükre. A zsellérek gallyfát vagy a hegyoldalakban lábon kiszáradt fát gyűjthettek, melyért fizetni kellett. A zsellérek gyalog, a hátukon, télen pedig szánkón hordták haza a saját szükségletüket biztosító fát. (44. sz. kép)

14. sz. kép: Erdei fahordásra használt gyalogszánkó, amelyet a markazi fafaragó ezermesterek készítettek

A gyalogszánkó is veszélyes fuvareszköz volt a meredek, jéggel borított hegyi utakon. A jeges meredélyeken láncot húztak a szánkó talpa alá – „élesre kötötték” –, és három ember centiméterenként, lassan engedte. Ha megszaladt – „megugrott” – a szánkó, az oldalát fogó emberek hasra estek, az elől lévő pedig a teher maga alá gyűrte, vagy az útszéli fának vágta. Ez a sorscsapás érte többek között 1932. február 23-án Gerhát Gyula (Kályi) 18 éves zsellért, akit a szánkón halva vittek haza. Kedvező téli idő esetén naponta 150-200 gyalogszánkó csiszolta tükörsimára az erdei utak jegét. A tüzelőhordásnak eme két évszázados módszereit 1948-1950 között az ipari tüzelőanyag (villamosenergia, olaj, szén, gáz, tűzifa) árának nagymérvű csökkenése sodorta a feledés homályába. Az erdőgazdálkodás egyik melléktermékeként jelentkezett a faszénégetés. Mintegy kétszáz esztendőn keresztül keresett cikk volt a fából égetett szén. Markazon apáról fiúra öröklődően két-három család foglalkozott hivatásszerűen a készítésével. A markazi erdőkben több földrajzi név is összefügg a szénégetéssel, pl.: Szenes-kút, Szenes-oldal stb. Utoljára az ólom-kúti hegyoldal vágását követően, az 1930-as évek derekán égettek szenet a markazi erdőkben. A Grüssner-gazdaság részére tartalékolt faszenet a falu melletti Felsőmajorban raktározták.

A fakitermelésen túl az uradalmi erdők haszna a vadgazdálkodásból is jelentős volt. A nagytetű erdei vadak közül az őz, szarvas, vaddisznó már tízezer év óta honos a Mátrában. A muflont pedig – mint előbb már írtuk – az 1890-es években a Károlyi grófok telepítették át Olaszországból. A markazi erdők közötti vadászatra az 1548/50. évi török összeírástól kezdődően vannak elszórtan utalások a fennmaradt régi peres ügyek papírjain. A múlt században gyakoribbakká váltak a markazi vadászattal összefüggő iratok. A falu szélén felépített báró Baldácsy-féle vadászkastély (fényképe a II. kötet első fejezetének elején található) már az 1785-87 közötti katonai térképen is feltüntetésre került. Báró Ocskay Ignác cseresi vadászháza a múlt század elején keletkezett iratokban tűnt fel. Az 1875. évi tagosítás és erdőrendezés utáni új tulajdonosok a régebbi vadászházakat rendbe szedték. Kékestetőn egy új vadászházat építettek. Itt szállhattak meg a markazi erdőket portyázó vadászok is. Ezen túl egy négy férőhelyes vadászkunyhót készítettek az ólom-kúti erdőkben. A vadak által leggyakrabban járt hegyoldalokon a kitaposott vadcsapásokkal párhuzamosan vadászgyalogutakat, ún. „pírsutakat” létesítettek.

A hivatásos – törvényes – vadászokon kívül mindig járták az erdőket az orvvadászok is. Az orvvadászat olyan ősi, mint a „törvényes”. Akkor kezdődött, amikor kisajátították azt a jogot, amelyből másokat kizártak. Különösen sok kárt okoztak az orvvadászok a vadállományban olyan időszakban, amikor a törvényes rend felborult, mint 1918/19-ben, de még inkább 1944-

46 között, vagy 1956-57-ben. A felsorolt esetekben sok lőfegyver került a lakosság kezére. A begyűjtésekkor eldugdosták, lefűrészték (megrövidítették) a csövét és a tusáját, hogy a nadrág szárában észrevétlenül elférjen. Főként éjszaka jártak vadászni. A lőfegyverrel való vadászaton kívül csapdákkal és hurkokkal fogdosták még a nagyvadakat is.

A vadászatok során gyakori volt a lőfegyverből eredő baleset. Az I. kötetben írtunk Murchia Mihály főjegyző 1846-ban történt halálos vadász balesetéről. Ezt követően minden 8-10 évben bekövetkezett egy halállal végződő szerencsétlenség a markazi erdők vadászatain. Különösen tragikus volt, amikor a gyilkos golyó gyermeket ölt, pl. 1922. december 21-én Tresó András 14 éves István nevű fiának életét oltotta ki a szerencsétlenül leadott lövés. 1932. december 12-én Szekrényes János 6 éves Dezső fia vált a vadászat áldozatává.^[35] Az 1941/42 évi iszonyú tél még az orvvadászoknál is nagyobb károkat okozott a vadállományban. A hó már november végén elkezdett esni. Január elejére 160-170 centiméter magasra nőtt. A faluban még a kerítések oszlopai sem látszottak ki a hóból. A fő útvonalat a falu lakói közmunkában annyira megtisztították, hogy egy lovas szán elfért rajta. Az út két oldalára a kenyérsütő lapáttal kidobált hó helyenként kéthárom méter magas falat alkotott. A mellékutakon csak futóárokyszerű folyosókat vágtak a hóba. A bennük közlekedőket távolabbról nem is lehetett látni. 1942. január-február havában gyakran szikrázó napsütés olvasztotta a havat. A nappal felolvadt hó éjszaka, a mínusz 30-32 fokos hidegben jéggé fagyott, s a vastag hóréteg tetején olyan erős jégkéreg képződött, hogy az ember alatt nem szakadt be, és megtartotta a 2-3 q-ás terhelésű fahordó szánkókat is. De nem tartotta meg a nagyobb testű vadakat. Patáik alatt beszakadt a jég, felsebzette a bőrt, majd folyamatosan leborotválta az izmokat az állatok térdéig vagy a felső lábszár feléig. A nagy hó befedett minden táplálékot. Az éhező, mozgásképtelen vadak a napközben felmelegedő sziklákhöz húzódtak, és tömegével éhen fagytak. A tragédia teljes egészében csak tavasszal vált ismertté, amikor eltakarították a sziklák tövében bűzlő állati tetemeket.

Érdekesnek kell tekinteni, hogy az igen félénk, tönkrement lábú, éhen döglődő vadak egy része kisebb csoportokban bevándorolt a faluba, az ember védelme alá. Ezeket összefogdosták, és az üresen álló Matyasovszky- és Grüssner juhhodályokban etették, lábukat gyógyították, tavasszal pedig kiengedték az erdőbe. Az 1941/42-es iszonyú télen szervezték meg először az erdei állatok téli etetését. A falu lakói számára elfoglaltságot és pénzforrást jelentett az erdei gyümölcsök és virágok gyűjtése. Ezek közül a legjelentősebb a gomba volt. Bár esetenként az uradalmak tilalmazták azzal, hogy magánbirtokukon a gombázók zavarják a vadakat – ill. vadászati idény alatt a vadászokat –, de megakadályozni nem tudták. A gombát főként családi fogyasztásra gyűjtötték. Egy részét aszalással télire tartósították. A gomba után a csipkebogyónak volt a legnagyobb jelentősége a gyűjtögetésben. A hegyek lekopaszodott alján és a dombos legelőkön termett. Gyűjtését a gyógyszer- és élelmiszeripar szorgalmazta. Felvásárlását már a múlt századtól kezdve minden évben megszervezték. Augusztus közepétől szeptember közepéig a falu lakóinak a fele foglalkozott szedésével, de főként a gyerekeket szorították rá a gyűjtésére. Az erdei bokros szeder felvásárlása nem volt úgy megszervezve, mint a csipkéé. Főként házi fogyasztásra gyűjtötték. A somot szintén a gyógyszer- és élelmiszeripar igényelte. Felvásárlása nem volt minden évben megszervezve. A hegyek között helyenként sok és bőven termő sombokor volt. Ezt örökölte meg a Picskai-hegyoldal neve is, amely magyarul somost jelent. Erdei málna főként a magas hegyekben (Kékes) termett. Apró szemű, de sokkal aromásabb és zamatosabb, mint a termesztett málna. Főként házi használatra gyűjtötték. A földiepret, szamócát a hegyek alatti legelőkön, házi használatra gyűjtötték. Apróbb szemű, de ízletesebb, mint a termesztett földieper.

Erdei mogorót főként a gyerekek téli fogyasztására szedtek. A tölgy és a cserfa makkját az élelmiszer- és gyógyszeripar, valamint szaporítási célra a faiskolák gyűjtötték. A hársfa virágjának szedését esetenként (nem minden évben) a gyógy- és élelmiszeripar szervezte.

Nagyobb részt azonban csak házi használatra, teának szedték. A hegyek déli oldala napsütötte bokrainak tövében gyakran már januárban megjelent a hóvirág, két-három héttel megelőzve a házi kerteket. A csokorba kötött korai hóvirágot olyan áron lehetett értékesíteni a gyöngyösi piacon, hogy érdemes volt begyalogolni vele a városba. Minden évben ebből jött az első pénz a faluba. A gyógyfüvek a népi „házi patika” kellékeként, a padlások kakasülőin csomókba felaggatva, az erdei-mezei gyűjtés sokféle változatát képviselték.

A markazi Mátra a múlt század utolsó harmadában kezdett bekapcsolódni az erdei természetbarátok turizmusába. Ez időben a Kékes legmagasabb pontján egy menedékház szolgáló kunyhó állott. Jelzett út vezetett Sas-kőn – Nyugodalom-tetőn keresztül Parádfürdőre, a másik pedig keleti irányban, a hegyek vízválasztógerince mentén Sirokba. Ebből ágazott ki a Mranyica (homályos)-hegy derekánál a Mária-kép – Hatra-patak – Markaz jelzett gyalogút.

A Mária-képnél ágazott ki egy másik, de jelzés nélküli ösvény, amely a markazi várhoz vezetett. Országos turistajelzéssel ellátott gyalogút taposódott ki Kékestetőről a Kis-kő – Vár-völgye – Markaz útvonalon. A századfordulót követően felgyorsult a hegyvidéki természetjárás. A későbbi Kékes Szálló helyén akkor még vadászházakat építettek. A markazi erdők határa mentén felépítették a fából ácsolt dr. Vass Józsefről elnevezett kilátótornyot, amely a hatalmasra nőtt 150-200 éves bükkfák lombjai fölé nyúlt. A kilátót 1935-ben életveszélyessé nyilvánították és lebontották. (45. sz. kép)

A lebontott torony helyett a legmagasabb fa törzséhez rögzített vaslétrát (lépcsőt) erősítettek. Ezen lehetett feljutni a lombkorona között kialakított, vadászházhoz hasonló állványra. Az állvány 15-20 méterrel alacsonyabban volt, mint a lebontott kilátó, ezért a lombkorona zavarta a kilátást. A későbbi betonépítményű kilátókat, rádióhullám-erősítőket és -zavarókat már a II. világháború után építették fel.

Gyorsította a Mátra idegenforgalmát az 1926-ban kiépített gyöngyös-mátrafüredi kisvonat, melyet rövid idő alatt megkedveltek a kirándulók.^[36] Az 1920-as évek elején, a Mátrába vezető út építésén sok markazi ember is dolgozott. Az útépítéshez használt anyagot szállító lófogatú fuvarosok jelentős hányada falunkból került ki. Az út kiépítését követően megindult nagy építkezéseken is tovább dolgoztak a markazi fuvarosok. Nem lehet célunk a gyöngyösi Mátra építkezéseinek ismertetése. Csak azokat soroljuk fel, melyek sok falunkbéli embert foglalkoztattak. 1930-ban avatták az egyik gróf által építtetett „Mátraház” szállót. Ezt követően 1931-ben adták át rendeltetésének a dr. Vass József által építtetett Horthy Miklósról elnevezett Mátra Szanatóriumot. Ezután a markazi munkások a Kékes Szálló építkezéséhez vonultak. Csonka László és társai 1932-1934 között a már meglévő vadászházhoz építették fel a szállodát. A munkák befejezése után a galyai út építésén dolgoztak a markazi munkások. Ezzel egyidejűleg építette fel Kodály Zoltán a galyai templomot, melyen Hegedűs Ferenc (Gyám) vezetésével egy markazi csoport is munkálkodott. 1936-38 között Kodály Zoltán rokona, báró Oszteher felhúzatta a galyai nagyszállót. A markaziak még a galyai építkezésekhez is gyalog jártak, az erdőkben kitaposott gyalog-utakon.

45. sz. kép: -A dr. Vass József kilátó 1935-ben.

A Mátra fellendülő idegenforgalma pezsgőbbé tette a markazi erdőket is. Az országos jelzésű turista utakon egyre több természetjáró jutott el a faluba. 1930. június 9-én a markazi hegyek között, a kilencszáz méter magas Sas-kő szikláján felavatták az I. világháborúban elesett természetjárók emlékművét.^[37] (46. sz. kép) A markazi várat és az érintetlen „őserdőket” látni kívánók száma is megnőtt. Az erdőt ismerő emberek vezetésével turista csoportok jöttek le az ólom-kút – Sötét-völgy – Kerékgyártó-völgy útvonalán. Egy másik, nem jelzett útvonal a Kékes

Disznó-kút – Mohás-kút – Gödrösök – Vár-völgye vonalán haladt. A Markaz fölötti erdők egyik nevezetességévé vált, hogy az 1920-as évek végén Kiss Ede budapesti orvos a domoszlói Kolibiszka-hegynek a falu felé eső oldalán – a hegytetőhöz közel – egy kis, fehérre festett villát épített. A villa alatt egy hatalmas kettőskeresztet képezett ki a hegyoldalban. A fő szára kb. 200 méteres, a merőleges szárak kb. 50 métereseek lehettek. Sok tucat villanyégő alakította ki éjszaka a kettőskeresztet. Az áramot aggregátor termelte, amely csak akkor dolgozott, ha Kiss Ede a fenti villában tartózkodott. A kivilágított kettőskereszt így azt is jelezte, hogy az orvos otthon – azaz a hegyi tanyáján – tartózkodik. A különleges látványosság nemcsak Markazról, hanem még az alföldi falvakból (Zsadány, Méra, Füged stb.) is észlelhető volt. A kereszt égői 1944 nyarán gyulladtak ki utoljára. Ezt követően a gazdátlanra vált villa az enyészet martalékává vált. Bár a két világháború között Markazon az idegenforgalom, a gyalogturisztika megnőtt, a fizetővendégek száma igen lassan gyarapodott. Egy-egy évben 6-8 család töltötte a nyarat a faluban. Az ország nagy tömegei számára hozzáférhetetlen volt még a markazi Mátra is. Az embereknek szakadatlanul – gyakran vasárnap is – dolgozniuk kellett. Sem pénzük, sem idejük nem volt az erdei turisztikára.

46. sz. kép: Az 1930-ban avatott saskői turista emlékmű

Markaznak az erdőkből származó kedvező természeti adottságait hosszú idő után ismerték fel. Az 1250 hektár nagyságú erdő évente 7-8 millió köbméter csapadékvizet fog fel és tárol (a markazi tóval azonos mennyiséget). A víz jelentős része beszivárog a mélyebb rétegekbe, és sok kilométeres távolságokban is állandó utánpótlást nyújt. Ezen túl egy-egy hektár erdő évente 40-50 tonna szennyezőanyag kiszűrését és lekötését biztosítja, és 70-90 ember oxigénszükségletét termeli meg. Mindemellett telítettebbé teszi környezetének vízpáratartalmát, ezáltal frissebbé, üdőbbé a levegőt, főként a hegyek között.

Markaznak a szőlő mellett a természet által adományozott legnagyobb kincse a mintegy 1,5 millió darab élőfából álló erdőrengetege volt és maradt.

Katonák, leventék

Az 1920. Június 4-én aláírt trianoni békeszerződés Magyarországnak 35.000 fős, önkéntes katonákból álló hadsereget engedélyezett. Ennek keretében megszabták a nehézfegyverzet mennyiségét, a hivatásos tiszt állomány létszámát stb. A szerződés betartását az antant hatalmak ellenőrizték, a környező szomszédos országok pedig éber szemekkel figyelték. A hadsereg átszervezése során mindazok a markaziak hazatértek, akik Magyarország területén bárhol katonai szolgálatot teljesítettek.

1921-ben a honvédelmi miniszter rendeletet adott ki a hadseregbe való toborzásról. 17 évestől 35 éves korig lehetett jelentkezni 12 évi szolgálatra. A felhívásra Markazról nem volt jelentkező. Két évvel később, 1923-ban Hatalyák József (Kolega) jelentkezett. (Fényképe a II. világháborús katonák képei között található) 1927-ben viszont saját kérelmére őt is leszerelték.

1929-ben az antant hatalmak beszüntették Magyarországon az ellenőrzést. 1930-ban az önkéntesekből álló katonaság helyett létrehozták az általános hadkötelezettség alapján álló hadsereget. 1931-től kezdve folyamatosan hívták be az elmaradt 1901-1910-es korosztályokat katonai kiképzésre. Ennek következtében egy évvel eltolódott a 21 éves sorállomány

behívása. Az 1911-es évfolyamot 1933-ban, az 1912-es születésűeket pedig 1934 őszén hívták be, és így tovább.

AII. Világháború végéig fennállott az a több mint száz éves rendelkezés, hogy a sorköteles a tényleges katonai szolgálati idő betöltése előtt csak engedéllyel nősülhetett. Az engedély megadásához a sorköteles szüleinek, vagy hozzátartozóinak nyilatkozatára is szükség volt, melyben az illető vállalta a bevonuló családjának eltartását. (20. sz. ábra)

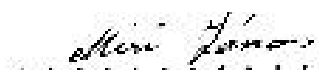
Az első világháborút követő években gomba módra jöttek létre a különféle neveket viselő félkatonai szervezetek és hagyományőrző egyesületek. Ezek közül Markazon csak a lövész Egylet alakult meg. Az ország egyik legbefolyásosabb szervezete a „Honvéd Hagyományőrző Egyesület” megemlékező ünnepélyeket szervezett, s szorgalmazta többek között a hősi emlékművek felállítását. Tevékenységéhez kapcsolódik a markazi szobor elkészíttetése is. A Honvéd Hagyományőrző Egyesület, valamint a katonai kiegészítő parancsnokság és a járési főszolgabíró sorozatos sürgetésére 1923 elején az előljáróság úgy döntött, hogy a szobor költségeinek fedezetére a lakosság körében gyűjtést indít. A gyűjtést kiterjesztették az Amerikai Egyesült Államokban élő markaziakra is. Az ott dolgozók egyik csoportjából Záborszki István és Takács István 211 dollárt gyűjtött. Valószínűleg más csoportok részéről is történt adakozás, amelynek nem maradt nyoma.

NYILATKOZAT

Alulírott Hári János markazi lakos egyben kötelezőleg kijelentem, hogy abban az esetben, ha Hári János nősülni engedélyt nyer és ez alapján megköthet, az esetleges katonai szolgálat tartama alatt feladástól és az esetlegesen születendő gyermekeknek a saját költségén eltartom.

Marka, 1938 évi október hó 9.

Előttünk:
Hári János
Lakos

István Záborszki

20. sz. ábra

A képviselőtestület az 1923. szeptemberi ülésén megállapította, hogy a gyűjtés eredményeként az emlékmű felállításának pénzügyi fedezete biztosított, és határozatot hozott az elkészíttetésére. 1924. február 16-án ifj. Záprel Tamás bíró jelentette a képviselőtestületnek, hogy „...a szobor rövidesen elkészül, s kérte, hogy helyét jelöljék ki.”

1924. március 20-án a képviselőtestület úgy határozott, hogy az emlékművet a Szabados-féle ház előtt kell felállítani. Avatásának időpontját 1924. augusztus 20-ra, „István király ünnepére” tűzték ki. Valamely, előttünk már nem ismert oknál fogva az avató ünnepséget a tervezett időben nem tartották meg.

1924. október 13-án a képviselőtestület arról határozott, hogy a leleplezés időpontját a főszolgabíróval egyeztetni kell. Az egyeztetés alapján az emlékmű felavatása (leleplezése)

1925. március 15-én, a járási főszolgabíró és a járási katonai kiegészítő parancsnokjelenlétében történt meg. (47. sz. kép)

Az emlékmű elülső oldalára 52 név van aranybetűvel felírva. Az I. világháború hősi halottai. (Nevük a II. fejezetben található.) A szobor másik oldalára 1991-ben 33 nevet véstek fel. Ők a II. világháború katonaáldozatai. A harmadik oldalra Hegedűs Zoltán neve került, aki az 1956-os események során Budapesten áldozta fel fiatal életét. A negyedik oldalt az 1948/49-es honvéd seregben harcolt markaziak emlékének szentelték.

A hagyományörzés, a katonai szellem fenntartását szolgálta az is, hogy a háború frontjait megjárt katonák kérvényezhették a különféle kitüntetések részükre való megadását. A háborút követő tíz évben mintegy száz I. világháborús frontharcos tűzhette mellére Markazon a Károly csapatkeresztet. A markazi katonák az I. világháborús kitüntetések sokféle változatából a Károly csapatkeresztten kívül az Ezüst vitézségi érmet, a Vaskeresztet, a „Vitézségért” érmet stb. kapták meg.

47. sz. kép: A fénykép az emlékmű avatásának napján készült. A fénykép jobb oldalán kiemelkedő kalapos férfi ifj. Záprel Tamás községi bíró.

1920. december 18-án az Országos Vitézi Szék felhívást tett közzé, mely szerint az I. világháború frontharcosai kérvényezhették a vitézi cím adományozását. A kérvényben fel kellett tüntetni, hogy a kérelmező hol, milyen harccselekményekben vett részt. Az adatok valódiságát a községi előjáróságnak és a megyei hadkiegészítő parancsnokságnak kellett igazolnia. Az igazolások alapján a vitézi címet a kormányzó adományozta.^[40] Markazról 4 fő kérelmezte a vitézi cím elnyerését: 1. Zaja János (sz. 1881) a volt 60. közös gyalogezred őrmestere. 2. Simoni József (sz. 1884) a volt 60. közös gyalogezred őrmestere. 3. Kecskés József (sz. 1896) a volt 60. gyalogezred szakaszvezetője. 4. Zaja György (sz. 1892) a volt 10. honvéd gyalogezred tizedese.^[41] Mind a négy kérelmező beadványát jóváhagyták, és 1924. június 15-én Budapesten a margitszigeti nagy katonai parádén vitézzé ütötték (avatták) őket. A markaziak a vitézi cím mellé birtokot – korabeli elnevezéssel „vitézi telket” – nem kaptak. Viszont kitüntető címükre igen büszkék voltak. Az aláírásuknál is minden esetben úgy használták, mint a doktor vagy gróf jelzőt, pl. „Vitéz Zaja György”.

Az I. világháború után létrejött félkatonai szervezetek közül a legjelentősebb tevékenységet a Levente Egyesület végezte.

Az 1920. évi véderőtörvényre és a trianoni szerződés katonai korlátozó intézkedéseire hivatkozva a Heves megyei kerületi tanfelügyelő 5050/Tf./1920. szám alatt utasítást adott ki a földműves és iparos fiatalság nemzetvédelmi szolgálatra való előzetes kiképzéséről. Az utasítás szerint a résztvevők jele: a Bocskai katonasapkához hasonló levente sapka, elől sastollal. (A sastollat a XX. században először 1919 júliusában a Horthy körül csoportosuló szegedi ellenforradalmi tisztek tűzték sapkáikra.) A leventéknél a sastollat 1938-ig viselték. (48. sz. kép)

A kerületi tanfelügyelő utasítása alapján a községi testnevelési bizottság felügyelete alatt a leventéket a háborút megjárt, harci tapasztalatokkal rendelkező altisztek oktatták.

48. sz. kép: A gyöngyösi tanuló ifjúság levente zászlóalja 1922-ben az Orczy-kert előtt. Soraik között volt Bossányi Lajos, a későbbi markazi segédjegyző.

Markazon a községi testnevelési bizottság 1924. február 16-án alakult meg. Levente főoktatóvá Bádonyi Sándor tanítót, levente oktatókká pedig Záprel Jánost (Tamásfia), Zaja Jánost (Krivi), Zaja Györgyöt (Várkonyi), és Hegedűs Jánost (Bezo) nevezték ki. A markazi leventék foglalkozásait Szelepcsényi százados, járási testnevelési felügyelő irányította.^[42] Az 1930-as évek második felétől körzeti leventeparancsnokot neveztek ki. Markaz-Domoszló-Kisnána-Vécs alkotott egy leventekörzetet. A körzetparancsnokok a járási hadkiegészítő parancsnokság állományába tartozó hivatásos tisztek vagy tiszthelyettesek voltak.

A levente főoktatók évi 240 pengő, az oktatók pedig 160 pengő fizetést kaptak. (Az átlagos férfi napszám ez időben 1 pengő volt.) „Másodállásban” látták el a heti kb. 10 órai elfoglaltságot igénylő munkájukat.

A leventék foglalkozásait 1940-ig vasárnap délelőtt tartották. A kürtösök (két kürtöse volt a markazi leventéknek) vasárnap kora reggel gyülekezőt fűttek. A gyülekező kezdetben a régi iskola előtt, később a szobornál volt. A leventék létszáma télen – az egyes korosztályok eltérő születési számától és a katonai behívásoktól függően – 170-180 fő között mozgott. Nyáron a sok távollevő summás arató a felére apasztotta zászlóaljukat. A vezénylésnél egyes főoktatók a „levente század” míg mások a „levente zászlóalj” megnevezést használták. A vasárnapi

gyülekezőt követően menetoszlop alakzatban vonultak a kismisére. Mise után trombitaszó harsogása és menetindulók dalolása közben vonultak a „jegespincénél” lévő gyakorlótérre. Ilyenkor zengett a falu a katonanótáktól. A vizespincei alakulótéren felsorakozott leventeszakaszok előtt a körzeti leventeparancsnok vagy a főoktató tartott eligazítást, amely rendszerint vad szitkozódásból, káromkodásból, fenyegetésekből néhány levente megpofozásából állt. Szoktatták az ifjúságot a katonai vakfegyelemhez. Amikor az előljáró kikáromkodta magát, elrendelte a békaügetést, a repülőtámadáskori rejtőzést, a fekvőtámaszt és a legváltozatosabb „kitolásokat”. Ezt követően a katonaviselt oktatók alaki, harcászati, lökiképzési stb. gyakorlatot végeztek.

A rajparancsnokok a leventék soraiból kerültek ki. 1941-től Egerben levente rajparancsnoki tanfolyamokat szerveztek, ahol a résztvevők félig katona-, félig pedig leventeruhába öltöztek. (49-50. sz. kép)

A két világháború közötti sportélet lényegében a leventeegyesület keretei közé szorult. A körzeti parancsnokság minden második évben megrendezte a négy község leventeversenyét. 1939-ben Kismánán, 1941-ben Markazon, 1937-ben Vétsen került sor a leventék ügyességének összemérésére. (21. sz. ábra)

49. sz. kép: Markazi levente rajparancsnokok Egerben, 1941-ben. Elülső sor jobbról balra: Gerhát István, Ferencz János (Majinár) Álló sor: Simonyák József (Holyka), Lipták Béla, balról a második Hegedűs István (Miso), balszélen Kiss Mihály.

50. sz. kép: Markazi levente rajparancsnokok fapuskával, 1943-ban. Térdelőh jobbról balra: Simonyák József (Holyka), Simonyák János (Irnok), Zaja József (Mezsi), Hegedűs György (Kalmár). Állók: Skoda István, Ferencz András, Gerhát János (Küri), Zaja Zoltán (Holyka)

Markos

Az idei leventeverseny V évi leventeverseny május 23-án, az előző évi eredmények megfelelően rendezendő tartalommal a versenyre csapatok részére először 1. díjazással, 2. díjazással, 3. díjazással az első díjat 1. rangban, 2. rangban, 3. rangban és 4. rangban részére 2. rangban díjazással meg. Azon csapatok, amelyek pontszámukkal 1. rangban, 2. rangban, 3. rangban, 4. rangban részére díjazással az első díjat 1. rangban, 2. rangban, 3. rangban, 4. rangban díjazással meg.

1. díjazással az első díjat 1. rangban, 2. rangban, 3. rangban, 4. rangban díjazással meg.

Vezetői Bizottság

1937. évi május 23. napján.

Markos
vez. biz. elnök.
tisz. biz. elnök.

21. sz. ábra

A leventecsapat versenyekre való felkészülését a legjobbak kiválogatása előzte meg. Főbb versenyszámok voltak:

- lövészet leventepuskával (kispuska),
- százméteres és négyszáz méteres gyorsfutás,
- 1500 méteres futás,
- kézigránát célba dobása és távdobás,
- magas- és távolugrás,
- alak bemutatás, ahol a parancskiadást és végrehajtásának szabályosságát pontozták.

Az 1920-1930-as években és a 40-es évek első időszakában szervezett leventeversenyek népünnepélyszámba mentek. A rendező község apraja-nagyja ott drukolt saját csapatának. A körzeti versenyen első helyezést elért csapat továbbjutott a járási versenyre.

A csapatversenyeken kívül megyei szintű egyéni mérkőzéseket is rendeztek azok számára, akik egy-egy számban az alsóbb szintű versenyeken kitűntek. Magas- és távolugrás, távfutás, kerékpár stb. 1939-től kezdődően a Kékesen leventék részére is rendeztek sí lesikló és sáncugró versenyeket. A faluban a sísülés 1939/40 telén – a szovjet- finn háború sítálpas katonáinak dicsőítése során – vált tömegméretűvé. Házilag barkácsolt vagy a falu asztalosai által készített sítálpakon, de gyakran hordódongából készített csúszóalkalmatosságokon lepte el a falu ifjúsága a havas domboldalakat. Lényegében 5 éves kortól 30 évesig minden gyermek és férfi sítálpára „szállt”. A labdarúgás (futball) szintén 1939-ben honosodott meg Markazon. Gyorsan és igen széles méreteken terjedt el. A gyerekek kis kézilabdát vagy ronggyal, esetleg mohával kitömött rossz harisnyából készült „futball”, no meg egymás lábát rugdosták reggeltől estig.

Markaz első válogatott labdarúgó csapata 1939 tavaszán alakult meg. Első nagy „nemzetközi mérkőzését” 1939. május közepén vívta, Domoszlóval. A csapatnak igen nagy drukkolóközönsége volt. Ha idehaza játszott, a fél falu kivonult a pályára.

51. sz. kép: Markaz 1939 tavaszán megalakult „válogatott labdarúgó csapata”

T. Tn.bizottsági Tnők Urnak

Gyöngyös, 1937.VI.21-én.

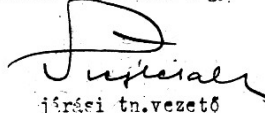
M A R K A Z

Az egyesület I. főoktató havi jelentésében jelenti, hogy a mulasztó leventékkal szemben az eljárás nem fogantatosítatik a fennálló rendelkezések szerint.

AI. T., a I. intézmény, de közvetve a törvényhatóságot fenntartása is megkívánja, hogy a fennálló rendelkezések szigorúan és pontos következetességgel betartassanak. AI. kiképzésnek pedig eminens érdeke, hogy a mulasztó leventékkal szemben az eljárás minél hamarabb és igazságos szigorral meginduljon, mert az elnézések és huzavona a - talán áldozatok árán is - pontosan járó leventéknél rossz vért szül.

Ezért kérem a mulasztó leventékkal szembeni eljárásra nagy súlyt fektetni.

Hazafias üdvözléssel

járási tn. vezető

22. sz. ábra

Más falvakban való szereplés esetén 150-200 fő kísérte őket gyalog, kerékpáron vagy lovaskocsival. A későbbi időszakok játékosai soha többé nem tudták azt az érdeklődést, támogatást elérni, mint ami az „őscsapat” irányában megmutatkozott. (51. sz. kép)

A leventefoglalkozások bevezetésük első éveiben még önkéntes alapon folytak, és csak a 16-21 éves korú fiatalokra terjedtek ki. Az 1920-as évek derekától viszont már 12 évestől 21 éves korig minden fiatal számára kötelezővé váltak. Szigorú büntetésekkel elérték, hogy igen ritkaságszámba ment a foglalkozásokról való hiányzás. Az esetleges mulasztókat a csendőrök begyalogoltatták Gyöngyösre a főszolgabíróhoz vagy a katonai kiegészítő parancsnokhoz. Ott megpofozták őket, majd egész estig dolgoztatták, este pedig az „apostolok lován” hazajöhettek. (122. sz. ábra)

1944. október 30-án a négy falu leventéit menetoszlopokban útnak indították nyugatra. A markazi leventék 2-3 nap alatt szétszéledtek. Őket követték a másik három falu fiai. Az elhurcolásra szánt fiatalok szétszéledésével a levanteintézmény is a történelem süllyesztőjébe került.

IV. fejezet

Markaz a II. világháború idején

A II. világháború kezdetét hivatalosan 1939. szeptember 1-jére keletezik, amikor a németek hadüzenet nélkül megtámadták Lengyelországot. E támadásnak azonban egy sor előzménye volt. Ezért más időponttól számítják a háború kitörését a japánok, a spanyolok, az abesszínok, vagy a kínaiak.

A II. világháború nem váratlanul robbant ki, egy idilli béke csendjéből, hanem a világ különböző tájain fellobbant kis „bozóttüzek” terebélyesedésével növekedett világégéssé. Magyarországot a háború előszele 1938 tavaszán, Ausztriának a németek általi bekebelezésével érte el.

A háború előszele eléri Markazt

1938-tól a Csehszlovák helyzet kiéleződése során a háborús fenyegetőzések mindennaposakká váltak. A fenyegetőzéseknek katonai megmozdulásokkal adtak nyomatékot. Egyre gyakoribbakká váltak a rövid időre szóló bevonulások Markazon is. A riadók mindig felzaklatták a falu életét. Még nagyobb izgalmat váltott ki, amikor 1938. szeptember 28-án kb. 40 főt azonnali bevonulásra mozgósítottak. A tartalékosokkal egy időben Gyöngyösre rendelték, és igénybe vették az alábbi gazdák lovait is: *(1. sz. ábra)*

Néhány nappal később, egy szép őszi kora hajnalon a falu utcáin mindenütt kezüket tördelő, jajveszékélő asszonyok és anyjuk szoknyájába kapaszkodó gyerekek csoportosultak. Arra riadtak fel, hogy a falu tele van katonákkal. Vonultak a gyöngyösi hegyi tüzérek, majd a gyöngyösi gyalogszállóalj. Őket követték a jászberényi kerékpárosok. A vonulók között voltak azok a markaziak is, akiket néhány nappal előbb hívtak be. Úton voltak a Hidasnémet környéki határszakaszra, a tüzérek pedig Sajószentpéterre. A falun átvonuló csapatok leggyakrabban a

„*Mátra, Fáttra, Magas-Táttra, Magyar géppuska szól rajta nemsokára...*” kezdetű menetdalt énekelték. Fokozta a faluban a háborús rémületet, hogy ezen az éjszakán a markazi előljáróság vagy 20-25 embert a hegyekbe irányított. Az asszonyok jajveszékélése szerint az emberek a Vár völgyére mentek sáncokat ásni, hogy a csehek ne tudjanak átjönni. A valóságban magasfigyelőt építettek a Hegyes nevű hegy csúcsán. A volt az elképzelés, hogy a hegysüvegen a fák fölé kinyúló magasfigyelőből piros zászlóval jelzik, ha idegen repülőgépet észlelnek. A piros zászló jelére a templomtoronyban lévő figyelők félreverték a harangot, éppen úgy, mint amikor tüzet jeleznek. Hogy a légiveszély jelzést a tűzjelzéstől a lakosság meg tudja különböztetni, légiveszély esetén a templomtorony ablakaiba is piros zászlót tűznek ki. Éjszakai veszélyjelzést a figyelőből tűzjelzéssel kellett volna leadni. Borús időben nem számoltak légiveszéllyel.

K i n t a r t a s.

az 1938. évi bevett állatok, állományok és eszközök, eszközök, eszközök

sor- szám	N ó v.	Ért- szám	Az 1938. évi bevett állatok, állományok és eszközök, eszközök, eszközök	Ért- szám	Ért- szám
1	1. sz. állomány	125	125,0 éves szűke hűtő	500	500
2	2. sz. állomány	518	518,3 éves szűke hűtő	500	500
3	3. sz. állomány	518	518,3 éves szűke hűtő	500	500
4	4. sz. állomány	331	331,1 éves szűke hűtő	500	500
5	5. sz. állomány	116	116,1 éves szűke hűtő	500	500
			Összesen:	2500	2500

Markaz, 1938. október 15.

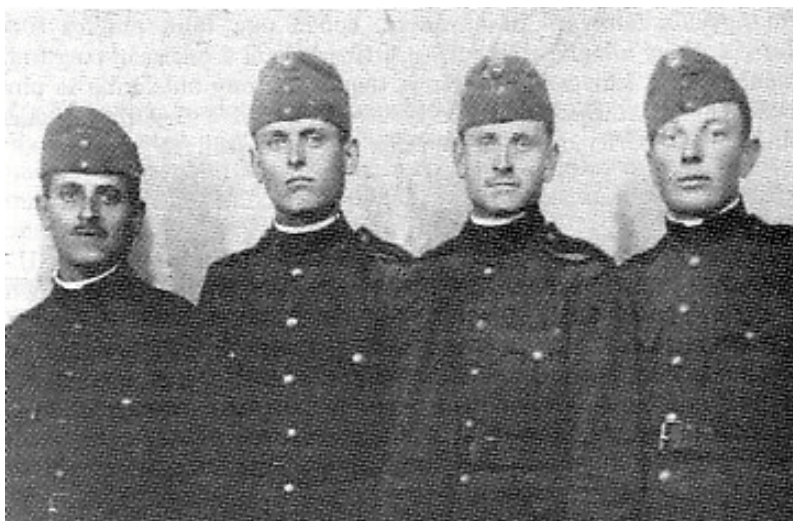
1. sz. ábra

Az első bécsi döntés értelmében Csehszlovákiától Magyarországhoz került 12.000 négyzetkilométernyi terület 1.100.000 lakossal, Komárom, Érsekújvár, Léva, Losonc, Rimaszombat, Rozsnyó, Kassa városok vonalában. A magyar csapatok az 1938-as országhatárt november 3-án lépték át. Az egri 14. gyalogezred Gyöngyösön állomásozó 3. zászlóalja Kassától keletre, a gyöngyösi

20. tüzérsztyál pedig Rozsnyóra vonult be. A bevonulással összefüggésben sok szép katonadal született. A Rozsnyón szolgáló katonák ismertették meg visszatérésük után a faluval a Krasznahorka büszke vára...” kezdetű multidézőt. Ez időben keletkezett

„A fekete gőzös jaj, de szépen robogott, Amely minket kis Markazról elhozott...” kezdetű dal is.

A felvidéki bevonuláson Markazról kb. 40 katona vett részt. Néhányukat az alábbi képen örökítették meg, amely 1938. november végén Rozsnyón készült. (1-2 sz. kép)

1. sz. kép: Balról jobbra: Horváth János (Csipko) (1912-1990), Szekrényes Ferenc (Katuska) (1912-1943), Tresó Kálmán (Kispál) (1912-1986), Süveges József (1912-1962.)

Markazon aggódva figyelték a híreket. Megszaporodott az újságolvasók száma. 1938 ősze hosszú ideig tartó szép meleg időt hozott. Az esték igen kellemesek voltak még novemberben

is. A faluban akkor még csak 8-10 helyen volt hangosan beszélő rádió. A papnál, a jegyzőnél, az iskolaigazgatónál, Demeter Kálmánné szatócsnál és Potocki Pál kocsmárosnál. Az úri helyeken a rádiót a köznép nem hallgathatta. Ahol fülhallgatós rádió volt ott egy-egy készüléket 3-4-en tudtak hallgatni. Demeter Kálmánné az udvari ablakba tette ki a hangosan beszélő készülékét. Estéről estére 120-150 ember hallgatta az egyetlen villanyégővel gyéren megvilágított sötét udvaron a híreket. A rádió közvetítette a komáromi bevonulást. Kórusban hangzott a jelszó, de a rádió recsegése miatt nem lehetett azt elég jól hallani.

2. sz. kép: A gyöngyösi 20. tüzérsztály egy csoportja, közöttük Tresó Sándor (Tresopaja), Gerhát György (Zuska), hegedűs István és Hacsavecz István 1939-ben.

Valaki kérdezte: „Mit kiabálnak?” – A sötétből egy hang válaszolt: „Azt, hogy Horthynak kötelet.” – újabb hang: „Nem kötelet mondanak te süket, azt kiabálják kórusban, hogy Horthyhoz közelebb!”^[2] Egy negyedik hang: „Várjatok csak mi lesz ennek a vége, ez még csak az előszele. A végső szót az orosz fogja kimondani.” A Felvidékre bevonult markaziak 1938. december 8-án tértek vissza. Visszatérésük után a tartalékosok leszereltek, megkapták „A felvidéki bevonulás emlékére” feliratú érmét, melyet még ma, 58 évvel később is sok helyen féltve őriznek. Az 1939-1940 telén zajló orosz-finn háború idején a falu a finneknek drukkolt. Csak az I. világháborút megjárt veteránok mondogatták. „Az annyi az oroszoknak, mint a medvének a szúnyogcsípés.” – Mi is megvertük őket 14-ben Lembergnél.

Végül annyian jöttek, hogy Szibériában kötöttünk ki.” Az orosz-finn háború sítalpakon gyorsan mozgó katonáinak példája nyomán szorgalmazták a honvédségnél és a levonteköteleseknél a sítalpas kiképzést. A falu fiataljai 1939/40 telén ismerkedtek meg a síeléssel.

Az 1939. március 15-i ruszinkói bevonulást nem előzte meg olyan hírverés, mint a felvidékit. A tartalékosok bevonulása is csendesebben ment végbe. A falu csak akkor tudta meg, hogy a behívottak Ruszinkóba mentek, amikor a magyar csapatok már átlépték a határt. A markaziak zöme a 20. tüzérsztállyal Husztra települt. A visszakerült kárpátaljai 12.000 négyzetkilométeren akkor 500.000 ember élt. A Kárpátaljára bevonult markazi tartalékosok még ez év nyarán leszereltek. Egy csoportjukat ábrázolja az 1939 tavaszán Huszton készült fénykép. (3. sz. kép)

Az 1939. szeptember elsején kitört lengyel-német háború alatt a markaziak lélekben a lengyelek mellett állottak. Lengyelekkel először 1939/40 telén találkoztak a Mátrában rendezett nemzetközi síversenyen.

3. sz. kép: Az 1939. március 15-i kárpátaljai bevonuláson részt vett markazi katonák egy csoportja Balról jobbra: fekvők: Hacsavec István, Záprel József, Tresó János (Matus), Horváth István (Csipko), Gerhát György (Kústár), Gerhát György (Zuska)

Ezt követően Mezőhegyesen, Érden, Ercsiben, és több más uradalomban is találkoztak velük, mint raktári anyagkezelőkkel, raktári nyilvántartókkal, mérlegkezelőkkel stb. A Magyarországra menekült 17.000 lengyel jelentős része távol eső uradalmi majorokban volt elbújtatva, ahol kereső foglalkozáshoz jutott. 1939 nyarán megkezdtek a magyar haderő felkészítését az erdélyi hadjáratra. Április-május hónapban megépítették a markazi hegyek alatti úsztatónál a Várpataktól nyugatra lévő kiserődöt. Az erődöt a román határ menti erősségek mintájára. készítették. Felépítését követően 1939/40- ben a magyar csapatok itt gyakorolták a határ menti román erődök leküzdésének módszereit.

Alábbi fényképünk az 1939 nyarán épült erődöt ábrázolja. A háború után köveit a falusi építkezésekhez széthordták. (4. sz. kép) Az 1940 tavaszától kezdődően izzásba jött magyar-román határvita a falu hangulatát jobban felhevítette mint két évvel korábban a felvidéki. 1940. július-augusztus havában a magyar haderőt mozgósították és háborús létszámra töltötték fel. Nem sokat tévedhetett a visontai plébános, amikor fellelkesülve az anyakönyvbe írta:

4. sz. kép: Az 1939 tavaszán épített kiserőd. Jobbról a déli, balról a nyugati homlokzata. Hátterben a Mátra hegyei.

„Biztos katonai forrásból tudom, hogy Románia ellen 500.000 magyar katonát mozgósítottak.”

Markazról ekkor vonultattak be egyszerre legtöbb embert, összesen 104 főt.

A behívást a hadkötelezettség felső határán álló 48 évesekig minden korosztályra kiterjesztették. Önkéntes jelentkezésre hívták fel azokat a rabokat is, akik a társadalom számára nem jelentettek veszélyt, lehetőséget adva részükre, hogy a katonai mozgás sikeres befejeztével büntetésüket töröljék. E felhívásra jelentkezett Ferenc József (Bubeny) is, aki Demeter Kálmán meggyilkolása miatt töltötte büntetését. Mint a mellékelt fényképek tanúsítják még az első világháborút megjárt veteránokat is fegyverbe szólították, 48 éves korig. (5-8. sz. kép)

5. sz. kép: Juhász Ferenc (Kenyeres)
(1892–?)

6. sz. kép: Hatályák János (Mócár)
(1892–1945)

7. sz. kép: Juhász Ferenc (Zemen)

8. sz. kép: Tresó István (Belrendőr)
(1892–)

Az augusztus 30-i erdélyi bevonulás napján írta naplójába Csécsi Imre radikális párti politikus:

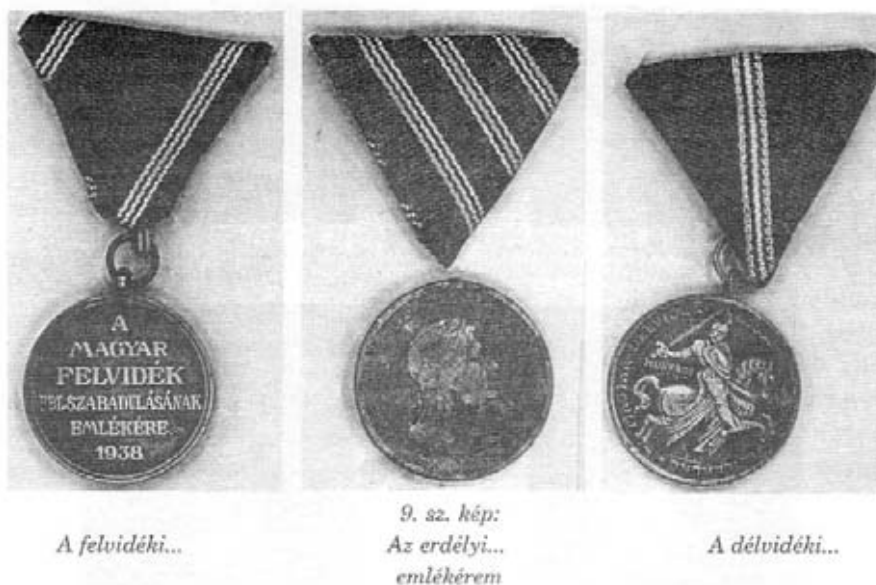
„Erdély 44.000 négyzetkilométer terület, 2.700.000 lakos. Budapest lelkesedik, este a várost kivilágítják. Csak magamnak vallom meg, hogy kissé keserű a szám íze. Német-olasz ajándékként kaptuk ezt. Mi lesz az ajándék ára ?”^[3]

A visszakerült erdélyi falvakban – hasonlóan mint előbb a Felvidéken – zúgtak a harangok, hálaadó miséket rendeztek, ünnepélyes katonai díszszemléket tartottak. A markazi katonák több díszszemlén is részt vettek, de a leginkább emlegetett katonai parádén Kolozsváron meneteltek.

A visszakerült erdélyi részeken katonai közigazgatást vezettek be. A hazai közigazgatásban dolgozó tartalékos tiszteket mozgósították, és egyenruhában az erdélyi helységek katonai közigazgatásához vezényelték. Markazról Máyer József főjegyző tartalékos hadnagy 6 hónapi időtartamra vezénylésre került Erdélybe.

Az Erdélyből hazakerült markazi katonák igen sok dalt, katonanótát főként indulókat hoztak magukkal.

1940 nyarán a leszerelt mozgósítottak megkapták az „Erdélyi bevonulás emlékére” feliratot viselő érmét, melyekből még a 90-es évek közepén is sokat őriznek a falusi házak szekrényeiben. (9. sz. kép)

A Jugoszlávia elleni 1941. április 11-i hadba lépést nem előzte meg Markazról *annyi* behívás, mint az erdélyi. A falu lényegében csak a háború kitöréséről értesült. Ezt viszont már valódi háborúként értékelték. A környékről kevés tartalékost hívtak be. Markazról a sorállományúakkal együtt, mintegy 15 fő vett. részt, a délvidéki katonai megmozdulásban. Leggyakrabban emlegették Belkovics Kálmánt, aki részt vett a Jugoszlávia elleni 1941. április 12-i ejtőernyős bevetésen. Ejtőernyősök által végrehajtott katonai vállalkozásról ekkor hallottak először a faluban. A délvidéki katonai megmozdulásban részt vett Hatalyák József (Kollega) tartalékos műszaki katona. Néhány markazival együtt be volt osztva az újvidéki díszszemlére. A ráctemplomból közéjük géppuskáztak. Elmondásuk szerint a templomot megrohamozó katonák egy pravoszláv pópát és két esetnyiket hoztak el a toronyból, akiket utána agyonlőttek.

10. sz. kép: Magyar ejtőernyős katonák 1941-ben. Jobbról a második: Belkovich Kálmán (Patric).

A Délvidéken 11.000 négyzetkilométeres terület és 1 millió fő került vissza az anyaországhoz. Ez már nem vértelen, nem békés területgyarapítás volt. Egyre gyakrabban dördültek el a fegyverek. A „hidegháború” kezdett bemelegedni, forróvá válni. Betűzésének forgatókönyvét a német vezérkarnál írták. Minden területgyarapodás egyre jobban elmérgesítette viszonyunkat a szomszédokkal, és egyre melegebb helyzetet teremtett. Végül átváltott forró háborúvá, s része lett egy előbb soha nem ismert világégésnek. (10. sz. kép)

„Mi vitte őket háború zajába?” (Markaziak a gyorsadtestben 1941-ben)

A Szovjetunió elleni német támadás híre Markazon 1941. június 23-án terjedt el. Bár a hír elterjedésének idején hazánk még nem lépett hadba, az éjszakai elsötétítési intézkedéseket június 23-án már itt is bevezették. Felállították az állandó légi megfigyelőket a templomtoronyba. A Hegyestetőn viszont most már nem létesítettek légiveszélyt jelző őrsöket. A magyarok számára ténylegesen a II. világháború 1941. június 27-én kezdődött, amikor a határvadász dandár átlépte a magyar-szovjet határt. Az átlépés előzménye volt a kassai bombázás, és a gyorsadtest mozgósítása. Június 27-én Bárdossy László miniszterelnök már mint megtörtént tény jelentette be az Országgyűlésnek, hogy „Magyarország és a Szovjetunió között a hadiállapot beállott.”

A határvadász dandár támadása megkezdésének időpontjában a magyar légierő bombázta Sztaniszlaut. 1941. június 29-én a VIII. hadtest törzséből Munkácson megalakult a „Kárpát-csoport” parancsnoksága. Alárendeltségébe a gyorsadtesten kívül egy hegyi és egy határvadász dandár tartozott. A gyorsadtest kötelékébe két gépkocsizó dandár, egy lovasdandár, egy kerékpáros zászlóalj, híradó, utász, hidász, építőműszaki zászlóalj, hadtest közvetlen tüzérség, ellátó szervek és egy támogató légi csoport tartozott. A Kárpát-csoport összesen 45.000 katonát számlált.

A Kárpát-csoportba beosztottak azzal a tudattal (abban a hiszemben) lépték át az országhatárt, hogy „a szovjet” két-három hét alatt összeomlik. Ahogy a vezérkar tájékoztatta a kormányzatot: „ebből a háborúból nem szabad kimaradnunk”. A tájékoztatás szerint a magyar haderő legkésőbb két-három hónap múlva visszatér. A légénységi állomány is azt a

tájékoztatást kapta, hogy szüretre itthon lesznek. A markaziak főként a huszárok és a határvadászok, valamint az építő zászlóalj soraiban szolgáltak. (11. sz. kép) Néhány markazi önként jelentkezett a Szovjetunió elleni háborúba. Ezek között volt Kékesi (Záprel) Kálmán, Kovács István (Jánospista), Hegedűs József (Okos) – akit 1919-ben baloldali magatartása miatt Zalaegerszegre internáltak. Ő azzal a szándékkal jelentkezett, hogy az első adandó alkalommal átmegy a szovjetekhez. A fronton viszont teljesen nyoma veszett. A magyar csapatok a Vereckei-szoroson és a Tatár-hágón lépték át a határt.

11. sz. kép: Potocki János (Pulyi) 1911-es születésű huszár, aki 1941-ben az I. hegyi dandár kötelékében az elsők között lépte át az orosz-magyar határt.

Ez időben Magyarországnak mintegy 300 km hosszúságú közös határa volt a Szovjetunióval. E határszakaszon mintegy 50-60 km szélességű frontszakaszt jelöltek ki a Kárpát csoportnak. Jobbról (délről) a mint egy tízszeresen nagyobb erővel felvonuló román haderő, balról (északról) pedig a magyarokénál lényegesen kevesebb embert számláló szlovák hadosztály volt a szomszéd. A két haragos szomszédal sok gond és probléma adódott. A német összekötő törzsek jelentéseiben újra és újra felmerült, hogy a magyar-román-szlovák szomszédok ahol csak tudnak betartanak” egymásnak. A hadseregek csatlakozásainál széles sávokat hagynak fedezetlenül, melyen az oroszok a hátuk mögé szivárognak. Nem lehet őket egyetlen közös tárgyalásra sem összehozni. Jobban gyűlölik egymást, mint az orosz. Legszívesebben egymás torkának ugranának. (Ezek voltak a szövetségesek.)

A „szövetségesek” esetleges összetűzéseinek elkerülése céljából három olasz hadosztályt vezényeltek a magyar és román haderők közé. Ekkor jelentek meg először az olaszok a keleti hadszíntéren.^[4]

A gyorshadtest fő támadási irányában 1941. július 3-án Kolomea, 4-én Sztaniszlau, 5-én Tarnopol, majd Mariapol, 13-án Kamanyec-Podolszk, 15-én pedig Studnica városokat foglalta el. Ezt követően Ivano-Frankoszk, Vinyica, Umany, Kirovgrád, Zaporozsje irányában támadott tovább.

1941. július 7-én a „Kárpát-csoport” levált a gyorshadtestről. Alakulatai a továbbiakban az elfoglalt területek megszállói feladatait látták el. Az egyre növekvő elfoglalt terület megszállása mind több katonát igényelt. Ezért idehaza másfél hónappal előre hozták az 1919-es születésű újoncok bevonultatását. Néhány hetes kiképzés után nagy részük az ukrainai megszálló erők kötelékébe került.

Ugyanez év októberében behívták az 1920-as születésű korosztályt. (12. sz. kép)

12. sz. kép: Az Egerben állomásozó 14. gyalogezred 2. zászlóaljának géppuskás szakasza a hadműveleti területre való indulás előtt, 1941. augusztus hó. A kép jobb oldalán sisakban Szekevényes József (Pupcsár), a felső sorban a piásodik Hegedűs Béla (Tuser), a harmadik sorban középen Potocki György

A gyorshadtest az első hónapokban mélyen behatolt Ukrajna területére. A németek helyzetjelentése szerint a gyorshadtest előtt egy tüzezreddel megerősített szovjet lovashadosztály védekezett és harcolva hátrált.^[5]

A gyorshadtest katonái kezdtek megismerkedni „a szabálytalan” háborúval, amiről a jelentések azt írták, hogy a Vörös Hadsereg háta mögött a sokféle nemzetiség egymással külön háborút vív. Az ukránok a lengyelekkel, oroszokkal és zsidókkal háborúznak és így tovább.^[6]

Amikor a hadtest átjutott a hajdani Galícia határán a lakosság egyre ellenségesebben viselkedett velük szemben. A magyarok háta mögött is fellobbant a szabálytalan háború tüze. Egyre gyakrabban támadtak a partizánok.

„Itt minden robban, amihez hozzáérünk. Ilyet még nem látott a világ. A borzalmak háborúja folyik.” – írták a németek az egyik jelentésükben.

A gyorshadtest és a szovjet hadosztály alakulatai között főként a nagyobb folyók átjáróhelyeinek birtoklásáért került sor keményebb összetűzésekre. Például a Dnyeszter egyik átkelőhelyénél 3 magyar tiszt és 30 katona halt meg, és duplája volt a sebesültek száma.^[7]

A szovjetek – mint minden visszavonuló hadsereg – felrobbantották maguk mögött a hidakat. E helyeken a magyar hidászok építettek új átkelőhelyeket. A hazatért markazi katonák sok

időn keresztül emlegették a hidakhoz kitett táblákat, melyen messziről látható nagy betűkkel ki volt írva:

*„Vándor ki itt elmész, vedd le a kalapod,
Mert itt is az orosz rombolt, s a magyar alkotott.”*

A gyorshadtest 1941. októberében Zaparozsnyén túl a Donyec medencéig jutott. Beköszöntött az ősz, vele együtt az esős, sáros idő. Az utak járhatatlanokká váltak. A gyorshadtest lassúvá vált, beleragadt a sárba. Haditechnikai felszerelése, lóállománya tönkrement. Megsérült vagy teljesen tönkrement 1200 db gépkocsi, a harckocsik és páncélozott gépjárművek 90%-a, a lóállomány nagyobbik hányada, a repülőgépek fele stb.

A legnagyobb veszteséget a huszárok szenvedték el. Ezek a hónapok voltak a magyar huszárság végnapjai. Szertefoszlott a fejük fölül az a glória, amely sugaraival sok száz éven keresztül bearanyozta harci dicsőségüket. A hadra kelt gyorshadtest a haditechnikán kívül jelentős számú katonát is veszített. A vezérkari főnökség 1942 elején készített összefoglaló jelentése szerint 4524 fős veszteség érte a hadtestet halottakban, sebesültekben, eltűntekben és hadifoglyokban.^[8]

A fenti kimutatás a magyar megszálló erők veszteségeit nem tartalmazza. A markaziak közül 2 fő elvesztéséről tudunk. Hegedűs József (Okos) eltűnését az előbbieken ismertettük. A másik eltűnt ember Szabó János (Kúri) volt. Szabó Jánost büntetésből vonultatták be. 1939-ben, majd 1941-ben ő volt a főszervezője a markazi alsótanyai summások megmozdulásának, sztrájkjainak.

1941. szeptemberében a magyar hadvezetés kérte Hitlertől a gyorshadtest hazahozatalának engedélyezését. Októberben a németek Moszkva előtt állottak. Eldöntöttek vélték a háborút. Hozzájárultak a magyarok hazatéréséhez. A hazafelé tartó gyorshadtestre hideg őszi, majd téli idő köszöntött. A katonák nyári öltözékben dideregtek. Akadozott az ellátás. Légi úton próbálták enyhíteni a gondokat: ejtőernyőkkel a hazafelé tartó honvédekhez juttatni az élelmet és a téli ruházatot. A hadtest menetoszlopai december elseje és tizedike között lépték át az országhatárt. Ahogyan az ott járt markazi katonák elmondták: igen nagy volt az öröm, a meghatódottság, hogy a közel fél évi idegen földön folytatott háború után honi földre léptek. A menetelők, a huszárok a gépkocsik, a fogatos járművek az országhatárnál megálltak. A katonák örömkönyveket ejtve csókolták meg a hazai földet.^[9] A hazatérő katonák és az ország népe azt hitte, hogy ezzel a magyarok részére a háború befejeződött. Ki gondolta volna akkor, 1941 karácsonyán, hogy a történelem színpadán folyó véres drámának csak az első felvonása mögött gördült le a golyólyuggatta, löporfüstös függöny.

A pokol országútján Markaziak a Donnál

Az 1942-es év iszonyúan hideg téllal köszöntött be. Hasonlóan hideg tél a feljegyzések szerint csak a markaziak betelepítésének évében 1742/43-ban volt. 1942. január 8-20-ig majd ezt követően több szakaszban ismétlődően mínusz 30-32 fokban hideget mértek

A markazi emberek békés mindennapjukat éltek. Mentették az erdei vadakat, vágták az erdőn a fát, és szánkóval hordták le onnan a járható utakhoz. Ez időben folytak a községházánál – mint minden évben – a summások, aratók, cséplőmunkások szerződés kötése. Szerveződtek a 10-100 főből álló summásbandák. A falu mindennapi szokott életébe januárban lassan szivárogtak be a németek Moszkva alatti vereségének hírei. Különösebb jelentőséget nem tulajdonítottak neki.

Nem tudtak arról sem, hogy 1942. január 20-án Budapestre érkezett Keitel vezértábornagy, s ekkor igen sok katonaköteles markazinak is megpecsételődött a további sorsa. Keitel katonákat jött kérni, követelni. A német és magyar katonai vezetés egyeztetése során 9 gyalog és 1 páncélos hadosztályból álló 200.000 fős hadseregnek és 50.000 munkaszolgálatosnak a frontra indításáról határoztak. A döntés után elkészültek a mozgósítási tervek, majd 1942. március elejétől május 20-ig 250.000 főnek küldték el az azonnali bevonulást elrendelő parancsot, a SAS-os behívót. Markazon 1942 májusában mintegy 50 főnek jött SAS-os. A behívókat a katonai kiegészítő parancsnokság küldte meg a községházára, ahonnan azt a kézbesítő azonnal továbbította. Igencsak futkározott a hideg annak a hátán ahová Kovács (Matyjas) György kézbesítő beállított. Hiszen a SAS-os behívó háború esetén a bizonytalan időre halasztott halálos ítéletet jelentette a címzett számára. A markazi mozgósítottak 1942. május 20-án jelentkeztek a gyöngyösi laktanyában. Zömük a hadtest közvetlen 20. tüzérosztályához, másik részük az egri 14. gyalogezred Gyöngyösön állomásozó 3. zászlóaljához vonult be. Május 20-tól június 20-ig kiképzésen vettek részt, ahol az új harcéljárásokkal, fegyverekkel, felszerelésekkel ismerkedtek meg. Fegyverzetük messze elmaradt a kor színvonalától. Azzal indították őket hadba, hogy kinn a fronton a legújabb német fegyverekkel szerelik majd fel alakulataikat.

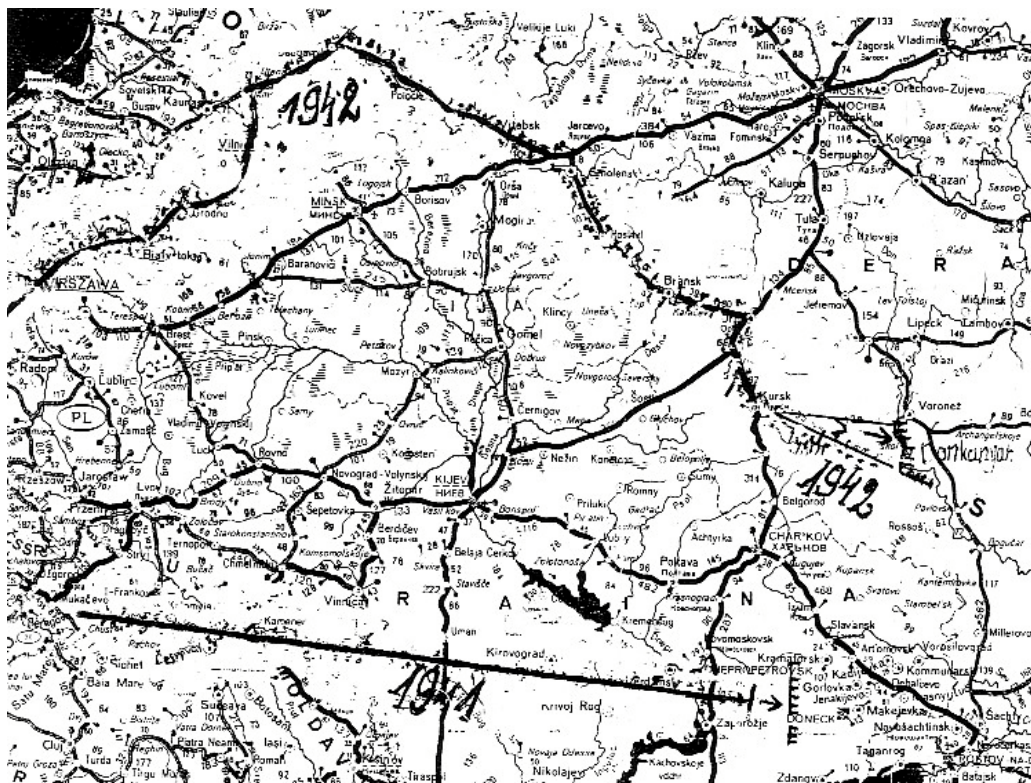
A magyar hadsereg első katonái 1942. április 11-én indultak el a hadműveleti területre.^[10] Az egri 14. gyalogezredet június 20-án búcsúztatták a Dobó téren. Az ezred első szerelvénye június 30-án, hétfőn gördült ki az egri pályaudvarról. Ugyanezen a napon indult a gyöngyösi pályaudvarról a 14/3-as gyalogzászlóalj, sorai között sok markazival. A 20. tüzérosztályt, amelynek állományában több markazi katona szolgált, néhány nappal később indították el. A harctérre vonulók öltözéke posztóruha volt. Nyáron nagyon meleg, télen pedig nagyon hideg. Téli melegruhát nem vittek magukkal, mivel az a nézet uralkodott, hogy egy nyári gyakorlatnak megfelelő hadműveleten vesznek részt, és szüretre már itthon lesznek. „*Elindult az első katonavonat, s most már naponként mennek a vonatok.*” -írta 1942. június 31-én az Eger c. újság.

1942. április 11-től 822 db, egyenként 55 kocsiból álló szerelvény vitte ki a hadműveleti területre a II. Magyar Hadsereget. Naponta 12-13 katonavonat gördült át a határon. A mozdony előtt kövekkel megrakott 3-4 „robbanóvagon” haladt, hogy ha a partizánok a síneket aláaknázzák, ezeket érje a detonáció. A mozdony után 2-3 tiszti kocsi, majd 10-12 boci pulman”, azaz csapatszállításra átalakított teherkocsi. Egy-egy tehervagonban 30 katona. A csapatszállító tehervagonok után 10-12 vagonban lovak. Egy vagonban 6 db ló és 3 hajtó honvéd, akik útközben a lovakat is gondozták. Ezt követte 8-10 vagon, melyeken a fogatolt járműveket helyezték el. Utána egy légvédelmi kocsi a szerelvény légi oltalmazására. Végül a gépkocsikat és a harci technikát szállító leponyvázott pórekocsik. A katonai titoktartás céljából a szerelvény útvonalát a honvédekkel nem közölték, de a tisztek sem ismerték. Vámosgyörkről a szerelvény nem keletnek, hanem nyugat felé fordult. (2. sz. ábra)

A robogó vonatból a katonák nézték az állomások feliratait, s találgatták, hova viszik őket. Komáromtól északra fordultak: a Vág-völgyében Galánta, Trenčsény, Jablonka. Ezt követően rövid szakaszon cseh, majd lengyel területeken utaztak: Katowice, Radom, Varsó, Vilnius. E vasúti fővonalon a magyar katonavonatokon kívül naponta 40-50 német vagy szlovák szerelvény robogott el. Vitte a katonákat és a hadianyagot az 1942. évi nyári támadáshoz, visszafelé pedig hozták azokat a sebesülteket, akik élve kerültek ki a nagy húsdarálóból.

A hosszú úton a magyar katonák vicceket, meséket mondogattak, illetve hallgattak, még többen kártyáztak, sakkoztak és nótáztak. A 20., tüzérosztály markazi vagonjában főként daloltak.^[12]

Vilnius után délnek fordultak: Szmolenszk, Brianszk Orjol... most már tudták, hogy hová mennek. Ahogy a partizánok által veszélyeztetett területekre értek, a tűzfegyvereknél fokozott készséget rendeltek el. A legénységi kocsik ajtóinál is tűzkész helyzetbe hozták a golyószórókat, géppuskákat. A partizánveszélyes vidékeken a németek a vasútvonal mindkét oldalán 200-200 méterre kivágták az erdőt, hogy az ne lehessen a partizánok búvóhelye. A vonat Brianszk után ismerősen csengő nevű városok mellett robogott el: Orjol, Kurszk. Tíz napi vonatozás alatt közel háromezer kilométert tettek meg, mire Kurszk környékére, a Kurszk és Fatyes közötti katonai kirakodó állomás elé értek.

2. sz. ábra: A térkép alsó részén a Korymbz-tól (Jaszinya) kiinduló vastag pontozott vonal a gyorshadtest 1941. évi támadásának irányát jelöli. A felső vonal a 2. Magyar Hadsereg vasúti szállításának útvonalát, a Kurszktól a Donig húzott pontozott jelzés pedig a tyimi országutat, a gyalogmenet felvonulási irányát jelzi.

A gyöngyösi gyalogzászlóalj és a tüzérek, Kurszktól 14 km-re északra, egy külön katonai kirakodó állomáson vagoníroztak ki. A kivagonírozás után a harmadik zászlóalj gyalogmenetben, a tüzérosztály a rendszeresített járművein azonnal elindult Kurszkba, majd a Kurszk – voronyezsi úton keleti irányba. Egy idő után a voronyezsi országútról jobbra letérve a tyim-sztarij-oszkol-urivi főútvonalra tértek rá. A gyalogzászlóalj tíz napi menet után ért el a Kurksztól 300 km-re lévő Donig, az urivi hídfőhöz.

Az úton – mielőtt a markaziak odaértek – már elment néhány százezer menekült mindenféle házi jószággal, s velük összekeveredve több tízezer visszavonuló szovjet katona. Őket követte a támadásban lévő német hadsereg, majd a támadó hadsereg ellátó oszlopa, a tartalék alakulatokkal együtt. A támadásban lévő németekhez csatlakoztak a már előbb kiért magyar katonai alakulatok. Az országúton visszafelé áramlottak a sebesültek, a hadifoglyok, a polgári lakosság menekültjeinek az a része, akik már nem tudtak a Don folyó keleti partjára jutni, mivel a front túlhaladt rajtuk. Az emberek, gépek, harcjárművek tömege mellett a magyar hadsereg rengeteg lóval mozgott. A II. Magyar Hadsereggel hatvanötezer ló is hadra kelt.^[13]

A rengeteg ember, ló, szarvasmarha, sertés stb. tengernyi szennyel fertőzte meg az országutat. Félábszárig érő por az úton és annak két oldalán. Az út menti árok és azon túl néhány tíz méteres sáv tele emberi ürülékkel. A Tyim-Uriv közötti terület félsivatagos homok. A homokos föld pora összekeveredett az állati és emberi ürülékkel. Kesernyész, bűzös illat, dögszag áradt mindenütt és mindenből. A járművek a gyalogos oszlopokat leszorították az út szélére.

A járművek újra és újra felverték a port, úgy hogy a porfelhőn a nap sugarai is csak halványan tudtak áttörni. A katonák a júliusi forróságban posztóruhában, teljes felszereléssel, sisakban gyalogoltak. A sok rájuk rakódott portól egymást sem ismerték fel. A Tyim-vidéki félsivatagos pusztaságban a víz lett volna a legnagyobb kincs, ha lett volna, de nem volt. Ha nagy néha valahol egy kutat találtak, abból már előttük nemcsak a vizet, de a vizes iszapot is kiitták. Sem víz, sem ennivaló. Hetekig nem láttak kenyeret. A „Hitlerszalonna” (gyümölcsíz) is ritkán került hozzájuk. A lovak legalább annyit szomjaztak és éheztek, mint az emberek.

Az utak szélén vagy az út mellett apró piros zászlók aknamezőket jelöltek. Az út menti árkokban bűzlő, oszlásnak indult felfűvódott, ló, ökör, disznó, kutya. Helyenként félig eltemetett emberi hullák. Üszkös falvak. Akasztott emberek.

„Az út szélén még mindig vannak el nem földelt halottak” - írta az egyik gyöngyösi katona.

Az állati és emberi tetemeken varjak lakmároztak:

„Fejünk felett varjak, hollók meg dögkeselyűk repkedtek, és nem a turul madár. Senki nem kéri számon a varjakon, rókákon meg a dögkeselyűkön, hogy hány katonát ettek meg” - mondotta el hazajövedele után Horváth János (Csipko).

Az út két oldalán sok német sír, rajta a halott katona sisakja. Saját halottaikat a németek eltemették. Az orosz rábízták a rókákra...

A tyimi országutat már jóval előbb is – mint ahogy a gyöngyösi alakulatok soraiban szolgáló markaziak odaértek – a halál országútjának nevezték. Amikor végigment rajta még újabb 100.000 katona, akkor már egy minősítéssel feljebb lépett: A „pokol országútjának” keresztelte el a hadra kelt sereg. Hogy változatosabb legyen a pokol országútja, néha megjelentek a raták. (Mivel úgy berregtek, mint a varrógép, ezért nevezték el a magyarok ratáknak.) A repülőgépről, felülről jól lehetett látni a kanyargós porfelhőt. Ahol ez a legjobban besűrűsödött, a raták oda dobálták le „ajándékkosaraikat”. Ezek benzines hordóba épített szerkezetek voltak, melyeket a raták a csapatok fölött dobtak ki. Egy-egy hordóba több száz kézigránászerű kisbombát helyeztek. A csapatok fölött a benzines hordó szétrobbant, és százával repültek ki belőle a fiókái”, melyek külön-külön robbantak. Esetenként végigszórták a vonuló csapatokat röpcédulákkal, amelyek magyar nyelven szóltak a katonákhoz:

„Magyarok! Az orosz nem ellensége a magyarnak. Ne áldozzatok fel fiatal életeteket idegen célokért. Magyar katonák! Forduljatok vissza a végzetes útról.”

A gyöngyösi zászlóaljjal a markaziak 1942 augusztusában, Storosojevó község elfoglalása után az urivi hídfőnél jutottak ki a Donhoz. Az első nap estéjén közülük néhányan meg tudtak fürödni a folyóban, amire a hosszú, piszkos út után minden katona vágyott. A tüzérszállóhoz beosztottak 8-10 km-rel hátrább települtek a peremvonaltól,^[14] ezért nekik jóval később nyílt lehetőségük a Don megpillantására. Ekkor viszont már senkinek nem lett volna kedve megfürödni a mindkét oldalról állandó tűz között tartott folyóban. A 200 m szélességű vízfolyásban felpuffadt emberi és állati hullák úsztak. A folyó magas partjain figyelőhelyek, géppuskafészek, lövészok, futóárkok, fedezékek húzódtak. A futóárkokban mindenütt meghajolva kellett menni, mert ha kidugta valaki a fejét, a „kakukk” azonnal golyót repített beléje. A markaziak már a kiképzésük alatt hallottak a mesterlövészekről. De éles helyzetben

csak itt a Donnál ismerték meg harcéljárásukat. A „kakukk” egy-egy fán vagy más kimagasló helyen elbújva éberén figyelte a másik fél vonalát, s ha lőtávolságában bármi mozdult, bárki kidugta a földből a fejét, azonnal golyót engedett belé. A mesterlövészek fegyverei másfél kilométerre halálos biztonsággal találtak. A „kakukkok” egymásra is vadásztak. Egyetlen mozdulat, a falevél egyetlen rezdülése, egy kis fémnek a felvillanása elárulhatta leshelyét, s ez azonnal a „kakukk” életébe került. Az egri 14. gyalogezred keretében a markaziak már az első napokban részt vettek az orosz kézen lévő urivi hídfő felszámolását célzó többször ismétlődő csatákban. Az augusztus 10-i hídfőcsatában a miskolci 20. hadosztály – ehhez tartozott az egri gyalogezred is – 1400 fős veszteséget szenvedett. Hasonló volt az emberáldozat a szeptember 10-i hídfőcsatában, ahol főként az egri ezred katonái hullottak.

Éjszaka a raták kiaggatták a Don fölötti égboltra a „Sztálin-gyertyákat”. Ilyenkor világosabb lett mint nappal. Az orosz repülők végiggéppuskázták és teleszórták bombákkal a magyar állásokat. Szórták a fejükre a „Molotov-kosarakat”. Itt ismerkedtek meg a markaziak a „Molotov-koktéllal” is, melyet az urivi hídfőcsatákban bevetett német-magyar harckocsik ellen használtak. Félelmetes fegyverként emlegették a Donnál járt markaziak a „Sztálin-orgonát” (rakéta sorozatvető) melyet a szovjetek „katyusának” becéztek. A németek is sok új harcéljárást alkalmaztak, és új fegyvereket vetettek be. Zuhanóbombázók, messzehordó lövegek, villámgéppuskák... stb. Azonban a Dontól hazatért markazi katonák a legnagyobb német „találmányként” a „Hitler-szalonnát” emlegették. Ezt rettenetesen utálták. A frontellátás egyszerűsítése céljából a II. Magyar Hadsereget is a németek látták el élelemmel. Német lekvár-, gyümölcs-, tej-, halkonzervek; sehogyan sem ízlettek a magyar gyomornak. De még azokból is keveset kaptak. A markaziak egyik fő háborús élményévé az állandó éhezés vált, s egyik fő kívánságukká, hogy: – „Csak még egyszer jóllakhassunk!” Beköszöntött az őszi esőzés, térdig érő sárral. Járhatatlannak váltak az utak. Még rosszabb lett az ellátás. A dekungokban nem volt tüzelő. Hiányzott a szalma. A pusztá földön naponta 3-4 órát aludtak a honvédek. Rühösek, tetvesek lettek, a tetvek a tifuszt terjesztették.^[15]

Megjelent egy addig nem ismert betegség, a „volhíniai-láz”; hónapokon keresztül tartó olyan magas láz, ami az egyik nap jelentkezett a másik nap pedig nem.^[16]

Az esős ős után gyorsan jöttek a mínusz 30-40 fokos hidegek, méteres hó, állandóan fúvó szél, csontig hatoló hideg.

A katonák bélés nélküli köpenyben dideregtek, pokrócokba csavargóztak. De soknak sem köpenye, sem pokróca nem volt. A hazulról küldött meleg ruhákat nem osztották ki. Ezeket a visszavonuláskor a raktárakban felgyújtották. Az 1942. évi karácsonyi csomagok egy részét két héttel később kapták meg a honvédek, a másik részét pedig (mintegy 10.000 db-ot) Kurszkból szállítási nehézségekre hivatkozva visszairányították. A katonák – amikor májusban bevonultak – azt a biztatást kapták, hogy szüretre itthon lesznek. Később a 6 hónapi frontszolgálat letelte utáni hazatérést, majd ezt követően a karácsonyi, illetve a januári váltást ígérték részükre. A katonák türelmetlenek voltak. Minden levelükből az csendült ki, hogy „csak még egyszer segítsen haza az Isten.”

Bús, fájdalmas, sóhajtozó katonadalok születtek, a doniak kesergői, melyeket a későbbi oldalakon fogunk ismertetni. A doniak hazaküldött levelükben emlegették a karácsonyi váltást, a hazamenetelt. Otthon várták őket karácsonyra. Majd januárra. Ahol a közeli rokonságból valaki a Donnál volt, ott nem ölték le a disznót, „*majd ha hazajön a katona...*”

A markaziak utolsó leveleiket 1943. január 12-én keltezték, s azok két-három hét múlva érkeztek haza. Amikor január végén, február elején a címzettek elolvasták a Donnál feladott leveleket, itthon még senki sem tudott a nagy katasztrófáról. A leveleket olvasva nem is gondolták, hogy a feladó esetleg már nem is él, vagy Szibéria felé dőcög vele a hadifoglyokat szállító vonat.

Ez időben a gyöngyösi gyalogos zászlóaljban szolgáló markaziak Storosovoje községben, Urivtól északra voltak védelemben. Őket a támadás hulláma 1943. január 13-án 14 óra 30 perckor, hátulról érte el. Néhányuknak sikerült kijutni a veszélyes gyűrűből, de jelentős részük elesett, fogságba került vagy eltűnt. A 20. tüzérosztály nagy részének sikerült elmenekülnie. Viszont a hadtest tüzérségi löszereclátó oszlopánál Kovács Ferenc szakaszvezető parancsnoksága alatt szolgáló mintegy 10 fős markazi csoport fogságba esett.

A később hazatért tüzerek fogságba kerülésük időpontjaként január 18-át jelölték meg. A löszereclátó oszloptól egyedül Horváth János (Csipko) menekült meg a fogságtól úgy, hogy amikor az orosz támadás megindult, de még a gyűrű nem zárult be, otthagyta alakulatát. A nagy zűrzavarban sikerült neki mint katonaszökevénynek 2200 km-ről hazajönnie és meghozni a döbbenetes hírt: *„a falu katonafiainak nagy része elpusztult a Donnál.”* (mint a hajdani maratoni hírvivő).

Ő volt az első, aki a doni pokolból hazatért Markazra, a Kusz-k-TyimSztarij-Oszkol-Uriv vonalán vezető „Pokol országútját” nemcsak odafelé, de visszafelé is megjárta. Hazajövele után heteken keresztül jártak hozzá a doniak otthoni hozzátartozói nemcsak Markazról, de a környékbeli falvakból is: tud-e valamit szeretteikről.

Ha a pokolnak vannak fokozatai, akkor a tyimi országút visszafelé már a poklok pokla” volt. Lehetetlen mindazt a borzalmat leírni, amit a Dontól hazatértek elmondottak. Felgyújtott katonai raktárak, tele szalonnával, pálinkával és minden földi jóval. Aki ilyen égő raktárnál beállt a fosztogató katonák közé és telezabálta magát, meg pálinkát ivott, az el is pusztult. *„Nem tudom azóta sem, hogy miért éhezettek bennünket, mint később megtudtuk, a front mögötti magazinok tele voltak szalonnával, pálinkával, konzervekkel”* – írta egy, a markaziakkal együttszolgáló gyöngyösi katona. Fának támaszkodó, álltukban elalvó, megfagyott katonák, mintha szobrok lettek volna. A menekülők közül soknak megfagyott a füle, keze, lába. A fagyott végtagok elüszkösödtek, s amikor a bakancsot levették, a bakancsral együtt lejtött a lábuk feje is.

Megőrült katonák, akik nekiszaladtak a hómezőnek abban a hiszemben, hogy az anyjuk ölelő karjaiba futnak. Egymásra lövöldöző magyarok, olaszok, németek. Tisztek, katonák, akik idegileg nem bírták elviselni az összeomlás kudarcait, csoportosan lőtték saját magukat föbe. Ordító, felkoncolással fenyegetőző tisztek és tábori csendőrök záróvonalai, melyek megpróbálták megállítani a menekülő áradatot, de az egyszerűen elsodorta őket.

Nehéz járművek és gyalogosok által széttaposott halottak. Helyenként széttaposott halottakkal volt burkolva az út, a menekülők rajtuk lépkedtek. „Könyörtelen tülekedés volt. Járművek gázoltak a gyalogosok közé, aki nem tudott félreugrani elgázolták. Emberi és állati tetemeiből, tönkrement haditechnikából járhatatlan véres torlaszok keletkeztek, s az összetorlódó, még élő tömegbe újabb és újabb rendet vágta a „katyusák”. Felülről géppuskázták a torlaszokat, hogy az még nagyobb legyen. A torlaszban fetregők soraiba rontottak a menekülő német harckocsik. Láncfalpaikkal széttaposták a vérben vonagló torlaszt és megnyitották az utat.

Majd kezdődött minden előről” – írta az egyik szemtanú.^[18] Később a magyar-német-olasz-orosz katonák és lovak tetemeiből s a széttiport katonai eszközökből álló véres masszát gépekkel betúrták az út menti árokba vagy szakadékba. Ez lett a közös sírjuk. Itt már nem kereste senki a dögcédulát. Amikor a II. Magyar Hadsereg maradványait rendezték, a visszavonuláskor elesett, megfagyott, összetiport katonákat az eltűntek kategóriájába sorolták. A magyar hadsereg vezérkarának kimutatásában ezért volt olyan rendkívül sok – *összesen 80.549 fő – az eltűntek száma*. A vezérkar kimutatása 40.000 főre becsülte a hadifogságba került katonákat. Hasonló nagyságban – mintegy 40.000 főben – határozták meg az elesettek számát is. A II. Magyar Hadsereggel 1943 májusában mintegy 50.000 fő tért haza. Másik

ötvenezer főre becsülték a sebesültek számát, akik már a doni katasztrófa előtt vagy esetleg később értek haza, s a magyar kórházakon kívül a német-olasz hadseregek egészségügyi intézményeiben nyertek gyógyulást. (Az így összeszedett számok túlhaladják a 250.000 főt, de ez abból adódik, hogy a veszteségek pótlására folyamatosan tartalékok érkeztek a katasztrófát megelőző időkben.)^[19]

A markaziak közül többen meghaltak, vagy eltűntek a Donnál. Meghalt Tresó József, a volt markazi bíró fia. Utolsó tábori levele egyikének másolatát a következő alfejezetben közöljük. Ugyancsak meghalt Zaja József (Tamás), Seres Lajos (Fijic Anna férje), Seres Pál, továbbá Gerhát József (Kustár), másik Gerhát József, Szekrényes István (Kacsák), Szekrényes Ferenc (Babjar). Nyolc markazi katonáról tudjuk, hogy ott halt meg. Ezen kívül két markazi katona a Donnál kapott súlyos sebet: Ferencz István (Csorba) és Bokk László. Kilenc markazi katona közül – akinek nem ismert az elhalálozási helye – három valószínűleg a Donnál veszett. Hadifogságba esett kb. 15 markazi katona. Ezek először az Ural mögött lévő tambovi és krenovaji-micsurinszki hadifogolytáborba kerültek.

Az elesettekkel és a hadifoglyokkal a könyv hátrább lévő lapjain külön alfejezetben még foglalkozunk. A II. Magyar Hadsereg maradványait a doni katasztrófa után Kijev környékén vonták össze.

Az egri ezredet – sorai között a pokol húsdarálójából kikerült markaziakkal – a Kijev melletti Noszovkából indították hazafelé, s 1943. május 6-án, amikor Egerbe, ill. Gyöngyösre értek, nem volt köszöntő, nem volt zenekar, nem volt díszmenet, nem hullott a virág rájuk.

Az ekkor hazatért markaziak között volt Hegedűs Ferenc (Gyám), Tresó Zoltán, Hegedűs József (Cimbalmos), Német Gyula, Gerhát György és még vagy tizenöten. Ők tovább bővítették mindazt, amit előbb Horváth János elmondott a doni katasztrófáról. A falusi összejövetelek fő hírmondói az orosz frontot megjárt katonák lettek. A doni katasztrófával együtt ők is történelemmé váltak. Ma már csak néhányan élnek közülük. Sok Donnál elpusztult markazi katona hasonlóan halt meg, mint 24-26 évvel előbb apja az I. világháborúban. Áldozatok voltak ők a nagyravágyás oltárán. Emberileg az egyik legmeggrázóbb, legfájóbb fejezetet írták be Markaz történetébe. Tisztelet az emléküknél! (13-16. sz. kép)

13. sz. kép: A pokol országútján a sárban elakadt kocsikat lovak helyett munkaszolgálatosok vonszolják.

14. sz. kép: A magyar gyalogság támadásra készül a lövészárokhun, 1942 őszén a Don-kanyarban.

15. sz. kép: Tresó Zoltán (Hiró) – jobbról az első – katonatársaival a Donnál, 1942 augusztus végén.

16. sz. kép: Gerhát György (Zuska) – jobbról a második – mellette kucsmában Lajcsák Imre gyöngyöshalászi tizedes, a Donnál épített tüzfedezékben, 1942. december 12-én.

„Vigyétek híreket az édesanyámnak...” levelek a frontról

A faluban sok II. világháborús tábori levelezőlap maradt fenn. Édesanyák, hadiözvegyek, hadiárvák, volt frontharcosok unokáinak féltve őrzött relikviái, szeretteikre emlékeztető kincsei. Valamennyi levél egy-egy markazi katona lelkének máig fennmaradt darabkája. Sok-sok évtized elmúltával is nehéz meghatódottság nélkül olvasni őket, még azoknak is, akik személyesen nem ismerték a levél íróját. Hát még a levélírók unokáinak, gyermekeinek, özvegyeinek!

Sok markazi katona a fennmaradt tábori lapon adott utoljára életjelt magáról. Ezek a levelek őrzik utolsó kézjegyüket, utolsó kívánságukat, végső sóhajtásukat.

A tábori levelezőlap az újkori háborúk találmánya. Nagyobb méretekben az I. világháborúban használták őket. Megszületésüket egy sor kényszerítő körülmény tette szükségessé.

Többek között az, hogy az ellenség felderítői ne tudják nyomon követni a titkos hadrendi számozású egységek elhelyezését, mozgását, átcsoportosítását. Másrészt az a szándék, hogy a katonák hozzátartozói előtt is eltitkolják tartózkodási helyüket. Az előző háborúk során gyakoriak voltak az olyan esetek, amikor a rokonok a fronton keresték fel a katonát. Szükségessé tette a tábori lapokat az a cél is, hogy a katonai titkokat képező hírek a posta útján levelekben ne terjedhessenek. Ezért a leveleket cenzúrázták. A cenzúra (ellenőrzés) nem engedte tovább a nem kívánatos híreket tartalmazó lapokat. A fronton rendszeresen felhívták a katonák figyelmét, hogy leveleikben ne panaszkodjanak. Hasonlóan hívták fel az otthoniakat:

„Ha valaki szeret valakit, annak ne panaszkodjon, ne okozzon neki fájdalmat. A tábori levelezőlap örömet és megnyugvást vigyen a katonának.”^[20]

Az I. világháborúban résztvevő markazi katonáknak az egyharmada még nem ismerte a betűvetés tudományát.

Aki ismerte az is nehezen szánta rá magát az írásra. Hasonló volt a helyzet az egész hadseregben. Ezért nem merült fel annak szükségessége, hogy korlátozzák a küldhető levelek számát. A II. világháború katonái már tudtak írni, és lényegesen több levelet küldtek haza, mint elődeik. A vasúti szállítást a II. világháború alatt teljesen a német katonai hatóságok irányították. Szerintük a magyarok postaforgalma sok vasúti kocsit lekötött. Nehezményezték, hogy a heti 200.000 db tábori levél és a 25.000 db csomag jelentős szállítási tehertétel a vasút számára. Ezért megszabták, hogy egy-egy katona havonta összesen 6 db lapot írhat és ugyanannyit kaphat. A leveleken kívül a csomagküldést havi egy darabra korlátozták.

A kintiek ugyancsak várták a hazai leveleket, mindig sürgették az otthoniakat, hogy írjanak gyakrabban. Általános gyakorlat volt, hogy a németek a magyar postavagonokat félreállították. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy egy-egy levél vagy csomag 10-14 nap alatt jutott ki, vagy a frontról haza. 1943 elején 10.000 db karácsonyi csomagot küldtek vissza Kijevből Magyarországra azzal, hogy kézbesíthetetlenek. Gyakori volt az is, hogy a tábori posta a hazulról küldött csomagokkal és levelekkel együtt az ellenség kezére került. Egy korabeli 1942-ben keletkezett dal arról szólt, hogy:

„Muzska földön lassan jár a posta...”

Frissebbé tételére bevezették a gyorspostát, amely kezdetben valóban gyorsabban járt. A rossz idő beálltával azonban – amikor a repülés nehezebbé vált – a gyorsposta hasonló sorsra jutott, mint a vasúti posta. A II. világháború találmánya volt a rádióüzenet az itthoniak és a fronton

lévők között. De mi volt az a néhány száz katonáig – főként tisztelig – eljutó rádióüzenet a 250.000 fős hadseregben.

Ha rádióüzenet nem is, de a gyöngyösi nagytemplomból közvetített orgonajáték 1942 karácsonyán az éter hullámain eljutott néhány markazi katonához.

A II. világháború találmánya volt a távházasság is. Mivel a fronton lévő katonát nem engedték szabadságra, lehetővé tették, hogy ő a harctéren, a mátkája pedig idehaza esküdjön meg.

A tábori postát és a tábori leveleket a katonanóták sokaságába szőtték bele:

*„Levelet hozott a tábori posta,
Minden baka a magáét olvassa...”*

Vagy egy másik:

*„Tintaceruzával írott tábori levél,
Szívem asszonyának eztet küldöm én.
Benne van a szívem, édes asszonyom,
Én csak arra kérlek, vigyázz rá nagyon!”*

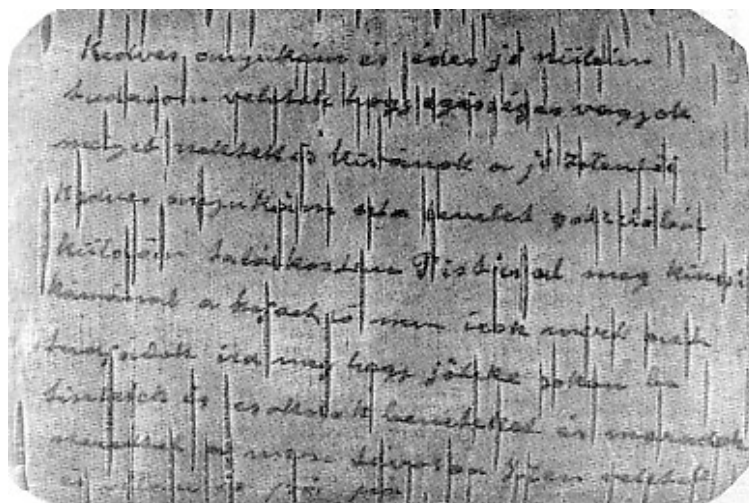
Az igen szép, kesergő, fájdalmas dalokból kicseng a hazavágyakozás:

„A világon nem kell nekem semmi, Csak még egyszer haza tudnék menni...”

Mintha előre érezték volna a közelgő végzetüket a doniak, amikor közöttük ezek a búslakodó, hazavágyakozó katonanóták megszülettek.

„Honvéd vérét a Don-kanyarban idegen föld issza...”

Az 1941. évi hadjáratban résztvevő katonák által hazaküldött tábori lapokból egyet sikerült fellelnünk. A doni sereg markazi honvédeitől származó levélből viszonylag sok maradt fenn. A későbbi 1944-45-ös évek időszakának hadszínterén mozgó falunk fiaitól származó tábori lapot nem találtunk. Néhány tábori levelezőlap fénymásolatát az alábbiakban közöljük. (17-22. sz. kép)

17. sz. kép: Az elsőnek Markazra érkező tábori levelezőlapot Potocki János (Pulyi) 1911-es születésű huszár 1941. augusztus 7-én írta haza Ukrajnából.

Valahol Dronovszágon, 1942. D. 11. on
 Prága kinnvátok!

Ma két hét, hogy nem kapok Tő-
 leteket, egy lapot sem, halva én tudom hogy
 Ti jőtek csak valahol elakad. Nem is gondol-
 jatok mily jó nek itt Tőletek meg egy sor is
 gloriátotnak egyetemes nagyok, csak
 erre már igen hidegek vannak. Nagy hó-
 vörök és pillanatokra fűz a szél. Majd fogtok
 kapni egy nagy adalék engedélyt, midőn
 erre az nem baj. Az én üzeneteket jőtek fel
 a 1 kg. csomagot. Ha már küldtetek egyet.
 Ötletet Gyula és tanulás, hogy meg-
 jőjtek mindenről nagyon sokat. Szeretettel

erdőmérnök
 munkájához
 Gyula.

18. sz. kép: Németh Gyula szakaszvezető erdőmérnök levele a Dontól,
 1942. november 11-én.

Most kedves anyam 10. december 10-én
 kedves édes anyam! Szeretettel nézlek tisztelem magától
 Ezeréget kívánok kedves anyam, iméket jőtt mit nekem
 van én bolda a jó vilámba egyetemes nagyok melyet a
 kedves családunk, is kívánok a jó istentől kedves
 édes anyam kívánok Boldog Karácsonyi ünnepeket és
 egyetemes töltés él az ünnepeket, tisztelem ilonájukat is
 magam meg magam hívó él, tisztelem nekem én most istent
 és Istent kívánok hogy nekem nekem a kis Karácsony
 fűz és él tisztelem nekem nekem tisztelem nekem hogy magam
 egy tisztelem én most kívánok ilyen kedves nekem
 nekem nekem én most jőtt jőtt meg hogy nekem a kis fűz
 most istent nekem nekem a dicső kis fűz nekem nekem
 nekem nekem, istent nekem nekem a dicső anyam hogy tisztelem nekem
 istent nekem nekem Boldog Karácsonyi ünnepeket kívánok jőtt

19. sz.kép: Szekrényes Ferenc (Katuska) levele az édesanyjához, 1942. december 10-én.

Magyarország kitartása és áldozatkészsége
teszi győzelmissé fegyvereinket!

Hivatalos feljegyzések:

1942 decz. 16. ELLENŐRIZVE

A feladó neve: *Tresó József*

rendfokozata: *Flanvéd*

A tábori posta száma: *230/82*

TÁBORI POSTAI LEVELEZŐLAP.

A felvett hivatali kelet bélyegzője

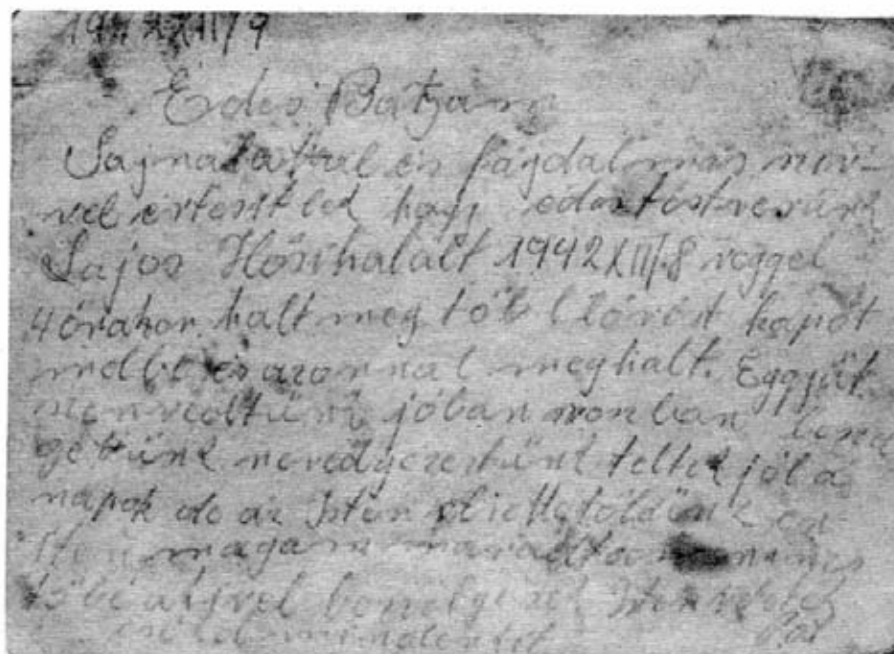
Cím: *Tresó Ferenc*
templom mellett
Máskor

M. kir. állami nyomda, Budapest, 1942.

Vult 1942 XII 15

Boldogkarácsonyi ünnepeket kívánok
Kedves bátyám, csókolok benneteket kedves
feltehetőleg együtt és jó egészséget kívánok én is egészen
vagyok mi semmi bajom csak az hogy nem körtetek
adogok. Kedves bátyám nem tudom hogy miért
keletkeztek megismerem hogy anyai időtök nincs
hogy egy lapot is rótok. sajnálom hogy még
idáig csak egy lapot kaptam tőletek. csókolom kedves
feltehetőleg idős gyermekek vigasztaljátok egy mást
csókolom idős apákat is nyugtatókat vigasztaljátok
az ünnepekben ha in nem is lesztek körtetek.
Zoltán is egészen nyugtatókat vele vannak
még in nem tudtam vele beszélni. Más különös
pajzsot nem tudok írni csókolok benneteket

20-21. sz. kép: Tresó József (Bíró) levele testvéréhez, 1942. december 15-én.

22. sz. kép: Seres Pál levele a testvéréhez. Néhány héttel később ő is hősi halált halt.

A gazdaságnak is a kard parancsol Hadigazdálkodás

A magyar gazdaság hadivágányokra való átállítása 1938-ban Darányi Kálmán akkori miniszterelnök Győrben meghirdetett programjával vette kezdetét. Az ország anyagi erejének a hadigazdaság vérkeringésébe való átszivattyúzása maga után vonta a pengő értékvesztését, az infláció felgyorsulását. Az árak emelkedtek, az életfeltételek pedig egyre nehezebbé váltak. A háború alatt a kormány az árakkal több esetben foglalkozott. A minisztertanács 1940 őszén, 1941 augusztusában és decemberében, 1943 júliusában és októberében hozott rendelkezést az állami ármegállapítás körébe tartozó cikkek árváltozásáról. 1944-ben sok termék ára olyan gyorsan változott, hogy a kormányintézkedések nem tudtak a mozgásával lépést tartani. Az 1940-es év elejétől az 1944-es év első hónapjáig eltelt 4 év alatt az élelmiszerek árszintje 2,5-szeresére nőtt.

A magyar gazdasági életben évszázadokon keresztül a búza volt az egyik fő értékmérő, amihez más termékek árát is igazították. Az arany a nép számára láthatatlan, megfoghatatlan, misztikus értékmérő volt. Ritkán vagy soha nem találkoztak vele. 1938 szeptemberében a budapesti tőzsdén 1 q búza középarányos ára 20 pengő és 48 fillér volt.^[21] 1943 nyarán a búza már 40 pengő 25 fillérért cserélt gazdát a tőzsdén. A pénz inflálódásának folyamataként a bérek, keresetek értékvesztését és névleges emelését jól érzékeltetik a markazi előjáróság határozatai: 1939-ben Kovács (Matyjas) György községi kézbesítőnek 473 pengő, Hegedűs Ferenc kisbírónak 420 pengő, Kovács Ferenc községi éjjeliőrnek (Bakternek) 200 pengő volt az évi keresete. 1940-ben Kovács György évi 660 pengőt, Hegedűs Ferenc kisbíró 600, a bakter pedig 220 pengőt kapott.

1942-ben Kovács Györgynek 780, a kisbírónak 710, a bakternek pedig 250 pengő évi bért számfejtettek. Az 1943. december végén elfogadott költségvetés szerint az alábbi béreket irányozták elő: (3. ábra)

I. tábl. rovatához.

Illetményjegyzék a községi tisztviselők és egy

Tételek száma	A tisztviselő vagy alkalmazott neve	Állása	Fizetési		Fizetés		Földhasználati, terményjuttatási, pénzbeli egyenérték
			osztály	létszám	P	I	P
1	Mayer József	vezető jegyző	8	3	4860	✓	276
2	Bossányi Lajos	jegyző	8	2	3720	✓	-
	Hörizargalási együttes				8580	✓	276
					8400	✓	-

3. sz. ábra

A fentiekhez hozzá kell fűzni, hogy 1944-ben az infláció jobban felgyorsult, mint ahogyan azt a költségvetés elkészítésekor, 1943- végén számításba vették. Ezért 1944-ben az előirányzatot túl újabb béremelést hajtottak végre^[22] (4. sz. ábra)

I. tábl. rovatához.

Illetményjegyzék

a községi egyéb alkalmazottak, szolgák, szegődményesek béréről.

Tételek száma	Községi egyéb alkalmazottak, szolgák, szegődményesek stb. neve	Állása	Fizetés vagy bér évi összege	Esetleges természetbeni juttatások pénzbeli egyenértéke	Készpénz-juttatás nettó összege (4. és 5. rovat különbsége)	Jegyzet
1	Hecskés József	vezető		887	1800	
2	Hegedűs László	hisztör		687	1560	
3	Korács József	égyet. or		287	800	
4	Pharra József	-II-		247	800	
5	Bergmann Béláné	szolgak		636	780	✓
6	Orbán László	biro		400	800	
7	Hecskés József	halottbér		60	120	
				3204	6660	

4. sz. ábra

A magyar-német politikai vezetés a hadigazdálkodás irányítására és összehangolására 1941-ben létrehozta a gazdasági összekötő törzset. A fontosabb üzemeket német katonai felügyelet alá helyezték.

„Adózzon a magyar vérről és búzával!” – hangzott a német követelés. A németek egyre több élelmét és más magyar terméket követeltek, azzal hogy az árát majd a győzelem után fogják kifizetni. A háború után, a békeszerződéssel kapcsolatos tárgyalásokon a németekkel szembeni magyar követeléseket a győztes hatalmak semmisnek nyilvánították.

Ahhoz, hogy az ország gazdasága a német követeléseknek eleget tudjon tenni, másrészt, hogy a felduzzasztott magyar hadsereg szükségleteit, valamint a belső ellátást biztosítani tudja,

1940. május 29-én elrendelték a gabonakészletek összeírását. A cséplőgépekhez állami ellenőröket osztottak be. A gazdákat a termésük felhasználásáról elszámoltatták, és a szükségletükön felüli részt csak az államnak adhatták el. Ezt követően 1943 novemberében elrendelték a kötelező beszolgáltatást.

Jurcsik Béla államtitkár – később földművelési miniszter – vezetésével kidolgozták a mezőgazdasági termények kötelező beszolgáltatásának szabályait. Minden földdel rendelkező személy „Gazdakönyvet” kapott, melyben előírták a kötelezettségeit.

Az alábbi részben fénymásolatban közöljük Hegedűs János gazdakönyvéből a beszolgáltatás elszámolását. (5. sz. ábra)

Tájékoztató.

A gazdakönyv a gazdálkodó háztartására és gazdaságára vonatkozó adatokat, valamint beszolgáltatási köteletségének nagyságát tünteti fel. A gazdakönyv szolgál továbbá a beszolgáltatási köteletség teljesítésének a gazdálkodó részére való nyilvántartására.

A gazdakönyvet a nyilvántartó hatóság (községi előljáróság, polgármester, községi felügyelőség) állítja ki. Minden gazdálkodó részére annyi gazdakönyvet kell kiállítani, ahány községben önállóan vezetett gazdasága van. Egy község (város) területén fekvő gazdaságokra vonatkozóan csak egy gazdakönyv állítható ki.

A gazdálkodó köteles gazdakönyvét a beszolgáltatási köteletség teljesítésébe beszámítható mindennemű termény, termék vagy állat eladásakor az áru megvásárlására jogosított kereskedőnek átadni. A vevő köteles a vétel idejét, az áru megnevezését, mennyiségét, a vételi jegy könyv- és lapszámát, továbbá a vevő nevét (cégét) a gazdakönyvbe bejegyezni. Az árunak megfelelő buzaegységszámnak a gazdakönyvbe való bejegyzésére a vevő nem kötelezhető.

A gazdakönyvbe a hatóság vagy a vásárlásra jogosított kereskedő által bejegyzett adatokat csak az illetékes nyilvántartó hatóság változtathatja meg.

A gazdakönyv elvesztése esetén a gazdálkodó köteles gazdakönyv másodlatot kérni. A másodlat kiállításának díja 20 pengő.

14. A beszolgáltatás elszámolása.

Részletezés	I. Kenyér- gabona	II. Zsír	III. Szabad- választású
	buzaegység		
Beszolgáltatási köteletség a 3. oldal szerint	103	103	309
Megterhelés (kiutalás, vásárlási engedély)	-	-	-
Egyéb megterhelés (3. oldal hivatalos feljegyzés)	-	-	-
Összesen	103	103	309
Beszolgáltatás és beszámítás	19	-	1158
Beszolgáltatási köteletség mérséklés (3. oldal hivatalos feljegyzés)	-	-	-
Egyéb mérséklés (3. oldal hivatalos feljegyzés)	-	-	-
Összesen	19	-	1158
Többi	-	-	849
Hiány	84	103	-

A fenti elszámolást a 102 B/1943. K. M. számú rendelet 17. §. (1) és (2) bekezdései alapján elkészíttem.

Megállapítom, hogy

- I. a kenyérgabona beszolgáltatási köteletségénél 84 buzaegység
 II. a zsír beszolgáltatási köteletségénél 103 buzaegység
 III. a szabadválasztású beszolgáltatási köteletségénél buzaegység
 Összesen 187 buzaegység hiány,
 III. a szabadválasztású beszolgáltatási köteletségénél buzaegység többi
 mutatkozik

Kelt 1944. júl. 23. n.
 1013. n.
 — 14 —

5. sz. ábra

A beszolgáltatás kiterjedt az állati termékekre is. Hízókat csak engedéllyel lehetett levágni. Minden levágott hízó után 3 kg zsírt kellett beszolgáltatni.

M. kir. Közellátási Polgármesteri Hivatal.

B. E. G. e. r. .

2371/1944.

Tárgy: Hátulélő gazdálkodók
elszámoltatása.

Valamennyi Készlet Előjárónak,
mint nyilvántartó hatóságnak,

Székhelyén.

Rendkívül fontos közellátási érdek fűződik ahhoz, hogy a kormányzat megfelelő mennyiségű készlettel rendelkezze. A készletek növelése céljából a Közellátási Miniszter Ur 203.492/944. sz. rendelete alapján utasítom a nyilvántartó hatóságot, hogy a legelőhelyesebben használnak oda, hogy a gazdálkodók kukorica feleslegüket közellátás céljaira beszovalgaltassák.

A kukorica beszovalgaltatás tárgyában kiadott 120.400/943. K. M. sz. rend. 2. §-nak 2-3 bekezdésére különösen felhívom figyelmét, melynek értelmében a szarvaszovalgaltatási kötelezettségükkel hátrélőkben élők gazdálkodókat szűkeg esetén karhatalom igénybevetélével kötelezni kell a hiányzó buszovalgaltatásnak megfelelő mennyiségű kukorica beszovalgaltatására. Értelmezésben ki kell terjesztetni ezt a rendelkezést mindazokra

hácsékly kukorica készlettel is rendelkeznek, legelőbb ezt szovalgaltassák be. A rendkívüli viszonyok, a hácsékly és polgári lakosság szarvaszovalgaltatási érdeke feltétlenül meghívja, hogy a gazdák birtokában élők legyen az bármilyen hácsékly mennyiségű - kukorica is, feltétlenül beszovalgaltatásra kerüljön.

6. sz. ábra

1944-ben bevezették a búzakölcsön-kötvényt. Ezt a búza ellenértékeként adták a gazdáknak azzal, hogy meghatározott idő után ugyanannyi mennyiségű búza pénzértékét kapják vissza, évenként 5%-kal növelt összegben. Természetesen ezek a kötvények is a későbbiekben, a háborús összeomlás következtében értéküket veszítették.

Markaz 1943-ban a beszovalgaltatást túlteljesítette. Az 1944-es év első felében viszont az előirányzatának csak a 66%-át adta be. Az előirányzott beszovalgaltatások gyenge teljesítése miatt minden földdel rendelkezőt külön elszámoltattak. A gazdákat: „Szűkeg esetén karhatalom igénybevetélével is kötelezni kell a beszovalgaltatás teljesítésére...”^[23]

Tehát az I. világháború alatti katonai osztagok bevonásával végrehajtott padlássöprést követte a II. világháború alatti karhatalom igénybevetélével végrehajtott „kamrakisöprés”.

Minden évben, így 1944-ben is különös gondot fordítottak a búza mellett a kukorica beszovalgaltatására. Az erről kiadott utasítást kivonatosa alább közöljük: (6. sz. ábra)

Állami cukorjegy.

A jegy utazásáért, jogtalan felhasználásáért és mindennemű egyéb visszaélésért a törvényszabta büntetés jár.

3		2. PÓTCUKORJEGY. 1940. julius — szeptember. <small>Csak külsőn rendelet esetén váltható be.</small>
3		CUKORJEGY. 1940. X. 14-től 20-ig.
3		CUKORJEGY. 1940. X. 7-től 13-ig.
3		CUKORJEGY. 1940. IX. 30-tól X. 6-ig.
3		CUKORJEGY. 1940. IX. 23-tól 29-ig.
3		CUKORJEGY. 1940. IX. 16-től 22-ig.
3		CUKORJEGY. 1940. IX. 9-től 15-ig.

A JEGYET CSAK A KERESKEDŐ VÁGHATJA LE

ÁLLAMI KENYÉRPÓTJEGY
NEHÉZ TESTI MUNKÁS RÉSZÉRE.
1942. december 2-től december 31-ig.

Beváltható: _____ községben.
 városban.

A kenyérpótjegy tulajdonosának

néve: _____

lakása: _____ utca,
 _____ ut. tér, _____ sz.
 _____ tanya

A jegy szelvényei magukban nem érvényesek, azokat csak a pék. III. a kereskedő vághatja le. A jegyek átadás, utánzása, másokra való átruházása szigorúan tilos.

Vasárnapra (Dinnyénapra) szülő szelvény előtte való nap is beváltható.

Egy szelvényre
2 napi kenyérpótfajadag jár!

K 14 Nehéz testi munk. dec. 26 — 27. Bev. dec. 22-27.	K 15 Nehéz testi munk. dec. 28 — 29. Bev. dec. 22-27.	K 15 Nehéz testi munk. dec. 30 — 31. Bev. dec. 22-27.
K 14 Nehéz testi munk. dec. 24 — 25. Bev. dec. 22-27.	K 14 Nehéz testi munk. dec. 22 — 23. Bev. dec. 22-27.	K 13 Nehéz testi munk. dec. 20 — 21. Bev. dec. 16-21.

7. sz. ábra

A háborús gazdálkodásra való áttérés, a pénz értékvesztése, a megélhetési feltételek rosszabbodása elkerülhetetlenül magával hozta a jegyrendszer bevezetését is. 1940. április 6-tól cukrot már csak jegyre lehetett kapni. Falun havonta és fejenként 30 dkg, városban pedig 1 kg cukrot vásárolhattak. 1941-től a kenyér-, zsír- és húsjegyet rendszeresítették. A kenyérbérlő bevezetése a markaziakat kevésbé érintette, mivel a falunak egyik része östermelő volt, s így fejenként 220 kg búzára szerzett jogot, a másik részük pedig summás, arató, cséplőmunkásként búzában kapta meg a keresetét, a fejenkénti 220 kg gabona mennyiségéig. 1944-ben már a ruházat, lábbeli, cipőtálc és lényegében minden közszükségleti cikk csak jegyre volt kapható. A ruházatról megjelentek a műrostok, melyek a vízzel való érintkezés után szétmentek. A fatalpú cipő lett a sláger. „Jaj de jó a fatalpú cipő...”

Falun, városban egyre rongyosabbak és éhesebbek lettek az emberek. A falusiak 2/3-a nyáron mezítelán járt. Télen a foltozott, dróttal összefogott bakancsokat viselték. A feketepiacokon, többszörös áron, mindent lehetett kapni. 1944 tavaszán a kormányzat úgy csapott le a feketézőkre, hogy közveszélyes munkakerülésért kényszermunkára, mezőgazdasági üzemekbe internálták őket. Markazról Tresó Máriát (Kispál) Hatalyák Erzsébetet (Csencsír) és még további kb. 8 főt a Tarnópuszta melletti Erzsébet-tanyán mezőgazdasági kényszermunkára fogták.

Rövid ottlétük után hazaengedték őket. A háború alatt a külföldről behozott réz beszerzése egyre nehezebbé vált. A réz alapanyagú gálic a szőlőtermelő vidék egyik fő valutájává vált. Igen nehezen beszerezhető cikk volt a rézgálic Markazon is. Ezért helyettesítésére több vegyszerrel kísérleteztek. 1944. május közepétől az alsótanyai pince mellett egy kísérleti táblát jelöltek meg, ahol 10 különféle vegyi anyagot próbáltak ki a rézgálic helyettesítésére. A kísérleteket Erdélyi János segédtiszt irányította, akit június 8-án zsidó származása miatt deportáltak, majd az auschwitzi haláltáborban fejezte be életét.

A II. világháború alatt az ellátás terén sok probléma jelentkezett. De a sorozatos kényszerintézkedésekkel el tudták kerülni, hogy a közellátás összeomoljon. Nem ismétlődött meg az I. világháború alatti nagy éhínség. A hadigazdálkodás velejárója volt sok olyan intézkedés, ami áthúzódott a háború utáni időszakra is (kényszerelszámoltatás, -beszolgáltatás, jegyrendszer stb.). A magyar gazdaság, ha minden eresztekében recsegett is, de lényegében kiállotta a háború „tüzesvas-próbáját.” Végül a kitelepítés, a termelési eszközöknek nyugatra való hurcolása és a front átvonulása következtében beálló rombolás során omlott össze. (7. sz. ábra)

Megkondulnak a vészharangok (A front morajlása Markaz felé közeledik)

A doni hadsereg maradványainak hazatérte után, 1943 májusától 1944 elejéig az Ukrajnában lévő magyar haderő – mintegy 40 000 katona – lényegében csak megszálló feladatokat látott el. Hadműveletekben nem vett részt, azaz csak elvétele sodródott összeütközésbe a reguláris szovjet hadsereggel. Ez időben Markazról mintegy 20 fő szolgált a megszálló erőknél. Az 1943/44. évi téli hadjárat eredményeként a szovjetek egyre közelebb kerültek a Kárpátokhoz. Április 14-én elérték Tarnopolt, s ezzel mintegy 80 km-re megközelítették a Tatár-hágót. A szovjetek előretörésének elreteszelésére és visszavetésére egy sor intézkedést fogantatott a magyar-német hadvezetés.

1944. január 6-án elrendelték az I. Magyar Hadsereg mozgósítását. Ennek során Markazról kb. 20 főt hívtak be. 1944. március 25-én – a megszállást követő hatodik napon – német mintára elrendelték a mindenre kiterjedő totális mozgósítást. A hadvezetés elhatározta, hogy az előbb készenlétségbe helyezett hadosztályokon kívül 10 napon belül 8 újabb hadosztályt állítanak fel. Jöttek az új SAS jelzésű azonnali bevonulást követelő parancsok. Mozdósították azokat az alakulatokat is, ahová a markazi tartalékosok nagyobbik része be volt osztva: Gyöngyösön a 7. és a 20. tábori tüzérszázadot, a 14/3-as gyalogzászlóalj, a híradó és műszaki zászlóalj, a székesfehérvári tüzérszázadot, a nyíregyházi huszárokat stb.^[25]

A felsoroltakon túl az egri 14/1-es zászlóaljhoz 16 fős idősebb korosztálybeli hajtóhónvédet, a miskolci fogatolt vonatosztályhoz (ellátóoszlop) hét fős csoportot (ugyancsak az idősekből) fogathajtóknak vonultattak be.^[24] A katonákon kívül sor került a lovakra is. 1944. március 24-én huszonegy markazi gazdától 21 db felszerszámozott lovat vonultattak be Gyöngyösre, a 20. tábori tüzérszázadhoz. A lovakat a tulajdonosaiknak kellett Gyöngyösre, a tüzérszázadhoz bevezetni. A következő napon, 25-én újabb 3 markazi gazdának a lovaira tartott igényt a 14/3-as gyalogzászlóalj.

A fentiekhez hasonlóan folytak az emberek és a lovak behívásai a következő hetekben is. A sok behívott közül az alábbiakban néhánynak a nevét soroljuk fel.

Simonyák Kálmán Gerhát Kálmán Záprel Béla Ferencsik Ferenc Szabó János Hegedűs István Szűcs Mihály Skoda György Hatalyák Kálmán Kocsis István Potocki György Gerhát József Szekrényes Kálmán Záprel György Hatalyák István Hatalyák József Zaja István

A mozdósítások eredményeként 1944. április végére a magyar harcoló hadsereg létszáma 271000 főre nőtt. Ezen túl a hátszaki laktanyákban tartózkodott a tartalék hadsereghez beosztott 56 000 katona. A hátszaki törzsekkel, határőrökkel, katonai hivatalokkal, ellátó szervezetekkel, raktárőrsegekkel, folyami flotillákkal légierőkkel, csendőr és rendőr alakulatokkal együtt összesen 418 000 ember állt fegyverben. Ebből mintegy 90 fő volt a markazi illetőségű.^[26]

Az 1. hadsereg mozgósítása után a hadvezetőség támadást határozott el. 1944. április 14-én a Prút és a Dnyeszter közötti területen Tarnoapol és Sztaniszlau városok irányában bontakozott ki a magyar hadsereg támadása. A kezdeti sikerek után a támadás kifulladt, és május közepére összeomlott. A magyar hadsereg veszteségét 15-20 000 fő közöttire becsülték. A hadosztályok az előre kiépített „Hunyadi”, majd az ettől hátrább lévő, a régi országhatár vonalán húzódó „Árpád” erődítményrendszerbe vonultak vissza. A Kárpátok átjáróinak és főként a Duklai-hágónak birtoklásáért indított július 22-i szovjet támadás a magyar hadsereget 30 km-rel visszanyomta, és néhány nap alatt újabb 30 000 fős veszteséget okozott. E harcokban lelte halálát néhány markazi katona is.

Júliusban és augusztusban újabb markazi tartalékosok kapták meg a SAS-ost. 1944. augusztus 26-án megérkezett a behívó az 1923-as születésű markazi fiataloknak is. Összesen 30 fő kapott ekkor bevonulásra parancsot. Közöttük 6 fő volt olyan

1921-22-es születésű, akiket eddig katonai szolgálatra alkalmatlannak minősítettek. (23. sz. kép) A fényképen bemutatott markazi regrutákat augusztus 28-ra a 807-es munkásújonc zászlóaljhoz vonultatták be, és a Kárpátokban, az „Árpád” vonal erődítési munkáira irányították. A bevonultatott 30 fős újonc csoportba tartozók közül hely hiányában csak néhánynak a nevét tudjuk felsorolni: Ferencz András (Aladár), Fehér György, Hacsavec Sándor (Flóri), Hegedűs Sándor (Okos), Hadobás József (Kukus), Szekrényes Kálmán (Csinanér), Skoda János, Ferenc és István, Tresó Ferenc (Veres) stb.

23. sz. kép: Az 1923-as évfolyam regrutái a sorozás után. A besorozottak (akiket katonának alkalmasnak minősítettek) hosszú nemzeti színű szalagot kötöttek a kalapjukhoz.

Romániának a háborúból való kiugrását követően 1944. augusztus 30-án a magyar hadvezetés elrendelte, a 2. és 3. hadsereg felállítását. Ennek során az előbb már bevonultatott mintegy 90 katonán és 30 fős munkásújoncon túl újabb 20 tartalékost hívtak be. Ezt követően minden nap kapott valaki SAS-ost.^[27]

A Kárpátokból való visszavonulás során a markazi katonák egy része Erdélybe sodródott, ill. az újonnan felállított alakulatokkal a déli hadszíntérre került. Ekkor már főként a románok ellen harcoltak. Jobban gyűlölték azokat, mint az orosz. Ha szorult helyzetbe kerültek, inkább

az oroszoknak adták meg magukat, mint a románoknak. A románok gyors megjelenése a magyarok által lakott Erdélyben rémületet keltett. Sok faluban, ahol négy évvel előbb a hálaadó harangok zúgtak, most a vészharangokat kongatták. Menekülni, ki hová tud!...

Különösen elkeseredett harcok dúltak a magyarok és románok között Torda körzetében. A Torda körüli harcokban – Tordaaranyoson – halt hősi halált 1944 szeptemberében Szűcs Mihály, Fagan Ágnes férje. Tordaszentmihályon sebesült meg 1944 szeptemberében Gerhát Béla, Gerhát István, Prokai Mátyás, Ferenc Kálmán (Bubený) Záprel József (Ibrony) és Zaja Gyula (Holyko).

A fronton lévő markaziak többsége Raho, Huszt, Munkács, Ungvár térségében a hegyek között próbált megkapaszkodni, majd amikor a szovjetek Debrecenhez közeledtek, gyorsan vonultak visszafelé. Mielőtt a harcoló csapatok visszavonultak volna Munkács környékéről, visszavonták és Budapest térségébe irányították az Árpád-vonal erősítési munkálatain dolgozó újonc munkászászlóaljakat. A magyar hadvezetés Budapest védelmének kérdését először 1944. szeptember 10-én tárgyalta. Ezt követően szeptember közepétől végeláthatatlan, emberfolyamként özönlöttek a Verpelét-Markaz-Gyöngyös útvonalon az újonc munkászászlóaljak. Civil volt az öltözkük, fejükön leventesapka. Hátizsák és pokróc volt a szerelvényük. A szerszámokat és a katonaládákat a soraik között haladó lovaskocsik vitték.

1944 szeptemberében napközben és éjszaka is kellemes meleg idők voltak. Az újonc zászlóaljak ott éjszakáztak, ahol rájuk esteledett. Kutak körül, patakok partjain, a szabad ég alatt. 1944. október első napjaiban a menetelő újonc zászlóaljak közé már civil menekültek is keveredtek:

Erdélyből a hivatalnoki kar, uradalmi tisztviselők, tiszt, csendőr-, rendőrcsaládok, asszonyok, gyerekek, fiatalok, öregek. Ponyvával bevont lapos és igáskocsikkal, hintókkal. *Egy-egy család egy lapos vagy egy igáskocsival, a legszükségesebb holmikkal: takarók, élelem, ruházat, néhány edény.* Az erdélyi menekülők sok ezres szekértáborához Szabolcs, Szatmár és a keleti megyék újabb áradata csatlakozott. Mivel a főútvonalat teljesen leterhelte a fontosabb – főként gépesített katonai alakulatok mozgása, ezért a menekülők áradata mellékutakra, a 3-as számú úttal párhuzamos verpelét-markaz-abasári útra sodródott. Heteken keresztül szakadatlan áradatban hömpölyögtek nyugat felé. Mögöttük néhány napi járóföldre állandóan dübörgött a front. A menekülők úticélként általában a Dunántúlt jelölték meg.

Október első napjaiban a menekülők közé visszavonuló német katonák vegyültek. Az első visszavonuló német alakulatok a Krímből jöttek. Lófogatokkal és tevékkel vonultak. Nem lehetett tudni, hogy a leponyvázott lovasszekerekken mit szállítanak. Gyakran lehetett látni közöttük kétpúpú teve hátán szunyókáló német katonákat. Orosz, ukrán, kirgíz, kazah, grúz, hadifoglyok német egyenruhában vonultak a szekerekkel. Még lengyelek is keveredtek közéjük, szintén német katonaruhában. A tevéket tatár gondozók hajtották. Őket nem öltöztették német egyenruhába, hanem saját nemzeti ruhájukat viselték: kekizöld színű selyem vékonyságú félcombígy érő lebegő kabát, derékban zsinórral átkötve, a boka fölött lábszárhoz kötött, erősen buggyot vető nadrág, teljesen leborotvált fej, hátul egy hosszú hajtincs (tatárvrekocs).

A tevék osztagok egy-két napot pihentettek, legeltették a kétpúpúakat a markazi réten. Ekkor még igen szép őszi idők voltak. A réten vagy 15-20 kopaszra nyírt 20-25 éves tatár vigyázott a legelésző tevékre. Egymással birkóztak, majd az ott leskelődő 10-12 falusi közül is akadt két-három fiatal, akik kíváncsiságból Batu-Kán kései utódaival birokra keltek. Mindig a tatárok győztek. Profi módra birkóztak.^[28]

Ez volt a nemzeti sportjuk. Ahogy nemzetközi nyelven elmondták, már hét-nyolc hónapja állandóan úton voltak. Krímiából még a télen indultak el, azóta Moldván, Románián, Erdélyen keresztül mindig nyugatnak tartottak.

A visszavonulás komor hangulatát félelmetes zene festette alá: a Debrecen környékén folyó páncélos csata és az állandó bombázások földet rengető moraja még Markazon is érzékelhető volt.

1944. október 15-én délben a rádió közvetítette Horthy Miklós kiáltványát a háborúból való kiválásról. Markazon egy akkor visszavonuló német ellátó oszlop tömte meg teljesen végig a két és fél kilométer hosszúságú főutcat. A német katonák a kiáltvány bemondása után is nyugodtak maradtak, bár rövid időn belül az közöttük is ismertté vált. A falu lakói ujjongással fogadták a bejelentést: „Vége a háborúnak!”. „Itt van a béke!” – kiabálták az úton egymásnak. Korai volt a háború befejezése fölötti öröm. A falu lakói összetömörültek azokhoz a házakhoz, ahol hangos vagy fülhallgató rádió volt. A rádióból egyre fenyegetőbb hangok áradtak; közvetítették a harc folytatására szóló felhívásokat.

1944. október 16-án a Grüssner- és Tévén-szőlőbirtokon abbahagyták a szüretet, pedig a termésnek még csak az 1/3-át szedték le (szerencsére! – mert ennyivel is kevesebb részeg katona lett a front átvonulásakor). A tőkéken megmaradt termés nagy részét a front elvonulása után, 1945 februárjában szüretelték le a falusiak. Volt, aki lovaskocsival ment az uradalmi szőlőben maradt termést leszedni. Azonban a falu lakóinak nagy része gyalog, puttonyokban hordta haza a termést. A szőlő bogyóiból a lé kifagyott, de a cukor megmaradt. Igen magas alkoholfokú és sok át nem erjedt cukrot tartalmazó édes borok lettek a februári termésből...

Amikor 1944. október 16-a után a harc folytatására szóló intézkedések megtörténtek, jöttek az új behívók az addig be nem vonultatott katonaköteleseknek. Október 26. és 28-a között intézkedtek, hogy minden 18 és 55 év közötti egyén kivegye részét a háborús erőfeszítésekből. A katonai szolgálatra nem alkalmas vagy életkoránál fogva fegyveres szolgálatra már be nem hívható egyéneket a Népmozgalmi Hivatal Körzeti Parancsnoksága mozgósította, és Hatvan városába bevonultatta. Markazról mintegy 120 ember jelent meg a hatvani összevonáson. Ekkor már az idő hűvösre, esősre váltott át. A Hatvanba bevonultatott néhány ezer ember az udvarokon, utcákban, jelentős részük a szabad ég alatt várta a munkára való beosztást. A parancsnokságon senki nem tudta, hogy mit kezdenek a rengeteg emberrel. Teljes anarchia! Teljes csőd! Két napig várakoztatták a népmozgalmi, lapátosokat”, utána hazaküldték őket.^[29]

Október végén a front a Tisza vonalán húzódott. Elrendelték a Mátra menti falvaknak a kiürítését. Elsősorban a katonai szolgálatra vagy az erődítési munkákra alkalmas férfiaknak és a hadsereg jövőbeni tartalékát képező leventéknek Budapest térségébe, illetve a Dunántúlra vonulását szorgalmazták. 1944. november 4-én a hadkötelezettség alsó határát a 17. életév betöltésénél állapították meg. A kitelepítésre igen szigorú szabályokat léptettek életbe. A nem engedelmességeknek – akik kivonják magukat a szolgálat és a kiürítés alól, nem vonulnak be, vagy elszöknek – főbelövést, felakasztást, felkoncolást, a felkoncolt testrészeknek közszemlére való kitételét helyezték kilátásba. A rádió, a sajtó, a falragaszok hírt adtak a katonaszökevények – a parancsot megtagadók – kivégzéséről. 1944. november 21-én az előbb csak a katonákra kimondott felkoncolást kiterjesztették a családtagokra, a szökevények bűjtatóira is.^[30]

A kitelepítésre kötelezett emberek fejében zsongott a hamleti kérdés: Lenni vagy nem lenni?” „Menni, vagy nem menni?”

Bárhogy is döntenek, annak végzetes következménye lehet. Minden döntésnek – ha az balul üt ki – az életük az ára.

A kitelepítéssel elvonulásra kötelezettek egy része eleget tett a parancsnak és elment. A másik részük az erdőt választotta és nem ment. 1944. október végétől a Mátra tele volt katonaszökevényekkel. Minden erdészház, annak melléképületei, erdei kunyhók, ember által nehezen járható szakadékok, mély vízmosások, ez alkalomból készített menedékhelyek, civil és katonabujdosókkal telítődtek.

Illegális felhívások jelentek meg, hogy a lakosság maradjon a helyén, ne engedelmeskedjenek a kiürítési parancsnak. Az egyik felhívás szerint:

Nem volt igazuk a felhívást készítőknak, mert a papok nem menekültek el. Sőt! Amikor a hatóságok a kiürítésre, menekülésre szólították fel a falu népét, az egyház felhívta híveit, hogy ha otthagyják otthonaikat, elmenekülnek, soha többé vissza nem térhetnek, mert a győztes hadsereg nyomában oda idegen nép fog beköltözni^[31]. Hogy mennyire igazuk volt a papoknak e vonatkozásban, arra a háború sok példát szolgáltatott.

Az augusztus 28-án bevonult 30 fős munkásújonc csapatból 2 fő – Hegedűs Sándor, és Hacsavecz Sándor – maradtak le. A többiek 1944. október 14-15-én az újonc zászlóaljjal elvonultak a Dunántúlra. Az elvonulók – mintegy 2000 fő -poggyászát 25 db igáskocsi vitte utánuk.

[illegible]

228

A munkás újonc zászlóalj a Dunántúlról Németországba menetelt, majd hadifogságban kötött ki.

1944. október 31-én útnak indították az 1924-25-26-os születésű leventék mintegy 70 fős csoportját is. Az egy leventekörzethez tartozó vécsi, kishánai, domoszlói és markazi leventék együtt vonultak el. A négy faluból mozgósított, mintegy 300 fős levente zászlóalj az első éjszakát Pálosvörösmarton a padlásokon tárolt szénában töltötte. Másnap a Gyöngyösről Gyöngyöspatára vezető úton a tarjáni leágazóig jutottak el, onnan visszafordították őket Gyöngyössolymosra. Akkor még senki nem tudta azt, hogy miért fordították vissza a leventezászlóaljat.

Néhány év múlva vált ismertté, hogy 1944. október 29-én Kecskemét térségéből Budapest irányában kibontakozott szovjet támadás során a leventék elvonulására kijelölt utak a mozgásban lévő magyar és német harcoló csapatokkal telítődtek. Ez a katonai mozgás mentette meg a markazi, domoszlói kishánai, vécsi leventéket a nyugatra hurcolástól. Miután visszavonták őket Gyöngyössolymosra, onnan néhány nap alatt szétszéledtek. Hazatértek mind a négy falu leventéi. Ritka eset volt, hogy egy leventekörzet így elkerülte a nyugatra hurcolást. Az alföldi részek vagy a Mátra alatt Abasár, Vörösmart, Halmaj, Visonta stb. fiataljait, akik néhány nappal előbb indultak, ill. az északabbra lévő települések leventéit, akik később indultak, mint a markaziak, egész Nyugat-Németországig sodorta a háború orkánja. A „Menni vagy nem menni?” dilemmája azok javára dőlt el, akik itthon maradtak. Az elmenekülőket még több mint fél évig üzte maga előtt a véres szörnyeteg: a front. Az élve maradottak fogságba kerültek. De nem maradt mindenki életben. A front Markaz fölötti átvonulását követő hónapokban halt hősi halált Hegedűs Kálmán (Gyám) Záprel Béla, Hatalyák István, (Kolega) Kovács

Ferenc Gyuri) és többen mások. A nagy orkán megcsendesedésével a háború befejezése után megindult a népvándorlás visszafelé, nyugatról keletre. A nyugati országok hadifogoly táboraiból 1945 májusától 1946 tavaszáig minden markazi hazajött, aki életben maradt. Egyetlenegy nyugatra sodródott falunk fia sem keresett új hazát idegen országban. (24-26. sz. képek)

24. sz. kép: Bagi József főtörzsőrmester (Maszjár Muri férje) közepén, katonatársai körében.

25. sz. kép: Az ukrjai magyar megszálló csapatok egyik körletének őrhelye. Balról a második: Záprai Tamás.

26. sz. kép: Záprai Tamás - jobbról a második - balról az első Hacsavecz István (Szurkos) katonatársával 1943 nyarán Ukrajnában.

Megremeg a Mátra... **(A front átdübörög Markazon)**

1944. október végére a magyar-német csapatok Heves megye területén viaskodtak a Tisza mögé, és itt építették ki újabb védőállásaikat. A Tisza vonalára felzárkózott szovjet csapatok november 7-én átkeltek a folyón. Az átkelést követően Heves megye Tiszamenti falvaiban súlyos harcok bontakoztak ki. Az egyik legvéresebb küzdelem Kömlő birtoklásáért folyt, ahol a szovjet fél 300 embert veszített. A magyar-német csapatok vesztesége nem ismert. A Tisza vonalának Heves megyei részén folyó ütközetek zaja már jól hallható volt Markazon. Az állandó dörgés mellett éjszakai tüzek festették vörösre a távoli égboltot. A villódzó tűzfényekből esetenként egy-egy nagyobb láng csapott ki, amikor nagyobb erejű lövedék vagy bomba robbant. November 16-ára Tar-nazsádány-Nagyfüged térségig jutott a front. E nap délelőttjén 11 óra körül egy addig soha nem hallott erős, tompa üvöltő zúgásra figyeltek fel a markaziak. Az üvöltő zúgást egy iszonyú erejű dörrenés követte a hegyek közül, s a magaslatok sokszorosan visszhangozták a robbanást. Néhány másodperc múlva déli irányból egy távolabbi nagy ágyú mordulása hallatszott. A messzehordó löveg 16-20 km-ről kilőtt golyóbisa valahol a markazi hegyeknek a recski erdőkhöz csatlakozó részén robbant. Csak egyetlen lövés volt, de beleremegett a Mátra. Miért lőtték ki ezt az egyetlen egy nagy lövedéket a hegyekre? Talán hírt hozónak, hogy jövünk? Ezzel a hatalmas dörrenéssel bekopogtatott a falu ajtaján a háború. A falu főutcáján a front átvonulása előtti napokban is vonultak a csapatok. A civileknek az úton már nem jutott hely, leszorították őket a katonák. A frontkatonák fegyveresebbek, élénkebbek, de riadtabbak voltak, mint az előbb elvonuló ellátó oszlopok katonái. Soványak, borostás arcúak. Fegyverüket mindig lövésre kész helyzetben tartották. Sisakban, teljes felszereléssel, az út két szélén biztosított menetben vonultak. Az út közepét elfoglalták a gyalogság sorai közé sodródott visszavonuló tüzérek lövegei, löszeres és sebesültszállító fogatolt járművei. Német harcjárművek jöttek. Teherautók, lánctalpas motorkerékpárok, néha egy-egy harckocsi. Átvonult Markazon egy cseh tüzérosztály is. Ezek szót értek a markazi szlovákokkal, és elmondották, hogy Prágába valók. A cseh tüzérosztály Prága mellől ment a németek oldalán a frontra. Cseh egyenruhában. Valamennyien szakállasak, lestrapáltak, éhesek és rongyosak voltak, de igen értelmes, intelligens arcúak.^[32]

A visszavonuló frontkatonák nagy részét az utolsó nap kivételével a házaknál szállásolták el. Egyszobás házhoz 3-4 főt, kétszobás háznál 6-8 főt kvártélyoztattak. A falu lakóházainál minden éjszaka szállásoltak magyar vagy német katonákat. De minden éjszaka újabbakat. Természetesen a szállásért nem fizettek. Általában a földre terített szalmán, saját pokrócukkal takarózva, gyakran ruhástól feküdtek le. (Minél közelebb jött a front, annál kevésbé vetkőztek le éjszakára. Még a csizmát vagy a bakancsot sem vetették le.) A német katonák bőröndjeikben tartott zsákmányaikat este a szálláshelyeken rendezték. Főként cipőtálpak, ruhane-műek voltak a bőröndökben. Látszott a szépen csomagolt ruhákon, cipőkön, cipőtálpakon, hogy nem a lakosságtól, hanem valamely raktárból vagy üzletből zsákmányolták.

A szovjetek november 17-én Gyöngyös határáig jutottak. Gyöngyös és a Mátra környékén a második ukrán front kötelékében az 53. hadsereg 243. hadosztályának és a Plijev altábornagy parancsnoksága alá tartozó lovas gépesített csoport támadott. Velük szemben a 8. német hadsereghez tartozó LVIII. hadtest és a IV páncélos hadtest, valamint a IX. magyar hadtest 27. sz. hadosztálya és a 9. határvasdandár védekezett a Mátra környékén. A németek 1944 őszén, a visszavonulásuk során Magyarország keleti részéből 14.500 db szarvasmarhát és 90.000 db birkát hajtottak el. Az elhajtott sok tízezer állatból néhány ezer Markazra került. November 17-én a délutáni órákban a német hadsereg egyenruhájába öltözött hadifoglyok

katonai felügyelet mellett vagy 3000 db birkát és vagy 2.000-2500 db szarvasmarhát hajtottak a markazi rétre.^[39] A szarvasmarhák nagy része hortobágyi nagyszarvú szürke ökör volt. Mivel november 17-ről 18-ra virradóan a front előretörésének következtében a verpeléti völgyet és a gyöngyösi átjárót a harcoló csapatok lezárták, az állatokat nem tudták továbbhajtani. November 18-án reggel a birkákat és a marhákat a markazi réten sorsukra hagyva, gondozóik a hegyeken keresztül elmenekültek. A szabad prédává vált birkákat teljes egészében széthordta a lakosság. A szarvasmarhákból vagy 150 db-ot november 18-án a falusi házaknál levágtak. Ezen túl vagy 100 db-ot fejőstehénként befogtak rögtönzött, kukorica-szárból épített istállókba. A levágott birkákból és ökrökből bőven volt hús a faluban. Etették belőle a visszavonuló németeket, magyarokat, majd az őket követő oroszokat. A nagyon sok baj között az egyik az volt, hogy elfogyott a faluban a só. Ennek következtében a házaknál lévő húst nem lehetett tartósítani. A legfőbb valutává a só lépett elő. A falusiak 1-1 kg sóért egy tyúkot vagy egy birkacombot, esetleg ökörcombot adtak a „gulyás ágyúkkal” (tábori konyha) vonuló katonáknak. Hasonló volt a só árfolyama az őket követő szovjet katonáknál is.

A le nem vágott ökrök vagy fejésre be nem fogott tehenek a határban szerteszét kószáltak. Ahogy a fagyok beálltak és nem találtak ennivalót, sok marha a „Milvögy” szakadékos oldalán ágaskodott az akácfákon maradt termés után. Ágaskodásuk, nyakuk nyújtogatása közben a mellső lábuk alatt a szakadék oldala beomlott és lebukfenceztek az 50-60 m mély szakadék alján lévő patakba. 1945 tavaszán a „Milvögy” szakadékon át folyó patak végig tele volt egymásra bukfencezett, kitört nyakú, felpuffadt, bűzlő ökrökkel. Sem a katonai, sem a polgári hatóság nem törődött azzal, hogy a hadsereg ellátására megmentsék az állatállományt, még mielőtt azok elpusztultak volna.

1944. november 19-én délelőtt a szovjetek a Detk és Vécs közötti völgyön, ill. úton feljutottak Domoszlóra. E nap kora délutánján egy magyar tüzérsztyál vonult végig Markazon. Egyik ütege 4 löveggel tüzelőállást foglalt a mai iskola helyén (amely akkor még beépítetlen volt). Néhány – Domoszlóra irányzott – lövést adtak le egy-egy lövegből. A tüzérekhez odament Kovács József markazi lakos – aki majdnem szemben lakott a mai iskolával – mondván, hogy ő is tüzér volt, hadd lőjön egyet. Megengedték neki. (Csak az elsütőszinórt húzta meg.) A tüzérek néhány lövés után továbbálltak, még mielőtt a másik oldalról is szívélyes választ küldtek volna. A Tarjánka-tető Markaz felőli oldaláról a magyarok néhány aknavető gránátot küldtek át Domoszlóra. Azonban az ott lévő szovjetek egész estig nem válaszoltak a gránátokra...

November 19-én is egész nap biztosított menetben vonultak vissza a harcból kivont (leváltott) csapatok. Közülük néhány katonának sikerült civil ruhát szereznie és leválni (elszakadni) csapattestétől. Ekkor a faluban vagy 20 civilbe átöltözött, nem markazi illetékességű katona bujdosott. Ezek egy-egy falusi háznál az ott lakók tudtával húzták meg magukat. November 19-én délután 3 óra körül két leponyvázott német teherkocsi és 2 harckocsi állt meg a falu nyugati részén lévő kis téren, ahol az Ubocsoki út kiágazik a Gyöngyös felé menő útból. Néhány kíváncsi falusi fiatal a közelükbe sompolygott. A ponyvás kocsik csapatszállításra voltak berendezve emeletes priccsekkal. Egyiken is másikon is vagy 14-15 német katona volt, közöttük néhány egyenruhás nő. Étkeztek. Az ott lévő kútból vizet mertek, majd a sötétedés kezdetén a gépkocsik és a 2 harckocsi elment Domoszló felé. Később a Tarjánka-patak és a markaz-domoszlói út kereszteződésénél lévő hídnál a rét szélén lehetett látni a 2 harckocsit. Még egy év múlva is ott voltak. Az történt, hogy a 2 harckocsi a híd előtt akart tüzelőállást foglalni. E célból letértek az útról, rámentek a süppedékes rétre. Láncfalpaikkal beásták magukat. Az ingoványos talajon tehetetlenekké váltak. Ezért kezelő személyzetük felrobbantotta őket, és a két ponyvás kocsin harc nélkül visszatértek a Vörösmarton állomásozó

egységükhöz. A Tarjánka patak hídjától Domoszló felé vagy 200 m-re, ahol az út összeszűkül, egy magyar katona sisakos sírja volt található.

A front közeledtét az egyre erősebb lövöldözés jelezte. Sötétedés után megélné a front közeledtét az aknavetők párbaja. (Szerencsére Markazon csak a gyalogos zászlóaljknál rendszeresített könnyű aknavetők szólaltak meg.) A front közeledtét a falu lakóinak egy része elbújt a pincékbe és egyéb rejtékhelyekre, másik részük a lakásban maradt. A falun este 9 és 11 óra között gördült át a tüzes henger. A koromsötét éjszakát (a villanyvilágítás már nov. 13-án megszűnt) csak a jelzőrakéták esetenként felszikrázó fénye, és az égő haditechnikai eszközök lángja világította meg. A Tarjánka-tetőn és a falu közepén égett egy-egy „Botond” jelzésű magyar gyártmányú páncélozott jármű, melyeket kezelőszemélyzetük robbantott fel. A falu különféle pontjain égett vagy 3 darab személykocsi és teherautó, amit szintén magyar kezelői gyújtottak lángra. Egyidejűleg vagy 15 db magyar géppuska és golyószóró, megszámlálhatatlan puska és géppisztoly szórta halálos lövedékeit a sötét éjszakába. Sok száz fegyver ropogott mindkét fél részéről. A Kékes alatti Kiskő-tetőről német aknavetők lötték sorozatban a falut. Fronthumorról mondogatták a pincékben a hajdani frontkatonák:

- Attól nem kell félni, aminek a robbanóhangját halljuk. Az a veszélyes, ami vinnyogva egyre követelődőbben fi-u-ú-ú-ú! hangon a fiúkat keresi. Amelyik azt kiabálja, hogy „fiúú” az előtt még a pincében is hasra kell vágódni. (Az aknagránát lassú lövedék, a süvítő hangja jóval megelőzi a lövedéktestet.) A frontkatonák már a hangjukról megismerték a magyar-német vagy orosz géppuskát, géppisztolyt, aknavetőt. Az oroszok főként géppisztolyból lövöldöztek. De állandóan löttek még akkor is, ha tudták, hogy az ellenség lőtávolon kívül van. Az oroszok világító rakéták mellett géppisztolysorozatokkal is jeleztek egymásnak a koromsötét éjszakában. Egyik másik markazi pince vagy egyéb búvóhelyek falára is kattogtak a gyalogsági lövedékek. Ezek csak annyit „mondtak”, mikor becsapódtak, hogy: fity-fity-fity! Két óra alatt, amíg a front átment Markazon, a magyar és német csapatok kilöttek a falu területére vagy 20 000 db gyalogsági löszert és kb. 250 db aknagránátot. A szovjetek belelöttek a sötét éjszakába vagy 60 000 db géppuska, golyószóró géppisztoly, löszert, és néhány száz db aknagránátot küldtek a hegyek közé. A szovjet katonák igen tékozlóan bántak a löszerral, ezért állandó gondot okozott a löszertánpótlásuk. A Markazon hallható csatazaj összevegyült egy távolabbi, lényegesen nagyobb dübörgéssel: a Gyöngyösön folyó ütközet dőrejeivel, ahol páncéltörő és harckocsi ágyúk, de még „Sztálin-orgonák” is megszólaltak. Dörgésüktől remegett az egész Mátra.

Markazon kb. 200 magyar katona adta meg magát, akik a falu körül kialakult szovjet gyűrűből már nem tudtak kijutni. A foglyokat a régi (a mai postával szembeni) tűzoltó szertárnál őrizték, majd gyalogmenetben a gyűjtőhelyekre indították őket.

Az első lépcsőben támadó szovjet katonák a falu házainál nem álltak meg. Az őket követő lépcsők harcosai is csak a főbb útvonalakon kutatták át a házakat. A 3-4 órával később érkező újabb alakulatok már mindent, ami a szemük elé került, átkutattak. Főként németeket kerestek. Az első éjszaka érkező szovjet katonák között sok volt a könnyű sebesült. Fejük, kezük vagy lábuk bekötve. Egyik másik kötésén a vér is átütött. A könnyebb sebesülésekkel a szovjet katonák nem akartak a segélyhelyekre hátramenni.

A hadosztályok első lépcsőiben támadó ezredek katonái fiatalok, 18-35 év közöttiek voltak. Zömük jó mozgású, képzett katona benyomását keltette. Az időnek megfelelően meleg vattaruhát hordtak. Az őket követő területátfésülő alakulatokban és ellátó oszlopokban, valamint a hadifoglyokat őrző egységekben idősebb, 40-50 éves embereket is gyakran lehetett látni. Nekik már nem volt egységes ruházatuk. Gyakran viseltek magyar, sőt még német katonaruha-darabokat is. Általában rossz volt a lábbelijük, ezért a halottakról azt rendszerint lehúzták.

A támadó alakulatokat rengeteg igáskocsi követte. A menetbesorolásnál a lőszer-és a sebesültszállító járművek kaptak mindig elsőbbséget. A lőszerszállítók az első lépcsők zászlóaljait követték. 1944. november 20-án és az azt követő 3-4 napon legalább 1500 fogat tartózkodott a faluban. Minden portára 3-6 lófogatot szállásoltak be. A rengeteg jármű nemcsak egy ezrednek az ellátó oszlopa volt, hanem a 243-as lovász hadosztály és az 53. hadsereg utánszállító járműveinek egy részét is a verpelét-markazi útra terelték, mivel a 3-as számú főutat a gépesített lovas, tüzér, harckocsi alakulatok teljesen lefoglalták. A faluban az első napokban legkevesebb 6000 szovjet katona tartózkodott. Egyik alakulat jött, a másik ment. Minden háznál 10-15-20 katona volt elszállásolva. A nyitott gangon, fészerekben, kazlak tövében vagy a szabadban az igáskocsik alatt, ruhástól dültek pihenőre.

A fogathajtók jelentős része magyar civil volt. Zömük Torda, Arad, Kolozsvár környékéről jött. Nem is kíváncsiak voltak vissza, hiszen ez időben az erdélyi részekben a román „Vasgárda” tömeges megtorlást hajtott végre az ottani magyar lakosság soraiban. Sokan a szovjetekhez menekültek a románok elől, és beálltak fogathajtónak. A fogathajtók másik részét már Heves megye területén fogdosták össze. Ezek közül minden éjszaka megszökött néhány. Helyettük a szovjetek újabb hajtókat fogtak a lakosság soraiból. Markazról is befogtak néhány egyént. Volt, akinek az első éjszaka sikerült megszöknie, és olyanok is akadtak, akiket csak 3-4 hét múlva oltalomlevéllel (dokument) engedtek haza. Az úton dokument nélkül kóborló embereket a szovjetek összefogdosták, és hadifogságba vitték.

Bár az olyan esetek sem voltak ritkák, hogy ha valaki a hadifogoly csoportból megszökött, befogták helyette az úton dokumenttel hazafelé tartó egyént is. Hiába mutogatta az oltalomlevelet, azt szétszaggatták, betaposták a sárba. Őt hátbavágták a puskatussal, és belökték a többi közé. Mehetett a magyarok istenéhez panaszra... A foglyokkal el kellett számolni a kísérőknek.

A november 20-án érkező alakulatok a falu nyugati részén, a kápolna körül páncéltörő puskák (ők „tank bum-bum”-nak nevezték a mintegy 2 m hosszú, 20-22 mm csőátmérőjű fegyvert), és géppuskák részére tüzelőállást, a Paskomok keleti lejtőjén pedig tüzérségi lövegállásokat építettek ki. A több napra berendezkedett csapatok a falusi házak udvaraiba, kertjeibe, a lovak részére földsáncokat ásattak. A tüzelőállások és földsáncok építéséhez összefogdosták az összes fellelhető markazi embert. A fedezékek ásásához kihajtott markaziaknak ugyanazt az ételt adták, amit ők maguk is ettek. Majdnem mindig káposztát hússal. Azt ízletesen tudták elkészíteni. A kenyérük, a földfekete komiszkenyér viszont kevésbé ízlett a magyar gyomornak.

Az idősebb markaziak tót nyelven meg tudták magukat értetni az oroszokkal. 1944-ben még sok olyan ember élt a faluban, aki az I. világháború idején orosz fogságba esett, s így jól ismerte az oroszok nyelvét és szokásait. A Markaz-Recsk-Parád közötti hegyek gerincén 1944. november 19-től december 19-ig mindkét fél védelemre rendezkedett be. A hegyekben a szembenálló felek között kisebb lövöldözések mindennap előfordultak. Ezeket a „front morgásának” nevezték a falusiak.

A Kiskő-hegy oldalán települt német aknavetőkből mindennap 50-60 gránátot lőttek ki a falura. Szívélyességüket a szovjetek duplaannyi aknagránáttal viszonyozták. November vége felé egy szovjet felderítő járőr egy – az erdőt jól ismerő – erdőkerülővel átment a Mátrának a parádi részére, amely ekkor német ellenőrzés alatt állott. A Markazról Parádra vezető gyalogúton (a Sándor-rét szélétől kb. 20 m-re), mielőtt kiléptek volna az erdőből, a németek észrevették őket, s tüzet nyitottak rájuk. A felderítő járőr egyik tagja holtan esett össze. A másik felderítő és az erdész elmenekültek a fák között.

Az elesettet ott temették el a gyalogút talajába, sírját betaposták a mezsgyébe. Később kerítéssel övezték és ápolt sírkertté alakították. 1944. december 5-én 10.45 órakor elkezdett

dübörögni, mozogni, rengeni a föld. Állandó erős morajlás rázta meg a Mátrát. Akkor még nem tudta senki a faluban, hogy mi ez az óriási hangorkánt kiváltó ágyúzás. Csak jóval később vált ismertté, hogy a Hatvan-Kartal Szücsi települések által határolt vonalon 8 szovjet lövészadosztály, 2074 löveg és 510 db harckocsi támogatásával áttörte a szembenálló 3 német és 2 magyar hadosztály állásait. Az áttörés részébe benyomult Plijev altábornagy lovas gépesített csoportja, amely gyorsan tört előre. December 9-én már Balassagyarmatot is elfoglalták. A Balassagyarmat irányába történő gyors előretörés következtében a Mátrában egy német-magyar csapatokkal telített „zsák” keletkezett. Ennek felszámolására átcsoportosították az 53. szovjet és a 4. román hadsereget. Ekkor kerültek román katonák Markazra. A faluba csoportosított román erő egy önálló lövész zászlóaljnak megfelelő (mintegy 1000 fő) létszámú lehetett. Igen barátságtalanul viselkedtek a lakossággal szemben. A falusiak sokkal jobban félték tőlük, mint az oroszoktól. Itt a tót nyelvtudás sem segített, mivel a románok azt nem értették. Néhány napi ittlétük után távolabbi vidékekre csoportosították át őket. A december 19-én megindult szovjet támadás során a Pásztó és Egercsehi vidékéről megszorított magyar-német alakulatok lényegében puskalövés nélkül, gyorsan vonultak vissza a markazi hegyek közül. A front 3 nap alatt 50 km-rel északabbra, Pétervásárán túlra került. A front tűzhengere egy hónap után véglegesen áthaladt Markaz határán, s ennek következtében a falu a front másik oldalára került.

Ahhoz viszonyítva, hogy a falu feletti hegyek gerincén a front egy hónapra megakadt, s ezen időszak alatt rengeteg löszert elhasználtak, a háborús áldozatok száma Markaz határában és a faluban nem volt magas. Két magyar katonáról tudunk, akik a község határában haltak meg. A falutól Alsótanyára vezető útnak a nyugati oldalán, ahol a kiépített út és a reá merőleges Ladicia-gát csatlakozott, volt egy kis vízmosásos hajlat. E vízmosásos hajlatban ásták ki azok a magyar katonák a géppuska fészkeket, akiknek feladatuk volt az Ugra felé vezető út lezárása. A géppuska fészekben mindketten ottmaradtak. Maradványaikat a markazi temetőbe szállították. Markaz határában több magyar katona elestéről nem tudunk. Egy magyar katonát mint ahogy már előbb írtuk – a Tarjánka-patakon túl a Domoszló felé vezető út mellett temettek el.

Abasár határában a mai laktanya területén 1944-ben még legelő volt. Egy enyhe útkanyarnál 2 eperfa állott. Az eperfa mellett egy magyar géppuska-tüzelőállást építettek ki a markazi út lezárására. A géppuska kezelő személyzete a hegyek felé menekült el. Egy magyar törzsőrmester az úttól északra kb. 100 m-re még 2 héttel később is temetetlenül feküdt. A lövés a fülén érte. Egyik fülén bement a lövedék a másikon kijött. Német katonahalottakról a falu határában csak egyről tudunk. A kis-kői aknavetőösktől egyet az erdő szélén temettek el. A Kékestetői szállónál viszont vagy 10 német katonasír sorjázott a fenyőfák alatt. A sírokat nem ásták elég mélyre. A tetemeket 1944-45 telén a rókák kikaparták, csontjaikat széthordták az erdőbe.

Az abasári 4-es útkereszteződésnél (Visonta-Vörösmart-Gyöngyös-Markaz) a Bene-pataki nagyhídnál, a ma is meglévő keresztnél akkor még üres telek volt. Itt zárta le a Markaz és Visonta felőli utat egy német őrs. A Visonta felől előretörő szovjetek előbb értek az útkereszteződéshez, mint ahogy Markaz felől a magyar-német csapatok az őrsön átjutottak volna. Ezért az éj sötétjében a németek és a szovjetek között közelharcra került sor. Szurronnyal, gyalogsági ásóval, foggal és körömmel harcoltak. Az itt szétmancangolt 3 német katonát a híd alá, az oroszokat pedig a hídtól déli irányba kb. 50 m-re a patak partján húzódó fagyal sövény aljába temették el. A rúkusai szőlők környékéről még hoztak néhány elesett szovjet katonát. Olyat is akinek gyalogsági ásóval volt szétverve a feje. Így a gátba mintegy 10 főt temettek el. Ezeket 1945. március első napjaiban felszedték és Gyöngyösre szállították.

Markaz határában a harcok során 1 szovjet katona halt meg. Az alsótanyai szőlőket övező Ladícia gátnak a Cvedruska nevű dűlővel Batáros részén hanyatt feküdt a gát alatt. Túlvilágba

néző nyitott szemeivel az eget bámulta. Hasán 2 gyalogsági ásónyi föld volt, annak jeléül, hogy el van temetve. Maradványait ugyancsak Gyöngyösre vitték. Az abasári határ Tekeres-patakjának partján összegömbölyödve feküdt egy szovjet harcos a lövészteknőjében. Társai lehet, hogy nem is vették észre az elesétét, mert semmi jel nem mutatott arra, hogy vizsgálták volna, vagy el akarták volna földelni.

A háború Markazon több áldozatot szedett a civil lakosság sorából, mint a katonákéból. 1944. november 20-án délelőtt 11 órakor légi akna szilánkja érte Kiss István 63 éves főerdészt. Sérüléseibe azonnal belehalt. November 25-én anyakönyvezték és e napon temették el. A front időszak alatt Markazon ez volt az első anyakönyvezés és temetés. December 17-én hajnali 4 órakor légiakna robbanásból keletkező kis szilánk fűrődött Lisztóczi István 68 éves kovácmester fejébe. Ő is azonnal meghalt. 1944. november 19-én délelőtt 9 órakor légi akna szilánkja leborotválta a fejét (elvágtá a nyakát) Hacsaveczi Flórián 65 éves markazi illetékességű gyöngyösi lakosnak.

Háborús baleset következtében 2 fő halt meg Markazon. Juhász Ferenc (Kenyeres) 20 éves markazi lakos, 1945. január 24-én 16.00 órakor lovaskocsival Abasárról hazafelé tartva az úton szétszórta lőszer közül felvett egy 75 mm-es löveghez való töltényt. A lövedéket a kocsikerékhez ütogette, hogy a hüvelyéből ki tudja venni. A hüvelyéből kivett lövedéket másfél-két méterrel odább dobta. Az eldobott lövedék az orrára esett és felrobbant. Juhász Ferencet a lovaskocsin halva vitték haza. 1945. április 9-én Belkovics István 56 éves markazi lakos, Tresó Anna férje, a kékestetői szálló körül a németek által lerakott gyalogsági taposóaknára lépett. A robbanás szétroncsolta a jobb lábát, melyet a kórházban amputáltak. A vérvesztésbe belehalt.

A civil lakosság soraiban a háborús események során néhány súlyosabb sebesülés történt.

1945. február közepén Zaja István (Mezei) szintén a Kékestetőn lépett rá egy, a németek által telepített gyalogsági aknára. A gyöngyösi kórházban az egyik lábát amputálták. Hatalyák Ferenc (Kolega) Mária nevű lányát 1944. december 11-én, 9 órakor légiakna-bechapódásból származó szilánkok sebesítették meg.

Rendkívüli szerencséje volt a falunak, hogy a bel- és külterületeken, legelőkön és az utak mellett tömegesen szétdobált fegyverek, lőszer, robbanóanyagok nem okoztak súlyos gyermekbaleseteket.

Jegyzőkönyv.

Éleztél Jarkason, 1946. április hó 3-án a közigazgatás a harcok
folyamán a közégi magyontban keltetett kárak és veszteségek tárgyában.

Jelen vannak:

Borsánpi Lajos jegyző, Kovács Ferenc bíró, Danasa István és
Szemesi György Nemzeti Bizottsági tagok munkái lakóik.

Megállapításul nyert, hogy a közégi pinelát károsodás nem
vile, ugyanígy a pénzkészlettel kapcsolatos nyitók és károsodások
hiány nélkül megvannak.

1) A közégi magyont keltetett kárak és veszteségek közül egy
db. "Buka" rádióval, egy db. "Buka" rádióval és egy db. "Buka" rádióval
rádióval teljes összeállítás. Ebből az két db. rádió elosztása beosztás
alapján a közégi u. 3000 pengő károsodás vile.

2) A közégi károsodásokból a beosztás károsodás vile a
közégi tulajdonát képező 14 m. egyékes nyitók, egy db.
mordony fűtendő aló, illetve kerekeit és tengelyeit, 15 db. utóiratok,
3 db. lapát, 3 db. varilla, 1 db. fűtőgőz háló, egy db. 1.1 m. magyont
gyi vishallan ponyva. Beosztás alapján megállapításul nyert, hogy
fent lelt és elvett tárgyak összeérték 1.151 pengő.

3) A közégi tulajdonát képező 30 g. kukoricát, mely mintegy
3010 pengő károsodás vile meg.

4) A vármegyei állattenyésztés alap tulajdonát képező 2 db.
tenyésztő, mintegy 4000 pengő értékben.

Jegyzőkönyv felolvasása és jóváhagyása után aláírásuk.

Jegyző
Lajos
Bíró
Kovács Ferenc
bíró
Danasa István
Nemzeti Bizottsági tagok

9. sz. ábra

Közrejátszhatott ebben az is, hogy egy korábbi, kézigránát-robbanás gyermekáldozatára még
élénken emlékeztek. Az történt, hogy 1940. november 1-jén délelőtt 11 óra körül Zaja János
(Holyo) 8 éves István nevű fia és Hatalyák Mihály (Kolega) Béla nevű fia a temetőben
élesztett kézigránátot talált. Játék közben a gránát felrobbant Zaja István kezében. A gyermek
belső részeit, apróra roncsolt szétszórt porcikáit a sírkeresztekről szedték össze. Hatalyák Béla
súlyos sérüléseket szenvedett, de életben maradt. (Máig sem tisztázódott, hogy honnan,

mikor, miként került a halottak napján élesített kézigránát a markazi temetőbe.) E szomorú tapasztalat birtokában a szülők és a gyerekek a későbbiekben sokkal óvatosabbak voltak.

A háború következtében a falu épületeit nagy károk nem érték. Aknabecsapódás következtében megsérült a markazi templom és vagy 25 lakóház. A háború következtében romba döntött vagy lakhatatlanná vált lakóház, ill. más épület a faluban nem volt. A községi előljáróság vagyónában keletkezett károkról 1945 tavaszán az alábbi jegyzőkönyv készült: (9. sz. ábra)

A lakóházakban keletkezett háborús károkat a falu lakói a front elvonulását követően, néhány hét alatt saját erejükből helyreállították. A templom háborús sérüléseit 1947-ben a Králik József által vezetett csepeli falujárók állították helyre. 1946-ban az épületekben már semmi-féle jel nem mutatta a háború pusztítását.

A front másik oldalán

A markaziak az adott körülmények között viszonylag könnyen tudtak alkalmazkodni a front másik oldalán kialakult helyzethez. A falu kedvezőbb helyzetben vészelte át a háborút, mint az ország falvainak zöme. Nagyobb ütközetek Markaz környékén nem voltak. A lakosság viszonylagosan jól el volt látva élelemmel és főként hússal. Kedvező volt az is, hogy az idősebb generáció meg tudta magát értetni az oroszokkal tót nyelven. Kedvezőtlen volt viszont a sok bor és tömény ital, másrészt az, hogy november 19-től december 19-ig a front a hegyek között a falutól légvonalban számítva 3 km-re húzódott. Markazon a pihenőre rendelt, leváltott csapatok, az 53. hadsereg tartalékai és az ellátó szervek állomásoztak, élték a front mögötti élet mindennapjait. A front átvonulását követő egy-két napon – a harcoló és mozgásban lévő alakulatok soraiban – ittás katonát nemigen lehetett látni. A harmadik-negyedik naptól, amikor már tartalékba rendelt harcosok töltötték meg a falut, annál többet. Az italt először az alsótanyai pincénél szereztek. Az ottani hordók azonban hamar kiürültek, annál is inkább, mivel nem csapról engedték, hanem a 100-150 hl-es hordókba pisztollyal belelőve a sugárban ömlő bort vederbe, bádogdobozba vagy sisakba töltötték. A többi pedig elfolyt. Markazon nem fordult elő, hogy a szovjet katonák közül valaki a borba fulladt volna. (Bár a borba fulladás békeidőben sem volt ritkaságszámba menő esemény a bortermelő vidékeken.) A csányiak beszéltek, hogy az atkári út mellett az Ilona telepi pincében a háború alatt egy-másfél méter mélyen állott a bor. A jól szigetelt betonréteg nem engedte elfolyni a hordókból kiömlött italt. Akinek bor kellett, odament és merített belőle. Egy csányiakból álló csoport kis facserpákokkal meregette az itókát, amikor az edény valamiben megakadt. Nézik, hogy mi lehet az? Hát egy katona holtteste, aki befulladt a borba. (Szebb halála volt, mint ha a srappal vitte volna szét!) Hasonló esetről tudósítanak Gyöngyös történetének feldolgozói is. A gyöngyösi ferences barátok feljegyzése szerint:

*„Egy kozák lovastól befulladt a borba,
Hajdú Dezső gyöngyösi borpincéjébe”*

A Hajdú-féle pince azonos a későbbi Állami Pincegazdaság 3. sz. gyöngyösi üzemével. E pincénél sok lépcsőn lehet a hordókig lejutni. A kozák még ha akarta volna, akkor sem tudta volna levezetni a lovát oda, ahol a bor van. A Hajdú-féle pincénél az időben dolgozó Szabolcsi Imre és Beda Imre Gyöngyös, Berzsényi tér

1. és 5. sz. alatti lakosok nem hallottak ilyen esetről. Valószínűleg kósza hírként jutott el a barátokhoz, akik naplójukban azt megörökítették.

Nem lehet azt mondani, hogy a szovjet katonák nagyobbik hányada részegeskedett volna. Köztük igen sok intelligens, mindenhez értő önfegyelmű ember volt. Amikor az első

vonalból leváltották őket, közösen daloltak és iszogattak. A közös dalolásba gyakran a markazi férfiakat is bevonták. A harcosok nagyobbik része a pincében is józan maradt, de nem tudták féken tartani a berúgottakat. A berúgottak közül sem mindegyik akarta magát leinni. Egy részük azért rúgott be, mert nem tudta azt, hogy mennyi elég a borból. Másrészt az oroszok itt olyan italokkal találkoztak, amit nem ismertek. Ők főként a vodkát itták. Azt ismerték. Amelyik katona az általa megszokott 40%-os vodkából egy liter megivása után is józan maradt, az másfél dl törkölypálinkától vagy 4 dl bortól berúgott és elment az esze.

„Az orosz parancsnokság harc közben kitűnően irányítja a tömegeket, de pihenőben rögtön elveszti az ellenőrzést felettük”

„Az orosz katona primitív, egyszerű, de jólelkű. Amint borhoz jut, minden kontrollját elveszíti. Alkohol hatására vandál, brutális tetteikig eljut... ,...”^[34]

A Markazon állomásozó szovjet katonák között is voltak, akik ittas állapotban garázdálkodtak. A nők általában elbújtak. Ha valamelyiknek elő kellett jönnie, teljes feketébe öltözött. Úgy kimaszkírozták magukat, hogy a 20 évesek is 70-80 esztendőseknek néztek ki. Ezt tudták az orosz katonák is.

A katonák zöme elítélte az erőszakoskodókat, és támogatta az ellenük való szigorú fellépést. Egy szigorú büntetésnek több markazi lakossal együtt szemtanúja volt Tiszóczki Bertalan, akkor 17 éves falunkbeli is, aki az alábbiakat írta: „A front egy hónapig húzódott a falu feletti hegyekben. Rengeteg katona volt a faluban. Voltak közöttük olyanok is, akik leittasodva keresgéltek az elbújt nőket. Az orosz parancsnokság szigorúan büntette az erőszakoskodókat. Több esetről is hallottunk, amikor büntetésből lecsukták a katonát. Egy esetnek – amikor a legsúlyosabb büntetést szabták ki – én is szemtanúja voltam. 1944. december első napjaiban terjedt el az a hír, hogy letartóztattak egy katonát, aki a Fő úton Reisinger Mária tanítónőhöz akart erőszakkal bejutni. A tanítónő a parancsokságtól kért segítséget. A katonát letartóztatták. Ezt követően jelentkezett egy fiatalasszony, aki bepanaszolta, hogy a letartóztatott övele is erőszakoskodott, majd több asszony is panaszt tett. Gyorsan híre ment, hogy a bűnösnek nyilvánított katonát föbe lövik. December első napjaiban (a pontos dátumra nem emlékszem) a Krakó út felső részén, a cigányok viskóitól néhány száz méterre, a köves, vízmosásos részre vitték az elítéltet. Itt 50-60 főből álló katonai egység sorakozott fel. Mi, falusi kíváncsiskodók vagy 15-en lehettünk. Az elítélt katonát kb. 20 méterre szembeállították a többiekkel. Felolvasták a parancsot. Vezényszóra 4 katona kilépett, s az elítéltre céloztak. „Agony!” vezényszóra tüzeltek. A kivégzett összeesett, kettőt-hármat rúgott, elöntötte a vér és mozdulatlan maradt. Néhány méterre odább húzták egy kis köves gödörbe. Kötörmeléket szórtak rá és otthagyták. Mi, civilek, az átélt szörnyűség hatása alatt alig tudtunk megszólalni. A kivégzett katona maradványait a szovjetek 1945 tavaszán felszedték és valószínűleg Gyöngyösre szállították.”

A Tiszóczki Bertalan által elmondott történet nem volt ritka eset. Pl. a gyöngyösi ferencesek korabeli irataiban is megörökítették: „Az orosz katonai közigazgatás 2 orosz katonát végeztetett ki garázdaság miatt”^[35]

Amikor a front túlhaladt Markazon, több szovjet katona a faluba szökött, és itt bujkált. Néhányan hetekig a faluban tartózkodtak. Az egyik szökevény a mai Jókai utcában rejtőzködött. Horváth Béla (Pitlik) és Záprel Béla (Ágos) 1954-ben a következő történetet mondták el:

„1945. január közepe táján egy orosz teherautó jött a főútról lefelé a rét irányába. A kocsi közeledtére az egyik ház kertjéből kiugrott egy szovjet katona, és elfutott a pusztatemplomi rét felé. Ott elbújt a nádas bozótba. A kocsi a rét szélén megállt. Három katona kiszállt belőle, akkor láttuk, hogy kettő karszalagos járőr, a harmadik pedig a falusi kommandáns helyettese.

Gyalog indultak a szökevény után. Amikor annak rejtekhelye közelébe értek, a szökevény kiugrott a nádas bozótából és újra futásnak eredt. A járőrparancsnok rákiáltott: „Sztoj!” – de azonnal féltérdre ereszkedett, és lőtt. Egyetlen lövéssel tarkón találta a futásnak eredt katonát, aki megvonaglott, és kinyúlt. A járőrök megnézték, hogy a jég megtartja-e a gépkocsit, majd feltették rá a halottat és elmentek. Az egész egy jó negyedóra alatt zajlott le. Mi kíváncsiságból mentünk a járőrök után, azok nem törődtek a mi jelenlétünkkel.” Voltak olyan katonák is, akik barátságot kötöttek a falusiakkal, és később látogatóba visszatértek. 1944. december első napjaiban egy jó megjelenésű kapitányt szállásoltak be Reisinger Mária egyedül lakó, akkor 41 éves, igen csinos tanítónőhöz. Két napot töltött ott a kapitány, utána elment a csapattestével. 1945. húsvét hetében, amikor Bécs alól kivonták az egységüket, és a távol-keleti frontra, a japánok ellen vezényelték őket, a kapitány eljött búcsúzkodni Reisinger Máriától. Újra két napot töltött Markazon, mielőtt végleg eltávozott volna.

A front átvonulása után ritkábban érkeztek katonák a faluba. „A megszálló erőt” Markazon egy Iván nevezetű rokkant haditengerész tizedes és egy közlegény alkotta egészen 1945. áprilisáig. Barátkozó természetűek voltak. Markazon főként Gyurko István, egy igen jó megjelenésű, szilaj, akkor a 30. évét taposó, volt magyar katona virtuskodott velük. Gyurko mindig is szeretett belekötni azokba, akiktől mások féltek vagy reszkettek. Belekött a csendőrökbe, rendőrökbe, katonatisztekbe, uradalmi intézőkbe és mindazokba, akik az ő szóhasználata szerint „nyápic úriemberek” voltak.

Természetesen belekött Ivánékba is. Meghívta őket borozni, és mikor azok jól berúgtak, összeverte, megrugdosta őket. Másnap, amikor Ivánék kijózanodtak, rájöttek, hogy mitől fájnak a bordáik. Előszedték Gyurkót. Kamatostul visszaadták neki a tartozást. Egy hét múlva Gyurko javasolta Ivánéknak, hogy béküljenek ki. Addig iszogatták a békepochat, hogy Ivánék újra berúgtak. Akkor Gyurko rázendített az igencsak katonás hangján: Az anyátok retkespittyű, kaporszakállú atyaúristenit! Mit kerestek itt? Takarodjatok haza!” Ehhez hasonló cifrán biztató szavak kíséretében újra megverte Ivánékat. Másnap Ivánék megint törlesztettek, ez így ment hónapokon át egész április közepéig, amíg a „megszálló erő”, Iván és társa el nem ment. Ivánéknak csak egy szavukba került volna, és Gyurko Pista nincs is földi lelkek között. De nem tették. Inkább az „adtam is meg kaptam is” borozgató társakként és haveri alapon egymást megrugdosó barátokként éltek együtt.^[36] Ivánék nem is annyira a „megszálló” funkciót gyakorolták, mint inkább kommandánsi feladatokat látták el. Védtek a lakosságot a kóborló és szökevény katonák zaklatásaitól.

1944 végére elvonult a front. Az utak burkolata a nagy igénybevételtől besüppedt. Az útszéleken fél méterre emelkedett a lótrágyával keveredett sár, dögölt lovak, ökrök, kiégett gépkocsik szétszórt lőszerke heverték mindenütt. Csellengő, három lábon sántikáló lovak, lesoványodott, döglődő ökrök és tehének kószáltak a határban. Bár a lakosság már előbb is sok dögöt elásott, a „nagytakarítás” csak a front elvonulása után vált lehetségessé. 1945. május közepétől megkezdődött a háborút befejező orosz és román csapatok visszavonulása. Az utakat újra ellepték a katonák. Ekkor már nyáriasan meleg idők jártak. A katonák főként a szabadban, sátrakban táboroztak. A visszavonulás mintegy másfél hónapon keresztül tartott. A gyalogmenetben, fogatokkal visszavonuló, hazafelé tartó katonai egységeket fegyelmezetten kézben tudta tartani a parancsnokság. Már nem volt részegeskedés. A lakosság sérelmére elkövetett súlyosabb kilengések sem fordultak elő. A visszavonuló csapatoknak rendezett szabadtéri műsorokra, mozivetítésekre a falusiakat is szívesen látták. 1945 tavaszától 1946 végéig Parádfürdön az oroszok nagy katonai táborot tartottak fenn. A sok ezer katona nemcsak az épületeket töltötte meg, hanem a réten és a fák alatt is sátrak tömege állott. Parádfürdő az idegenek részére tiltott övezet volt. Abban az időben erősen tartotta magát a hír, hogy a németek fogságából kikerültek politikai felülvizsgálatát és gyógykezelését végzik a táborban.

27. sz. kép: Soós László 1925-ös születésű szovjet katona, az 53. hadsereg 243. hadosztály felderítője

Rengeteg zsákmányolt német gépkocsit festettek át az orosz hadsereg technikai színére. Az itt felállított javítóbázisokon szerelték át a haditechnikai eszközöket, főként szállító járműveket. A markaziak hamar megtalálták a parádfürdői katonákkal a közös kereskedelmi nyelvet s az együttműködés lehetőségeit. Bort, pálinkát, gyümölcsöt hordtak fel. Cserébe ruhaneműt, lábbelit, cipőt talpat, karórát és egyéb iparcikkeket kaptak. 1946 végén megszűnt a parádfürdői katonai tábor. Ezt követően a Mátra vidékén és Gyöngyös környékén szovjet katonai egységek nem állomásoztak, és még átutazóban is nagyon ritkán lehetett egyenruhás orosz katonákat látni. Soós László 1925-ös születésű szovjet katona, az 53. hadsereg 243. Hadosztály felderítője. 1944. november közepén magyar katonaruhában járt Markazon, ahol többek között beszélt Kovács Ferencsel (Gyuri), a későbbi bíróval.

A front átvonulását követően újra felkereste Kovács Ferencet, de akkor már szovjet katonaruhában. (27. sz. kép)

Markazi katonák a demokratikus Magyarorszáért

1944. december 28-án a Debrecenben székelő Ideiglenes Nemzeti Kormány kiáltvánnyal fordult a magyar néphez, melyben jelentette, hogy „hadat üzen Németországnak.”

Az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezményben Magyarország 8 hadosztály felállítására és a németek elleni harcbanvetésére vállalt kötelezettséget. A fegyverszüneti egyezmény aláírásának napján Dálnoki Miklós Béla vezérezredes, miniszterelnök és Vörös János vezérezredes, honvédelmi miniszter toborzási felhívásában a németek elleni harcra szólította fel az ország népét. „Fogjon fegyvert minden magyar, a haza és a magyar nép felszabadítása érdekében!”

A felhívásra 20.000 hadifogoly és több tízezer volt katona és sorköteles soron aluli fiatal jelentkezett. Heves megyéből 9000 önkéntes kérte elhívását az új hadseregbe.^[37]

Markazon 5 főről tudunk, akik katonaként részt vettek az új, demokratikus

Magyarorszáért folyó harcban: (28. sz. kép)

28. sz. kép. Markazi születésű katonák részére adományozott kitüntetések

Juhász Béla (Könyás)

(1919-1993)

1940 őszén vonult be katonának. A sorkatonai szolgálat letelte után továbbszolgálatot vállalt. Hivatásos őrmesterként szolgált fogságba eséséig. 1945-ben jelentkezett az új hadseregbe. Az elsőként megalakult. 6. hadosztály állományába került. (29. sz. kép)

Hajlinger János

(1922-1995)

1943-ban vonult be Székesfehérvárra a híradós zászlóaljhoz. 1944-ben fogságba esett. 1945 március 6-án szolgálattételre jelentkezett az új magyar hadsereg 6. hadosztályánál. (30. sz. kép)

29. sz. kép: Juhász Béla (Könyás)

30. sz. kép: Hajlinger János

Hegedűs Ferenc (Purgely)

1921-es születésű. 1942-ben az egri 14. gyalogezred híradós századához vonult be. Fogságba esett. 1945. március 4-én az újjáalakult magyar hadsereg tagja lett. Az új, demokratikus hadseregben szerzett érdemeinek elismeréseként 1993. március 15-én a honvédelmi miniszter kitüntetésben részesítette. Mivel ő néhány évvel előbb meghalt, a kitüntetést a már idős korban lévő felesége vette át. (31.sz. kép)

31.sz. kép: Hegedűs Ferenc (Purgely) és korabeli orosz nyelvű igazolása

Tresó Kálmán (Kispál)

1912-1986) A II. világháború markazi katonái közül az ő hadiútja volt a leggöröggyösebb. Ezért azt bővebben ismertetjük. (32. sz. kép)

1934-36 között töltötte le tényleges katonai szolgálatát. Ezt követően mint tartalékost, majdnem minden évben mozgósították. 1943. január 18-án a Donnál hadifogságba esett. „A markazi hadifoglyok” című résznél írunk arról, hogy a Szovjetunió mely lágereinek volt foglya. 1944 tavaszán partizán iskolára jelentkezett. Politikával sem a partizán élet előtt, sem utána nem foglalkozott. Saját szavai szerint a partizánok közé a gyűlölet vezette, amelyet a magyar urak és a németek iránt érzett, akik a doni pokolba kényszerítették őt és sorstársait. „Hogy lelkiismeretemet megnyugtassam, törleszteni akartam.” Sajátkezű önéletrajzi írása szerint: (10. sz. ábra)

Tresó Kálmán és társai szerencséje az volt, hogy magyar katonák fogták el őket. Ekkor folytak a Szovjetunióval a háborúból való kiugrást előkészítő tárgyalások. Tresó ejtőernyős ugrásáról és elfogásáról a hír néhány nap alatt eljutott Markazra. Amikor a hadbíróság felmentette és a kórházban látogatókat fogadhatott, sok olyan markazi és környékbeli foglyáról tudott hírt mondani, akikről egy-két év óta semmi életjelt sem kaptak a hozzátartozóik.

32. sz. kép: Tresó Kálmán megkapta a „Fegyverrel a hazáért” kitüntetést

Szeptember 19-en napulóné szálltunk és
 Párisba szálltunk 20-án éjszaka
 átmentünk magánországra a kiugrás
 közben látként szemreestem végéig
 iszenkívül voltam amikor éretem
 téntem látni hogy egy ember látni
 vagy 100 méterre töltöm majd ismét
 körül fogtunk vagy 10 katonát géppisztolyt
 lövőgépet mindezt elvették engemet
 föltettek autókba és Párisba szálltunk
 viték lakosságba néhány nappal utána
 majd ungrák viték ut találtunk
 Párisban Párisban és Párisban ut megértünk
 a kihalgatás majd bekövetkezett a kormány
 válság akkor bejött egy önkéntes és elolvasa
 hogy a minap minden kiintetés aló
 fölmentem majd a heji Párisban körülmény
 szálltunk utána novemberben viték Párisban.

11. sz. ábra

Őt egyik kórházból a másikba vitték, hogy a Gestapo és a nyilasok nehogy szimatot kapjanak. Végül nyugati fogságba került, melyről e könyv másik részében írnak.

Hacsavetz István (Szurkos) (1921-1982)

1942-ben az egri 14. gyalogezred Gyöngyösön állomásozó III. zászlóaljához vonult be. 1943 májusában Ukrajnában a megszálló erők állományaiba került. A „Dresnya” nevű ukrán faluban vonatbiztosító szolgálatot látott el. 1944 februárjában hadifogságba esett. Kijevben partizán iskolát végzett. Mivel Románia kiválása következtében a szovjetek számításán felüli gyorsasággal értek Magyarország területére, bevetésükre már nem került sor.

1945 február elején az új hadseregbe jelentkezettek önkéntes zászlóaljával érkezett Debrecenbe. Az első önkéntes zászlóaljból alakult meg Debrecenben a kormány és a főbb hivatalok őrzését ellátó őrzászlóalj. Magyar egyenruhában való megjelenésük, és szolgálatuk Debrecen-

ben, majd később Budapesten, erősítette az emberekben azt a hitet, hogy az óriási háborús pusztulásból „Lesz magyar újjászületés!”

33. sz. kép: Hacsavetz Istvánt a
„Fegyverrel a hazáért” éremmel tüntették ki

Siratják őket hűségese szívük minden fájdalmával (a II. világháború markazi hősi halottai)

Magyarország II. világháborús összes embervesztesége több mint 1 millió fő volt. Ebből a katonai hősi halottak számát a különféle források 300-400 ezer fő közötti nagyságúra becsülik. Magyarország embervesztesége közel négyszeresen felülmúlta az Amerikai Egyesült Államok 297.100 fős háborús áldozatainak számát.

A II. világháború a falunkból bevonult katonák soraiból nem szedett annyi áldozatot mint az I. nagy világégés. A markazi katonák közül az I. világháborúban 57-en hősi halottként fejezték be életüket. A II. világháborúban 33 katonafiát vesztette el a falu. Mindkét háborúban a markaziak közül az országos átlagnál többen hullottak el a csatatéren. Valószínűleg ebben szerepe volt annak is, hogy falunk fiai közül az országos átlagot meghaladó számban szolgáltak a harcoló alakulatoknál, és lényegesen kevesebben a fronttól távoli hátországi objektumokban.

Sokan még most is 50-53 év után keresik hozzátartozóikat. Adatokat leginkább a Honvédelmi Minisztérium és a Nemzetközi Vöröskereszt tud szolgáltatni. A háború alatt a Honvédelmi Minisztérium 22-es számot viselő osztálya foglalkozott az elesettek és eltűntek ügyeivel. Az osztály 12 kötetes nyilvántartásában 120.000 katona adata szerepel. A háború első évének és két utolsó esztendejének áldozatairól nincs nyilvántartásuk. A Nemzetközi Vöröskeresztnél több elhunyt, elesett, fogságba került katonának az adata van nyilvántartva, mint a Honvédelmi Minisztériumnál^[38]

Az alábbiakban felsoroljuk a II. világháborúban elesett markazi katonák neveit és néhány ismert személyi adatát:

1. *Belkovics János* (Barnák) Meghalt 1945. szeptember 30-án hadifogságban, vérhasban, a foksányi hadifogolytáborban (Románia).

2. *Ferencsik Ferenc* (Csuri) 1922-es születésű, meghalt 1944. október 31-én (vélt idő). Hatalyák Irén férje volt.

3. *Farkas Sándor* Nem ismert semmiféle adat róla.

4. *Gerhát József* (Kustár) I. 38 éves. Szekrényes Mária férje. Meghalt Romániában, Drucsa nevű településen 1944. október 15-én. (vélt idő)

5. *Gerhát József* (Kustár) II. Meghalt 1943 januárjában a Donnál.

6. *Hacsavecz László* 1922-es születésű, meghalt 1945. február 15-én Foksányban (Románia). Szökési kísérlet közben agyonlőtték.

7. *Hatalyák István* (Kolega) 1913-as születésű, Záprel Mária (Ibron) férje. Meghalt 1945. március 20-án a Szovjetunióban, hadifogságban.

8. *Hatalyák Kálmán* (Kolega) 1922-es születésű, nőtlen. Meghalt 1944-ben, ismeretlen körülmények között.

9. *Hatalyák Kálmán* (Báró) 25 évesen halt meg.

10. *Hatalyák József* (Fekete). Ismeretlen körülmények között halt meg.

11. *Hajlinger Gyula* 1920-as születésű. Neje Hegedűs Mária. Meghalt 1944.

Augusztus 24-én a debreceni hadikórházban, fejszilánk sérülés következtében. Markazon temették el 1944. szeptember 1-jén. Temetésén az egész falu részt vett. Több búcsúbeszéd hangzott el a szertartáson.

12. *Harman Ferenc* 26 éves. Misi Matil férje. Meghalt 1944-ben.

13. *Hegedűs József* (Okos) 42 éves. Eltűnt 1941-ben.

14. *Hegedűs István* (Bezo) meghalt 24 évesen 1944-ben. Hacsavecz Marcell (Spanga) férje

15. *Hegedűs István* 1918-as születésű. Meghalt 1943-ban a Donnál.

16. *Hegedűs Kálmán* (Gyám) 1922-es születésű, nőtlen. Meghalt 1944. December 16-án, nyakszirtlövés következtében Borsosberényben. (Nógrád megye, az Ipoly mellett). Az a hír járta, hogy szökési kísérlet közben a tábori csendőrök lőtték agyon. Maradványait hazahozták. 1945. április 19-én temették el a markazi temetőben.

17. *Kovács Ferenc* (Gyuri) 1921-1945. Nőtlen. Meghalt Babóton 1945. február 8-án. Politikai gyilkosság áldozata lett. Baloldali megnyilatkozásai miatt egy német érzelmű szakaszvezető szíven lőtte, amikor a reggeli öltözködéskor az ingét vette fel, és azt éppen a fejére húzta. Itthon temették el. Erről néhány lappal hátrább még írunk.

18. *Szabó János* (Kuri) 30 éves. Ismeretlen körülmények között tűnt el. 19. *Szabó János* (Serkés) 31 éves. Ismeretlen körülmények között tűnt el.

20. *Szekrényes Ferenc* (Katuska) 1912-es születésű. Jurecska Erzsébet férje. 1943. január 18-án a Donnál fogságba esett és az 53. sz. hadifogolytáborban 1943. március 26-án tifuszban meghalt.

21. *Szekrényes Ferenc* (Babjar). 1913-1943. Halálának körülményeiről két lappal hátrább fénymásolt okmányt közlünk. Felesége Tresó Borbála volt.

22. *Szekrényes István* (Kacsák) 43 éves. Eltűnt a Donnál. 1943. január 13-án.

23. *Szölősi Vince* (neje) Hegedűs Erzsébet (Fagan). Ismeretlen körülmények között halt meg.

24. *Szruhár István* (Trücske) 25 éves. Hacsavecz Anna (Gyurko) férje. Meghalt 1944. augusztus 15-én (vélt idő)

25. *Szűcs Mihály* 40 éves. Hegedűs Ágnes (Fagan) férje.

Meghalt Tordaaranyoson 1944. szeptember 18-án (vélt idő) 26. *Seres Pál* meghalt a Donnál 1943-ban. Fijicz Anna férje volt.

27. *Seres Lajos* meghalt a Donnál 1943-ban. Barta Margit férje volt.
28. *Tresó András* (Matus) 1920-ban született. Halálának körülményei ismeretlenek.
29. *Tresó József* (Bíró) 1908-as. Hacsavecz Anna (Detko) férje. Meghalt 1943 januárjában a Donnál.
30. *Zaja József* (Tamás) 32 éves. Meghalt 1943-ban a Donnál.
31. *Záborszki István* 31 éves. Halálának körülményei nem ismeretesek.
32. *Záprel Béla* 36 éves. Meghalt 1945. március 15-én (vélt idő)
33. *Záprel György* (Boldog), 38 éves. Halálának körülményei ismeretlenek.^[39]

A háborúban elhalálozott 33 markazi katona közül 9-nél nem ismerjük haláluk, ill. az eltűnésük körülményeit. Ezek közül legalább hárman a doni pokolban veszttek el. Velük együtt a Donnál 11 markazi katona halt hősi halált. A II. világháború 33 markazi hősi halottjának egyharmada, 11 fő a magyar történelem legnagyobb katonai katasztrófájának áldozatává vált. (34. sz. kép) Az alábbi okmány Szekrényes Ferenc (Babjar) eltűnéséről ad hírt: (11. sz. ábra)

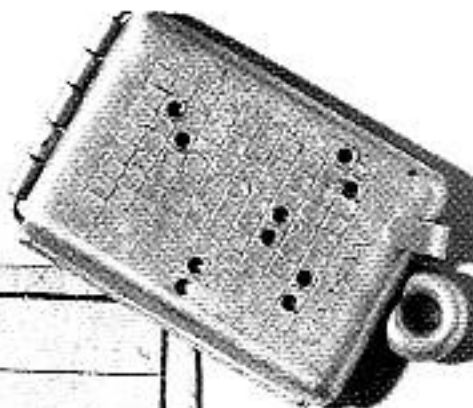
A II. világháború hősi halottai közül három katona maradványait hozzátartozóik hazahozták, és a markazi temetőben helyezték nyugalomra. Hajlinger Gyula, Hegedűs Kálmán (Gyám), Kovács Ferenc (Gyuri) szülőfalujának földjében nyugszik. Kovács Ferenc hazahozataláról az alábbi dokumentum maradt fenn: (35. sz. kép, 12. sz. ábra)

Kovács Ferenc maradványait dupla koporsóban hozták haza. Az apját és a családját igencsak furdalta a kíváncsiság: vajon valóban Feri fiuk fekszik-e a koporsóban. Éjfélkor az apja és Hajlinger Feri bácsi a koporsót kinyitották. Több ismertető jelből megbizonyosodtak róla, hogy tényleg Feri fiukat hozták haza. A biztonságszerzést szükségesnek tartották azért is, mert az I. és II. világháborúban többször megtörtént, hogy a halálesetről értesített család hazahozta és eltemette a hozzátartozójának vélt hősi halottat, viszont évek múltával az eltemetett” hazatért a hadifogságból. Hasonló eset fordult el a szomszéd faluban, Domoszlón is. Az történt, hogy 1945 tavaszán az Ipoly-menti Borsosberényből értesítést kapott Sidló János Domoszlón lakó családja, hogy a 33 éves katona hozzátartozójuk ott van eltemetve. A hatóságok engedélyezték a hazahozatalát. Az exhumálásnál jelen volt az eltemetett katona felesége is. A tetem ruhájának zsebében voltak az iratai, családi fényképek és használati tárgyai. Ruházatáról s egyéb használati tárgyairól az asszony ráismert. Az arcát már nem lehetett felismerni. De a foga! Ennek egy züst foga van, a férjének meg nem volt. Minden a férjéé, csak a foga nem.

A jelenlévők a rejtélyt úgy oldották meg: biztosan azóta csináltatta fogát, amióta a felesége nem látta. Ebbe a felesége is belenyugodott. Donoszlón tisztességgel, hősi halottként eltemették.

Évekig ápolták a sírját. Teltek az évek, s egyszer csak 1948 őszén, egy este bekopogtatott az eltemetett, elsiratott férj, Sidló János! A család majd elájult az ijedségtől: „Szent Isten! Feltámadt? Vagy csak a szelleme?!” Sidló alig tudta megértetni a családjával, hogy az ő és nem a szelleme. Nem támadt fel, mert meg sem halt. Hazajött Szibériából. A rokonokat is meglepte, amikor meglátták. Elmondta, hogy a fronton civil ruhát szerzett, kibújt a katonaruhából (mint ahogy a kígyó a bőréből) és benne hagyta minden személyi tárgyát. Civil ruhában volt, amikor elfogták, és hadifogságba vitték. Az eldobott katona ruháját valaki magára vette a benne lévő iratokkal együtt, és abban esett el. Sidló János – az 1945-ben eltemetett katona – még ma (1994-ben) is él. De hát akkor kinek a sírját ápolták? Ki nyugszik, ki pihen a sírkereszt alatt? Soha senki nem fogja megtudni, mert ő: „*Az Ismeretlen Katona*”^[40] (36.sz. kép)

Truppen- teil		Geber- name der Karte	
Nummer d. Matrikel		Lebzeit Wohn- ort vor dem Einberufen (Geburtsort)	
Identi- fika Nr.	1087.22.0044	Jahr, Mo- nat, Tag	1922. VI. 12
Dienst- grad		Ort	Markas
Geber- name	tanuló	Einheit	györgyösi
Vor- u. Zugabe	Tresó Zoltán	Komitat (Land)	Heves
Nach- u. Zugabe	Tresó Zoltán	Religion	kelet.
Geber- name d. Mutter	Kisskó Zoltán		

34. sz. kép: Tresó Zoltán (Martin) „lőgcédulája” halotti azonosítószáma – 1944-ből. A cédulát aluminiumszelencébe zárva, nyakba akasztva kellett hordani a katonnának

J E G Y Z É S

Márton Tresó Zoltán 1922. június 12-én született Markas, Heves vármegye, a jelenlegi Kiskőrös város területén.

Adat: Tanuló volt.

Infó: Márton Tresó Zoltán 1922. június 12-én született Markas, Heves vármegye, a jelenlegi Kiskőrös város területén.

1943. június 12-én az orosz fronton volt. A hadirokkantak között volt, és a volt hadi 14/III. sz. alatt a hadirokkantak között volt. Az orosz fronton volt, és a volt hadi 14/III. sz. alatt a hadirokkantak között volt. Az orosz fronton volt, és a volt hadi 14/III. sz. alatt a hadirokkantak között volt.

Infó: Márton Tresó Zoltán 1922. június 12-én született Markas, Heves vármegye, a jelenlegi Kiskőrös város területén.

A volt hadi 14/III. sz. alatt a hadirokkantak között volt. Az orosz fronton volt, és a volt hadi 14/III. sz. alatt a hadirokkantak között volt. Az orosz fronton volt, és a volt hadi 14/III. sz. alatt a hadirokkantak között volt.

Jegyzet: Márton Tresó Zoltán 1922. június 12-én született Markas, Heves vármegye, a jelenlegi Kiskőrös város területén.

Adat:

Tresó Zoltán

Tresó Zoltán

35. sz. kép: Kovács Ferenc (Gyuri) 1944 végén. (Jelen szűlen a gépkocsira támaszkodik.)

(aprvári írás főjegyzője. Tárgy: Kovács Ferenc halálának megemlékezése.
...../1945.

V é g h a t á r o z a s t.

Az 1895:XLV. tc. 110. §-ában gyakorló jogommal fogva megengedem, hogy Kovács Ferenc 24. éves fiúfiának aki 1945. február 9. Baboton meghalt, a holttestét a baboti temetőben Munkács községében való szállítás céljából kiemeltessék.

Indokolás.

Igyen határozatom mert a tisztiorvosi bizonyítvány tanúsága szerint a kihentelésnek sem egészségügyi sem orvosrendőrségi szempontból akadálya nincs a azt más egyéb szempontok sem akadályozzák.

Ezzel ériestem véghatározatom egy példányán, bábót kománccal ellátva résznét a egy példányon a kármalmazott SchPöcker Ágoston temetőkezési vállalkozót Budapest. IX. Üllői 91./b. sz. alatt

Ezen véghatározatom ellen a vármegye elnökségéhez címzett nélen kézhelyváltási admiáltott tisztség napon belül megújítandó felülbiztosításnak van helye.

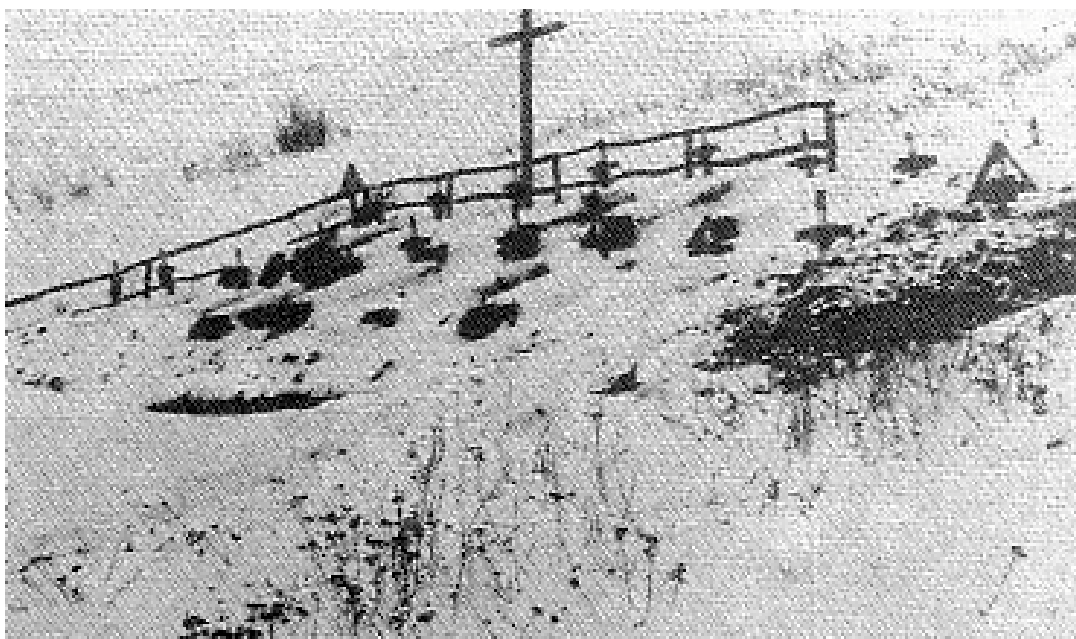
Eaprvár, 1945. december 12.

Dr. Tóth István,
n. i. főjegyző h.
[Signature]

12. sz. ábra

36. sz. kép: Katonatemetés a Donnál, amikor még egyedi, különálló sírokba temettek. Később már annyi emberáldozat volt, hogy tömegsírokba földelték őket. Ahol pedig nagyon sok halott és döglött ló volt egy tömegben, gépekkel túrták el.

37. sz. kép: Magyar katonatemető a Donnál 1942 őszén

A Donnál a szovjet áttörés előtti időkben a katonatemetőket általában a falvak fő terén, a templomok mellett alakították ki. A legnagyobb magyar katonatemető

Bordirevkában, Urivtől nyugatra alakult ki. Itt több ezer magyar katona nyugszik, közöttük minden valószínűség szerint markazi is. (37. sz. kép)

1991 augusztusában Fényeslitkéről egy küldöttség járt a Don mentén. Keresték a katonatemetőket. A csoportot elkísérte a Magyar Televízió egy részlege is. De már semmit nem találtak. Az 50 évvel ezelőtti magyar katonatemetők helyén utak, üzemek, lakások

épültek. A magyar történelem legnagyobb katonatemetőjénél a Donnál járt magyar küldöttség emlékoszlopokat állított az elesettek tiszteletére.^[41]

Falunk lakói máig is siratják elveszett katonafiaikat. Emlékükre a temetőben sírhelyeket, keresztekét állítottak. Azokat éppúgy ápolják, mintha az elveszett katonák alattuk nyugodnának. A falu közepén álló I. világháborús emlékműre felvéstették a II. világháború hősi halottinak, – 33 katonának – a nevét. A hősi halált halt falunk fiai közül soknak közöljük a fényképét. Szerettük volna mindannyiuk arcát felidézni, amikor írásban megörökítjük nevüket, a harc mezején való elhullásukat. Sajnos sok II. világháborús katona után még egy fénykép sem maradt. A falu Fő terén álló emlékmű és ez az írás örzi neveiket az utókornak. Emléküket fájdalmas könnyeinkkel és tisztelettel megőrizzük.

„Várunk rád a sírig...”

A II. világháború következményeként Magyarországon megközelítően 300.000 asszony vált hadiözvegyé, és ennek másfélszeresére nőtt a hadiárva száma. A háború 4 éve alatt a súlyosabban megrokkant katonák tömege túlhaladta a 200.000 főt. A Magyar Hadigondozottak Szövetségének 1949-ben 800.000 tagja volt. E szervezetbe tömörültek az I. és a II. világháború még élő hadigondozottai, a harctéri sebesültek, a hadiözvegyek és a hadiárva.^[14]

Markazon kb. 30 fő volt a súlyosabban sebesültek és másik 30 a könnyebb sérülést szenvedettek száma. A súlyosabban sebesültek közül sem mindegyik kapott hadirokkant járadékot, csak az, aki 75%-os, vagy azt meghaladó mértékű sérülést szenvedett. Egy végtag – kéz vagy láb – elvesztése 85% rokkantságnak felelt meg. 1944/45-ben az alábbi listán szereplők kaptak Markazon hadigondozotti járadékot: (13. sz. ábra) A fenti kimutatás 1945 májusában készült. Nem tartalmazza az összes hadiözvegy vagy hadirokkant nevét, mivel még tisztázatlan volt sok idegenbe szakadt katona sorsa. A pénz inflálódása következtében a hadisegély értéke elolvadt. A mezőgazdasági napszamosok napi bére ekkor 50-60 pengő között mozgott. Az egy gyermeket nevelő hadiözvegy járandósága alig volt több két napra járó gyalognapszámnál. Simonyák József 1945 májusában a havi 1 pengő 50 filléres hadisegélyén egy doboz gyufát tudott venni. A jegyzék tartalmazza azoknak a nevét is, akik még az I. világháborúban kapott sebeik után részesültek segélyben! 1946-ban, amikor tisztábbá vált a frontkatonák sorsa, a hadigondozottak névsorát lényegesen kibővítették. Az új lista a közölt névsoron túl tartalmazza még az alábbi hadigondozottak nyilvántartásba vételét:

Tresó Antalné, Gerhát Istvánné, Horváth János, Hegedűs Istvánné, Skvara Mihályné, Szabó Jánosné, Záprel Györgyné, Sedulyák Istvánné, Harman Ferencné, Hatalyák Kálmánné, Sztupka Józsefné, Hacsavetz János, Szekrényes Józsefné, Szabó Jánosné, Tresó Istvánné, Takács István, Barta János Plaveczi Jánosné, Simonyák János, Záprel Józsefné, Hatalyák Józsefné, Hatalyák István^[43], Lizák Mihályné.

Fizetési jegyzék.

a hadiövezgyek, hadi-rokkantak, hadigondozottak illetményei:

Név	kor- szám	száma	egy havi járandóság	fizetendő összeg 1944. IV. 1. - 1945. I. 31.	Jegyzet.
Zaja Gyula	117.	10568 R. le. I. 84186	90 - P	540.-	
Szankó József	3.	R. le. II. 46309	90 - "	540.-	1
Zaja István		R. le. II. 63891	50 - "	300.-	
Gerhál József	2.	R. le. II. 63892	50 - "	300.-	
Hegedüs Sándor	16.	R. le. II. 63893	50 - "	300.-	
Korvát István	80.	R. le. II. 63894	50 - "	300.-	
Juhász Ignác	1.	R. le. III. 63895	50 - "	300.-	
Kis Sándor	60.	R. le. III. 63896	50 - "	300.-	
Gresó István		R. le. III/1 63897	55 - "	330.-	
Ponyicski István	1.	R. le. III 63899		300.-	
Korvát Ferenc	62.	R. a. III. 70116	50 - "	300.-	
Gülöp Sándor	13.	R. le. III. 14306	50 - "	300.-	
Hatalyák György		R. le. II/3. 14308	823 "	4928	
Simonffy József		R. le. IV. 14310	150 "	9.-	
Székényes József		R. le. 25. 14310	240 "	1440	

13. sz. ábra

Külön listán tüntették fel a II. világháború *súlyosabb rokkantjait*. Székényes József (Pupcsár) 1919-es születésű. Az egyik lábát elveszítette, s 85%-os rokkanttá minősítették.

Zaja István 1906-os születésű. Egyik lábát amputálták, 85%-os rokkant. Bokk László 70%-os rokkant. Zaja Gyula 1914-es születésű, 70%-os rokkant. Tóth Lászlóné Hatalyák Mária 1922-es születésű, 75%-os rokkant. A fentiekén kívül még sokan szenvedtek olyan sérülést, amely után csekély járandékban részesültek, de még több volt az olyan könnyebb sérült, aki semmiféle térítést nem kapott.

Az 1946-ban végrehajtott új besorolásnál az egyedülálló özvegyasszony 40 forint, ezentúl egy gyermek után 5 forint, és minden további fiatakorúért 8 forintjárandóságban részesült. Értékére az ekkoriban szokásos napi 10-12 forint között mozgó gyalognapszámból lehet következtetni.

A felsorolt nevek között több olyan hadigondozott asszony szerepel, akinek férje a későbbiekben hazatért a hadifogságból. Végül mintegy 22 özvegyasszonynak a férje került a hősi halottak listájára.

A legmostohább sors azoknak a hadiözvegyeknek jutott, akiknek nyakába szakadt 2-3 gyermekük felnevelésének teljes gondja. Mintegy 35 gyermek nőtt fel apa nélküli hadiárvaként. Egy részük még meg sem született, amikor az apját örökre elveszítette. Az akkori csecsemők ma már túljutottak életük delelőjén.

Szekrényes Gyula így írta le az egész életére szóló vigasztalhatatlan bánatát: *(15.sz. ábra)*

Az 1990-93 között végrehajtott kárpótlásoknál azok a volt katonák, akik hosszabb időt hadifogságban töltöttek, minden ottani hónap után 11.000 Ft kártérítésre szereztek jogot. A kárpótlási jogot örökölte a volt hadifogoly túlélő házastársa vagy a gyermekei. Markazon is voltak olyan hadifoglyok, akik 1943 elejétől 1948 végéig 65-70 hónapot töltöttek el a lágerekben.

A háború kárvallottjai közül viszont az első rendelkezések „kifelejtették” a sebesülteket, a hadirokkantakat, a hadiözvegyeket és a hadiárvakat. Akik az életükben a legdrágábbat: férjüket, apjukat veszítették el, azokat kisemmizték. Elfelejtkeztek róluk a Horthy-rendszerben, majd a háború utáni időszakban. Az országos felzúdulás nyomán 1994 tavaszán a kártalanítást kiterjesztették az özvegyekre és a hadiárvákra is. Ekkor már kevés II. világháborús hadiözvegy élt, a volt hadiárvák pedig idős emberekké váltak.

Markazon a II. világháború következtében özvegyen maradt 22-23 asszony közül vagy öten-hatan mentek újra férjhez. Kétharmaduk, 1618 asszony megtartotta hűségesküjét:

„...holtomiglan, holtodiglan hű leszek...” Akik már elhunytak közülük, síremlékükre rávésették: „E sírkereszt őrizze a fronton elveszett férjemnek emlékét, akit családja mindig haza várt.”

Apámat 1942 júniusába vitték ki a frontra. Itt még nem voltam egészen amikor utoljára a kezébe vettem. Búcsúzott tőlem.

Sajnos mennie kellett. Fiatal volt, alig múlt 30 éves. A fronttól érkeztek tőle táborilapok, azonban 1943 januártól a lapok elmaradtak. Ettől kezdődően, semmi hír nem jött felőle. Így teltek a napok, hónapok, évek de Édesanyjammal reménykedtünk, hogy életben van. Vártuk és vártuk hazatérését. Én gyakran álmodtam felőle. Hiszgyerek fejjel gyakran kérdeztem Édesanyjától, mikor jön már Édesapám. Csak az tudhatja igazán, mit jelentenek ezek a szók; Apa. Anyuka! Édesapám, annak aki csak fényképpel ismerhette és csak álmaiban beszélhetett vele. Hadiként nőttem fel, hadiszereggel Édesanyjammal. A remény - hazatérésére - márcsak "pislálok", de keresztük égen - földön. Mentünk a hazatért volt hadifoglyokhoz; nem láttuk őt valahol? Jutunk a hadifoglynyilvántartónak, a Vöröskeresztnek. Sehol semmi hír, semmi életjel. Édesanyjamat nagyon megriselték az elteltek évek. Itt mindig vártuk, hátha egyszer csak beállít. Éjjel minden kőre felmadtunk; hátha ő jön. Továbbra is róla álmodtunk. Végül most 1993-ban, 50 eltelt év után kaptuk a szomoni hírt; Édesapám 1943 március 28-án az 53. számú hadifoglytáborban elhunyt. Ezzel a sokáig csak pislákoló remény lángja végleg kialudt.

15. sz. ábra

„A béke szárnyán, a fiad visszatér!” (Markazi hadifoglyok a II. világháború idején)

A háború fenekestől forgatta fel – főként az európai földrészen – a népek egymás közötti elhelyezkedésének egyensúlyát. Befejezésének időszakában Németország területén, mintegy 12 millió életben maradt volt hadifogoly, a gázkamráktól megmenekült halálraítélt, a németek által megszállt területekről elhurcolt polgári lakos, a keleti hadseregek elől menekülő civil és a vert hadsereg sorsában osztozó idegen nemzetiségű katona élt. Csak egyedül ebben az egy országban a hazátlanul bolyongó, sok milliós embertömeg többszörösen felülmúlta az ezer évig tartó népvándorlás méreteit.

A háborús mozgás Magyarország korabeli lakosságának több, mint 20%-át, 2.500.000 hazánkfiát űzte el otthonából. 1944-ben mintegy 600.000 zsidó és baloldali beállítottságú embert vittek el a haláltáborokba. 1945 tavaszán a háború orkánja nyugatra űzött mintegy 650.000 embert. Közülük 300.000 katona hadifogságba esett, 60.000 pedig leventeként sodródott nyugatra. A Szovjetunióba és a román hadsereg fogságába került 570.000 magyar katona. Ezen túl néhány tízezer, fogolynak nyilvánított civilt is valamely munkavégzés céljából „malenkij robotra” vittek el. Erdélyből és Délvidékről 350.000 magyar menekült el, a háború utáni Csehszlovákiából pedig 100.000 honfitársunkat űzték ki.^[44]

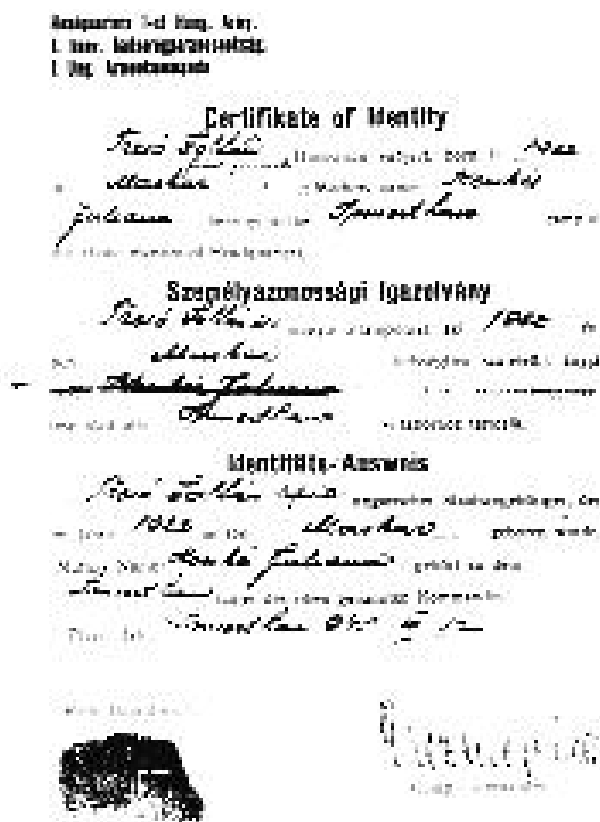
A nyugati fogságba esett 300.000 magyar katona többségét nem zárták szögesdrót-kerítéses lágerrekbe. Falvakba voltak beszállásolva, és napközben szabad mozgást biztosítottak számukra.

Tresó Zoltán (Martin) az alábbiakban írta le fogságba esésének, valamint hazatérésének körülményeit: *(16. sz. ábra)*

A németországi falvakban elhelyezett hadifoglyok a környékbeli gazdáknál, németországi erdő- vagy mezőgazdasági üzemeknél alkalmi munkákat vállalhattak. Igaz, nem valami „vastag” bért kaptak. Egy napi munkáért egy napra való igen szűken mért kosztot! Ez is sokat jelentett ott, ahol a németek még többet éheztek, mint a magyarok. Olyan esettel is találkoztak, ahol magyar grófkisasszonyok álltak be a falusi gazdához házi cselédnek, csak azért, hogy élelmet kaphassanak.

1945 III. 26-án léptik át a magyar határt Szentgotthárd-
 nál vonattal. Győr előtt megkötöttünk a mi melletti nagy-
 szomszagos állomáson, hogy a ránk várakoztak.
 Az oroszok Szentgotthárdot látták, ezért gyors menetel-
 tünk, cipelve felvettük a ránk várakozókat. A várakozók meglep-
 nyünkön körözték, hogy tünk. A ránk menetén,
 gyorsítottunk, hisz, hogy utolér és felvettük a várakozókat.
 Győr előtt érteztünk arról, hogy Győr városra a
 felvettük, melynek mindennél is inkább
 tiünk, hogy otthon még a háború miatt. Győr
 de IV. 6-án, egy SS. járőrcsoport elment a győri
 ránk arról, hogy megkötöttünk a győri
 a nap este egy menő pályán helyezkedtünk
 el egy pillanatra. Itt újabb SS. csoport kapott
 meg, hogy lefegyverezzen. Az oroszok felvettük
 a kapott igazolványt arról, hogy már a várakozókat
 fegyvereztük. Ez nem volt elég, ezért át kellett
 a várakozókat a kint megmunkáló táborokhoz
 helyre, innen éppen levik, mert az már elcsúszott.
 Málán és 4 táborban még volt pénz, és várakozó
 a várakozó. Egy magyar nárciszos SS. hadapród orszá-
 ránk tartott, az orosz igazolványt, de nem keltették és
 a medve a dögve tőlünk a peritólakat az oroszok
 köröztetve. (Hátul elötti peritőlakat) Szerelem-
 nyünk utolért, majd a ránk tartott utunkat a tá-
 borig. (Poching város megközelítésénél) az oroszok egyik
 hogy oroszok haladtak, még az oroszok a várakozó nem-
 tanai. Konkrétan menekülő, több nemzeti ránk haladt,
 az orosz nyomasztó a német harcok a menekül-
 tek és a kint nem tudó gyorsított haladni gárol-
 ták. A táborban erre találkoztunk Hegedű György (halál)
 el és a 10-12 éves táborban együtt maradtunk, ha-
 jónak (I. 7) A Győrött maradt igaz könyv, de
 de már hírt kaptunk róla. Mivel a kint + kint lettem
 5-6 éves, amivel lementem az induló vagonba, mivel
 mált voltam az induló tényleg nemében az oroszok.
 kaptak. Kapcsán.

16. sz. ábra

38. sz. kép

A falvakban elhelyezett hadifoglyoknak igazolványt adtak arra, hogy meghatározott körzetbe szabadon mozoghatnak. Az alábbi kép Tresó Zoltán hadifogoly igazolványáról készült: (38. sz. kép) A 39-es számú képen magyar hadifoglyok egy csoportja látható, akik Németország északi részén, Mainburg környékén komlószedésen vettek részt. A csoport közepén Szekrényes Ferenc (Kacsák). Szekrényes Ferenc a háború utolsó napjaiban az általa és bajtársai által látott, megélt eseményeket, fogságba esésüket és hazatérésük az alábbiakban írta le: (17. sz. ábra). Tresó Kálmán (Kispál) következőkben emlékszik vissza nyugaton töltött fogságára:

„Győr Szabadhegyen voltam 1945 március 19-ig, mikor jött a parancs, hogy menni kell Németországba. Augusztus 8-án megszüntették a láger, ujjenyomatos levelet kaptunk, mehettük haza. Akkor mentünk Bingenbe, ott vonatra szálltunk, és mentünk keresztül: Frankfurt, Nürnberg, Bamberg és Linz. És Linzbe az őrség igazoltatott, menjünk a parancsnokságra. Bementünk és azt mondták hogy hamarosan megkezdődik a hazaszállítás. Van a város szélén egy láger, menjünk oda vagy pedig tanyára, a munkáért kapunk ennivalót. Úgyis volt, majd október közepén megkezdődött a hazaszállítás...”

A fentiekhez Tresó Kálmán még elmondotta:

„Ausztriában az egyik gazdának az állatokhoz értő minden eseléd féle kellett. Vagy húszan jelentkezünk. A gazda sorban mindegyikünknek kezébe adta a kaszát:

- vágjon egy rendet a szénába! A kaszálás alapján engem választott. Kora reggeltől késő estig dolgoztam. Fizetésem csak koszt volt. De legalább nem éheztem, és volt elfoglaltságom.”

A fegyvertelenül fogságba esettektől eltérően – akik szabadon mozoghattak – a harcoló alakulatok foglyaival hasonló szigorúsággal bántak, nyugaton, mint keleten. Olyan nagy hadifogoly-táborokat szerveztek, hogy némelyikbe 100.000 embert is belepréseltek. E táborokban zömmel a németeket őrizték, de kerültek oda magyarok és más nemzetiségűek is. A táborokat kétszeres drótkerítés vette körül. Ha valaki a dróthoz ért az őrség a fegyverét használhatta. Előfordult, hogy a táborot őrző néger katonák szórakozásból cigarettát szórtak a drótkerítéshez. Amikor ők a cigarettáért a kerítéshez rohantak, az őrtoronyból géppuskával lötték őket. (39. sz. kép)

A nyugati hadifogoly-táborokba került mintegy 50 markazi katona 1945 végéig teljes létszámban hazatért.

A Szovjetunió hadifogoly-táboraiba nagyobb tömegű magyar katona a Don menti katasztrófát követően került. Számukat mindkét oldalon (a szovjetek és a magyarok is) 40.000 főre becsülték.

39. sz. kép

A Don menti magyar katonai katasztrófa során fogságba esett 40.000 katona gyalogmenetben, végeláthatatlan emberkígyóként, óránként 1 km-es sebességgel vándorolt a folyó keleti partján lévő davidovkai gyűjtőállomásra. Innen fűtött tehervagonokban, három napi vonatozás után érkeztek meg a marsinszki vagy a tambovi hadifogoly elosztó táborokba.

A doni katasztrófát követően egyre szaporodott a lágerek magyar katonalakóinak száma, s végül 1945-ben elérte az 500.000 főt. A keleti és a nyugati hadifogolytáborokban meghalt magyar katonák számát 40.000 főre becsülik. Nagyobbik hányaduk a Szovjetunióban hunyt el. A Szovjetunióban lévő rengeteg hadifogolytábor közül csak azokat sorolom fel, ahol markaziak is voltak.

A hadifoglyok fővárosa Krasznnojarszk volt – egy nagyváros lakosságának megfelelő lélekszámú – 120.000 fő-hadifogollyal. Többségük német volt, rajtuk kívül magyarok, románok, olaszok, spanyolok. Itt töltött el három évet több markazival együtt Hatalyák József (Kolega) is.

Tresó Kálmán (Kispál) – akinek levélből három oldallal előbb idéztünk – a következő oroszországi hadifogolytáborokat járta meg: (Külön foglalkoztunk az előbbieken azzal, hogy miként került orosz lágerből nyugati fogságba.)

„Amikor a tüzérellátó oszloppal a Donhoz értünk Karpenkovába megtelepedtünk. Itt létesítettünk raktárakat, majd 1943. január 18-án fogságba kerültem. Február 20-án Tambovba kerültem, március 27-én Gubahára vittek, mert tifusz és vérhas kiütést kaptam.

Gubahón még rosszabb lett, majd június 20-án Szolikamszkba vittek, ott voltam 1944. április 15-ig. Akkor elmentünk sztalecini lágerbe Moszkva mellé...”

1945. márc. 26-án lejtük át a nagyorilleve a német határt Szentgothárdnál, varietis zenélésigal.
Gnack-nál megálltunk, légitámaszlár miatt. Etr állomást isz lebomlártak, hogy a ránk csapoltak.
A légitámaszlár után q alog indultunk el. cipőnk a felrevelésünket és az egyiből holmiainkat.
Etr ott maradt menelvényünkön kíséretet hagyunk, és néhány nap múlva utolért a menelvényünk ment szi is a varietis menten q alogottunk.
Április 5-én interültünk nácolion keresztül arról, hogy az orosz felzabodult. Othon vége a háborúnak. Örültünk a háború befejezésének.
Április 6-án 55. járőrök bejegyvertek lánainkat, és ezután megvárhatatlanság lettünk, a katonák elött is csapítottak lánainkat a táborba.
A menelvényünk utolért, és azon folytattuk utunkat a megállomáshoz (Viring) Etr ottjelen keresztül haladva egy szék monarón mentünk a varietis, de mellette kisiasdott az út is amin penge fog menesült polgári nemi, több nemet isz feladott.
Etr orosz nyomonra vonagltak vissza a varietis hárekeik (Tágherek) és az útról letérni nem tudókat a hárekeik halálra gárolták, talán több nemi embert. Teromja látni isz volt. Hárskút varietis nem volt, sok bombázás isz közelette rikenült a tábor, (nagy repülőter) Tschingváros) élénk április közepé lán.
Beérkezésükkor találkoztam Hegedűs György kalmarossal és együtt tartózkodtuk hársjére telenig.
A tábor lánain 8-10 majd 12 év s-ke volt.
Etr indultunk monaró ténket ott is meg lehetett fújni, elköteleztem... aronnal interkedtek, hogy q/1 mársz talított. Magyarban 4. hárszta monaral ziksz, lánainként lehetett és indítottak hársz (12) tén-tottak konkolót a lán s-ke tén.)

17. sz. ábra

Kovács Ferenc (Kalmár) – aki Tresó Kálmánnal egyidejűleg esett fogságba – több hadifogoly-táborot megjárva – végül Nyizsnyil-Tagilban kötött ki, ahol bányában dolgozott. A markazi hadifoglyok Szesztrojbán, a finn határnál erdei favágással foglalkoztak. Krasznodár mellett pedig út- és hídépítési munkákat végeztek.

A háború utolsó évében fogságba került markaziak egy része az 1944-ben létesített lágereket népesítette be. Az odesszai, nyikolajevi, tarnopoli, kijevi, valamint a romániai jassi, foksani és temesvári táborokat, továbbá az ország belső és keleti részein létesített lágereket mintegy 70 markazi katona járta meg.

A táborokban az elhalálozás következtében megüresedett helyekre a később fogságba esetteket helyezték. Például Hatalyák József 1944-ben esett fogságba, és Szibériában olyan

táborba került, ahol sok „doni” volt. A régi foglyok a később fogságba esettektől kaptak hazai híreket. Az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti szerződés megkötését követően folyamatosan érkeztek Magyarországra a hadifoglyokat szállító vonatok.

1945. október végéig a Szovjetunióból 259.222 fő tért haza, közöttük kb. 30 markazi illetőségű. A hadifogoly szerelvények Debrecenbe futottak be. Ott mindegyik vonatot rengeteg ember várta. Az elveszett katonahozzátartozókat keresték. Az alábbiakban Simonyák Kálmán hadifogoly igazolványának másolatát közöljük: (18. sz. ábra)

A faluban minden hazatért hadifogoly szenzációnak számított. A rokonok azonnal szaladtak a lakásukra. Utána az ismerősök. Ezt követően az érdeklődők. Mit tud erről vagy arról, aki évek óta semmi életjelt nem ad magáról? Később híre ment a szomszéd, majd a távoli falvakban is egy-egy hadifogoly hazatérésének. Jöttek onnan is az érdeklődők. A látogatók áradata hetekig vagy hónapokig tartott.

Kovács Ferencné (Kalmár), leánykori nevén Kiss Erzsébet a következőképpen mondotta el férjének hazatértét:

„1942. június 20-án búcsúztunk férjeinktől. Fütttyentett a mozdony, és elvitte párjainkat a távoli ismeretlenbe. Férjem utolsó szava az volt:

„*Bármilyen is történik, várj rám!*”

Voltak, akik úgy vigasztaltak bennünket: „Mit bögtök, szüretre már itthon lesznek.” – Ki gondolta volna, hogy a füstölő masinával elvitt katonák nagyobbik részét soha többé nem fogjuk látni? Ki látta akkor a jövőt, hogy a sok katona közül az a néhány szerencsés is – aki életben maradt – csak a hatodik szüretre tér majd haza? Az én férjem, Kovács Ferenc (Kalmár) 1943. január 13-án írt utoljára a Dontól. *Ezt követőezz elveszett...* 1948. július 20-án anyósom nagy izgalommal szaladt hozzám: – „Bözsi, gyere gyorsan hozzánk, mert hazajött Feri!” Én lélekszakadva szaladtam anyósomékhoz. Ott, a konyhai asztalnál egy igen sovány, toprongyos, fekete képű ember ült. Ügyet sem vettem rá. Kértem anyósom: – „Hát Feri hol van?” Erre megszólal a fekete soványság: – „Bözsi! Én vagyok Feri! Hát nem ismersz meg?” A hangjáról mindjárt megismertem. Felsikíttam, és a nyakába ugrottam. Szerelmes, rég nem látott, elveszett férjem! Hát mégis hazasegített a Jó Isten! Anyósom szintén ránk borult. Mindhárman sokáig, hangosan zokogtunk. A hat év utáni viszontlátás örömozokogása volt ez. Szeretettel, jó kosztal, néhány hónap alatt helyrehoztam a 45 kilósan hazatért férjemet. A fiam is megszerette az addig nem ismert apját. A minden poklokot át hozatért férjemet – amikor már feledte a háború borzalmait, – itthon gázolta el egy bolond autós.”

M á s o l a t.

Magyar Népioléti Minisztérium Hadifoglykonzonozó Kirendeltsége, Debrecen.
30345/194..szám.

Sorszám: 4759/8.

E fontos személyi okmányt a hatóságok el nem vehetik és vissza nem tarthatják. Tulajdonosa saját érdekében őrizze meg, mert pótolni nem lehet.

I g a z o l v á n y ,
hadifogságból hazatért részére.

A hazatért neve: Simonyák Kálmán honv.
Anyja neve: Hacsavecz Anna, állampolgársága: magyar.
Születési helye: Markaz, szul.év, hónap, nap: 1918. június 4.
Családi állapota: nőtlen, foglalkozása: földmives.
Elhagyott hazai lakohelye: Markaz
Nevezett, aki mint katona - kiegészítő munkaszolgálatos- levente- polgári személy/ hadifogságban volt nevezett, Markaz, Fő utca 6. szám alatti lakohelyére utbaindítottam.

Debrecen, 1948. július 13-án.

Népioléti Minisztérium Hadifogly-
átvevő Táborparancsnokság, Debrecen
körbélyegzője.

Olvashatatlan aláírás sk.
a kirendeltség vezetője.

Fazekas sk.

Hátlapja:

Mikor és hol esett fogságba: 1945. ápr. 1. Pest.
Melyik fogolytáborból érkezett: 7159/1 Odesza helyiségnév
Pokróc: ---
Köpeny: posztó, rossz
Felsőruha: vászon, jó
Alsónemű: jó
Cipő, vagy bakancs: bőr, kőrepes.
Ezek és egyéb hadifogságból hozott kincstári ruházat a 27.190/Eln.1946. H. sz.: rendelet értelmében a hazatért személy tulajdona, tőle el nem vehető.

20 forintos gyorsségiilyben részesült.

Olvashatatlan aláírás sk.

A másolat hitelére:

Markaz, 1948. szeptember 24.

vezetőjegyző
dr. Rápay Gyula

18. sz. ábra

A markazi hadifoglyok 1948 végéig a keleti országok hadifoglytáboraiból is hazatértek. Hazajöttek azok, akik életben maradtak. De sokan végleg ottvesztek, s a hadifogly temetők jeltelen tömegsírjaiban alusszák örök álmukat.

A markazi hadifoglyok több mint 90%-a ha összetörve is, de hazatért. Amikor Debrecenben a vonatból kiszálltak, megcsókolták a hazai földet, sírva énekelték a Himnuszt. Feledhetetlen percek! Öt-hat évi fogság után hazatérni! Mert a hadifogolynál nincs árvább, nincs szerencsétlenebb ember. Rühös, tetves, rongyos, mindig az éhhalál küszöbén lézeng, mindenki belerúghat. E foglyok érezték csak igazán, hogy mit jelentett éveken át tartó hontalanság után azt mondani: Hazatértem!

„Nekem van hazám!”

A fiad visszatér

*Hidd akkor is mikor már hihetetlen,
Ki elment tőled, visszatér fiad,
ó hányan térnek vissza vad csatákból,
Kiket anyai égő könny sirat.
Nem láttad őt sebzetten összerogyni,
Nem láttad, hogy szívéből hull a vér,
Zárd be füled a vészmadár szavának,
Csak egyben higgy: a fiad visszatér*

*Hiteddel védj őt tűz és fegyver ellen,
Hited őrizze minden lépteit.
Melengesse őt fagyos hómezőkön,
S távoztassa el ellenségeit.
Kovácsolja paizsát hited erejéből,
Testét ne fogja ólom vert acél.
S mikor legszörnyűbb sejtelem
szakad rád,*

*Hidd akkor is: s fiad visszatér!
Hidd minden jel s bizonyosság ellenében,
Ha írás szól is róla, hogy halott,
Jób átkozódott s tépte ruháját,
Mikor ily gyászos hírt kapott.
S mikor a kín már nem fért el szívében,
Hírmondó jött, az elveszettek élnek,
Minden fia és lánya visszatér*

*Nem hull el mind a mezőknek kalásza,
Mikor a földet jégvihar veri,
Nem dől ki minden fa a rengetegben,
Mikor villám sújt, s szélvész ront neki.
Isten ítélet zúg most a világon,
És sok kalászból nem lesz majd kenyér,
De irgalmat nyer a te sarjadékod,
A te fiad lesz aki visszatér.*

*Ő visszatér, mert kell, hogy visszatérjen,
Oly ifjú, ő még nem lehet halott,
Még annyi dolga itt e bús világon
Ő él, csak eddig hirt nem adhatott.
Valahol őrzik őt a messzeség,
Ne sírj, ha nem jön tőle most levél,
Ha majd a tüzek fáradtan kihunynak,
A béke szárnyán, a fiad visszatér!!*

*Ne sírj anya, vigyázz szegény szívedre,
Össze ne törjön, még az óra üt,
Milliók várnak mint te, szívszorongva,
A fiút várják vissza mindenütt.
Mely táj felől? csak Isten a tudója,
Oly messze tán a gondolat se jár,
De tűz, víz és mélység visszaadja,
Hinned kell: a fiad visszatér!*

Megjárták a véres háborút...
(Képek a II. világháború markazi katonáiról)

40. sz. kép: Barta Kálmán
(1914–1988)

41. sz. kép: Ferencz István (Csorba)
(1912–)

42. sz. kép: Hacsavecz László (Detko)
(1922–1945)

43. sz. kép: Hacsavecz István (Szurkos)
(1922–1982)

44. sz. kép: Hajlinger Gyula
(1920–1944)

45. sz. kép: Hajlinger János
(1922–1995)

46. sz. kép: Hatalyák Ferenc (Mócsár)
(1919–1990)

47. sz. kép: Hatalyák József (Kolega)
(1900–1977)

48. sz. kép: Hatalyák Mihály (Kolega)
(1905–1970)

49. sz. kép: Hatalyák Ferenc (Kolega)
(1895–1969)

50. sz. kép: Hatalyák József (Fekete)
(1905 – ismeretlen)

51. sz. kép: Hegedűs Béla (Tuser)
(1919–)

52. sz. kép: Hegedűs József (Cimbalmos)
(1912 –)

53. sz. kép: Hegedűs Ferenc (Kiskalmár)
(1913–1979)

54. sz. kép: Kovács Ferenc (Kalmár)
(1912–1979)

55. sz. kép: Potocki József (Göndör)
(1919–1990)

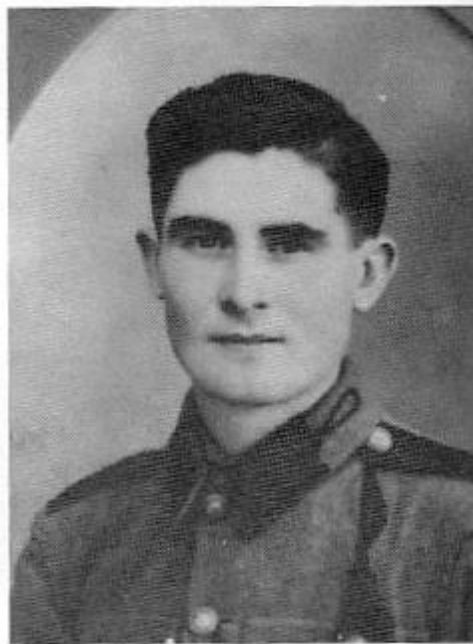
56. sz. kép: Szűcs Mihály
(1904–1944)

57. sz. kép: Szekrényes Ferenc (Kacsák)
(1919–) A légierőnél elsőként szolgált
markazi katona.

58. sz. kép: Szekrényes Géza (Kezelő)
(1918–1979)

59. sz. kép: Szekrényes János (Csinanér,
(1917–1994)

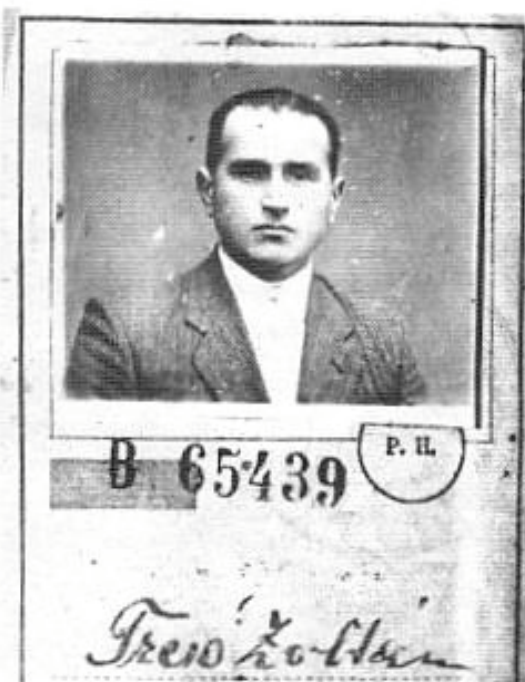
60. sz. kép: Szekrényes Dezső (Boldog)
(1914–1989)

61. sz. kép: Skoda György
(1912–1982)

62. sz. kép: Seres Pál
(1914–1943)

63. sz. kép: Tresó Zoltán (Bíró)
(1916–1979)

64. sz. kép: Tresó József (Biro)
(1908–1943)

65. sz. kép: Tresó Zoltán (Martin)
(1922–)

66. sz. kép: Tresó István (Templomi)
(1921–1985)

67. sz. kép: Tresó Béla (Martin)
(1912–)

68. sz. kép: Szekrényes György (Balázs)
(1905-1981)

A történelem során – az 1939-1945 közötti világégés előtt – még soha nem volt olyan méretű összeütközés, amely az anyagi javakban akkora pusztítást és annyi emberáldozatot követelt volna, mint a II. világháború. Nagyobb pusztulást okozott, mint a történelem ezt megelőző háborúja együttvéve. Emberek tízmillióit üldözte el hazájukból, lakhelyükről. Tízmilliókat hurcoltak el keletről nyugatra, nyugatról pedig keletre. Ugyancsak tízmilliókra tehető azok száma, akik a világ minden tája felé menekültek. A nagy háború után megkezdődött a sarkából kifordult világ visszarendeződése, a hazatérés, a haza keresése. Az egyensúlyából kizökkent, háborgó világ csak az 1940-es évek végén kezdett lecsillapodni, és megtalálni az új egyensúlyt. A háború vége Magyarországon egy 25 évig tartó korszak végét is jelentette.

A világtörténelemben és a magyar krónikában új korszak kezdődött. Az élet végtelen láncolata Markaz históriájában is új fejezetet nyitott, melyet a falu majdani krónikása Markaz történetének harmadik kötetében fog feldolgozni.

Forrásmunkák, jegyzetek

I. fejezet

1. A múlt században végrehajtott népszámlálások és a kg.-i előjáróság jelentései.
2. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve 1967., 163. old.
3. Az 1890. évi népszámlálás adatai.
4. A régi markazi házak eredeti fényképei a hajdani tulajdonosok utódainál találhatók. A közölt képek közül 4 darab az egri Dobó Múzeum fényképtárában őrzött, Dr. Bakó Ferenc által 1965-ben Markazról készített sorozatból való.
5. Majzik Viktor alispán jelentése Heves megye 1902. évi állapotáról. A helyi érdekeltségű utak.
6. Az úthenger szállítási engedélyének eredeti példánya a szerzőnél található.
7. Megyei Levéltár, Markaz község előjáróságának 1926. évi jegyzőkönyvei V-253/7. sz.
8. Ugyanott, az V-253/1 – 1915. sz. jkv.
9. Ugyanott, az V-253/1 -1902. sz. jkv.
10. Ugyanott, az V-253/1 – 1906. sz. jkv.
11. Sugár István: Adatok Gyöngyös postatörténetéhez (1679-1874) Tanulmányok Gyöngyösről, 231. old.
12. Megyei Levéltár, V-253/1 – 1899. Markaz község iratai.
13. Markaz község 1909. évi postakönyve. Az eredetit kiselejtezés után elégették.
14. Megyei Levéltár, V-253/1 – Markaz kg. előjáróságának jegyzőkönyvei.
15. A községi előjáróság 1898-1906 közötti jegyzőkönyveiből, az anyakönyvekből és Majzik Viktor alispán Heves megye állapotáról szóló jelentéséből (a községi iparosok statisztikai adataiból) került összeállításra.
16. Megyei Levéltár, V-253/1 – Markaz kg. előjáróságának 1898. évi jegyzőkönyvei.
17. Ugyanott, V-253/1 – 1899. évi jegyzőkönyvek.
18. Majzik Viktor alispán 1907. évi jelentése Heves megye 1906. évi állapotáról, 205. és 212. oldal.
19. Hebrony Lajos főjegyző jelentése a főszolgabírónak. (Szerzőnél). Az előjáróság üléseire szóló meghívók.
20. Megyei levéltár, VII-I/a – 158. sz. úrbéri tagosítási iratok.
21. Megyei levéltár, V-253/1 – 1989. évi jegyzőkönyv.
22. Buzás István jegyző hagyatékában maradt rengeteg – egy felpolcozott szobára való – iratanyagát az örököse Simonyák (Írnok) Mária elégette. A tűz martalékává vált sok, a faluval kapcsolatos fénykép is. A könyvben felhasznált 2 darab fénykép véletlenül menekült meg a pusztulástól. Néhány meg nem semmisített iratot Simonyák Mária

1978-ban a rendelkezéseimre bocsátott. Ezekből a könyv megírása során egyes okmányokat felhasználtam.

23. Megyei levéltár, V-253/1 – 1989. évi jkv.
24. Ugyanott, 1904. évi jegyzőkönyv.
25. Megyei levéltár, V-253/1 – 1899-1900.
26. Majzik Viktor alispán jelentése 1907-ben Heves megye 1906. évi állapotáról. 27. Megyei levéltár, V-253/1 – 1907.
28. Markaz betelepülésétől kezdődően 1954-ig, a falu minden papja beszélte a tót nyelvet.
29. Egri Erseki Levéltár, markazi plébánia 1892. évi iratai.
30. Ugyanott, 1906. évi iratok
31. A templom összedülését az 1940-50-es években élt idős emberek gyakran emlegették. Az 1960-as 1970-es években, amikor az anyagot gyűjtöttem, a faluban még élt vagy 40-50 személy, akik emlékeztek a templom összeomlására.
32. Az összeomlott templom újjáépítésének tanulmányai és tervei az Egri Erseki Levéltár 1906. évi markazi iratai között találhatók.
33. Megyei levéltár, V-253/1 – 1906. évi jegyzőkönyvek.
34. 35., 36. Ugyanott, mint a 33.
37. A kép a Gyöngyösi Kalendárium 1909-1910. évi számának 80. oldalán található.
38. Az Egri Érseki Levéltár 1907-1908. évi iratai között több terv található. Végül a jelen tanulmányunkban közreadott változatot, egészen kis módosítással fogadták el.
39. Ugyanott, a véglegesített tervhez kapcsolódó munkarészek.
40. Megyei levéltár, V-253/1 – 1906-1907. sz. alatti j.könyvek.
41. Egri Érseki Levéltár, 1912-1913. évi iratok, valamint Megyei levéltár, V-253/1 – 1912-1913. évi jegyzőkönyvek.
42. Egri Erseki Levéltár, a markazi plébánia 1911. évi iratai.
43. Egri Erseki levéltár, 3521. szám alatt, Markaz 1810. évi templomleltára.
44. Ugyanott, Markazi plébánia 1913. évi iratai.
45. Heves megye műemlékei III. kötet, 407. oldal.
46. Egri Érseki Levéltár, Markaz egyházi iratai 1908-1910.
47. Ugyanott, 1913-as iratok
48. Ugyanott, 1920-as iratok.
49. A markazi községhez tartozó irattározott birtokívekre történt bejegyzések. A birtokíveket kisselejtezték és elégették.
50. Ugyanott.
51. Markazi előjárásnál irattározott birtokívek. (elégették)
52. A részirtokosok telekkönyvi bejegyzését tanúsító határozatban feltüntetett egyik névsor az adatgyűjtés során a szerzőhöz került.

53. A parcellázás vázlata és a telekkönyvi végzés Simonyák (Irnok) Máriától a szerzőhöz került.
54. Megyei levéltár, 1866. évi beltelki térkép.
55. A Földművelésügyi Minisztérium jelentése az 1884. évi aratásról. A heti tájékoztató eredeti példánya a szerzőnél található.
56. Az eredeti példányt a községházánál kiselejtezték.
57. A munkakönyvek a szerzőnél találhatók.
58. Majzik Viktor alispán 1907. évi jelentése Heves megye 1906. évi állapotáról. 75. old.
59. Megyei levéltár, V-253/1 – 1909. jegyzőkönyvek.
60. Régi falusi elbeszélők gyermekkori emlékei.
61. Az 1918. évi cséplési eredményjelentés eredeti példánya a szerzőnél található.
62. Statisztikai évkönyvek. 1895. évi állatösszeírások.
63. Megyei levéltár, V-253/13-14 sz./1842.
64. Ethei Sebők László: Gyöngyös és vidéke története, 300. old.
65. Megyei levéltár, V-253/1 – 1907-1909. j. könyvek
66. Ugyanott, 1900-1901. évi j.könyvek.
67. Markaz krónikája I. kötet, 108. oldal.
68. Dankó Imre: A gyöngyösi piacok néprajza. Az egri Dobó múzeum évkönyve, 1973-1974. 287. oldal.
69. Az egri Dobó múzeum évkönyve 1973-1974. – a 293. oldalon közölt kép másolata.
70. Dr. Nagy József: Eger története, 295. oldal.
71. A prést 1955-ben a Mátra Múzeumba szándékoztak beszállítani. Mivel a megbeszéléstől eltérően, hosszú időn keresztül nem mentek érte, Hegedűs (Fagan) Agnesék eltűzelték, mert szerintük már nagyon szű-evett volt. (Fagan Agnes a Zaja család egyik leágazásából származik.)
72. Misóczki Lajos tanulmánya a Gyöngyös környéki filoxéra-vésről. Agria XXIV 151. és 156. old.
73. Földművelésügyi Minisztérium 1880-1890-es évek között kiadott heti tájékoztatói. Agria XXIV – 1988. évi, 144. old.
74. Markazi munkakönyvi bejegyzések. Megyei levéltár V-253/1 szám alatti iratok, anyakönyvi bejegyzések.
75. Misóczki Lajos: Agria XXIV 1988. 145. old.
76. Majzik Viktor alispán 1903. évi jelentése Heves megye 1902. évi állapotáról. A mezőgazdaság helyzete. Szőlőültetvények.
77. Az eredeti fénykép a Szekrényes (Kezelő) család markazi ágazatánál található.
78. Megyei levéltár, V-253/7 – Markaz község 1942-44. évi iratai. Az elkobzott zsidó birtokosok iratanyagai.
79. Ugyanott.

80. Ehrlich és Zilay tartozásai, a szőlőtelepítésre felvett kölcsöni, a markazi előljárásnál vezetett birtokíveken feltüntetésre kerültek. A birtokíveket később elégették.
81. Misóczki Lajos: Agria XXIV 1988. 145. old.
82. A markazi községházánál vetetett birtokíveken volt feltüntetve a Hatra-pataki szőlő. Az iratokat megsemmisítették.
83. Az 1909. évi peronoszpórával kapcsolatosan közölt okmány a szerzőnél található.
84. Heti világgazdasági híradó, 1983. augusztus 27.
85. Lobogó c. lap, 1978. Élet és Tudomány 1981. 50. sz.
86. Majzik Viktor alispán 1904. évi jelentése Heves megye 1903. évi állapotáról. A kivándorlásokról c. rész.
87. Majzik Viktor alispán 1907. évi jelentése Heves megye 1906. évi állapotáról. 27. oldal.
88. Horváth László: Kivándorlók Kálból. Agria XXVII-XXVIII. 1992. 263. old.
89. Majzik Viktor alispán 1912-es jelentése Heves megye 1911. évi állapotáról.
90. A névsor a kintjártak elbeszélései, a falu lakóinak emlékezete alapján gyűlt össze. Néhány esetben anyakönyvi okmányok, s az előjáróság iratai (hadmentességi pótdó stb.) kerültek azonosításra.
91. A házasságokat utólag bejegyezték a markazi egyházi anyakönyvbe.
92. Bérczi Istvánnal 1962-ben került magnószalagra a beszélgetés. (A család sarjadékai a szalagról letörölték, és dalt vettek fel a helyére.) Hadobás Istvánnal 1981-ben folyt a beszélgetés, melyet a szalag ma is őriz.
93. Tóth István eredeti levele a szerzőnél van.
94. Majzik Viktor alispán jelentése 1908-ban Heves megye 1907. évi állapotáról, 29. old. Lényegében e körüli összeg hazaküldését valószínűsíti Horváth László is, a bodonyi és káli amerikások részéről. Hasonló nagyságú a markazi amerikások által emlegetett pénzmennyiség is.
95. Markazi elbeszélők: Hadobás István (Kukus), Bérezi István, Takács József (Kolerás), Süveges István (Hulyava) stb.
96. Kapu c. lap, 1993. évi 3. szám
97. Újság c. lap 1907. decemberi száma.
98. Majzik Viktor alispán 1912. évi jelentése Heves megye 1911. évi állapotáról. 19. old.
99. A régi amerikások egy része gyakori látogatója volt apámnak. A beszélgetések során a könyv szövegében foglaltak gyakran szóba kerültek. Az 1940-50-es években ellenőriztem az elmondottak valószínűségét, az akkor még élt régi amerikások pl. Takács József (Kolerás), Horváth János (Tila) megerősítették mindazt, ami a szövegben szerepel.
100. Szekrényes István eredeti levele a szerzőnél található.
101. Agria évkönyv 1987., 311. old.
102. Ugyanott, 312. old.

103. Megyei levéltár, V -1/a – 158-1843. sz. 104. Urbán Aladár: A nemzetőrség és a honvédség szervezése 1848 nyarán. 27. old. 105. A cifraszűr, főkötő, tót bocskor fotója a gyöngyösi Mátra Múzeumban őrzött markazi tárgyakról készült. 106. A fényképek másolatai a szerzőnél. Az eredeti képek az említett családok valamely ágazatánál találhatók. 107. Markaz krónikájának I. kötetében a 160. oldalon.
108. Az eredeti nagyméretű (fali plakát nagyságú) hirdetmény a szerzőnél található. 109. A körrendelet eredeti példánya a szerzőnél. 110. Hadtörténeti Közlemények., 1980. 1. sz. 93. old.
111. Ugyanott, 90. old.

II. fejezet

1. Hadobás István (Kukus), Kovács Ferenc (Gyuri), Hadobás József (Kispál), Hacsavec József (Gyurko) – az ebben az időben katonakorban lévők – visszaemlékezései.
2. Az 1920-30-as években a summáscsapatok, napszámosok szabadidejükben fő témaként a háborút emlegették. A fonókban az asszonyok, a lakodalmakban és disznótorokban a háborút megjárt férfiak beszélgetései leggyakrabban a nagy világéeggel összefüggő események körül forogtak. A markazi katonákat befogadó ezredek, alakulatok hadrendi számozását és állomáshelyét a leszerelési jegyekből, a kitüntetési, hadisegély kifizetési okmányokból, az anyakönyvi bejegyzésekből (haláleset, esküvő) lehetett megállapítani.
3. Hadtörténeti közlemények 1982/2. sz. 300. old.
4. Dr. Horváth Endre: Magánfejezetek az I. világháborúból.
5. Tresó István leszerelési jegyén lévő bejegyzés.
6. Hadtörténeti Közlemények, 1982. 3. sz., 203. old.
7. Zaja János visszaemlékezéseinek eredeti példánya Nagykátán, Zaja Bélánál található. Egy fénymásolt példány a szerzőnél van.
8. Szabó László: A Nagy Temető, 99. oldal.
9. Hadtörténeti Közlemények, 1985. 4. sz., 817. old.
10. Élet és Tudomány c. hetilap, 1965., XII. 3. sz., 2273. old.
11. Szabó László: A Nagy temető, 110. old.
12. Przemysli Tábori újság utolsó száma. Élet és Tudomány, 1965 XII. 3. sz.
13. Szabó László: A Nagy Temető, 159. old.
14. Magyarország c. lap., 1985. 18. sz. 31. old.
15. Ugyanott 31. old.
16. Régi summások, falusi asszonyok elbeszélései, visszaemlékezései,
17. Az eredeti, teljes névsor a szerzőnél van.
18. Az 1930-as években főként a fonókban gyakori beszédtema volt a harangok hadba vonultatása.
19. Egri Erseki Levéltár. Markazi plébánia iratanyaga, 1917. 20. Ugyanott.

21. História c. lap, 1992. 4. sz. 32. old.
22. Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronköhidáig I. kötet, 49. old.
23. Hadtörténeti Közlemények, 1985. 4. sz. 824. old. 24. Ugyanott.
25. Markazi állami halotti anyakönyvi bejegyzések, valamint a régebben élt családtagok emlékei.
26. Hadtörténeti Közlemények, 1985. 4. sz. 824. old. 27. Ugyanott.
28. Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronköhidáig I. kötet, 60. old.
29. Elet és Tudomány, 1978. 9. sz. 2. old.
30. Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronköhidáig, 60. old.
31. Hadtörténeti Közlemények, 1981. 2. sz. 248. old.
32. Heves Megyei Levéltár. Markaz község előljáróságának 1918. november 3-i jegyzőkönyve.
33. Markazi állami és egyházi halotti anyakönyvi bejegyzések, valamint az idősök elbeszélései.
34. Fülöp István (Rapány) és Kovács János (Huszár) esete a pappal gyakori vicctéma volt a faluban, valamint a summások között, annak tanulságaként, hogy ráfizet az, aki az urakkal „kukoricázik”.
35. Heves Megyei Levéltár. Markazi direktóriumi jegyzőkönyvek 1919.
36. Gruz János: Sorsunk a dél-hevesi tájon. Heves Megyei Népújság, 1974. július augusztusi számai.
37. Ugyanott.
38. Hadtörténeti Közlemények, 1990. 3. sz. 162. old.
39. Heves Megyei Levéltár. Markaz község előljáróságának jegyzőkönyvei, 1919. December 20.
40. Károlyi Mihály: Hit, illúzió nélkül, 230. old.
41. A fényképek egy része a magyar gyalogság az I. világháborúban” c. 1942-ben megjelent könyvből, a többi pedig az 1994. évi gyűjtésekből származik. 42. Az 1944-es év históriája, 85. oldal
43. Állami halotti anyakönyvi bejegyzés, 1916. augusztus 27-én.
44. Állami halotti anyakönyvi bejegyzés, 1923. május 19-én.
45. Pál Dezsővel kapcsolatos anyagok a markazi községi irattár régi anyakönyvi iratai között találhatók.
46. Bikó Ferenc iratanyaga ugyanott.
47. Csuka István iratanyaga ugyanott. Ezen túl a könyv szöveges részében közöljük a Kuttenbergből küldött haláleseti értesítést.
48. Hadtörténeti Közlemények, 1984. 3. sz. 475. old.
49. Zaja János a már fentebb ismertetett visszaemlékezése.
50. Vajai István: Magyar Honvéd c. lap, 1990. 17. sz. 36. old.

III. fejezet

1. Megyei levéltár V-253/1940-27. Markaz község iratai.
2. Községi statisztikák 1923-1946. között.
3. Megyei levéltár V-253/1920. sz. Markaz község iratai.
4. Heves Megyei Nap c. újság, 1994. okt. 28-i szám.
5. Pont című lap, 1990. I. 8. szám.
6. Megyei levéltár V-253. Markaz község iratai.
7. Ugyanott.
8. Megyei Levéltár V-253/1920. Markaz község iratai.
9. Ugyanott. Elöljárósági jegyzőkönyv.
10. Ugyanott.
11. Ugyanott. 1920. január jegyzőkönyv.
12. Egri Érseki Levéltár. Markazi plébániai iratok, 1924.
13. Megyei levéltár V-253/1925. Markaz község iratai.
14. Ugyanott. Markaz község iratai, 1943.
15. Heves Megyei Levéltár V-253. Titkos jegyzőkönyvi iratok.
16. Heves megye alispánjának jelentése 1898-ban a megye helyzetéről.
17. Egri Érseki Levéltár, 1920. évi iskolai Markazi plébániai iratok. Markazi plébániai iratok, 1920.
18. Megyei levéltár V-253/1926-27. évi jegyzőkönyvek.
19. Egri Érseki Levéltár. Markazi plébániai iratok, 1901.
20. Régi iskolai bizonyítványok (1898-1902). A szerzőnél.
21. Ugyanott.
22. Könyvtárleltár a szerzőnél.
23. Potocki Pálné (Szekrényes Irén) birtokában lévő engedély és a mozival kapcsolatos okmányok.
24. Megyei levéltár V-253/1944.
25. Markaz község statisztikai jelentései.
26. A Grüssner- és az Ehrlich-féle gazdaságban 1942-43-ban dolgozók eredeti névsora a szerzőnél.
27. A teljes szövegű szerződés eredeti példánya Szekrényes Ferenc (Kacsák) markazi lakos birtokában van.
28. A Markazról Brazíliába kivándoroltak névsorát Tresó Zoltán és Szekrényes Ferenc közreműködésével állítottuk össze.
29. A Kanadába kivándorolt markaziak névsorát Tresó Zoltán (Martin), Tresó Béla (Martin) és Szekrényes Ferenc (Kacsák) segítségével állítottuk össze.
30. Tresó Zoltán (Martin) visszaemlékezései.

31. Szekrényes Ferenc és Tresó Zoltán visszaemlékezései.
32. Tresó Zoltán visszaemlékezései.
33. A gyöngyösi telekkönyv 1884. értesítése. (A szerzőnél.)
34. Hacsavetz Béla: Markaz község külterületének földrajzi nevei. Gyűjteményes kézirat az egri Dobó István Vármúzeumban. 1979.
35. Markaz állami anyakönyvi bejegyzések 1922 és 1932 évből.
36. Gyöngyösi kalendárium 1938. évi számának 101. oldalán. 37. Ugyanott, 74. oldal
38. Megyei levéltár V-253/1924.
39. Ugyanott.
40. Heves Megye Hivatalos Lapja, 1921. januári szám, 21. old.
41. Zaja János visszaemlékezései. Kézirat a szerzőnél.
42. Megyei levéltár V-253/1924.

IV fejezet

1. Helyi emlékezők.
2. Helyi emlékezők.
3. Kritika c. lap 1983. évi 3. sz. 13. old.
4. Wermacht Napló. Hadtörténeti Közlemények. 1990. 4. sz.
5. Hadtörténeti Közlemények 1990. 4. sz. 138. oldal 6. Ugyanitt 145. oldal
7. Ugyanitt 150. oldal
8. Ugyanitt 173. oldal. Ezen túl a Kritika c. lap és a Valóság és sok más mű foglalkozik a témával.
9. Helyi emlékezők.
10. Hadtörténeti közlemények 1986. 3. sz. 506. oldal
11. Közli Sugár István az egri 14. gyalogezred doni katasztrófájáról a Heves Megyei Népújságban megjelent tanulmányában.
12. Helyi emlékezők.
13. Görgényi Dániel: Signum Laudis 228. old.
14. Helyi emlékezők.
15. Görgényi idézett mű 226. oldal.
16. Hadtörténeti Közlemények 1988. 4. sz. 274. old.
17. Görgényi idézett mű 163. oldal.
18. Hadtörténeti közlemények. Kritika, Valóság és egyéb irodalmak, valamint a Dont megjárta markazi katonák emlékei.
19. Az 1944. év krónikája, História kiadása.

20. Kádár Béla: A Ludovikától Sopronkőhidáig, Ország Világ 1982. 14. sz. 21. Kritika 1983. 8. sz. 19. oldal
22. Markazi előjáróság 1943/17. sz. ügyirata
23. Közigazgatási Felügyelőség Eger V 237/1944. sz.
24. Markaz község iratai Megyei Levéltár V 253/7. 25. Ugyanitt.
26. Hadtörténeti Közlemények 1979. 3. sz. 427. old.
27. Markaz iratai V – 237/1932-44.
28. Helyi emlékezők.
29. Helyi emlékezők.
30. Mátrai Tanulmányok 123. old.
31. Serédi Jusztján hercegprímás feljegyzései 1944 végén. 32. Helyi emlékezők.
33. Ugyanaz.
34. Népszabadság 1993. április 24.
35. Mátrai Tanulmányok 123. old.
36. Helyi emlékezők.
37. Kolacsovszki Lajos: Az új rend bölcsőjénél.
38. Magyar Honvéd 1991. márciusi szám.
39. A hősi halottak névsorát az állami és egyházi anyakönyvekből, a markazi emlékezők közléseiből, és a falu háborús emlékművén megörökített névanyagból gyűjtöttem össze.
40. Helyi és domoszlói emlékezők, valamint a Sidló család még élő tagjainak elbeszéléséből.
41. Magyar Honvéd 1991, március 1., 8. old.
42. Magyar Honvéd 1980117. sz., 36. old.
43. Markaz község iratai. A polgármesteri hivatal anyakönyvi iratai közé keveredett akták.
44. Valóság c. folyóirat 1948. 3. sz. 3-5. old.
45. A vers íróját a könyv elkészültének időpontjáig nem sikerült megállapítani. A vers Szekrényes Ferenc (Kacsák) gyűjteményéből került a könyvbe.

A szerző életrajza

Hacsavecz Béla 1925. október 22-én született Markazon, földművelő család gyermekeként. Ősei – saját kutatásaiból tudjuk – Markaz XVIII. századi újranépesítésekor az elsőként beköltöző szlovákok között voltak. Apja, Hacsavecz Flórián élete és sorsa méltán bukkan fel többször is e könyv lapjain, hiszen példázza mindazt, amit a kor parasztemberének ki kellett bírnia, ha ki akart törni szegénysége korlátai közül. Az elsők között volt Markazon, akik élve a századunk elején kínálkozó lehetőséggel, Amerikában próbálták ki ügyességüket és szorgalmukat. Hacsavecz Flórián 18 évet töltött külföldön, közben néhányszor hazajött, megnősült, s három gyermeke született. Végleges hazatérése után 1 évvel elvesztette első feleségét. Még ugyanebben az évben, 1922-ben házasodtak össze Hacsavecz Annával, aki szintén özvegyként kettő gyermeket hozott a házasságba. Ezután született *négy* fiúgyermekük: Sándor, Béla, József és István. A sokévi amerikai munka keresményéből származó 8 hold föld és 1 hold szőlő anyagi biztonságot nyújtott a családnak mindaddig, amíg 1933-ban az apa vagyonát – az egyik testvére után vállalt kezessége folytán – elárverezték. Ez kiheverhetetlen tragédia volt mindannyiuk számára. Szülőkre és gyerekekre a zsellérek sorsa várt: napszámos- és summásmunkából éltek ezután. Az apa bánatában „elbujdokolt” a családjától, és lelkileg megtörve, magányosan élt Gyöngyösön 1944-ig, amikor háza udvarán a fejébe fúródott egy eltévedt repeszdarab. Az anyának – a szerző szavait idézve – „hősies erőfeszítéssel” kellett felnevelnie a vele maradt hat gyermeket.

1945. fordulópontot jelentett Hacsavecz Béla – és testvérei – életében is. Mint olyan sok szegénysorsú, de értelmes, minden új iránt fogékony fiatal előtt, így előttük is gyorsan megnyílt az érvényesülés útja. Mind a négy fiú politikai vagy katonai pályára lépett. Hacsavecz Béla 1945-ben belépett a hadseregbe, és Budapesten teljesített szolgálatot. Elvégezte a katonai akadémiát, amelynek hamarosan előadója is lett. Sokat utazott, bejárta az ország katonai egységeit és objektumait, mint a Honvédelmi Minisztérium munkatársa. Katonai pályafutása 1956-ban szakadt meg, amikor – az október-novemberi események hatására – maga kérte leszerelését. 1951-ben Alsógödön ismerkedett meg Pintácsi Máriával, majd 1952-ben összeházasodtak. 1958-ig Budapesten laktak, itt született Márta lányuk 1953-ban, majd Ágnes 1954-ben.

1958-ban Visontára költöztek, ahová tanácselnöknek hívták Hacsavecz Bélát. Itt született harmadik gyermekük, Béla, 1959-ben. Marika néni visszaemlékezése szerint még héthónapos terhesen is társadalmi munkában téglát pakolt frissen megválasztott tanácselnök férjével együtt, hogy személyes példamutatásukkal ösztönözzék az embereket a faluért végzett munkára.

Hamar befogadták és megszerették őket a visontaiak. Ezt az is bizonyítja, hogy 1960-ban, a tsz megalakulásakor ragaszkodtak hozzá, hogy Hacsavecz Béla legyen a szövetkezet elnöke. Ezután 30 évig éjt nappallá téve a termelőszövetkezetnek élt. Sokszor az egyéni és családi érdekeit háttérbe szorítva cselekedett, csak a tsz és a tagság előbbre jutását tartva szem előtt. A Visonta határában létrejövő külfejtéses bányával, illetve a magasabb gazdasági érdekeket pártoló politikai feljebbvalóival az 1960-as 70-es években hosszú csatákat vívott a falu és a szövetkezet fennmaradása érdekében. 1990-ben, nyugdíjba vonulásakor az ország egyik legjobb gazdaságát hagyta rá az utódokra.

A múlt iránti érdeklődése gyermekkorából fakadt. Mint elmondta, mindig figyelmesen hallgatta az idősök egymás közötti beszélgetéseit. Helytörténeti kutatásokkal a 60-as évektől kezdett foglalkozni. Kortársai között minden bizonnyal kevés tsz-elnök akadt, aki ennyire fontosnak tartotta szűkebb lakóhelye történelmének megismerését és megismertetését az ott élő emberekkel. „Aki nem tudja, hogy honnan jött, azt sem tudja, *hogy* hová megy” – így foglalta össze egyetlen mondatban e munka jelentőségét. Először a visontai tsz történetét írta meg és adta ki 1970-ben, majd 1975-ben megjelent a tsz költségén a „Fejezetek Visonta történetéből” című tanulmánykötet, amelyben neves történészek és néprajzkutatók összegezték a falu múltjára vonatkozó kutatásaik eredményeit.

Már ekkor gyűjtötte az anyagot szülőfaluja, Markaz történetének megírásához is. Aktív tsz-elnök volt, még amikor elkészült Markaz 1875-ig tartó históriájának feldolgozásával, s többször tartott előadásokat ebben a témában a markaziak számára. Több néprajzi, ill. helytörténetírói pályázaton is indult, és ért el első-második helyezéseket. Munkásságát ismerték és elismerték a szakemberek. A pusztatemplom régészeti feltárása az ő szorgalmazására indult el.

Nyugdíjba vonulása után még nagyobb energiával folytatta a kutatásait és az írást. Életének utolsó éveit szülőfaluja történetének megírása töltötte ki. Szinte az utolsó percekig ezen dolgozott, s így sikerült befejezni a II. kötetet. Már tervezte az 1945 utáni időszakot feldolgozó III. kötetet is. Ennek megírására azonban betegsége már nem hagyott időt. 1995. december 14-én hunyt el.

Tevékeny életének hűséges társa, Marika néni úgy temettette el, hogy nem felejtett el tollat és papírost tenni a zsebébe...

Hevesi Mária